

ANTIQUITATVM
ROMANA= 2

RVM PAULI MANV.
TII LIBRI DVO,

VNVS DE LEGIBVS,
alter de Senatu.

ACCESSERVNT INDICES RE-
rum memorabilium.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Mono-
cerote. M. D. LXXXII.

Ob. 6. II, 3385

PAVLI MANVTII AD ILLVSTRISSIMVM PRINCL

PEM, HIPPOLYTVM ESTEN-
sem, Cardinalem, in librum de Le-
gibus p̄fatio.

Mnes artes, atque omnes res;
HIPPOLYTE Princeps,
& Cardinalis, modò augeri,
modò minui, nec easdē perpe-
tuò esse. satis inter omnes con-
stat. patet hoc quidē oculis pri-
mū, deinde etiā mentibus. o-
culis notamus euenta: mēte, cur
quidq; eueniat, quòue referem

da sit quisq; rei mutatio, intelligimus. itaq; lapides,
& metalla, quæ omniū durissima sunt, quæ vis homi-
nū frangere vix potest, hæc tamen consumit, & con-
ficit vetustas. quidquid ex partibus aliquādo coijt, &
concretū est, id easdē in partes aliquando dilabatur,
ac dissipetur, necesse est. habet hoc materia illa, vnde
res oēs constant, vt formæ mutationem quærat, idq;,
quod sequitur, affecuta, migrat in alias naturas, quasi
quod appetijt, eo nunquā esse contenta videatur. ne-
que vero hæc naturales tantū ad res conditio perti-
net, sed inuenta quoq; hominū, operaq; attingit. mo-
res, consuetudines, loquendi ratio, quā Linguā appet-
lamus, leges ipsæ, quas ne quid vnquā ex hominum
memoria deleat, in æs incidimus, omnia demū, quæ
ab arte naturā imitante fluxerunt, quotidie mutan-
tur, ac tolluntur, non modò ab externis caussis cōtra
voluntatē nostram, verūm etiā à nobis ipsis, quia tē-
pus ita postulet. sed artes liberales, optimaq; studia,
quæ nusquā magis, quā in Italia, honor aluerat, atq;
auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cū Romani
Imperatores, Imperij sede in Thraciā trāslata, Ital. &

barbaris nationibus diripiendam, ac deuaſtandã reliquerunt. quod niſi ſuperioribus annis principes, ac Pontifices aliquot, maximè verò Leonis X egregia, propeq; diuina liberalitas huic malo ſubueniſſet; quæ Laurentij Medices, patris ſui, clariffimi viri, exẽplo commotũ, etiã veræ laudis cupiditas impulit, vt iacentes ingenuas artes, magnis propoſitis præmijs, excitaret: barbara. credo, quod ad litteras attinet, magna ex parte nunc eſſet Italia. dignitas omnis philoſophiæ, ſplẽdor omnis obſoleuiſſet eloquentiæ. ſed neq; ille huius præclari operis ſummã potuit abſoluerẽ, ereptus morte, diſciplinis liberalibus nimis immatura: & interitũ illius tempora ſunt eiufmodi cõſecuta, vt, quæ paululum iã luxerant honeſtarum ſcientiarũ ſtudia, ea perpetuis multorũ annorum tenebris quaſi nox quædam obſcurauerit proſus, atq; exſtinxerit. fatalis enim bellorum tempeſtas non exercitationem modò litterarũ ſuſtulit, verũ, quæ ſunt in excolenda virtute poſitæ laudes, eas labefactauit omnes, atq; peruertit. ac nunc quoq;, eũ paciſ aliqua ſpes, longo ſanè interuallo, affuſiſſet, miſera rurfus eodem malo tẽtatur Italia, veteresq; calamitate aduerſus bonis artibus neſcio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui ſummã iuuandi generis humani voluntatẽ, nec minimam cum voluntate facultatem Deus tribuit, eximiã ad laudẽ vocat occaſio. ſuſcipe deſertum pænè ab omnibus litterarum patrociniũ. collige tu, quæ alij diſſipant, omnium laudandarum doctrinarũ ſtudia, & reſtitue nobis illa, quæ vel hominũ improbitas, vel, vt alio culpa deriuetur, fortunæ vis eripuit. hæc eſt actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto vero & Cardinali, & Principe digniſſima. Vidimus tuã præteritã vitam. ab ea nihil humile, nihil obſcurũ, nihil vulgare, ampla omnia, præclara, inuſitati exempli, noui generis exſpectantur. quæ tu, ne à te ipſo diſſentias, nũc quidem magna ex parte præſtabis, atque ad eò iam præſtas, bonis viris, & eruditis beneficentia ſubleuãdis.

dis. quorū ex ingenijs non dubito, quin quotidie aliquid efflorescere tuo beneficio videas. quod quia præclarum est exemplum alij sequētur. scribent omnes, quod quisq; poterit, illecti gloria, & commodorum spe compulsi. nam, vt coniecturam de me ipso faciā, quem esse nihil in litteris fateor : sed, vt aliquid tamen essem. laboraui: ego olim (decenniū, opinor, abijt, eoq; amplius) auctoribus duobus eximijs viris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Mafæio. qui postea dignitatē eandem magnis in Ecclesiam Christi meritis est consecutus, dederam me ad res Romanas, illas veteres, obseruandas, & ex omnibus antiquorū monumentis omni studio colligendas: vt, cū illam Rempublicam, qua nulla fuit, nec erit vnquam illustrior, vniuersam animo, ac scientia comprehendissem, latinis eam litteris explicarem, egregiumq; bene, ac laudabiliter institutæ ciuitatis exemplū meis, quatenus quidem ipse possem, scriptis expressum, posteris relinquerem. Res erat præclara, meq; delectabat vehementer, & afficiebat ipsa tractatio. itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes deniq; in hoc studio cogitationes fixeram, ac locarā. sed accidit iniquo meo fato, vt horū vtrumque, Bembum primo iam senem, cuius in beneuolentia ornamentum mihi erat plurimum, deinde Mafæium nō ætate minus, quā virtute, florentem, in quo mei spes otij sita omnis erat, à quo pendebam totus, importuna morte ereptum amiserim. destitutus eo præsidio, quo meæ fortunæ nitebantur vno, fractus animo, ac debilitatus, institutum Antiquitatum Romanarum opus omiseram, & ad alia me cōueiteram. postea verò quā, honorifica in primis conditione delata, magno sum à te tuo beneficio in tuorum familiarium ordinem inuitatus, quod ego summæ felicitatis locoduxi: erectus mente, atque animo, rursus, quod abieceram, suscepi, onusq; tantum, quantum priuatis opibus perferri vix, aut ne vix quidem potest, te vno retus egregiè sustineo. &, vt ex parte totum iudicare

posses, decem, quos exorsus sum, libris hunc de Legibus potissimum, quem ad te mitterem, delegi: non quod ita postularet ordo: (sextum enim in Antiquitatu volumine locu obtinet) sed, quod, cum omnium librorum materies non modo coacta iam in unu a me esset vniuersa, verum etiam satis diligenter in partes distributa: casu accidit, vt hic minus, quam ceteri, rudis, minus esset impolitus. praeterea feci libenter, tuis actionibus admonitus. leges enim hic liber completur. porro leges nihil aliud, quam rationem, nihil praeter ordinem, docent, ratio autem, & ordo, si vsquam, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis non moderatu, nihil non aequabile, nihil, quod non cum ea, quam sustines, persona, id est, cum religione vere Christiana, ac Sedis Apostolicae dignitate, consentiat. quare, cum omnia mea tua sunt, quandoquidem ego me tibi, quidquid sum, & quantus quantus esse possim, totu addixi: tu vero hic de legibus Romanis liber vere tibi debetur, tibiq; est a me iure optimo inscriptus. Quo in libro bene positam a nobis operam si duxeris, de ceteris quin idem sentias, haud equidem verebor. pergo enim studio pari, voluntate etiam, vt mihi videor, acriore. vnum modo exoptandum est, vt, quando nos ab hoc studio nulla utilitas, nulla voluptas, ne valetudinis quidem satis imbecillae ratio potest auellere, nostris laboribus tua beneuolentia quasi propitiu numen adsit. sic enim fiet, ne qua prorsus in discultate, ne quo vnquam in scopulo nostra haereat industria & in eum, quo spectat animus, portum secundo cursu, tuae benignitatis aura prosequente, facile peruenimur. Vale, Venerabilis,

ANTI-

ANTIQUITATVM
ROMANARVM PAVLI MA-
NVTII, LIBER DE
Legibus.

PTIMA omnium, atque aequissima natura lex est, quæ tum nihil cuiquam deesse, tum ea, quæ quisque habet, æterna iubet esse. nam, quemadmodum illæ, quæ cœlestibus corporibus præsent, beatæ mentes iustissimæ sunt, & suum quæque corpus iustissimè regit: sic ipsa natura, quæ de superioribus illis mentibus deriuata, & in vnum collecta vs est, æquissimum in agendo ordinè, seruauit: eaq; quæ egit, patere omnibus, nec vnquam non esse vult. itaque & eam partem aëris, quæ sublimior, eoque purior est, oculis traicentes, ad spectu cœli iucundissimo omnes fruimur: & inferiorem, mixtam, spiritu haurimus: & sustinemur, atque alimur terra; & aqua ad ea, quæ cuique cōmoda, ac necessaria sunt, vtimur. nam, etsi horum singula vni animantium generi tributa ad vsu ac victum præcipuè videntur: tamen ita vni generi proprium vnumquodque est, vt diuersi generis animantibus nihil denegetur. alitibus aër, mare piscibus, quadrupedibus terra, certa cuique animanti sedes, ac naturale domicilium est: omnia tamen omnibus communia sunt, neque alieni alimenti vsu animal vllum perpetuo caret. Hæc sua legæ natura, communis omnium mater, ita constituit,

ac sanxit. cuius ad similitudinem quo propius accedunt humanae leges, eo certior ac laudabilior ea vitae ratio est, quam hominum generi praescribunt. neque ad aliud exemplum spectarunt homines illi, quos antiqui scriptores diuinis laudibus extollunt, quia suas ciuitates optimis institutis ac saluberrimis legibus temperarunt. Celebrantur praeter ceteras Lacademiorum leges, à Lycurgo latae, Atheniensium, à Solone. Commemorantur & ille, quas Locrensibus Zaleucus, Thurijs Carondas, Getis Zamolxis, Pythagora discipulus, dedit. Laudat etiam Cretensium leges Plato, Carthaginensium Socrates. Romanas vero Polybius anteponere omnibus non dubitat. haec cum ab ijs, qui ceteris hominibus ingenio, ac sapientia praestiterunt, summopere laudatae praedicataeque sint: quid aliud, nisi praecelaras fuisse, credendum est? at dissimiles inter se, & si dissimiles, quo modo omnes praecelarae? quia nimirum ad eundem finem, eandemque quasi metam. non eadem tamen via, omnes tendunt. Ius naturae, in quo nihil inaequale deprehenditur, primi conditores legem ante oculos habuerunt eius imaginem in suas quisque leges, quantum imitatione licuit, transtulerunt. qui cum ad iustitiam pariter intenderent, eandem tamen in tradendo iure rationem ideo secuti non sunt, quia non eiusdem loci, non eiusdem caeli, non eiusdem hominibus ingenij leges ferebant. haec illi cum animo circumspicerent, atque cogitarent: modò perficere possent, quod agebant: qua ratione perficient, laborandum non esse iudicarunt. neque enim ipsarum legum vitio factum

Etum est, ut aut Athenienses minus diu, quam Lacedaemonij, aut Lacedaemonij minus, quam Romani, flourerint: sed quod Athenæ citius, quam Sparta, & Sparta citius, quam Roma, de reâ maiorum consuetudine deflectens, legum imperium maiestatemq; neglexit. Quare prudenter iudicat Polybius, quod, duabus potentissimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorum annorum bello de imperio decertantibus, ad extremum succubuisse Carthaginem, & victam conditiones accepisse, ob eam maximè causam putat, quod, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multò, quam antea, negligentius, & Romæ multò, quam vnquam, diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. Ius autem ipsum nihil aliud est, quam benè viuendi norma, legibus tradita, atque præscripta. quam qui tenent, soli duas maximas res, maximeq; optabiles adipiscuntur, primùm, ipsi quotidie magis in sua ciuitate cari sunt, atque honorati, inter ignotos, clari, inter homines viri, inter viros heroes; deinde, id quod velle bonitatis est, perficere virtutis facillè consequuntur, ut eorum patria ciuibus frequens, pace tua, opibus beata sit. ex hoc genere fuisse legimus Thebis Epaminondam, Spartæ Agesilaum, Athenis Aristidem, Romæ Camillum, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, innumerabiles alios nulla enim ex omnium sæculorum memoria magis ad omnem laudem ciuitas excelluit. ex hoc etiam numero multos in patria mea fuisse, apud maiores nostros Carolum Zennum, Franciscum Barbarum, patrum atate Bernardum

dum Iustinianum, Hermolaum Barbarum, Hieronymum Donatum, Andream Naugerium, accepimus. ipsi vidimus, & quod in magna felicitatis parte pomimus, allocuti sæpè sumus Gasparem Contarenum, cui quidem ex ijs quos nominaui, prudentia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferrì nemo, doctrina ne conferri quidem potest. fuit enim ille vir, non modò Venetijs, quamdiu gerendis magistratibus operam Reipub. nauauit, verùm & Romæ, & vbicunque fuit, posteaquam absens pœne contra voluntatem, prætor opinionem certè Cardinalis factus est: fuit, inquam, ille vir, cuius mihi nunc scribenti vultus, & os illud, regia quadam maiestate decorum, ante oculos obuersatur, in omni genere vitæ inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cum esset habitu naturæ excellenti, ac propè diuino, domestica etiam disciplina, præter rectum, & honestum, nihil agnosceret, nihil vellet, tamen, assiduo philosophiæ studio, ita voluntatem auxerat, ita naturam expolierat, vt cum nemo magis virtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cum à prima adolescentiâ, tanquam vnicum exemplum, & in moribus, & in litteris ad imitandû proposuissem: nunc, in vtroque à perfectâ illâ facultate, quæ in illo fuit, quàm longè absim, quàmquid, quod imitari statueram, consequi difficile sit, retentata, & cognita per spicio equidem, in litteris, neque tempori, quantum rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum meâ non admodum firma valetudo fert adhuc perire: sed dulcè sum conatus, vt, quemadmodû ille suo-

rum studiorum rationem exstare voluit: itaque multa litteris ab illo præclarissimè tradita leguntur, itidem ego facerem, & pro mea tenui facultate, meis scriptis hominum studiosorum utilitati commoduq; consulere. par in utroque voluntas fortasse fuit: nos inferiores ingenio, scientia verò impares maximè sumus. ille Venetam Rempub. hoc est eã, quæ inter omnes nostræ temporis Respub plurimum excellit: nos Romanã, hoc est eam, quam omniũ præstantissimã antiquitas habuit, ad scribendum delegimus. ille, quod voluit, perfecit: nos, euentu dubio, perficiendi tamen spe conamur. nã, etsi quanta in re versamur, intelligimus: tamen, quia superioribus quinq; libris, primo de vrbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de senatu, quinto de comitijs, operam à nobis non omnino malè positam existimamus, incepti nondum pœnitet, animoq; satis alacri pergemus ad ea, quæ restât. Sextus hic erit de Legibus liber, in quo cum diligentia, tum ingenij, addo etiã prudentiæ, grauissimæ sunt partes. nam ex ijs legibus, quæ Romæ lata sint, nullam prætermittere, diligentia est: quo in genere negligentes certè non fuimus. Quid aut in ferèda lege quisq; cogitauerit, & utrũ id, quod cogitauit, vtile Reipub fuerit: hæc verò neq; sine ingenio, eoq; peracuto, quisquã viderit, neq; sine prudentia iudicauerit. quare cũ eam par eã, quæ tota studij ac laboris est, & à volûtate pendet, absoluerimus. (nihil enim in hoc, quantũ quidẽ in nobis erit, desiderari patiemur) eã, quæ ad ingenium, & prudentiam pertinet, quæ nobis satis parcè natura tribuit, si minus pro rei susceptæ magnitudine præstabimus, iniquus erit lector,

lector, si quis infirmitatem pro crimine posuerit, *memoriamque* causam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quam probauerit, quia, quod potui, certe voluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatae leges sint, quis cuiusque lator, quae cuiusque sententia fuerit, ostendemus. hac parte absoluta, quae erit omnium maxima, tum illa quattuor, quae ad rationem ferenda legis pertinet, ordine curabimus, ut, à quo genere hominum, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de causis latae leges sint, explicemus. *IVS* omne aut à natura est, aut à consuetudine, aut à legibus. ius natura ipsum per se, sine consuetudine, & legibus, ad optimam vitam conditionem satis erat. satis enim beatè viueremus, si naturam ducem sequeremur sed quia, quod iustum, & laudabile est, multi, vel quia sunt hebetes, non intelligunt, vel, quia sunt improbi, dissimulant: iccirco, ne peccantibus daretur excusandi locus. scripta lex est, qua quid agendum, fugiendumue esset, perpetuis litterarum notis testatum, atque expressum ante oculos poneret. is enim, qui legem fert, si modò suam voluntatem ciuitatis commodo metitur, tria spectat, ut poenam factis dignam perditii homines luant, ut ceteri, exemplo admoniti, poenaeque deterriti, meliores efficiantur, ut viri boni, sublati improbi, tutiorem, ac tranquillio-rem vitam ducant. est igitur lex tanquam praeco, qui, suggerente natura, iustitiam ciuibus enunciat: cuius vocem qui volentes auribus percipiunt, eamque fideliter animo custodiunt: ita viuunt, ut virtutem à vitio facile distinguant, & ab altero, tanquam à pe-

stife-

*Stifero angue, refugiant, alteram amplexentur, & amabilem præ cæteris rebus existiment. verum, quia publicares ita cum priuata cohæret, vt altera alterius commodo nitatur, nec ferè, nisi vtrique rectè sit, diu vigere & stare ciuitas vlla possit, propterea, quæ vtrique consulerent, leges, aliæ pro statu Reipub. aliæ pro singulorum vtilitate, diuersis temporibus latæ sunt. fuit igitur & ius publicum, & ius priuatum. Rursus, quia publica sunt infirma, si separentur à diuinis, publici iuris facta diuisio est, vt altera pars ad religionem altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipsum quidem simplex est, sed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamè de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primum igitur nobis agendum est de iure publico, deinceps de priuato: & primum de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum de eo, quod ad ius ciuile pertinet, secundo loco de eo, quod crimina persequitur. ROMANAE leges aut à regibus latæ sunt, aut ab ijs magistratibus, quos, regno sublato, alios alijs temporibus creatos, ciuitas habuit. ipsas leges magna ex parte aliunde sumptas facillè crediderim. non enim dubitandum est, quin, cum ea tempestate in Italia & Albani, & Sabini, & præter cæteros Etruscî floruerint, cumq; Albæ Romulus, in Sabinis Numa, Priscus etiam matre Etrusca, patre in Græcia nato, in Etruria educato, genitus esset, ad suã quisq; patriã respexerit, & ea, quæ in ijs populis probabiliora vidèantur instituta, delegerit, Romaq; legibus sanxerit. à Lacedæmonijs etiã nonnulla, ab Atheniensibus multa ad ius constituendũ video deriuata. nã ferè, quacun-
que*

que in xij. tab. decemviri scripserunt, de Solonia legibus translata sunt. & earū tabularum supplementa Komæ nos à Faliscū collegisse, apud Seruiū Honoratū scriptū est. cuius in commentario, à Cretensibus etiā aliquid sumptū, animaduertimus Maiores, inquit, nostri, sedētes epulabantur: quem morē habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, vt Varro docet in libro de gente populi Ro. in quibus docet, quid à quāq; traxerit gente per imitationem. Nec verò, ab ingenio pauca, atq; à prudentia esse deprompta, credendum est, praesertim in Rep. cum in magnis opibus imperij, pro vario rerū euentu, noua iura temporū necessitas exigeret. Regū atarē nō multas in vrbe leges fuisse existimauerim: nō solū, quia regū iussa pro legibus erant, ad eos grauisima quāq; deferrebantur: eorū omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: verū etiam, quia ciuitas, neq; dum populo satū frequens, neq; opibus locuples, legum multitudinem non desiderabat. inter paucos, & assiduis bellis exercitatos, nondum licentia, nondum planē vis emerferat: non luxuries. non illa, qua ferē opes consequitur, malarum artiū lues in vrbem inuaserat. regibus exactis, simul cum publicis opibus & nata noua vitia sunt, & ea, qua fuerant, aucta. tunc, vt ad varios morbos diuersa medicamenta inuestigata, inuenta q; sunt. sic ad ea mala, qua manare ceperant in ciuitate, comprimenda, atq; sananda, varia legum genera peperit necessitas. neq; tamen reges ipsi leges neglexerunt. poterāt omnino, quidquid vellent: sed voluit nemo, nisi quod liceret. quin. vt ait Liuius, ab ipso statim vrbis primordio Romulus, rebus diuinis ritē perpetratis, vocata

ad concionem multitudine, quæ coalescere in populi vniuersi corpus nulla re, præterquam legibus, pot erat, iura dedit. quem Numa subsequutus, multò etiam magis ciuitatem legibus excoluit, & ab armis ad religionem, bonosq; mores totam traduxit. omnesq; deinceps, præter Superbum, ita regnarunt. vt, quod idem Linius alio loco tradit, Brutus idem, qui tantum gloriæ, Superbo exacto, meruit, malo publico vel maximo id facturus fuerit, si, libertatis immatura cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. quare, cum ipsos moderati ingenij, optimiq; exempli fuisse constat, tum leges habuisse quarum ad præscriptum vniuersos ciues viuere voluerint. quibus de legibus, deq; ijs, quæ postea late sunt, ita summatim agemus, nihil tamen vt patiamur desiderari. ac primò de publicis, & inter has primum de ijs, quæ ad religionem pertinent, agendum est. LEGES publica de sacris & de religione iam inde à primis regibus, Romulo, & Numa, non sanè pauca instituta sunt, sed ante omnia, Romulus videtur, ne quis vnquam suas leges, aut sua facta posset infirmare, legem illam, quam Regiam Vlpianus vocat, de suo imperio tulisse: cum populus ab eo rogatus, omne suum ei, & in eum imperium, omnemque potestatem contulit. Hoc facto ad inducendam religionem animum adiecit, & cum religione securitatem simul ciuium spectauit. de ipsa enim vrbe id primò statuit, ne quis, nisi per portas, ingrederetur, egredereturue: mœnia sacrosancta essent. quæ legem videtur Cicero significasse in II. de natura deorum, cum ait, muros à portis habitos esse sanctos, quos violare nefas esset. ita cum & suam Romulus, & publicam salutem religione munif-

set, sanxit deinde, idq₃ semper seruauit, ne quid publicè inaugurato fieret. vidit enim, reliquas leges, quas ferre de rebus humanis cogitabat, haud paulò plus in nouo, varieg₃ multis ex locis confluyente populo habituras esse ponderis, sic cū quadā erga deos pietate coniungeretur: quandoquid em id esse quasi frenū videretur ad impetus animorum reprimendos, hominesq₃ in officio, rectaq₃ ratione continendos. atq₃ hac quidem de lege ita loquitur Cic. in 3. lib. de natura deorū, vt ab ea fluxisse Romani imperij magnitudinē significet. Romulū, inquit, mihi persuadeo, auspicijs constitutus, iecisse fundamenta nostræ ciuitatis. Tum, sacra rebus ac ritibus præesse principes ciuitatis, hoc est, patricios lege iussit: qui, diuina tractari à plebeijs hominibus, neq₃ pium, neque decorū iudicaret: siquidem ea, quæ vim habet necessitatis, inopia faceret, vt eorum non modò manus la-be rerū vilissimarū foedarentur, verū animi quoque tū cogitandis, tum etiā patrands sceleribus inquinarentur. Addidit aliā legem, ne in templo nocturnæ vigilia haberētur: optimo sanè consilio, primis, ne quid per noctem minùs castè, minùsue pudicè sacrorum specie committeretur: quod fieri plerunque contigit, deinde, ne qua fieri coitio, ne quid iniri aduersus ipsum, publicamue rē occulti cōsiliij, ne quid insidiarū tendi posset. ad quā legē Cicero spectauit, cū in suis legibus illa scripsit: Nocturna mulierum sacrificia ne sunt, præter illa, quæ pro populo ritè fiant. Et, quoniam opinio fabularū, quibus antiquitas deos admiscere solita est, familiaritatē quandam inter homines & deos videretur inducere: vnde manat primum contemptus, & in moribus licen-

licentia, deinde ad omne facinus audacia: vinculum hoc quoque incolumitatis publicæ firmissimum sapientissimus rex futurum putavit, si pœnam ijs lege indiceret, qui fabulosa de dijs figmenta credidissent. Quid illud? vbi diuersa religio est, tollitur societas, & consuetudo, ex eo facile odia, & ex odijs seditiones existunt. quo sæpè malo ciuitates intereunt: prouidit hoc Romulus, canitq̃, lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunam, colerent, neue sacrificia externa facerent. Has leges, & eas, de quibus infra suo loco agemus, videtur comitijs curiatis tulisse, qua de re Pomponij iuriconsulti verba recitabo. Romulus, inquit, populo in xxx. partes diuiso, qua curias appellauit, quod tunc Reipub. curam per sententias earum partium expediebat, leges quasdam curiatis ad populum tulit: tulerunt & sequentes reges: quas omnes conscripta exstant in lib. Sext. Papiij qui fuit illis temporibus, quibus Superbus, Damaruthi Corinthi filius. isq̃, liber appellatur ius ciuile Papiarianũ. Hæc Pomponius. Aliam eiusdem Romuli, sed ita mutilam ponit Festus, vix vt sententiam consequi liceat. scribit enim sic: In regis Romuli, & Latij legibus: (sive Tatiij, qui cum eo regnavit, malimus legere) Si nurus, sacra diuis parentum esto. Verum in Romulo temperatum fuit ingenium, quale scilicet nascentis vrbi initia postulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re diuina fuit: itaque ad eos sacerdotes, quos Romulus instituit, qui sexaginta fuerunt, ipse alios præterea adiecit, flaminem Dialẽ, Martialem, Quirinalem, virgines Vestales quattuor, salios Marti Gradino duodecim, pontificem maximum ex

patricijs, cui omnia sacra tum publica, tum priuata commisit. hæc, non dubito, quin ad perpetuitatem legibus sancita sint, sicuti alia multa quæ religionis causa tum ab alijs regibus, tum à magistratibus in Repub. constituta sunt. Addit eiusdem legem Plutarchus in Coriolano: Vt, cum sacerdotes rem diuinam facerent, clara voce præco clamaret, Hoc age: vt attento animo sacris operam darent. Tres & Plinius nominat, vnam lib. 14. c. 12. Nerogus vino respergeretur: neue dijs eximpunita vite vina libarentur. quorum alterum sanxit propter inopiam: alterum, vt putare cogerentur, alias aratores, & pigri circa pericula arbusi. hanc puto Postumiam Numa legem idè dictam esse, quia Postumius eam aliquis in magistratu iussu Numæ tulerit. nec verò quemquam Numa regnante fuisse crediderim ea potestate præditum, vt legem ferre posset, præter præfectum vrbis: qui videtur à Romulo institutus, quod ipse, propter assidua bella, urbanis negotijs operam dare nullo modo posset. certè rex vltimus Tarquinius, Rutulus bellum illaturus, curam vrbis commisit sp- Lucretio Tricipitino: quem Lilius Præfectum vrbis appellat. Alteram Numæ legem idem Plinius nominat lib. 8. cap. 2. Vt deos fruge colerent, & mola salsa litarent. Tertiam lib. 31. cap. 2. Ne pisces squamosos pollincerent. Legem quoque de prædiorum terminis, quos tanquam deos coli voluit ab eo latam, & alia quedam sacris inducendis, aut confirmandis idonea, ab eo instituta, docet libro secundo Dionysius. Festus etiam, Numa, inquit, statuit eum, qui terminum exarasset, & ipsum, & boues sacros esse. Idem alio loco. Aliuta antiqui pro aliter dicebant.

hinc

binc illud in legibus Numa: Si quis alinta faxit: ipsos Iouis facer esto. A diuini ad humana conuersus, luctui modum statuit pro cuiusque atate, vt apud Plutarchum in eius vita scriptum est. Legem eius de iudicijs Festus memorat his verbis: Numa in secunda tabula, secunda lege, in qua scriptum est. Quid horum fuit vnum iudici, arbitroue, reoue, eo die diffensus esto. Recitat idem eiusdem legem, his verbis: Si parentem puer verberit, ast, olle plorasit parentes: puer diuis parentium facer esto. Qua sine dubio ad eam, qua parentibus debetur, pietatem spectat. Regibus eiectis, lege tribunicia omnes leges exoleuerunt: (ponam enim eiusdem Pomponij verba) iterumq; cepit populus R. incerto magis iure, & consuetudine aliqua vti, quam perlata lege: idque prope xx. annu. postea placuit, publica auctoritate x. constituti viros, per quos peterentur leges à Grecis ciuitatibus, vt ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis x. oncis perscriptas, pro Rostris proposuerunt, vt possent aperitius perspicere: datumq; est eis ius eo anno in ciuitate summum, vt i leges corrigerent, & si opus esset, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. qui & ipsi animaduenterunt aliquid deesse primis x. legibus: ideoque sequenti anno alias duas eisdem tabulis adiecerunt. In hu legibus, quas centuriatis comitijs x. viri tulerunt, multa proprie de iure diuino sancita esse, necesse est: siquidem ita diligenter, & ita copiose scripta sunt, inspectis prius & sapientissimi Solonis legibus, & aliarum Grecia ciuitatum institutis, ac moribus, vt vel atate sua Liuius in immenso aliarum super alias aceruatarum le-

gum numero, fontem tamen omnis publici priuatiq₃ iuris XII. tabul. esse dicat. sed de sacris ritibus pleraq₃ vetustate oblitterata, euauerunt : nonnulla de legibus ad creandos sacerdotes pertinentibus, veterum historiarū, ac monumentorū ope, quasi scalmus è naufragio, seruata sunt. Atque hoc de genere (vt à primis temporibus ordiar : vnde veluti per gradus ad postrema descēdam) leges inuenio Romiliam primum : qua cautum est , ne alij, prater patres, & magistratus, sacra inirent peragerentūe, deinde tribuniciam, Sextiam Liciniam, vt x. viri sacrorum, non, vt antea, omnes patricij , sed ex parte dimidia de plebe crearentur : item aliam tribuniciam, Ogulniam, vt, cū quattuor pontifices essent, placeret quē sacerdotum numerum augeri , quattuor praterea pontifices, quinque augures, de plebe omnes, aligerentur : vt omninō octo pontificum, nouem augurum numerus fieret. iam enim inter plebem, & senatum , hoc est, inter inopes, & diuites, peculiare malum in liberis ciuitatibus erumpere discordia cœperat : seq₃ plebs , quasi profanam , à sacris amoueri querebatur. ideoq₃ tribuni pl. aduersante senatu, ad extremum, latius rogationibus, obtinuerunt , vt sacerdotia communicarentur. Fuere praterea de cooptandorum sacerdotum iure partim pro plebe pro collegijs lata tribunitia Cn. Domitij, consularis L. Cornelij Sylla dictatoris, tribunitia T. Atij Labieni : consularis C. Casaris : consularis deinceps & M. Antony. cū enim , veteri lege , ac more, augures ab auguribus , pontifices à pontificibus, reliqui sacerdotes à suis quique collegijs crearentur, vnus pontifex maximus à populo : quod & Ciceronis

in Agraria II. & omnium pœnè historicorum, ac Liuij maximè testimonio constat : Cn. Domitius tribunus pleb. Neronis Imperatoris atauus, pontificibus offensior, quodd alium, quàm se, sui patris in locum cooptasset, lege lata, ius sacerdotum subrogandorum à collegijs ad populum translulit, eo anno, quo C. Marius tertium consul fuit. nec multò post ipse pontifex maximus populi suffragio creatus est, opinor in locum Q. Seruiliij Capionu: vt ex Valerij libro VI. licet conytere. huius legis in II. in Rullum agraria oratione Cicero mentionem facit, his verbu: Hoc idem de ceteris sacerdotibus Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus, tulit: quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Sunt etiam hæc in oratione pro C. Cornelio. Quid? auunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, auo, maioribus, credo silentio, fauente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegijs: eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem. Existimo autem hac lege permissum, vt absentes etiam possent petere sacerdotia. nam eam, vt opinor, significat Cicero, cum ad M. Brutum ita scribit. Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooptari volo. existimo omnind absentium rationem haberi sacerdotum comitijs posse: nam etiam factum est antea. Caius enim Marius, cum in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minus id postea liceret, vlla lex sanxit. Postea L. Sylla, rerum petitus, cum alia multa contra

populum, qui Marianas partes fouerat, tum hoc sanxit, vt rursus sacerdotes à collegijs crearentur. de quo sic Pedianus in Diuinationis explanatione. His x. annis, Victore Sylla, bellis ciuilibus, spoliatus est populus R. potestate tribunicia, iudicandi iure, arbitrio creatorum sacerdotum. Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit sua lege Sylla: sic legem Syllæ, aliquot post annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiamq; restituit. fecit autem hoc auctore C. Casare: qui, si populus in mandando sacerdotio suffragium ferret, se, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pij locum creatum iri, non sine causa putabat. quod re comprobatum est: nam, P. Seruilio Isaurico, & Q. Lutatius Catulo, consularibus viris, & prouectam aetate, deiectis, ipse, nondum prætorius, in amplissimi sacerdotij gradum ascendit. Tulit & ipse legem, non quæ à Labieni lege discreparet, (fuit enim vterque popularis) sed quæ nouum aliquod ius adscriberet. Domitiam quidem legem in eo capite confirmauit, vt absentibus petere sacerdotia liceret. scripsit enim hac in sua lege: Qui petit, cuius ue ratio habebitur. quorum verborum sententiam Cicero exponens in epistola ad M. Brutum, apertè, inquit, indicat, posse rationem haberi etiam non presentis. Rursus à populo ad collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum sacerdotum retulit post obitum Casaris M. Antonius consul. eo consilio, vt facilius ac certius M. Aemilius Lepidus, cuius filio filiam suam collocauerat, pontifex maximus in Casario locum subrogaretur. ita, quod

bisto-

historia demonstrat, ius creandi sacerdotes quater immutatum est, à Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quinta mutatione oritur opinio, ut puto, satis certa, primum ex epistola ad M. Brutum: in qua ita scriptum est. *Pansa viuo celeriora omnia putabamus. statim enim collegam sibi subrogasset, deinde, ante pratorum, sacerdotum comitia fuissent. cum enim, quo tempore hac epistola scripta est, tum non à collegijs, sed à populo subrogari solitos esse sacerdotes: manifestum sit, quia comitia de populo dici nemo nescit: hac autem epistola eo anno scripta sit, quo Hirius & Pansa eos. fuerunt, id est eo, qui Antonij consulatum primus consecutus est: liquet Antonij legem non esse seruatam, sed eam, quam Domitius tulerat, iterum esse restitutam. nitior etiam Dionis testimonio: qui libro X L V I. leges Antonij à Pansa consulè abrogatis esse narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui scripsit his verbis ad Cicerorem: *Primus ego leges Antonianas fregi. ut eius potius exemplum Pansa, quam ipse Pansa, secutus esse videatur. est etiam ex ipso Cicerone minimè dubium de abrogatis Antonij legibus argumentum. Acta, inquit oratione X I I I. in ipsum, Antonij rescidistis: leges per vim, & contra auspicia latas decreuistis. Præterea patet hoc eo clarius, quod in ea, de qua proximè mentionem feci, ad Brutum epistola proximam legem de sacerdotijs Cicero Iuliam appellat: quæ petendi sacerdotij potestatem absentibus permittebat. quod si post Antonij consulatum, in quo legem Iulii de iure cooptandi, proxima dicitur &**

Cæsaris lex: nimirum sublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum sacerdotum populi comitijs, quem sua lege primus Domitius induxerat. quamquam non id primus esset aggressus. nam aliquot annis ante C. Licinius Crassus eadem sententia legem promulgauit, nec tamen pertulit: sic enim in libro de Amicitia loquitur D. Lalius, is, qui cum Africano minore coniunctissimè vixit. Quam popularis lex de sacerdotijs C. Licinij Crassi videbatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius vendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile vincebat. atque id actum est pratore me, quinquennio ante, quam consul sum factus. itaque re magis, quam auctoritate, causa illa defensa est. Hic, quando veterum testimonia, que sunt de legibus ad sacerdotum creationem pertinentibus, recitavi: adiungam dubitationis nescio quid, quod explicare, non cuius. vt opinor, facillimum est. non enim minus libenter meas dubitationes quam expositiones, profero: neque ego me eum esse profiteor cui omnia pateant. contra si qui se multa nescire fateatur, & qui libenter in legèdo dubitet, is ego sum. Quaero igitur, vtrum Cn. Domitij lex etiam ad ipsius pontificis maximi creationem pertinuerit, an verò ad sacerdotes, pontifice excepto. nam, si Domitius legem tulit non de pontifice maximo, sed de cæteris sacerdotibus à populo creandis: quia de pontifice ferri non opus esse iudicaret, cum is iam ante à populo crearetur: cur dixit Dio libro xxxvij. legem Domitiam de cooptatione sacerdotum à Labieno tribuno pl. esse renoua-

nouatam, vt pontifex maximus in locum Metelli C. Caesar à populo crearetur? quòd si quis Domitium & de pontifice maximo tulisse dixerit: huic ego opponam Ciceronis, & Liiij auctoritatem: qui, quòd Domitius tulit, vt in sacerdotibus fieret, id iam antè in pontifice maximo esse factum significant, vt scilicet à parte populi crearetur. Ciceronis verba sunt hæc in ij. in vulgum oratione: Item, inquit, eodemq; modo, capite altero, vt comitijs pontificis maximi. ne hoc quidem vidit: maiores nostros iam fuisse populares, vt, quòd per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotij voluerint populo supplicari atque hoc idem de ceteris sacerdotijs Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus, tulit: quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus is à collegio cooptaretur. Satis aperte significat, ante Domitij legem à parte populi pontificem esse factum, sed Liius paulò clarius etiam hoc idè libro xxv. exponit: ait enim: Comitiam inde pontifici maximo creando sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitij etatem annis. Quanam igitur est huius explicanda questionis ratio? hæc fortasse Concedo, ante Domitij legem populi comitijs pontificem maximum esse factum: sed Domitium existimo, cum reliquorum sacerdotum, id est pontificum, augurum, XV. virorum, VII. virorum, flaminum, aliorumq; omnium, qui iure sacerdotij sacris rebus præessent, eandem esse conditionem vellet, vt,

quemadmodum pontifex maximus, item ipsi à parte populi crearentur, de sacerdotibus omnibus generatim tulisse, vt etiam pontificem ipsum maximum comprehendere videretur, ita, quod de iure subrogandorum sacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in pontifice maximo nouum fuit, sed, cum generalibus verbis esset perscriptum, non minus ad eum, quàm ad reliquos sacerdotes, pertinuit. quam ob causam, cum L. Sylla Domitiam legem abrogauit, abrogatum simul & de pontifice maximo. & de sacerdotibus reliquis dicemus. non, quod nominatim Domitius de pontifice maximo tulisset: (iam enim, neq₃ hoc esse factu, neq₃ fieri oportuisse, diximus) sed, quod, cum de sacerdotibus omnibus tulisset, legis sententia etiam ad pontificem maximum, qui & ipse sacerdos esset, pertineret. itaq₃, lege abrogata omnium sacerdotum, quorum in numero pontifex maximus erat, ad collegia rursus translata cooptatio est. eademq₃ lege à Labieno renouata, pontificis maximi & reliquorum sacerdotum par conditio fuit, vt omnes à parte populi crearentur. quod enim communiter omnibus de sacerdotibus sancitum à Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius non fuit. Vetus etiam de religione lex illa fuit, quam Q. Papirius tribunus pl. tulit: qua vetabat iniussu populi quidquam consecrari, neq₃ aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat vllam quod ex oratione pro domo conijci videretur posse. It em illa de ritu capiunda virginis Vestalis, Papia primum, deinde Popillia. qua de re apud Gellium scripta sunt hæc. De more rituq₃ capiunda virginis, litteræ quidem antiquiores non existant, nisi quod capta

fuisse

fuisse fertur, quæ capta prima est, à Numæ rege. sed Papiam legem inuenimus: quæ cauetur, vt pontificis maximi arbitrato virgines è populo viginti legantur, sortitioq; in concione ex eo numero fiat, sed ea sortitio ex lege Papiæ non necessaria nunc videri solet. nam si quis honesto loco natus adeat pontificem maximum, atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius duntaxat, saluis religionum obseruationibus, ratio haberi possit: gratia Popillie legis per se ratum fit. Capi autem virgo propterea dici videtur, quia, pontificis maximi manu prehensa, ab eo parente in cuius potestate est, veluti bello capta adducitur. in libro Fabij Pictoris, quæ verba pontificem maximum dicere oporteat, cum virginem capit, scriptum est. ea huiusmodi sunt. Sacerdotem Vestalem, quæ sacra faciat, quæ ius fiet sacerdotem Vestalem facere pro populo R. Quiritibus, vt quod optima lege fiat: ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum à pontifice maximo appellatur, quoniam, quæ prima capta est, hoc fuisse nomine traditum est. Legum de religione vltima erit, & quasi agmen coget ea, quæ sacerdotes militia vacationem, præterquam Gallico bello, habere iussit: non quod ijs bello prorsus interdiceret: sed hoc tribuit, vt, si minus ire ad militiam vellent, cogi ne possent. nam, sponte multos augures, multos pontifices ad bellum exisse, historia narrat. qui tamen extra Italiam primus p̄tifex maximus P. Licinius Crassus Mucianus contra Aristonicum, qui Asiam occupauerat, profectus est, is in pralio interfectus, neglectæ religionis pœnas dedit. hanc legem significat plutarchus in Fabij Maximi vita, cum

ait : *Crassum*, quod erat pontifex maximus, diuina quadam lex domi tenuit. eodemq; & *Liuius* libro 8. spectauit. Nominatae inquit, consulibus prouinciae sunt *Scipioni* Sicilia extra sortem, concedente collega, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat *Brutij Crasso*, sed hic *Crassus* multis annis ante illum fuit, qui ab *Aristonico* est interfectus: ut ex obseruatione temporum facile est intelligere. Sequuntur proximè leges de ludis: quas cum ijs, quæ ad religionem pertinent, coniunctionem, & quasi affinitatem quandam habere, satis ex eo constat, quod nulli sine sacrificijs ludi fuerunt. & sacrificia religionis pars est. idèd & *M. Varro*, cum de rebus diuinis libros quinque componeret, vnum de ludis, ut de re diuina. fecit. qua ratione adducti sumus, ut post leges de sacerdotijs eas, quæ sunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has *Licina* nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cum in vnum annum vouerentur, incertoq; die fierent, senatus *P. Licinium Varum* prætorem vrbu ferre ad populum iussit, ut in perpetuum in statum diem vouerentur. hi ludi, cum *Hannibal* esset in Italia, victoriæ causa *Q. Fuluius Flacco* tertium, *Ap. Claudio* cos. ex *Martij*, *clari vatis*, carmine primum instituti sunt: cuius in libro hac inuenta *Liuius* recitat lib. 5. eademq; ferè & *Macrobius* lib. Saturn. 1. Hostes, Romani, si expellere vultis, vomiscamq; quæ gentium venit longè: Apollini vouendos censeo ludos. qui quot annis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, privati vii conferant pro se, suiq; ijs ludis faciendis prærit prætor is, qui in populo plebiq; dabit summum. x.

viri Gracovitu sacra faciant. hæc si faxitū, gaudebitis semper fietq; res vestra melior. nam is deus exstinguet perduelles vestros, qui vestros campos pascit placidè. Hoc inuento carmine, censuerunt patres Apollini ludos vouendos, faciendosq;: voueri autē, & fieri à præ-tore vrbanò: quòd is esse videretur, qui ius populo plebiq; summum daret: cùm facti essent, duodecim millia æris pratori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas: & vt x. viri sacra ritu Græco facerent, hisq; hostijs, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latona boue feminina aurata. Ludos prator cùm facturū esset, edixit, vt populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. populus eos coronatas spectauit. matronæ supplicauère: vulgoq; apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celebrq; dies omni carmoniarum genere fuit. anno proximo, referente Calpurnio præ-tore, decreuit senatus, vt ij ludi in perpetuum in statum diem vouerentur. P. Varus, vt diximus, præ-tor vrbanus, à senatu iussus, legem tulit: & ex ea lege ipse primus vouit, fecitq; ante diem 2. nonas Quinct. eumq; diem solennem deinde seruatum esse Liuius tradidit: ego tamen M. Bruti, qui Casarem interfecit. præ-toris vrbanì, absentis nomine, neque vno die tantum, neque 2. nonas Quinct factos inuenio. sed cum nonis Quinct essent commisi, vsque ad 2. idus datos fuisse. quod ex duobus locis libri epistolarum ad Atticum XVI. colligitur. quod ipsum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confirmat, vt opinor, Liuius lib. XXV. his verbis: Ludis Apollinaribus ad V. idus Quinct. calo sereno, interdum obscu-

rata lux est. Alios præterea ludos Romæ fuisse, notum est, de quibus agetur in alio libro separatim. Nunc leges ostendamus: id quod propositum nobis est. Liciniam Fannia sequitur: de qua Gellius hæc ludis Megalensibus Principes ciuitatis mutua inter sese conuiuia agitabant: qui veteri S. C. quod factum est, C. Fannio & M. Valerio cos. iurare cogebantur, conceptis verbis, apud consules, non amplius in singulas cenas sumptuos esse facturos, quàm centenos, vicosque aris, præter olus, & far, & vinum, neque vino alienigena, sed patrio vsuros, neque argenti in conuiuium plus pondo, quàm libras centum, illaturos, sed post illud S. C. lex Fannia lata est, quæ ludis Romanis, item plebeis, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos aris in summi concessit, decemque alijs diebus in singulis mensibus tricenos, cæteris autem omnibus denos. Et, quoniam spectandi locum senatores in imis gradibus ante omnes habuerunt: quod instituere curules ædiles, censorum iussu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit sua lege L. Roscius Otho, Ciceronis ætate, alteram in populo distinctionem, tulit enim, ut equester ordo seorsum à plebe in X I V. gradibus sederet, ijs tamen equitibus exceptis, qui siue suo, siue fortunæ vitio decoxissent. cui generi certum locum assignauit, pœna irrogata, si in X I V. sedissent. hinc illud in Antonium, oratione I I. Tenesne memoria, te prætextatum decoxisse? patris, inquit, ista culpa est. concedo: illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in X I V: cum esset lege Roscia de coëtoribus certus locus constitutus: quãuis quis fortuna

vitio; non suo decoxisset. Primum igitur senatores in sedibus circa proximis confidebant. secundo loco proxime sedisse equites putabam, cum, exceptis senatoribus, & magistratibus, dignitate anteirent: sed à Cornelio Tacito monitus opinionem mutavi, ut enim, sedisse quidem in XIV. ordinibus equites, narrat, non tamen, ante plebem, sed confuse, tantum ut XIV. ordines haberent. Nero, inquit libro XV. equitum Romanorum locos sedibus plebis anteposuit apud circum nam ad eam diem indiscreti iibāt: quia lex Roscia nihil, nisi de XIV. ordinibus, sanxit. Hic legis Titie & Corneliae, à quibus fortasse tribunus pleb. latae, (nam & plebej Cornelij fuerunt) subiungenda mentio est: quae sanxit, ne quis in petuniam luderet, sponsonemque eius rei ergo faceret, nisi si certaretur disco, pildue iactiando, currendo, saliendo, ludendo, pugnando: quae virtutis caussa fiebant. hanc legem vtrum Reip. an Imperatorum temporibus latam existimem, comperit non habeo. mentionem video fieri apud iuriconsultos. Nec omittendum illud, quod pertinere videtur ad ludos: histrionum licentiam repressam esse lege. qua de reis, qui libros rhetoricorum scripsit ad Herennium, atque etiam Suetonius mentionem facit. Non est, opinor, à legibus de religione lex illa seiungenda: quam vetustatem fuisse Livijs asserit, prisca litteris verbisq; scriptam: ut, qui praetor maximus esset, idibus. Sept. clauum pangeret. cuius religionis seruandae gratia creatum esse dictatorem, idem Livijs ait, L. Manlium imperiosum, ab eoq; clauum esse fixum dextro lateri adis Iovis optimi maximi, ea parte, qua Minervae templum

fuit:

fuit: & addit, eum clarum, quia rara primis vrbus temporibus erant littera, notam numerum annorum fuisse credi: eoq; Minerua templo dicatam legem, quia numerus Minerua inuentum esset: eam autem carimoniam cum per aliquot annos fuisset intermissa, ideo esse renouatam, vt pestilentia sedaretur quod antea factum, prospereq; rem successisse. seniores predicabant. Post res diuinæ humana sequuntur. & inter humanas primum dignitatis locum obtinent magistratus. itaque ordo postulat, vt. quæ leges de ijs latae sunt, eas hic exponamus. Sed quoniam ex ordine Senatorio leguntur magistratus ~~in quo ordo postulat, vt. quæ leges de ijs latae sunt, eas hic exponamus. Sed quoniam ex ordine Senatorio leguntur magistratus~~ de legendo senatu prius agi, æquum videtur. qua de re Festi verba subscribemus. Præteriti senatores, inquit, quondam in opprobrio non erant: quod, vt reges sibi legebant, sublegebantq; quos in consilio publico haberent: ita post exaltos eos, Consules quoque, & tribuni militum consulari potestate, coniunctissimos sibi quisque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant: donec Quinia interuenit qua sanctum est, vt Censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in Senatu legerent. quo factum est, vt, qui præteriti essent, & loco moti, haberentur ignominiosi. De magistratibus prima fuit opinor, hæc: vt de senatu, id est, de patricijs familijs, omnes magistratus crearentur: idq; à Romulo institutum reliquæ deinde reges obseruarunt. hanc autem legem, vix putauerim, comitijs curiatis, vt reliquas, a Romulo esse latis. quippe, qua aduersus plebis voluntatem res esset.

eam

eam rem cur ipsius plebi iudicio potestatiq; committeret? sanxit igitur hoc regio iure, publicisq; tabulis consignavit. & obseruari pro lege voluit. quod perspicue demonstrat Dionysius libro 2. cum ait: Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege sanxisse, ut patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius dicerent: plebei, quia rudes inopesque essent, agros colerent, quaestuarysq; artibus operam darent. Temperamentum illud tamen, quo ciuitatum concordia, id est, salus ipsa custoditur, maxime quasiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium videretur esse propensus, datum aliquid populo voluit, & ut in suis suffragijs magistratus crearet, leges scisceret, bella decerneret, curiatis comitijs tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicarent, ita creari iussit, ut ad populum prouocatio esset. qua ipsa de lege & infra mentio fiet inter eas, quae ad crimina capitalia pertinent. nec tamen hic, cum ad duumuiros, hoc est, ad magistratum pertineat, omittebamur. Eiusdem legem creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus praerat, & veluti secundum locum, ut ait Pomponius iuriconsultus, a regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus, ille reges eijciendi, & inducenda libertati auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quaestores, Vlpianus prodidit à Iunio Gracchano traditum in his libris, quos de de Potestatibus inscripsit. idem tamen hac subiungit: Sicut dubium est, an, Romulo & Numa regnantibus, quaestor fuerit: ita, in illo Hostilio rege, quaestores fuisse certum est. & sanè crebrior opinio est, Tullum Hostilium primum in Rempub. quaestores induxisse. Le-

gem aliam præter ea in regno Romano de magistratibus non video nominari. Regibus pulsis, prima de magistratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, ut singulis annis bini consules, regia potestate, crearentur, iisque primum creandis centuriata comitia ab interrege, ut ait Dionysius, haberentur: quæ tamen à præfecto urbis esse habita, Livijs tradit. sic enim lib. 1. scripsit, in extremo: Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto urbis ex commentarijs Ser. Tullij creati sunt. in quo videtur illi esse cum Dionysio controuersi: quæ tamen nulla est, nam & ab interrege, & à præfecto simul urbis habita sunt ea comitia, quibus primi consules creati sunt: cum ijs præfuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiæ pater: qui erat idem urbis præfectus: interrex, quod eum senatus habendis consularibus comitijs, Bruto referente, creasset: præfectus, quod ei Tarquinius, ad bellum proficiscens, curam urbis mandauerat. vtrumque enim scriptum est apud Dionysium. aut igitur à præfecto urbis Lucretius creati consules sunt, ut ab interrege, non ut ab urbis præfecto: aut etiam, quod, qui interrex esset, idem & præfectus urbis vocari posset. urbis enim curam gerebat interrex: quia tunc, vrbanas res quis curaret, magistratus omnino nullus esset. Post hæc legem duæ sequuntur proxima, à P. Valerio consule, Bruti collega lata, quibus plebs potestas aucta, senatus & magistratus imminuta est: primum, ut magistratum neminem caperet, nisi qui à populo imperium acciperet, si quis a iure fecisset, capitali pœna puniretur: qui eum occidisset, ei impunè esset: deinde, ut

àduer-

aduersus magistratum prouocatio ad populum esset :
 neue quis magistratus ciuem Romanum aduersus pro-
 uocationem verberare, aut necare vellet. quam legem
 cœturiatis comitijs esse latam, Valerius tradit lib. IV.
 Pro patricijs ea fuit, quæ, vt opinor, T. Lartio Flauo
 iterum, Q. Cœlio cos. lata est, de dictatore sine pro-
 uocatione creando, & vt de consularibus legeretur.
 fuit autem hac lex idè pro patricijs, quia, cum
 creari dictatorem de consularibus iuberet, sequebatur,
 vt de patricijs crearetur. consules enim tunc, &
 per annos deinde multos, patricij fuerunt : nec prius
 de patricijs legi dictator desit, quam creari duo con-
 sules patricij desierunt. non enim consul patricius di-
 ctatorem quemquam de plebe dixisset. itaque, quò
 primus de plebe dixisset. itaque, qui primus de ple-
 be dictator fuit, C. Marcius Rutilus, is à M. Popillio
 Lenate consule plebeio dictus est : cum ita casus tulif-
 set, vt aduersus Etrusci belli terrorem dictator dicen-
 dus esset, nec nisi à consule plebeio dici posset : quia
 consul alter patricius M. Fabius Ambustus bello reti-
 neretur. ita communicata plebi dictatura, anno ab
 yrbe condita CCCIC. idque contra veterem con-
 suetudinem, non tamen contra legem factum est. non
 enim lex dictatorem de plebe fieri vetuerat, sed de con-
 sularibus iusserat. at C. Marcius consularis. satisfecit
 igitur legi Popillius cum consularem hominem dicta-
 torem dixit : patricijs non satisfecit, quia consularem
 de plebe dixit : cum omnes antea de patricijs dici so-
 liti essent. Eadem fortasse lege sancitum est, (legem
 certè, quæ hoc sanxerit, nominat Plutarchus in Fabio)

ne dictator equo posset vti, idq; vel ob eam causam, quod, cum plus inesse roboris in pedestribus copijs putaretur, propterea in legione permanere, nec locum deserere deberet imperator: vel quod, cum ad alia omnia dictatoris esset singularis potestas, in hoc vno vbluerunt eum populo inferiorem videri. senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucosso contra veterem legem concessit, vt equo vehi posset datumq; id hominis virtuti, ac tempori, cum, caesis ad Cannas Romanis, in vno Fabio, dictatore creato, melioris fortune spes reposita videretur. illa pro plebe aduersus patricios fuit, qua in Sacro monte lata est, & sacrata nomen accepit, vt plebi sui magistratus essent, ijque sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus consules essent, neue cui patrum capere eum magistratum liceret. qua lege tribuni pl quinque primi creati sunt: nec tamen, vtrum vna tantum lex, an plures in sacro monte latae sint, satis constat. iulius, & Dionysius, vbi rem ipsam narrant, vnā nominant. sed Lilius alibi non semel, *Sacratae leges*, dixit. Cicero quoque de prouincijs consularibus, Si patricius inquit, tribunus pl fuerit, contra *leges Sacratae* priuatis hominibus *leges irrogari*. & in ea, qua integra non exstat. pro C. Cornelio: Tanta in illis virtus fuit, vt anno post reges exactos XVI. propter nimiam dominationem potentium, secederent, *leges Sacratas* ipsi sibi constituerent. Quibus locis non de vna lege, sed de pluribus accipiendum videtur. quod si vnā omnino legem velimus fuisse, & recte tamen dictum vtroque numero, defendere: rationem afferemus hanc, vnā legem dici, quod ab eodem magistra-

tu, eodemq₃ tempore lata sit : plures , quia pluribus partibus constet: quo modo XII. tab. & legem , & leges appellari videmus. Legem quidem tribuniciam primam Festus cum nominat , non dubito quin latam in Sacro mōte significet. vtrum autem primam intelligat earum, quæ in Sacro monte, an primam omnium , quæ in omni ætate in Vrbe à tribunis pl. lata sint, affirmare non licet. Homo inquit, sacer is est, quæ Populus ob malefium iudicauit : neq₃ fas est eum immolari, sed, qui occidit, parricidij non damnatur. nam lege tribunicia prima cauetur, si quis eū, qui eo plebiscito sacer sit. occiderit, parricida ne sit. ex quo quiuus homo malus, atq₃ improbus Sacer appellari solet. Sequitur lex à Publilio, & Latorio tribunu pl. lata , vt plebey magistratus tributis comitijs fierent : qui curiatus antea fieri, solebant. Tum illa lex, qua, vt X. tribuni pl. crearentur, bini è singulis classibus : anno à primo tribuni pl. XXXVI. cautum est. Alia lex fuit, qua Dionysio teste, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquis contradiceret, vel dicentem interpellaret: si quis fecisset, vades tribunis daret, pœnamq₃ à tribunis impositam solueret: qui vades non dedisset, morte puniretur, bona eius sacra essent: de pœnis autem ipsis populus iudicaret. Et, quoniam Atinij plebisciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem à Gellio fieri video: quanam eius fuerit sententia, quarendum videtur. Ego sic existimo: tribunos pl. ante Atinium plebiscitum partim senatores fuisse, alios non fuisse : quod scilicet librum esset populo R. tribunatum pl. mandare cui vellet. Atinius, quo modo quidem mihi videtur.

nec ademit hanc libertatem plebi Romana, & auxit potestatis tribunicia dignitatem. tulit enim, non, ne qui, nisi iam senator, tribunus fieri posset, (plebis omnim libertatem huiusmodi rogatione minuisse: neque id plebes vlllo modo sciuisse) verum, vt, quem tribunum pl. creasset, is hoc ipso in posterum senator esset. atque, hanc esse Gellij verborum sententiam enediderim, cum ait libro X I V, tribunus pl. senator habendi ius fuisse; quamquam senatores non essent ante Atinium plebiscitum. hoc etiam è quodam Suetony loco suspicamur; nam in Augusto, Comitijs, inquit, tribunicijs. s. candidati senatores deessent, ex equitibus R. creauit. ex quo sequitur, non licuisse antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, ijs, qui de plebe dicebantur, qui nec equites, nec senatores erant. quin, primis temporibus, tantum abest, vt ex senatu tribuni pl. crearentur, vt ob eam ipsam causam instituti sint, ne senatus aduersus plebem crudelius, aut arrogantius ageret, ideoq; ex ipsa plebe per annos multos creati sunt. postea coepere equites quoque Romani, ad senatores tribunatum pl. petere. Nec multo post X. viri, sine prouocatione creati, X I I. tab. leges condidere, comitijsque centuriatis pertulere. quibus in legibus cum alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magistratibus multa sancita esse, credibile est. X. virorum imperio finito; cum tribuni pl. creati essent, quos X. viri simul cum prouocatione sustulerant, que firmissima plebi auxilia, & tamquam dua tuenda libertatis arces fuerant; tribunatu inito, sine vlla mora

M. Duilius de consulibus cum prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipsam multò antè P. Valerius consul, vt diximus, tulerat : sed, intermissam, & quasi sublatam X. virorum magistratu, Duilius renouauit, auctam, opinor, aliquà re, & grauiori iure confirmatam : sicuti & alia leges multae diuersis temporibus plures labores habuere, cum vetus lex noua lege vel corrigeretur, vel, vt tempus, moresq; ferebant, alijs cautionibus adiectis, augetur. hinc de communi omnium Quiritum iure leges, primùm Valeria Horatia, deinde Publilia, postremò Hortensio, prima duorum consulum, reliquae duae dictatorum : hinc sumptuariae, vel, vt Cato censorius appellabat, cibariae, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Aemilia, Antia : hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Babia, Calpurnia, Tullia, Iulia quae non ideo alia post aliam latae sunt, vt priorem legem posterior abrogaret : sed, vt dixi, vel vt corrigeretur aliquid, vel vt nouum ius, vtile ciuitati, adscisceretur : vel vt, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, pœna grauior irrogaretur. quod libro I I. de officijs Cicero significat his verbis. Nondum centum, & decem anni sunt, cum de pecunijs repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. at verd postea tot leges, & proxima quaque duriores. Causam porro iuris eadem de re constituendi hanc video fuisse, vt antiquae legi, iam vetustate senescenti, noua subueniret quod in lege Licinia de sumptibus, quae ferè idè, quod Fannia, sanxit, quae sitū esse in Macrobio legimus, sat. lib, III. atq; hoc ipsam de XII. tab. euemisse, dem tradit. quatuor vbi quae omni cepit antiquitas : eadè

illa, qua illis legibus cauebantur, in alia latronum nomina transferunt. Retulit igitur Duilius, quod antè latum erat: & quod Duilius retulit, id eodem anno lege lata L. Valerius & M. Horatius cos. non confirmarunt modò, sed auxerunt etiam, nouo iure adscripto: cum ille de prouocatione à consulibus tantum, hi de prouocatione ab omni magistratu, quicumq; crearetur, lege sanxerint, qui & aliam legem, qua veterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, vt sacrosancta essent tribunorum pl. corpora: cuius rei propè iam extincta memoria erat: religione etiam ad legem adiecta, carimonijis quibusdam ex magno interuallo relatis. eademq; lege cautum est, vt, qui tribunus pl. edilibus, X. viru nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset. sed horum consulum prima lex ea fuit, qua tribunorum pl. potestatem quam maximè auxit, quam tulere centuriatis comitijs, vt, quod tributim populus iussisset, omnes tenerent: quod antè veluti in controuerso iure fuisse, & Lilius ait, & Dionysius confirmat. cur autem controuersum fuerit, Lilius non exponit, sed Dionysius sub obscure significat: quia, cum lege centuriatis comitijs lata populus omnis teneretur: tributis verò comitijs latam plebeij tantum seruarent: plebs eandem esse conditionem in vtrisque legibus volebat, vt, quemadmodum centuriatis comitijs, vbi plus patricij possent, latae leges plebeij obseruarent, item eo iure, quod tributis comitijs sancitum esset, in quibus plebeij patricijs suffragio praestabant, patricij tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebesq; sciuit: qui plebem sine tribunis pl. reliquissent, quiq; magistratum sine prouocatione

catione creassent, tergo ac capite punirentur : qualem
 & consules Valerius & Horatius tulerant. qua lege,
 tum consulari, tum tribunicia, dictator., à quo antea
 provocatio ad populum non erat. cum ceteris magi-
 stratibus exæquatus est, quod apertius exposuit Festus
 Pompeius. Anno proximo L. Trebonius tribunus pl. ro-
 gationem tulit, vt, qui plebem Romanam tribunus pl.
 rogaret, is vsque eo rogaret, dum X. tribunos pl. face-
 ret. nam Duilia lex de tribunis nusquam numerum
 præsinierat. tantum, vt relinquerentur, sanciebat, &
 ab ijs, qui creati essent, cooptari collegas iubebat. suffu-
 lit igitur Trebonia lex cooptationem: nam, cum iusseris
 ab eo, qui comitia tribunis creandis haberet, omnes
 planè tribunos, qui X. omnino erant, creari: nimirum
 partem tribunorum creari, reliquos autem ab ijs, qui
 creati essent, cooptari vetuit. quod cum M. Duilius tri-
 bunus pl. fecisset: recteq; factum, neque contra legem
 ab ipso latam commissum, defenderet: anno insequen-
 si Trebonius tribunus pl. ne in posterum fieret, lege ca-
 uit, nec aliam legem intelligit Livijs lib. IV. cum ait:
 Ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis
 ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare
 liceret. hac enim verba nihil aliud significant, nisi id,
 quod idem lib. III. scripsit, vt, qui plebem Romanam
 tribunos pl. faceret. Secuta lex est de tribunis mil. con-
 sulari potestate promiscuè ex patribus ac plebe crean-
 dis: qui tamen per annos IV. & XL. patricij omnes
 creati sunt. Huic proxima successit de censoribus quin-
 quenni imperio è gente patricia creandis, Gegano Ma-
 grino II. Quinctio Capitolino V. cos. quam ipsam le-

gem sexennio post Mam. Aemilius dictator correxit, lege lata, ne plus, quam annua, ac semestris censura esset. grauis enim omni⁹ diuturna potestas in lib⁹ a ciuitate. Biennio post lata lex est à tribi. no pl. tollenda ambitionis caussa, ne cui album uestimentum addere petitionis caussa liceret. cuius deinde vim auctoritatemq³ fuisse nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani vita Plutarchus, Marcio Censorino suadente latam, ne cui bis eundem magistratum petere liceret. quam postea constat esse abrogatam: cum multi iterum, ac saepius consules fuerint. De duplicandis quæstorum numero lata lex est, vt, præter duos urbanos, quorum fuisse originem antiquissimam iam ostendimus, duo, qui consilibus ad ministeria belli præsto essent, crearentur, ijsq² promiscuè de plebe ac patribus, libero populi suffragio. Plebis autem opes maximè omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo: qui tribuni pleb. duas leges tulerunt, vnã, vt x. viri sacerorum ex dimidia parte de plebe crearentur: alteram, vt alter viique consul plebeius esset. quam Linius Liciniam, non Sextiam, vocat, opinor ob eam caussam, quod Licinius tulerit, subscripserit Sextius. Leges deinde aliæ de consulatu late sunt, omnes è Repub. qua tamen haud omninò sunt obseruata. quid enim vtilius Reipub. quàm ne quis iterum consul fieret? quod quidem omnium ciuium iura exequare videbatur, & malè cogitantibus viam obstruebat ad potentiam singularem. hoc igitur lege sancitum est: item illud, ne quis ante XLII. ætatis annum consulatum petere, posset: temeritas enim floren-

tū etatis, prudentia maximè senectutis, aut eius etatis,
 quæ proximè ad senectutem accedit. Absentes etiam
 à consulatu lege summoti sunt. æquum enim fuit adesse,
 & populo supplicari in eo magistratu, quem popu-
 lus ipse mandabat. Duas tulit L. Sylla, vtramque præ-
 clarissimam, vnam, ne quis intra x. annos consul iterum
 fieret: alteram, ne adilitas, & pratura omitteretur.
 quæ valuerunt amba ad extrema Reipub. tempora. eã
 quidem de magistratibus curulibus non omittendis Ci-
 cero significat oratione XI. in Antonium: Vopiscus, in-
 quit, ex adilitate consulatum petit. soluatur legibus.
 Atque ego in hac lege additum caput existimauerim
 de magistratuum interuallo, sed exceptos eos, quorum
 opera in ciuili bello Sylla vsus esset. id Cicero lib. Acad.
 II. perspicuè de Lucuèo declarat, his verbis: Absens
 factus aditu, continuo prætor: licebat enim celerius le-
 gis præmio. Sed, quo anno lex Licinia de altero consule
 plebeio rogata est, eodem M. Furius Camilius è S. C.
 tulit, vt adiles ex patribus duo crearentur, qui curuli
 sella, vt consul, censor, & dictator, sederent. Ab eodem
 latum existimo, vt prætor vnus, qui ius in vrbe dice-
 ret, quod antè consulum munus fuerat, patricius crea-
 retur. quæ lex neque à quo magistratu, neque quibus
 comitijs lata sit, Liuius explicat. ego tamen, cum pa-
 tricij prætorem postulassent, usquæ, vt de gente patri-
 cia crearetur, à tribunis ple. concessum esset: non du-
 bito, quin legem, qua patricijs honor accederet, patri-
 cius magistratus tulerit. quod si ita est, latã à dictatore
 Camillo, qui controuersias inter patres plebemq; seda-
 uit, facile crediderim: præsertim, cum & legem de cu-
 rilibus

rulibus adilibus è gente patricia creandù ab eodem di-
 ctatore, eodem anno esse latam, Livijs narret. comitijs
 autem vtramque legem non ijsdem latam puto, sed
 tributis de adilibus curulibus, quia minor esset magi-
 stratus, centuriatis autem de pratore, qui maiores in-
 ter magistratus fuit, cum enim minores magistratus
 tributis comitijs, maiores centuriatis crearentur: leges
 quoque, quibus creati sunt, ijsdem comitijs latas esse,
 rationi consentaneum est. non enim, quia lex de adili-
 bus & è S. C. tum à maiore magistratu tributis tamen
 comitijs latas esse, constet, vt quam Piso consul de in-
 cestu P. Clodij S. C. rogavit: quam in foro latam esse,
 vbi non centuriata. sed tributa comitia habebantur, pa-
 tet ex epistola: Vereor, libro 1. ad Atticum. Illud ad-
 ditum videtur aut tunc, aut postea, in lege de pratore
 vrbe: ne plus quam X. dies ac vrbe abesset. hanc ego
 facio coniecturam ex ijs verbis in Philippica 11, Cur
 M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab vrbe
 plus, quam X. dies, abfuisset? erat enim prator vrbe. eo
 anno M. Brutus. Quod autem hic magistratus, consu-
 libus absentibus, consulare munus in vrbe sustinebat:
 factum id non lege sed more maiorum: qui tamen ferè
 pro lege solebat esse, itaque Vlpianus, Diurna, inquit,
 consuetudo pro iure, & lege in ijs, que non ex scripto
 descendunt observari solet. eumq; rei causam egregie
 tradidit Iulianus: qui cum hac scripisset: Quibus de
 causis scriptis legibus non vtimur, id custodiri oportet,
 quod moribus & consuetudine introductum est, sub-
 iunxit: Nam, cum ipse leges nulla ex alia causa nos
 teneant, quam quòd iudicia populi recepte sunt: meritò

& ea, qua sine vllō scripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim interest. suffragio populus suam voluntatem declaret, an rebus ipsis, & factis? quare relictissimè etiam illud receptum est, vt leges non solò suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogètur. Anno proximo, cùm pro vno consule plebeio tres patricios prætextatos esse, vni prætorem, & duos adiles, tribuni pleb. in cōcione quererentur: concordia causa concessum primo est, vt adiles curul. alternis annis ex plebe fierent. postea promiscuum fuit, libero in omnibus adiliū cur. comitijs populi suffragio. Cautum etiam plebiscitu nonnulli scripsere. ne quis eundem magistratum intra x. annos caperet: neu duos magistratus vno anno gereret: vtiq̄ liceret consules ambos plebeios creari, sed, legem de magistratuum interuallo neque in consulibus, neque in prætoribus seruatam inuenio: credo quia, quod populus postremum comitijs iuberet, id ius ratumq; esse in XII. tab. sancitum erat. iussum autem populi & suffragia esse interpretabantur. qua ratione & duos consules patricios contra legem Liciniam creatos, Lilius lib. VII. scriptum reliquit. Graue etiam eo anno patricij damnū accepere, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, vt alter vtiq̄ ex plebe censor crearetur, veterem confirmauit, vt plebiscita omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magistratus præter præturam, in quo patribus plebs inuidere posset: promiscua erat curulus adilitas communis cōsulatus, atque aded plebis potius, quàm patrum, cùm duos consules patricios fieri lege non liceret, duos autem plebeios nulla lex veta-

vet: ad dictaturam, ad censuram aequè plebeijs hominibus & patricijs aditus patebat, de pratura, quæ patricijs tantùm hominibus deferrebat, nulla tamen adhuc querela, nulla plebis vox exaudiebatur: credo ob eam causam, quia, cum, vnus prator crearetur, cum ipsum locum appetere, impudentiæ videretur. itaque, cum auctus deinde pratorum numerus est, cum, ne cuius magistratus particeps plebs non esset, pratura plebeijs etiam hominibus impertita. Eodem anno M. Valerius consul, de prouocatione legem tulit, diligentius sanctum. eamq; tertio tum post reges exactos latam esse, semper à Valeria familia, lib. x. scribit Lilius. causam autem sepius renouandæ haud aliam putat fuisse, quàm quod, plus paucorum opes cùm possent, quam libertas plebis, prouocationis auxilio aduersus magistratum iniurias haud ferè quisquam utebatur. Quod autem eam legem ait tertio tum ab eadè familia esse latam: neque præterea latores ipsos nominat? significat, primùm eam, quam P. Valerius Poplicola consul, anno post reges exactos, de prouocatione aduersus magistratum ad populum primus tulit, de qua libro 1 I. mentionem fecit: deinde eam, quam consul L. Valerius tulit, ne quis vlium magistratum sine prouocatione crearet: de qua idem Lilius libro 111. scriptum reliquit. in tertia ita sanctum: eum, qui prouocasset, virgis cedi, securiq; necari non licere: si quis aduersis ea fecisset, eum improbè fecisse. poenam autem in eum, qui contra fecisset, Valerius in sua lege nullam nominauit: & quæ tum probitas erat, poenam in ipso improbitatis nomine satis grauem duxit. At multis post annis

cùm

cum audacia magis emereret, neque satis à facinoroso deterreret infamia, gravi pœna, si quis verberasset, necassetque civem Romanum, M. Porcius Laca sanxit. hæc leges, de prouocatione à tribus consulibus Valeria gentis Litas, ad populi libertatem potestatemque pertinuisse, manifestum est: easque significat Cicero Academicorum 11. cum ait: Commemoratur reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerunt, cum consules essent tres enim consules Valerios intelligit. Postea secuta est illa, quam M. Fulvio Peto, T. Manlio Torquato cos. M. Curius Dentatus tribunus pleb. tulit, ut ante comitia patres auctores fierent, hoc est, ut probare sese diceret eos magistratus, quos populus creasset. quam legem, Cicero in libro de claris oratoribus, Appio Claudio Cæco interrege comitia habente, Linius autem, P. Sulpicio Latam esse tradunt. de quo tantum illud dicam, ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia non haberi solita esse. quare, si duo interreges proditi sunt, à posteriore habita esse comitia necesse est. priorem esse proditum Appium Linius asserit, Cicero Sulpicium, videtur existimasse itaque ille Sulpicium, hic Appiam comitia habuisse dicit. Lex autem Mœnia, que ipsa quoque de magistratibus fuit, quam in Bruto simul cum lego Curia Cicero nominat, quo anno lata sit, quidque planè sanxerit, adhuc quero. Rutilia lex de iure tribunorū inclit. à Feslo nominatur, his verbis: Rufuli tribuni militum appellati, quos Consul, non populus, faciebat: de quorum iure quod Rutilius Rufus legem tulerat; Rufuli, ac post Rutili sunt appellati. Peditanus alterum

alterum genus tribunorum milit. addit, qui Comitiatii vocabantur, quod populi suffragio crearentur. quod à Festo etiam scriptū esse, ex imperfectu, consumptisq; eius verbu licet conijcere. De communi omnium iurum Romanorum iure, vt, quod à plebe scitum esset, eo. Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q Hortensius dictator, à bis antea latam, à Valerio Potito, Horatio Barbato cos. & à Publilio dictatore. illa fuit pro dignitate magistratum praclara lex, quae, si cuius pater in hostium potestate esset, ab eo magistratum capi vetuit. videlicet hoc iudicauerunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium Rempub. administrare, nimis indecorum esse. itaque Liius lib. XXV II. Seruiliū, inquit, negabant, iure aut tribunum pleb. fuisse, aut adilem esse: quod patrem eius, quem III. virum agrarium occisum à Boys circa Mutinam esse, opinio per x. annos fuerat, viuere, atque in hostium potestate esse, satis constabat. & lib. xxx. de eodem: Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod, qui curuli sella sedisset, viuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atque adilis pl. fuisset, contra quam legibus sancitum erat. Legem etiam fuisse, quae u. qui comitijs praesesset, sui rationem in petendo magistratu habere vetaretur, Liius lib. X. significat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogationem, quot annos nati quique magistratum peterent, caperentque: vnde & ipsi, & posteris cognomen indicium, vt Annales Villij dicerentur. Et quod niam, quae planè cuique magistratui petendo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenio: quid ipse legendo obseruaerim, breuiter sub-

subijciam. Omitto quaesturam, tribunatum pl. aedilitatem pl. quia curules tantum magistratus in lege Villia nominatos existimo. nam, si quaestura certum annum Villius sua lege statuisset: vnde postea tam incerta ratio? gesserunt enim quaesturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno aetatis XXVII. M. Cicero anno XXXI. C. Caesar XXXIII. M. Cato Uticensis XXXIX. quod si quis dixerit, liberam fuisse, quo quis anno vellet, quaesturae petitionem, modo peteretur post annum XXVI. qui esset ad petendum legitimus: ideo mirum videri non debere, si Cicero, Caesar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint: quandoquidem satis duxerint leges obseruare, quae petendae quaesturae annum designabant XXVI. gerendae XXVII. hoc si quis obiecerit: ad coniecturam, id est, ad rationem ipsam, confugiam. Quid enim? simile ne veri est, C. Caesarem, (omitto Ciceronem: cui tamen, cum homo nouus esset, laborandum maximè fuit de dignitate, nec, quae prima daretur, occasio negligenda) sed C. Caesarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo potestatis & imperij fuit auidior, eum ne verisimile est petitionem quaesturae ab anno XXVI. si is legitimus esset, in annum XXXII. distulisse? gestam enim ab eo quaesturam anno XXXIII. Suetonius demonstrat, his verbis: Pertusus ignauiam suam, quod nihil à se memorabile actum esset in aetate, quae iam Alexander orbem terrarum subegisset. Perijt autem Alexander octauo Mense anni XXXIII. aetatis suae. quod ex Arriano lib. 7. & Plutarcho colligitur, & ex oratione V. in Antonium. verum habeo, quo citat, aliud paulo firmitus argumentum. video enim, Pompeium

Magnum, cum annum ageret XXXV. consulatum gessisse, solutum videlicet legibus, meritorum ingenitium in Rempub. eximiaq; virtutis ergo. at eo anno magistratum nullum per leges capere licuisse, Cicero demonstrat: quo modo igitur & Cicero ipse, & Cæsar, & Cato quaesturam ante annum XXXV. ceperunt (num obscurum est, leges loqui de curulibus tantum honoribus, adilitate, praetura, consulatu: quaestura autem, adilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuisse nullam? sed recitentur verba Ciceronis. Quid, inquit in oratione pro lege Manilia, tam singulare. quam vt, ex S. C. legibus solutus, consul ante fieret, quam vllum alium magistratum per leges capere licuisset? dicit, Vllum alium magistratum. quod si de quaestura leges locuta sunt. falsum est: cum, vt ostendi, quaesturam multigesserint ante annum xxxv. quo anno creatum esse consulem Pompeium, tum ex Appiano constat, tum ex Velleij historia, in qua scriptum est, perysse Põpeium Cæsare & Seruilio cos. anno atatis sue LV III. à quo anno si retrorsum numeres, cadet primus eius consulatus in annum eius atatis xxxvi nam, quod ait Plutarchus anno LIX. interysse Pompeium, id quoque potest esse verum, hoc modo, vt primum eius atatis annum capiamus C. Atilio Q. Seruilio cos. quo anno Pompeium esse natum, Velleius affirmat. tamen si, cum ait ipse Pompeium perysse anno liix. non incipit numerare ab eo anno, sed à proximo sequenti, quod scilicet non ita multò ante exitum consulatus Atilij & Seruiliij natus esset Pompeius, & exiguum illud spatium in annorum numero videretur omittendum. Constat igitur

tur, legem Villiam nihil de ijs honoribus sanxisse, qui caperentur ante eum annum, quo Pompeius primum consul fuit, siue eum velis esse xxxvi. vt Velleius sensit, excluso anno, quo natus est, siue malis xxxvij. ex Plutarchi sentētia, qui videtur numerasse annum, quo Pompeius natus est, Serrano, & Capione cos. nam adilitatis curulis annus erat xxxvij. cuius rei argumētum est, quod eam petijt Scipio Aemilianus xxxvi. & solutus legibus, consul factus est. annum porro fuisse eius atatis xxxvi, Velleius demonstrat his verbis. Deceffit M. Aquilio C. Sempronio cos. anno fermē LVI. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius, in quem creatus est anno xxxv. ita dubitare desinet. vt omittam, quod, cūm adilitas praturam biennio antecedit, & pratura item biennio consulatum, consulatus autem geratur anno XLII. quod pauld post ostendemus: necesse est, vt gerenda adilitati legitimus annus sit XXXVII. Nunc agamus, quando satis de adilitate dictum est, de anno praturæ. at hoc, si de adilitate conceditur, in dubium vocari non potest. geritur enim adilitas anno XXXVII. sequitur post biennium pratura: quod indicant & multorum exempla, & illa maximē verba Ciceronis in epistola ad Furnium: Si edilis fuisses, post biennium tuus annus esset. ex quo de anno praturæ constat. Ad hanc legem videtur spectasse Dio, cūm ait lib. XXXIX. Consules in senatu sententiam dixerunt, vt ei pratura daretur: licet nondum per leges liceret. Et Plutarchus, cūm dixit: Decreuit senatus, vt Catoni pratura extra orbem daretur. Et Valerius lib. IV. cap. I.

inquit: Cato Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia, & sanctitate in urbem deportauerat. cuius ministerij gratia senatus relationem interponi iubebat, vt pratorijs comitijs extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans, quod nulli alij attribueretur, sibi decerni: ac ne quid in persona sua nouaretur, campestem experiri temeritatem, quam curiae benefitio vti, satius esse duxit. Quamquam est quiddam, hac in re cur magnoperè dubitem. nam, cum id eo sit anno decretum, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt: certè per atatem potuit Cato petere praturam. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano & Murena cos. fuerat pratura verò quadriennio tantum à tribunatu distat. eoq; magis liquet, potuisse Catonem Marcellino & Philippo cos. petere praturam, quod anno sequenti, Pompeio & Crasso cos. petijt, non vt designaretur, sed, vt creatus magistratum statim iniret. quod anno proximo superiore habita comitia nulla fuerant: ideoq; consules Pompeius & Crassus ex interregno facti sunt: qui deinde praetores crearunt. quod igitur ob domesticas discordias Marcellino & Philippo cos. producta in annum sequentem comitia sunt, propterea Cato non petijt eo anno, petijt autem sequenti, consulibus, vt dixi, Pompeio & Crasso creatis. Praeterea, cum eum obijisse anno atatis XVII. Plutarchus asserat, quo anno consulatum Caesar gessit, satis constat. annus retrosum numeratis, eum Philippo & Marcellino cos. praetorem creari potuisse. Quare Dionem quidem excusare non possum. Plutarchus autem, & Valerius defensione fortasse non carèt.

putemus

putemus enim senatū decreuisse, non ut Cato ante legitimum annum petere liceret, sed ut omnino Cato prætor crearetur, neq; à populi suffragiis penderet, quorum dubius esset euentus. quam sententiam illa quoq; videntur confirmare Valerij verba: Compestrem experiri temeritatem, quam Curia beneficio vii, satius esse duxit. Post præturam non minore, quam biennij spatio sequebatur consulatus: eiusq; legitimus dicebatur annus xliij. hinc illa in Antonium oratione V. Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gessisset, nonne tertio & trigesimo anno mortem obiit? quæ est ætas decem annis minor, quam Consularis. Verum de hoc legitimo Consulatus anno sic opinor æquè dici, suo anno consulatum gerere eum, qui extremis diebus anni xliij. consulatum init. puta tribus, aut quatuor diebus ante expletum annū xliij. & eum, qui anno xliij. consulatum init, sed peragit anno xliij. oppinor enim in lege Annali scriptum fuisse, ut nemo gereret consulatum ante xliij. ætatis annum. inde legi quodam modo facta fraus, cum nonnulli consulatum inirent anno xliij. & satis haberent, si primis anni xliij. Mensibus, aut etiam diebus postremis consulatus menses, aut etiam dies tantum attingerent. Contra Cicero in agraria II. gloriatur se consulatū petiisse, cum primum licuerit. quod secus est: nam petiit anno xliij. cum licuerit petere anno xliij. & satis esset, aliquam modo partem consulatus gerere anno xliij. idq; Cæsaris exemplo comprobatur: qui cum patrem amiserit, ut ait Suetonius, annum agens xvi. Cinna III. & Carbone cos. ratione subiecta cognoscitur, initum ab eo consulatum, cum an-

nos xli. & menses sex natus esset, peractum sexto Mense anni eius atatis xliij. non enim assentior Suetonio, qui scripsit eum obiisse sexto & quinquagesimo atatis anno. quod si uerum esset, consulatum Caesar totum gessisset ante annum XLIII. quod legibus non licebat. præterea nostram sententiam confirmat ordo magistratuum. nam, cum prætura consulatum, præturam ædilitas, ædilitatem quæstura biennio saltem antecedit, Caesar autem quæsturam inierit anno atatis xxxij. quod Suetonius his verbis ostendit: Quasi pertæsus ignauiam suam, quod nihil tum à se memorabile actum esset in ætate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset: hæc inquam, cum ita sint, initium consulatus eius cadit in sextum item mensem anni xliij. exitus autem in sextum item mensem anni xliij. natus enim est, quod Macrobius asserit, iij. Idus Quinctilis, qui dies à Kalendis Ianuarij sequentes, id est, à primo consulatus die. sex mensibus, duodecim diebus minus, distat. Nec licet obijcere solutum legibus Casarem consulatum gessisse planè totum antè, quàm annum atatis attingeret xliij. Quis hoc putes? primum nulla mentio, deinde, nec rationi consentaneum: siquidem & ordo & interualla patent eorum honorum, quos Caesar gessit. Aut igitur apud Suetonium legendum est, anno lvij. non lvi. aut Suetonius de anno lvi. iam peracto significauit: quod si ita sensit, quàm propriè, & vsitate sit locutus, alij uiderint: aut, si perisse Casarem intra annum atatis lvi. & sensit ipse, & omninò demonstrare uoluit, verbis utens cum usu Latine lingue congruentibus, parum attentè rem cogitauit, cum nõ animad-

maduertet ita fieri, ut Caesaris consulatus annū xliij. legibus constitutum, non attingeret. Redeo ad Cicero- nem. Is Serrano, & Capione cos. ut ipse in Bruto, & Gellius lib. xv. cap. 28. docuit. ij. Nonas Ianuarij, ut idem ep. v. lib. vij. ad Att. scribit, consulatum petijt mē- se sexto anni aetatis xliij. & inijt diebus tantum tribus ante exitum eiusdem anni: reliquum praeterea consu- latus tempus traduxit anno xliij. cum igitur Cicero dixit, Consulatum se petijisse, cum primum licuerit, si cō- sideratur praescriptum lege Villia tempus, quo geritur consulatus, verè dixit: quandoquidem satis est, aliqua anni xliij. parte consulatum attingere, quem attigit Cicero, ut ostendimus, tribus duntaxat diebus: sin au- tem ad tempus respicitur, quo per eandem legem li- cuit petere, ambitiose magis, quam verè, Cicero locu- tus est quod cum oratorium, tum ipsius maximè Cice- ronis, qui fuit audior etiam, quàm satis est, gloriae pro- prium videtur. id autem eo fit apertius, quòd in oratio- ne pro Sylla suum collegam in quaestura Cicero signifi- cat Autronium fuisse: Autronium autem biennio citi- us, quàm Cicronem, & petijisse consulatum, & desig- natum esse, satis ex historia constat. Nec verò quisquā existimare possit, solum legibus Autronium, quòd Cn. Pompeius magnis rebus gestis consecutus est, biennio maturius, quā per leges liceret, consulatum petijisse: nam neq; huius rei mētio in libris vlla reperitur, nec Autroni us u vir fuit, cui tribuendū videretur idē, quod Pompe io propter eximia in Rēpub merita, cōcessum est. Fuit & lex, ut duo praetores crearentur: mox alia, ut tres, deinde Babia, ut quattuor; &, quia leges ad temporū

rationem at commodantur, propterea simul cum vrbi-
 opibus, & ciuium frequētia, pratorum quoque nume-
 rus ita deinde auctus est, vt, quo anno C. Cæsar cum
 M. Antonio consul fuit, XVI. pratores Romæ esse cœ-
 perint, cùm ante Syllæ dictaturam VI. vt ait Velleus,
 post IIX. deinde X. fuissent. quos deinde ab Augustâ
 rursus X. esse factos, apud Dionem in historia scriptum
 est. Legimus etiam apud Censorinum de pratore vrbi
 plebiscitum, à M. Platorio tribuno pl. latum, his ver-
 bis: Prator vrbi, qui nūc est, quiq₃ post hac fuerit, duos
 lictores apud se habeto: isq₃ supremam ad solem occa-
 sum ius inter ciues dicit. Varro autem libro 5. Supre-
 ma, inquit, summum diei. id à supremo. hoc tempus
 XII. tabula dicunt occasum esse solis. sed postea lex
 Platoria id quoque tempus iubet esse supremum, quo
 prator in comitio supremam pronunciauit populo. Re-
 feram in hunc numerum & eam legem, quam, ad im-
 minuendam tribuniciam potestatem, dictator Sylla tu-
 lit, primùm, ne tribunis plebis alios magistratus capere
 liceret: deinde, ne ad eos prouocatio esset: tū, ne leges
 ferre possent: postremo, ne ijs concionari liceret. hanc
 Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus con-
 tra ipsum steterat. sed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta
 consul primùm legis caput abrogauit. tulit enim, vt
 alios magistratus tribunis pl. capere liceret, alterum
 caput abrogauit. Pompeius Magnus in primo consula-
 tu, lege lata, vt ad tribunos pl. esset prouocatio. om-
 niâque omnino, quæ tribunis pleb. ademerat Sylla, il-
 lis esse restituta, exemplis intelligitur. ius autem inter-
 cedendi, lege nunquam amiserunt: quod illis initio belli

ciuilis iniquè ereptum, queritur Caesar his verbis lib. 1. de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbatè: neque docendi Caesaris propinquis eius spacium datur: nec tribunis pl. sui periculi deprecandi, neque etiam exiremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: sed de sua salute septimo die cogitare coguntur, quod illi turbulentissimi superioris temporis tribuni ple. octauo denique mense suarum actionum respicere, ac temere consueuerant. & in eodem libro, paulò post: Nouum in Repub. introductum exemplum queritur, vt tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis armis esset restituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse, Pompeium, qui amissam restituere videatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademisse. Vetuit etiam lex tridunos pl. integrum diem ab vrbe abesse: de qua, vt opinor, significant illa verba Gellij lib. III. cap. II. Tribuni pl, quos nullum diem abesse Roma licet, eum post mediam noctem proficiscuntur, & post primam faciem ante mediam sequentem reuertuntur, non dicuntur abfuisse vnum diem: quando, ante horam noctis sextam regressi, partem aliquam illius in vrbe sunt. Nam, quod in L. Liuii lib. IX. legitur, duos tribunos pleb. L. Liuinum, & Q. Melium, cum de ijs, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in senatu ageretur, ita locutos: Neque exsolui religione populum deditioe sua, nisi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo, quod spondendo pacem, seruassent exercitum populi Rom.

pœnam vllam meritos esse: neque ad extremum, cùm
 sacrosancti essent, dedi hostibus, violari uē posse: tribu-
 nos quidem plebis esse, cùm hæc dicerent, Liuium, &
 Melium, constat: non tamen simul illud, eosdem fuisse
 tribunos pl. cùm pacem ad Caudium sponderunt. nō
 enim hoc anno, quo de sponsoribus pacis populo Samni-
 tum dedendis actum est, sed proximo superiore pax illa
 per sponsonem facta fuerat, in qua non affuisse tribu-
 nos ple. indicant hæc, quæ subscribam, eiusdem Liuij
 verba, Sponderunt consules, præfecti, legati, quæsto-
 res, tribuni mil. nominaq; omnium, qui sponderunt,
 exstant. item quæ illa, haud ita multo post, in eodem li-
 bro. Samnitibus non fuit satis, consules spondere, sed
 legatos, quæstos, tribunos mil. spondere coegerunt.
 tribunos pleb. non nominat. ergo nulli affuerunt. Liui-
 us autem, & Melius eo tempore tribuni milit. vt opi-
 nor, in castris fuerant. vnus, quod meminerim, aut eti-
 am, quod omninò legerim, Q. Metellus Nepos, cùm
 tribunatum pleb. gereret, contra leges in Syriam ad
 Cn. Pompeium sua sponte, nulla vi cogente, profectus
 est. quo facto subiit ignominiam, nulla tamen affectus
 est insigni pœna, consul etiam aliquot post annis cum
 Lentulo Spinthere creatus est. siue quod hominis vitia
 familie dignitas tegeret, siue quod eū non tam ipsius
 facta deprimerent, quam Pompeij, & aliorum, qui plu-
 rimum in Repub. poterant, amicitia subleuaret. Redeo
 ad institutum. De iure magistratum, ne quis peteret
 absens, legē tulit Pompeius Magnus in tertio consola-
 tu: in qua cùm neminem excepisset, mox, soceri sui C.
 Cesaris recordatus, lege iam in es incisa, & in ararium
 condita,

condita, correxit errorem, vno Casare excepto. Tulit aduersus censoriam potestatem P. Clodius in tribunatu, ne quem censores in senatu legendo prateriret, neque qua ignominia afficerent, nisi qui vtriusque censoris sententia damnatus esset. qua de lege sic in Pisonem Cicero: Ab eodem homine vetus illa magistra pudoris, & modestiæ, censoria seueritas sublata est. Tullia fuit de legationibus liberis, lata à M. Cicerone consule, ne, sicut antea, infinitum, sed annum tempus earum esset. Alias quoque de magistratibus, atque huiusmodi de genere non dubito fuisse, præsertim tribunitias, vt potestas patriciorum magistratum minueretur. semper enim tribuni ple. id egerunt, vt iura magistratum, ac senatus ad vniuersum populum omnia transferrent. quare longum esset omnes enumerare: neque tamen de omnibus mentio reperitur. insignes autem præter ceteras hæ sunt, quas nominauimus. De comitijs omnes ferè populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Lætorius, id quod iam dictum est, vt tributis comitijs plebeij magistratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romæ esse instituta, facile suspicor. neque enim ante hanc legem vsquam ea video nominari: & opinox, curiatis comitijs plebeij magistratus, centuriatis patricij creabantur. plebeij autem dicebantur, qui plebis causa, & ex ipsa plebe, patricij vero, qui patriciorum causa, & ex patricijs familijs primum erant instituti. postea plebi quoque ius petendi patricios magistratus concessum est: plebeios magistratus, saluis legibus, patricius nemo petijt. sed legem Voleronis, quam à nonnullis video Voleroniam imperitè vocari,

cùm leges à prænominibus nominari mos non esset, Publiam appellauerim : siquidem Publicæ gentis Volero prænomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius eos, vt, quod tributis comitijs lex sanxisset, eo Quirites omnes aequè tenerentur, ac si centuriatis comitijs perlatà lex esset. ita centuriatis comitijs tributa sunt equata, & quod ait Liuius, tribunicij's rogationibus acerrimum telum hac lege datum est : cùm quidquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus seruari necesse esset. Etiam illa Publicij dictatoris contra senatum pro populo fuit, qua cautum est, vt omnium legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent : ne scilicet roboris haberet minus, si quid populare patribus inuitis latum esset. Item illa C. Cassij tribunicia, vt ordinem senatorium amitteret is, quem populus damnasset, cuius imperium abrogasset. Quoniam autem potestatem soluendi legibus senatus habebat, C. Cornelius eam potestatem lege paululum imminuit : tulit enim, ne quis in senatu, nisi CC. senatores affuissent, legibus solueretur : neue quis, cùm solutus esset, intercederet, cùm de ea re ad populum ferretur. quæ duo capita neque omninò è senatus, neque è populi voluntate vtraque fuerunt, sed primum pro populo, alterum pro senatu, inuitis tamen optimatibus, vt Pedianus ait, lata lex est, qui vel pauci gratificari solebant. De iure, & tempore comitorum lex Aelia & Fusia contra populum pro senatu fuerunt, cùm tamen à tribuni pleb. latæ sint : id quod significat Cicero in oratione in Pisonem his verbis : Centum pro-
~~peranos~~ legem Aeliam & Fusiam tenueramus. in-

tra centum enim annos ante Pisonis & Gabinij consulatum non modò consules eodem anno non fuerunt Aelius, & Fusius, sed nemo omninò ex Aelia gente consulatum gessit. quare, cum eodem anno lata lex videatur, nimirum, à duobus teibunis pleb. latam esse, iure putabitur. Quod autem V lricus Zafius in eo libro, in quem antiquas leges coniecit, legem Aeliam, & Fusiam tradit post interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertiam esse latam, apertè loquitur pugnantia. nam, si post interfectos Gracchos, quo modo ante Punicum bellum tertium? cum Tit. Gracchum Scauola & Pisone cos. annis post euersam Carthaginiem, & Scipionis triumphum, X 111. occisum esse, non solùm historia, verùm & fasti declarent: quos Paulo 111. Pontifice, felici quodam litterarum fato, Romæ repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos restituit, atque absoluit magna doctrina vir, & ingenio præditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit testimonium Ciceronis: qui contra Vatinium. Leges, inquit, Aelia, & Fusiam Gracchorum ferocitate vixerunt. Opinor etiam, vel potius planè video, contra quam idem Zafius videtur existimasse, non vnã legem, sed duas, Aeliam & Fusiam fuisse. nam, etsi sæpè Cicero ita loquitur, vt dicat legem Aeliam & Fusiam: aliquando tamen eas separat, vt duas leges agnoscere videatur. in oratione pro Sextio: iisdem, inquit, consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, vt lex Aelia. lex Fusia ne valeret. & in Vatinium: Sanctissimas leges, Aeliam, & Fusiam dico, quæ in Gracchorũ ferocitate,

& in audacia Saturnini, & in colluione Drusi,
 & in contentione Sulpicij, & in cruore Cinnano,
 & inter Syllana arma vixerunt. In Pisonem: Cen-
 tum propè annos legem Aeliam, & Fusiam tenueramus: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo vnquam conuellerè. In ea de provincijs consularibus: aut vobis statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam. Post reditum in senatu: Vt lex Aelia, & Fusia ne valerent. clarissimè autem de haruspicum resp. Sustulit duas leges Aeliam, & Fusiam, maximè Reip. salutares. Sed videamus, quæ fuerit vtriusque sententia: quod etiam, vt puto, de numero erit argumentum. sententiam verò non aliunde, quam ex ipso Cicerone, possumus colligere. quare loca ipsa proponemus: vt, non modò quid in ijs sancitum sit, verùm etiam quid inter vtramque differat, intelligatur, ac primum, quod ait in ea pro Sextio: iisdem cõsulis sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, vt omnibus fastis diebus legem ferri liceret, vt lex Aelia, lex Fusia ne valeret: dicendum est, quattuor illas partes, de auspicijs, de obnunciatione, de intercessione, de fastis diebus, omnes duabus legibus, quæ subijciuntur, Aelia, & Fusia, comprehendì, sed tres priores Aelia, posteriorem autem Fusia: rursus, è tribus prioribus, eiusdem generis, & quasi nature duas esse, tertiam separatam, & tamquam alienam. nam auspicia ideo erant, vt esset, obnunciatio: cùm enim de-
 calo

calo seruatum esset, tum ferentibus legem obnunciabatur. itaque auspicioꝝ quasi partus quidam erat obnunciatio: nec vñquam seruatum est de celo, quin obnunciatum sit, siue prospera, siue aduersa signa essent, cùm prospera confirmarent id, quod cum populo ageretur, aduersa impedirent. propterea sublatum esse à Clodio morem de celo seruandi, scripsit Dio lib. xxxvij. cùm tamen antea ita diligenter auspicia seruata essent, vt M. Drusi legibus, quia contra auspicia lata iudicarentur, senatus decreuerit populum non teneri. quod Cicero libro 1. de legibus, & Pedianus in commentario Cornelianæ tradidit. ergo cum hoc auspicioꝝ genere quasi cognatione quadam ceberet obnunciatio. at intercessio nihil habet commune cum auspicijs. auspicia enim ad religionem referebantur, quod à celo, id est, à deorum numine, pendere viderentur. intercessio autem humana potestatis erat, & cùm à voluntate semper nulla religionis obseruatione, manabat, tum ab ea voluntate nonnunquam, quæ ab omni religione dissentiret, & cum ipsa quasi deorum voluntate pugnaret. præterea, seruare de celo, augurum, atque omnium planè magistratum fuit, quod & supra notauimus: intercedere verò, duntaxat ad tribunos pleb. tum veteri Sacratarum legum iure, tum, vt ego existimo, legis Aelia iussu pertinuit. loquor autem de intercessione ad populum, cùm lex ferretur. nam in senatu, cum S. C. fieret,

fieret, non tribunos pl. tantúm. sed omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facerent, maioré ue essent, intercedendi facultatem habuisse, diximus in libro de Senatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forensis, vt ita dicam, erat intercessio, cum pratori de priuata controuersia decernenti prator intercede-
 bat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudicijs. nunc persequamur institutum. Dixi legis Aelia fuisse tria illa membra, de auspicijs, de obnunciatione, de inter-
 cessione, qua Clodius sua lege sustulit: quartum de fastis diebus Fusia lege sancitum. itaque in oratione de prouincijs consularibus, in extremo, paulò distinctius locutus est Cicero, cum caput illud, de fastis diebus, separ-
 ratim à reliquis posuit, reliqua verò tria separ-
 tim quidem & ipsa ab eo capite, sed ipsa tamen inter se coniuncta. vt dubitandũ minimè sit, quin hac in vna lege simul fuerint, sicuti simul sunt à Cicerone pronũ-
 ciata, quod si in vna lege: ne illud quidem dubitan-
 dum de duabus legibus, Aelia scilicet, & Fusia, vtram intelligamus, nam si de tribus coniunctis vnum aliquod in Aelia lege fuisse docuerò: Aelia legi & reliqua duo tribus debere, concedendum, vt opinor, erit. docebo au-
 tem Pediani verbis obnunciationem Aelia legis fuisse. nau illud in Pisonem, A P. Clodio, fatali portento, pro-
 digioq; Reip. lex Aelia, & Fusia euersa est, ipse sic inter-
 pretatur: Legem tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ser-
 uaret propter quam rogationem, ait, legem Fusiã, et Aeliã propugnacula, & muros trãquillitatis, atq; otij, euersam esse. obnunciatio enim, qua perniciosus legibus
 resiste-

resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata miror autem, cur eo loco nihil de sententiâ Fusiae legis addiderit Pedianus, cum tamen ipsam legem simul cum Aelia nominarit. non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de caelo seruaret, quod contra lex Aelia iubebat: sed etiâ, vt omnibus fastis legem ferri liceret: vt aperte demonstrant illa, qua sunt à nobis ex oratione pro Sextio recitata, & hac in ea de prouincijs: Aut statuendum vobis est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere, cum, lex feratur, de caelo seruari, obnunciari, intercedi licere: Verum, vt fortasse mutilus Pedianus, quia praetermisit id, quod Fusiae lege scitum Clodius abrogauit, non item mendosus in eo, quod de lege Aelia posuimus: satis enim planè loquitur, atque ita, vt, cur de mendo suspicemur, causam esse nullam videam. quare habemus quod volumus, obnunciationem ad legem Aeliam pertinere, quod si hoc, ergo & illud, auspicia quoque, à quibus obnunciatio deriuatur, & intercessionem ad eandem legem pertinere. & si haec tria ad legem Aeliam, vnum illud, quod reliquum est, de fastis diebus, ad Fusiam pertineat, necesse erit. Eandem vtriusque legis sententiam, nisi fallor, attigit in epistola, Quaris, lib. 1. ad Atticum, cum ait: Lurco autem tribunus pleb. qui magistratum simul cum lege Aelia iniit, solutus est & Aelia, & Fusia, vt legem de ambitu ferret. inibant enim veteres Romani magistratum auspicato, neque omnino quidquam publicè, nec domi, nec militia, sine auspicijs gerebatur. quod

autem in tribunatu pl. Lurconi mandando factū erat, ut auspicia seruariantur. id ut ipse in lege de ambitu ferenda ne seruaret, neque auspicioꝝ vllam omnino rationem haberet, decretum est à senatu: neque hoc solum. sed illud simul, ut omnibus factis legē ferre posset. quod lex Fusia vetabat: ideo enim soluit cum senatus & Aelia lege, & Fusia, ut neque auspicioꝝ religio, neque dierum ratio impedimento esset, quo minus primo quoq; tēpore perferri lex de ambitu posset. Hæc ipsas leges, & in oratione pro sextio lege Clodia significat abrogatas. cū ait: Mitto eam legem, quæ omnia iura religionum, auspicioꝝ, potestatum, omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarum, vna rogatione sustulit. nam, etsi non nominat, legem tamen Aeliam significari certum est, cū ait, Quæ sunt de iure, Fusiam autem, cū subiicit, Et de tempore: ius enim intelligit auspiciandi, obnunciandi, intercedendi, quæ sanxerat Aelia lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, fastos videlicet dies, de quibus cauerat Fusia lex. nec dubito, quin, cū dixit, Omnia iura religionum, auspicioꝝ, potestatum, ad sententiam potius Aelia legis, quàm Fusie spectauerit. nihil enim horum video, quod ad Fusiam referri possit. nam ego quidem in verbo, Potestatum, obnunciationem, & intercessionem significari puto, quæ legis Aelia fuisse, iam diximus. & quamquam, Auspicioꝝ, potestatum, dixit, ad interpretationem antecedentis verbi, Religionum, quod sæpè facit, & in dictione, Potestatum, & obnunciatio, & intercessio simul includuntur: solam tamen obnunciationem ad religionem refe-

ro: nam intercessioni cū religione nihil erat: quod paulò antè demonstraui. Verùm sic aliquis argumentabitur. si, cū dixit Cicero, Religionum, auspicioꝝ, potestatum, Aeliam legem tantū significauit, Fusia rationem nullam habuit: cur proximè ipse se explanans intulit, Omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarum? nam, si proxima superiora exponit, quod nemo dubitat: proxima verò ad solam Aeliam legem referuntur: cur non subiecit vnā potius legem, quā omnes leges? Est omninò hac specie probabili argumentatio. re verò falsa. nam, quid attinet argumentari de sententiā Ciceronis, cū ipse semetipsum patefaciat, atque exponat? videbat maioris esse momenti, legem Aeliam tolli, quā Fusiam. nam Aelia lex perniciosarum legum rationem impediēbat obnuntiatione, & intercessionē. Fusia verò, non, vt omninò ferri ne posset lex, efficiebat, sed tantū, vt ne fastis diebus posset: comitialibus autem vt posset, nō vetabat. itaque quo plus intererat Reipub. nunquam ferri malas leges, quā serò ferri: eò erat vtilior ciuitati Aelia lex, quæ malum prohibebat, quā Fusia, quæ tantum differebat. potius igitur legis Aeliae sententiam ostendit. Cicero, quā Fusia quod, id, in quo grauius peccauerat Clodius, commemorare, plus ad concitandam inuidiam posse intelligebat. nec tamen ideo legis Fusia sententiam omisit, vt eius abrogationem Clodio condonaret. nam subiecit deinde, vt legem vtramque significaret: Omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore: quorum alterum ad Aeliam, alterū ad Fusiam spectare, iam diximus. Quòd si qui paulò ob-

nacior repugnat adhuc, nec facile manus dat, cedit saltem ipsi Ciceroni: cuius in consuetudine notanda nisi plurimus fuisset, nunquam hæc, quæ sum aggressus, vlla ex parte præstare mihi licuisset, si modò, vt præstare possim, is, cui accepta omnia refero, concesserit Deus. ipse igitur Cicero cum Vasinio sæpè obijciat, eum contra legem Aeliam & Fusiam fecisse, tamen in ea pro Sextio, cùm de eodem Vatiniio loquatur, vnam Aeliam nominat, ait enim sic: Qui ita se in populari ratione iactarat, vt auspicia legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. & in ea post reditum in senatu, cum eiusdem Aeliæ vim & significationem exponat, de Fusia nihil afferat, proximè tamen vtramquæ nominat: Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspicijs obtemperaretur, ne obnunciare consilio, aut comitijs, ne legi intercedere liceret, vt lex Aelia & Fusia ne valerent. & in Vatiniium: Audire à te cupio quare, cùm ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, sine vi tulerim, saluis auspicijs tulerim, salua lege Aelia, & Fusia, tu eam esse legem non putes. Rursus dubitabitur in ea pro Sextio, primùm, cur eas leges significauit potius, quàm nominauit: deinde, si significandas duxit, cur, cùm de duabus tantùm legibus intelligeret, Omnes, dixit: quasi & de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges essent. placet in his dubitationibus immorari. nã, vt ex lapidum conflatu ignis, sic ex rationibus vtrimque collatis veritas elicitur. Significauit potius, quàm nominauit, non solùm, quia nominauerat antea, cùm dixit: lisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus,

bus, lata lex est, ut lex Aelia, lex Fusiana ne valeret: ut, cum de re iam nominata, & sua sponte satis nota loqueretur, obscura non posset esse significatio: verum etiam, quia vehementior & grauior saepe sit oratio, cum id, quod obijcitur, significatur potius, quam nominatur. quo potissimum genere abundant ij, qui inter ceteros excellunt, Demosthenes, & Cicero. Omnes, autem potius dixit, quam, duas, vel quia re vera, praeter Aeliam, & Fusiam, de iure, aut de tempore, legum rogandarum lex erat nulla: ut, qui Aeliam, & Fusiam, is omnes plane significaret: vel quia, cum essent alia quoque leges & de iure, & de tempore, quas vltima Aelia & Fusia, in eandem sententiam scriptae, confirmarunt, qui tolleret duas vltimas, superiores quoque omnes tolleret. nam quemadmodum, magis nobile sublato, ut apud philosophos est, minus quoque nobile simul tollitur, ut sublato corpore, simul ea tolluntur, quae in corpore adherescunt: sic, qui Aeliam & Fusiam rogatione tollebat, quas & diligentius, & grauius, quam superiores omnes esse conscriptas verisimile est, cum omnes simul leges eadem rogatione sustulisse certum est. quod si quis, virum, ante Aeliam, & Fusiam, & de iure, & de tempore alia leges fuerint, dubitat: neque credit, nisi vel ratione admodum firma, vel graui teste probetur. ego, ut in utroque satisfaciam, rationem, ut opinor, afferam non imbecillam: testem autem eum producam, quem leuissimum appellare nemo possit. primum igitur pro ratione illud opponam: cum in oratione in Pisonem ita loquatur Cicero: Centum prope annos legem Aeliam & Fusiam tenueramus: credibile non esse, supra centum an-

urbem Romam sine vlla lege de auspicijs, & de fastis diebus fuisse: præsertim cum idem in illa in Vatinium acerbissima interrogatione auspicioꝝ vetustatem his verbis ostendat: Qui tantus furor, vt auspicia, quibus hæc vrbs condita est, quibus omnis Resp. atque imperium tenetur, contempseris? quod ipsum in III. de natura deorum confirmavit: scripsit enim sic: Mibi ita persuasi, Romulum auspicijs, Numam, sacris constitutis fundamenta iecisse nostræ ciuitatis. accedit Peditani testimonium in commentario Pisoniana. Obnunciatio inquit, qua perniciosas legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. verbum enim, Confirmauerat, legem Aeliam obnunciandi ius non sanxisse primam significat, sed, quod alia lex sanxerat, confirmasse. Vt omittam, quod supra commemoravi, vetustissimum fuisse ius intercedendi, datum tribuni pleb. iam ab illo tempore, cum in sacro monte institutus magistratus est, qui plebem tueretur quod cum ita sancitum esset, intercessio tamen tribunicia Aelia lege confirmata est. Verum de lege Aelia & Fusia satis multa: pergam ad reliquas, quæ ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat, vt, quo die auspicia capta essent, eodem ea de re, cuius rei causa auspiciatum esset, comitia absoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iussum erat. Leges quoque tabellariae hoc de genere videntur. sunt enim de suffragijs ferendis: cum porro suffragium populus fert, comitia dicuntur. hæc quatuor fuerunt, omnes, vt puto, tribunicia, Gabinia, Cassia, Papiria, Cœlia,

lia. *Gabinia* sanxit, ut *populus* in magistratibus mandandis suffragium non, ut antea, voce, sed per tabellam ferret. *Cassia* biennio post idem iussit, in omnibus iudicijs populi, perduellione excepto. *Papiria* & ipsa populo tabellam dedit, in iubendis ac vetandis legibus. *Cœlia*, quo vno in genere vocis suffragium reliquum erat, hoc est, in perduellione, quod lex *Cassia* exceperat, in eo genere tabellam dedit. ita quattuor tribunorum pleb. rogationibus factum est, ut *populus* liberè, quod sentiret, in omnibus comitijs, nullo inimicitarum metu, posset ostendere. idèd tabellam vindicem tacite libertatis appellat *Cicero* in *agraria* II. & libr. III. de legibus: in oratione autem pro *C. Cornelio*, principium iustissime libertatis *Cassiam* legem, quæ tabellam in iudicijs populo dedit. magis enim intererat populi, tabella voluntatem in iudicijs tegere, cum ageretur de capite fortunisque civium, quam aut in magistratibus, quod lex *Gabinia* sanxerat, aut in legibus, quod postea *Papiria*. Hæc de sententia legum tabellariarum: nunc de latoribus, & quo quaque anno lata sit. *Gabinium* rogavit homo ignotus, & sordidus: quod libr. III. de legibus *Cicero* tradit. & cum biennio ante *Cassiam* rogata sit, quod idem eodem in loco demonstrat, *Cassiam* verò *Lepido* & *Mancino* cos. esse latam, ex libro de claris oratoribus constet: necesse est, *Pisone* & *Lenate* cos. rogatam, existimare. *Cassiam* *Lepido* & *Mancino*

cos. auctore Scipione Africano posteriore, tulit L. Cassius. Q. F. Longinus Rauilia, pater illius L. Cassij, qui in omnibus causis querere solebat, cui bono, & C. Cassij, eius, quem C. Mario C. Flauio cos. leges multas ad minuendam nobilitatis potentiam tulisse, in quibus hanc, vt, quem populus damnasset, cuius imperium abrogasset, in senatu non esset, Pedianus tradidit. Papirium tulit C. Carbo, ille eloquentissimus: tulit autem, vt opinor, P. Popillio, & P. Kupilio cos. nam eo anno tribunum pleb. fuisse, quo Scipio Aemilianus de Numantinis triumphauit, omnes historiae declarant: quem à porta ad concionem productum, quid de Tit. Gracchi morte sentiret, seditiose interrogauit. Cœlia, non facile est conijcere, à quo sit rogata: sed, rogatam Q. Metello, T. Flaminio cos. crediderim, ex ijs verbis, quae sunt apud Ciceronem lib. 111. de legibus: Vt opprimeret Cœlius Popillium. nam, id de P. Popillio dictum esse, quem C. Gracchus Metello & Flaminio cos. tribunus pleb. in exsilium eiecit, videtur intelligendum. vt eius iudicij causa, quo Popillius, tribunus pleb. Graccho, est oppressus, Cœlius sua lege tabellam dederit. sed hoc, quia non planè firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo consultum est Reipublicae, quod aduersus ambitionem lata lex, ne quis candidatus nomenclatore in magistratus petitione vteretur, eò tamen, vt ferè fit, progressa pedetentim licentia est, vt, Ciceronis aetate, suus cuique candidato nomenclator, cum pensaret, peteretue, adesset. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticensis postea dictus est, hanc enumerat Plutarchus, quod in petitione tribu-

tribunatus legem, quæ candidato nomenclatorem adesse vetat, solus seruauit. Lex Maria ipsa quoque præclara: quam Plutarchus à C. Mario, qui septies consul fuit, tribuno pleb. esse latam significat. eius legis hæc sententia fuit, vt pontes, quibus suffragiorum cistæ imponebantur, essent angustiores: ne scilicet multos capere possent. nam in turba fraudem aliqui committere, difficultis negotij non est, propterea. quod hæc lege sancitum est, id ambitiosis oppositum fuisse, & planè Cicero dicit in III. de legibus, & Plutarchus ipse significat in Marij vita, cum ait: in tribunatu legem de suffragijs tulisse, qua potentium opes tum in ferendu suffragijs, tum in creandis magistratibus imminuit. Pontes autem illi perpetui non erant, sed ad tempus exstruebantur, vel in foro, vel in campo. vtroque enim comitia habebantur. nec verè pontes, sed mensæ angustissimæ, pedibus altioribus, fuere, singula singulis tribubus, aut centurijs attributa, pontes à similitudine dictæ, de quibus infra paulò vberius agemus. Tulit & P. Sulpicius tribunus pleb. L. Sylla, Q. Pompeio cos. vt in omnibus tribubus libertini suffragium ferre possent, cum in quatuor tantum vrbaniis tribubus antea ferre consueuissent. hanc legem puto à victore Sylla, Sulpicij inimico, esse abrogatam. puto autem ob eam causam, quia C. Manilius tribunus pleb. aliquot post annis eandem legem ferre conatus est: idemquæ postea & P. Clodius cogitauit. testis Cicero in duabus orationibus, pro C. Cornelio, & pro Milone. Sancitum & legibus illud existimo, quod apud Ciceronem lib. 2. de legibus scriptum est, vt augurum arbitratu comitiatus

& concilia vel instituta dirimerentur, vel habita rescinderentur. Quod autem in eorundem augurum commentarijs traditum erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas esse: & illud sinistrum fulmen aduersum infausumq; comitijs esse signum: item illud, dimittenda esse comitia, cum quis eo morbo, qui insputatur, corruisset, ex quo Comitialis morbus dictus est: haec omnia & in augurum libris notata, & vt seruari-entur, legibus cautum esse, non dubito. Atque haec, qua ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis causa homines sapientissimi legibus constitui voluerunt, quam vt, si quando perniciose Reipub. rogatio ferretur, obsisti per aliquem augurem facile posset. quam totam rationem C. Caesar, qui nihil, nisi potentiae suae causa, fecit, in consulatu neglexit, Bibulumque collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad vim comitorum videtur, quod in XII. tabul. cautum inuenio, vt, quod postremum populus iussisset, id ius ratum esset. Item lex illa, qua cautum est, ne priuilegia, nisi centuriatus comitijs, irrogarentur. cuius mentionem facit Cicero in oratione pro domo, & in ea pro Sextio, & libro III. de legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa lex, quam renouare multis post annis C. Cornelius tribunus pleb. quem Cicero defendit, conatus est, ne quis, nisi per populum, legibus solueretur. itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus solui placebat, adijci erat solitum, vt de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri desitum est: resq; in eam consuetudinem venit, vt postremo ne adijceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda

renda: eaq₃ ipsa S. C. per pauculos admodum fiebant. quam ob caussam ferente legem Cornelio, vt antiquum ius renouaret, inductus à senatu P. Seruilius Globulus tribunus pleb. intercessit. Firmavit etiam populi iudicia, quæ comitorum nomine continentur, Cassia lex, C. Mario. C. Flauio cos. & C. Cassio tribuno pleb. L. Cassij Rauilia filio, de quo proximè mentionem fecimus, rogata, vt quem populus damnasset, cuius imperium abrogasset, in senatu ne esset. ¶ Migremus nunc paulisper ex vrbe in prouincias. Tulit primo de prouincijs C. Gracchus tribunus ple. Tiberij frater, vt consules prouinciæ per senatum quot annis decernerentur. Postea C. Caesar, qui dictator fuit, ne prætoria prouinciæ plus, quàm annum, neu plus, quàm biennium, consules obtinerentur. tulit autem hanc legem victo Pompeio: cum ipse iam per nouem annos Galliam contra C. Gracchi legem obtinuisset, consecutus id, quod nemo antea, & S. C. & lege. ¶ Hic, quando legum causa de prouincijs incidit mentio, non alienum est, & quot omnino in ditioe populi Ro. & à quibus, quoue anno capta, tum, quæ consules, quæque prætoria fuerint, subijcere. Quo anno M. Cicero Ciliciam præcōsul administravit, q. fuit ab vrbe cōdita DCCII. M. Marcello, Ser. Sulpicio cos. prouinciæ XV. fuerunt in ditioe populi Ro. Sardinia, Corsica, Sicilia, duæ Hispaniæ, citerior, vltior: Asia, Aetolia, Macedonia, Illyriū, Dalmatia, Africa, Achaia, Gallia duæ, Cisalpina, Transalpina. Cilicia, Bithynia, Pōtus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omnibus prouincijs vectigal capiebat annuum Respub. vt à Plutarcho proditum est, scutatorum,

quos

quos appellant, octuagies quinquies centena millia, nō excedente scutato pretium decem Marcellorum argenteorum, qui Venetijs imprimuntur, vel Iuliorum, qui Roma. Sardiniam cepit, inter primum & secundū Punicum bellum, consul T. Manlius Torquatus, de qua triumphauit: eiq; prima, anno vrbis D. XVIII. prouincia populi R. facta est, missus ad eam componendam x. legatis: quod in faciendis prouincijs seruatum est. Corsicam vicit, ac prouinciam fecit C. Papirius Mafso consul, & à senatu triumpho non impetrato, ipse de sua sententia in monte Albano primus triumphauit, anno D. XIIIX. & hanc vna cum sardinia semper vnus rexit magistratus Romanus. Siciliam primus vicit, magnaquē ex parte prouinciam fecit Q. Catulus primo Punico bello: post aliquot annos, captis Syracusis, vniuersam in prouincia formam redegit M. Marcellus bello Punico secundo, aut certè, qui ei successit, M. Leuius. nam de Marcello Velleius tradit: debellatum verò in silicia à Leuius potius pratore, quàm à Marcello consule. & Cicero in Verrem, & Linius significant. Marcellus quidem, secutus exemplum Papirij Mafonis, in Albano monte triumphum egit, vrbemq; ouans est ingressus. Hispania tum à Scipione Africano maiore, secundo Punico bello, tum, aliquot post annis, M. Catonis Censorij virtute, multis victorijs domita: & in eas magistratus Romani modò pro consulibus, modò pro pratoribus ierunt. variè tamen posse, & vt ait Velleius. sapè partibus amissa, certa ac stabilis esse populi R. possessio, stipendiumquē pendere non prius, quàm Augusto principe, cœperunt. Asiam eis Taurum

montem bello Antiochino L. Scipio : maioris Africani frater , profectus in eam consul , ad imperium adiunxit , annoq₃ post consulatum proximo triumphauit , ab vrbe condita D L X I V . post eam possedere beneficio senatus populiq₃ R. reges Attali , donec M. Perperna consul Aristonicum , qui eam , Attalo rege mortuo , occupauerat , deuicit , accepit . eam tamen in prouincia formam non Perperna , sed , qui ei successit , M. Aquillius consul redegit : qui etiam de Aristonico triumphauit , anno D C X X I V . Aetoliam M. Fuluius Nobilior subegit bellum gerere coepit consul , proconsul confecit , & triumphauit biennio post , anno vrbs D L X V I . Macedoniam X L. diebus deuicit consul iterum L. Aemilius Paulus , anno D X X C V I . neque tamen prouinciam fecit , sed de sententia X. legatorum , quos ad componendam Macedoniam , atque Illyricum senatus de more misit , Macedonas omnes liberos esse iussit : & , ut suis legibus uiuerent , suas vrbes , & agros haberent , magistratus annuos crearent , permisit : veteris etiam stipendij , quod regibus pependerant , dimidia parte releuauit : anno proximo , Persa rege inter captiuos Romanam ducto , triumphauit . prouinciam vero Macedonia fecit anno vrbs D C V I I . Q. Metellus , is , qui ex ea propraetor triuñpauit , & Macedonici cognomen est adeptus . hanc prouinciam postea cum Achaia coniunxit , eaq₃ duabus vnã fecit , rogatione perlata . P. Clodius tribunus pl. vtramque L. Pisoni quasi pramium , quod in Cicerone eiciendo consensisset , dedit administradum . Illyricum & Dalmatiam eodem anno , quo Macedonia , Paulus , L. Anicius praetor debellauit , & vnã

prouinciam fecit, triumphauitq₃ post Paulum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre, coniuge, & liberis ante currum ducto, Carthaginem, & Corinthū, illam Africae, hanc Achaiae caput, exciderunt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Aemilianus, & L. Mummius, tulitq₃ inde Scipio cognomen Africani, Mummius Achaici facta sunt prouincia duae, Africa, & Achaia. Africam autem intelligo regionem vniuersam, quam Carthaginenses possederant. nam Numidia, & ipsa pars Africae, Massanisa regnum fuit, Syphace superato, paruitq₃ regibus, & à C. Casare demum post Scipionem, & Iubam, Mauritania regē, deuictos, in formam prouinciae redacta. Mauritaniam verò, & ipsam in Africa, multis post annis, Caligula imperator in duas prouincias diuisit. Galliam cisalpinam puto prouinciam esse factam eo tempore, cum M. Marcellus, is, qui consul quinquies fuit, primusq_{ue} Hannibalem acie vicit, Virдумarum, Gallorum regem, singulari certamine occidit, deque Gallis in subribus triumphauit, anno DXXXI. patet enim prouinciam esse factā, quia coloniae plures annis sequentibus eò deducta. transalpinam verò Galliam, quae Narbonensis quoque dicta est, Q. Fabius, L. Pauli nepos, deuictis Allobrogibus, vnde cognomen sumpsit, in prouincia formā redegit, anno DCLXXII. Ciliciam perdomuit P. Seruilius proconsul, qui, quod Isauron, Ciliciae arcem euertit, Isauricus est dictus, triumphauitq_{ue} anno DCLXXIX. ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam populo Rom. rex Nicomedes, vt antea rex Attalus Asiam, testamento reliquit, eaq_{ue} simul cum

Ponto,

Ponto, in quo Mithridates regnavit, una provincia fuit, Bithyniaq; nomine appellata. utramque verò provinciam fecit, Mithridate victo, Pompeius Magnus proconsul, triumphavitq; anno DCXCII. eiusdem Pompei lex à Plinio iunior in epistolis memoratur, Bithynis, & Ponticis data: ne quis annis XXX. minor magistratum caperet, neque in Senatu esset: qui verò magistratum cepisset, ei liceret in Senatu esse: ne decuriones, in curiam à censoribus lecti, pecuniam pro introitu darent. sed id observatum semper non est: nam, ut apud eundem Plinium legimus, quandoque bina millia soluerunt, quæ vocabantur sportula item. ut senatores certis de causis à censoribus ordine moverentur: ut Bithynicis civitatibus adscribere sibi, quos vellent, civis liceret, dum ne civitatis essent alienæ, sed earum quisque civitatum, quæ essent in Bithynia. atque hæc à Pompeio sunt ad exemplum Romanæ civitatis instituta. Cretam debellavit Q. Metellus proconsul, & triumphavit anno DCXCI. Creticusq; postea nominatus. Syria, Pompei Magni singulari virtute, ultimo bello Mithridatico victa, leges accepit, provinciarumq; populi Rom. numerum auxit. triumphavit ex ea Pompeius proconsul, item ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythia, Iudæa, Albinis, Iberia, Breta, Basternis. præterea de regibus Mithridate, & Tigrane, anno DCXCII. Cyprus ultima, stante Rep. in provincia formam redacta, missa in eam M. Catone quaestore cum iure prætorio, lege P. Clodii tribuni ple. Pisone & Gabinio cos. anno DCXCV. sed primum ea simul cum Cilicia,

tanquam

tanquam vna prouincia, S. C. tradita est P. Lentulo
 procōsuli. quod illa verba Ciceroni in epistola ad Len-
 tulum significāt. [Te posse perspicere, qui ~~Sacram~~ Cy-
 prumque teneas, quid efficerē, & quid consequi possis]
 eamque Lentuli successores, Appius & Cicero rexe-
 runt postea, tenente Kemp. Cesare, quaestores in eam
 missi. quod ab eodem Cicerone didicimus. qui ad C. Sex-
 tiliū Rufum in quadam epistola ita scribit. [Tua lau-
 di cōducere arbitror, cū primus in eam insulam qua-
 stor veneris, ea instituire, qua sequantur alij] Tertia
 pars superest, qua prouincia consulares, quaeue prae-
 toria dicerētur. Ne quis erret, neutrum perpetuum fuit,
 non enim hac, vel illa prouincia semper aut consularis,
 aut praetoria: sed ita nomen mutabant, vt variè modò
 à consularibus, modò à praetorijs administrabantur.
 quam potestatem senatus habebat, vt, quos vellet, in
 quas vellet mitteret, administratione annua: quod le-
 ge Sempronia C. Gracchi tribunipleb. sancitum erat.
 Cesari tamen Gallia in quinquennium, contra legem
 Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandata
 sunt, posteaq; in alterum quinquennium lege Trebonia
 item tribunicia, Pompeio Magno, & Crasso II. cos.
 confirmata. qua de re sic ad Lentulum Cicero: [Stipen-
 dium Cesari decretum: & ne lege Sempronia succe-
 deretur, facile perfectum est.] Decerni autem solitas
 lege Gracchi, non à populo, sed à senatu prouincias, idē
 in oratione pro domo, in P. Clodium inuebens, planè
 demonstrat. [Itane verò? inquit, tu prouincias consu-
 lares, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis
 fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam, vt ne-
 cesse

Ciliciam
 loc. 8. 9.
 7. lib. 1.

esse esset quotannis constitui per senatum, lege sanxit,
 eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti?
 extra ordinem, sine sorte, nominatum dedisti, non con-
 sulum, sed Reip pestibus? Erat igitur eadem provin-
 cia ex voluntate senatus, modò consularis, modò pra-
 toria: itaque Macedoniam (vt hac exempli caussâ no-
 minetur) Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Tor-
 quatus, C. Antonius, omnes consulares, administra-
 runt: tum, Cn. Octavius pratorius, pater Augusti natu-
 ralis, rursus consularis L. Piso, & Pisone reuocato, Q.
 Ancharius pratorius. idemq; patet in cæteris. Quo autē
 anno S. C. illud Cælius in epistola sua ad Ciceronem
 misit, in quo S. C. hæc sunt: senatui placere, in Ciliciã
 prouinciam, inq; 11X. reliquas pratorias mitti: rege-
 bantur 11X. prouincia, quæ in eo S. C. Pratoria vocã-
 tur, à magistratibus 11X. pratorijs, Sicilia, Sardinia, Iō-
 nia, Asia, Macedonia, Bithynia, Creta, Mauritania. &
 cum Sardinia Corsicam simul fuisse, cum Bithynia Pō-
 tum, paulò antè dictum est. Sed queratur fortasse,
 quot fuerint, & quæ fuerint, & à quibus administra-
 ta eo anno prouinciæ consulares. Quattuor fuere. nam
 duas Gallias, Illyricum, & Dalmatiã, omnes vno pro-
 uincia nomine comprehensas, vnus C. Caesar regebat:
 duas Hispanias itē vnus Cn. Pompeius per legatos ab-
 sens administrabat: Syriæ M. Bibulus, Ciliciæ M. Cice-
 ro præerat. ita fuerunt hoc anno XII. prouinciæ, consu-
 lares IV. pratoriæ 11X. cur autem in vnã consularem
 Ciliciam, cum tres præterea essent, itē vt in octo reli-
 quas pratorias mittendum senatus censuerit, non qui
 consularis, sed qui pratorius fuisset, in nostro earū epi-

Stolarum commentario demonstratum est. Neque verò miretur quisquam, si Aetoliam, Græciam, Achaïam, Thessaliam, Bœotiam, Pamphyliam, Phrygiam, Lycaoniam, Cyprum, Lydiam, Cariam, Mysiam, Gallogræciam siue Galatiam, Pisidiim, Lyciam, Cappadociam, Armeniam non nominarim. nam Aetolia Græciæ pars fuit: Græcia verò cum Achaïa, Thessalia, Bœotia ad iurisdictionem Macedoniae pertinuit, omnesq; simul ab vno regebantur. id seruatum est post consulatum Pisonis, & Gabini. nam eo anno legem tulit P. Clodius, vt omnes illæ prouinciæ ab eo, qui Macedoniae præesset, regerentur. non enim tulit, vt à Pisone nominatum regerentur, (nam fuisset priuilegium, non lex) sed, vt ab eo, cui Macedoniae daretur. is autem fuit eo anno L. Piso, cuius causa lata lex est. Pamphyliam verò, Phrygiam, Lycaoniam, cum Cypro insula, qui Ciliciam, idem administrabat, cuius etiam ad imperium Laodicea pertinuit, quam Plinius assignat Mediae. at Lydia, Ionia, Caria, Mysia, etiam Phrygiae parti præerat idem, qui Asiae nec mirum est, Phrygiam in duas iurisdictiones dispersitam fuisse, vt vna pars Ciliciæ, altera tribueretur Asiae. nam etiam ipsius Asiae tres dioceses ad Ciliciam attinuisse, Cicero ipse, alijq; prodiderunt. Galatiam regebat Deiotarus rex, socius fidelissimus populi Rom. Pisidæ, & Lycij inter socios erant. suisq; legibus, sine magistratu Romano, utebantur. itaque Cicero eas gentes appellat auxilia in epistola ad Atticum. Exercitum, inquit, infirmum habebam, auxilia sanè bona, sed ea Galatarum, Pisidarum, Lyciorum. hæc enim sunt nostra robora. Cappadocia rex erat

erat Ariobarzanes ipse quoque socius populi Rom. n.ā Pompeius reges multos. à Muhridate pullos in regnū restituit, & fœdere ac societate neip obstrinxit: Armenia Tigrani regi, qui Muhridatem armis iuuerat, venia data concessit: nationes quasdam prouincias fecit populi Ro. aljs, vt salutaris essent. suūq; legibus viuerent permisit. Hæc est Romana diuisionis ab Hispania vltiore, vltima ad occidentem prouincia ad Euphratem, qui terminus ad orientem imperij fuit, descriptio quadam, breuiter à nobis informat a. nec enim vagari longius licuit in ea tractatione, quæ nostri argumenti propriè non est: quia tamen disiecta non videtur, hæc attigimus. In prouincias ibant, vel consulares cum XII. fascibus, vel pratorij cum VI. totidem vtrique, quot in vrbe habebant. interdum etiam pratorios cum iure consulari, & XII fascibus, senatus in prouincia mittebat, vt Q. Ciceronem in Asiam de quo Suetonius, Extant, inquit, M. Ciceroni epistola, quibus Quintum fratrem parum secunda fama proconsulatum Asia administrantem hortatur, & monet, imittetur in promerēdū socijs vicinum suum. Etaium. proconsulatum vocat hominis pratorij administrationem. eadem ratione titulus est, Q. Metello ceteri procos. in duabus epistolis quæ lib. 3. sam primæ leguntur: qui tamen consulatū non gesserat, sed ex pratura in Galliam cisalpinam profectus erat & lib. III. de l. g. Gellij ait Cicero proconsulem ex pratura in Græciam venisse. Frimū temporibus, cum prouinciæ tuendæ armis essent, & in discrimine versaretur, exhibāt in eas, misto statim magistratu cōsules, & pratores, vel vt quæq; cui-

que sorte obtigerat, vel etiam quādoque consulibus inter ipsos comparantibus. sic enim loquebantur, cum inter eos de consularibus prouincijs conuenisset. nam cōparandi consuetudinem apud pratores non video fuisse. quod si bellum produceretur, imperium in iisdem prouincijs proconsulibus, aut propratoribus à senatu prorogabatur. postea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciæ præesset: qui viderit, opinor, in Repub. diuturnis imperijs assuescere, tutum non esse: itaque Galliarum illa per decennium Cæsaris administratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epistola ad Appium his verbis: *Eo discessisti, quo ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, vt opinor, Cornelia constituti essent. & in eadem: Vt habere rationem possis, quo loco me salua lege Cornelia conuenias: in prouinciã veni pridie Kalend. Sext.* Nunc de legibus agamus, quæ rectoribus prouinciarum imperium dabant: eæ duæ fuerunt, curiata, vetus ad modum lex, & Cornelia, quam tulit L. Sylla dictator. curiata dabat imperium populus, vt Liuius indicat lib. IX. Cornelia senatus. nam, cum S. C. esset factum, vt prouincias magistratus sortirētur, aut compararent inter se: tum, si ij, vel sine lege curiata, in prouincias proficiscerentur, imperium habere dicebantur, donec in urbem reuertissent. ided, quod in epistola Ciceronis ad Lentulum scriptum est, Ap. Claudius frater P. Clodij, cupidus prouinciæ, dictitabat, sese, si licitū esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam: si curiata lex non esset, paraturum cū collega, Lentuloq; Spintheri, Ciliciam proconsule ad-

ministranti, successurum: legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex S. C. provinciam haberet, lege Cornelia imperium habituram, quoad in urbem introisset. Quod autem in agraria II. scriptum est, Rem militarem sine curiata lege attingere non licet: propterea dictum, quia sumptu publico ibant in provincias, quorum de imperio lata curiata lex esset. poterant igitur publica pecunia milites alere, & bellum gerere. at sine curiata lege poterat quidem aliquis privato sumptu in provinciam ire: exercitum verò habere, bellumq; de suo gerere, cui tanta opes erant, ut liceret? non igitur sine curiata lege, quæ pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquam licebat. nam, cum ad Atticum libr. IV. Cicero ita scribit: Appius sine lege suo sumptu in Ciliciam cogitat: non intelligit de pecunia in stipendia militum eroganda. (nec enim sustinere sumptum potuisset) sed, opinor, de suo cohortisq; viatico ipse enim Cicero, viaticum dari solitum comitibus eorum, qui irent in provincias, significat in epistola ad Cassium his verbis: Cetera cuiusmodi fini, ex hoc iudica, quod legato tuo viaticum eriperunt. Curinata porro lex, non, ut, primis temporibus, uniuersi populi suffragij, curiatum in forum conuenientis, ferebatur, sed tantum à xxx. licitoribus, xxx. veteres curias representantibus. itaque Cicero in oratione II. in Rullum, cum loquatur de curiatis comitijs, id est, de lege curiata, qua x. viris imperium dari Rullus volebat: Illis, inquit, comitijs, ad speciem, atque ad usurpationem vetustatis, per xxx. lictores auspicio rum aussa adumbratis. Ferri autem solitam à consulibus

legem curiatam, idem Cicero in eadem oratione significat his verbis: Consulibus, legem curiatam ferētibus, à tribunis pleb. sæpè est intercessum. idemq₃ confirmāt illa verba in epistola ad Lentulum: Legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse. Nam, quod in sua lege Rullus posuerat, vt à pratore ferretur, extraordinarium fuit: quia videbat adduci consules minime posse, vt eam ferrent, vtpote qui nullum x. viris imperium dari vellent: itaq₃ Ciceronis exstant orationes aduersus legem Rulli de x. viris. Moris autem fuit, vt, cū lex de imperio ferretur, tres augures adessent, ob eam causam, opinor, quia xxx. curiæ tres veteribus representabant, quas singulas in denas curias Romulus diuisit: Porro veteres tribus suum quæque augurem habuit: quod à Liuiο libr. 10. traditum est. In prouincias populi Ro. coloniæ ducebantur, propterea, quando de prouincijs proximè dictum est, subscribemus hic legem illam, qua Cn. Pompeius Strabo consul, Cn. Pompeij Magni pater, transpadanis colonijs ius dedit Latij, vt possent habere ius, quod ceteræ Latinae coloniæ id est, vt, petendi magistratus gratia, ciuitatem Romanam adipiscerentur. quod ego sic interpretor, vt, qui in ijs colonijs magistratus gessissent, deinde ciues Romani essent, ferendiq₃ suffragij ius haberent, eadem conditione, qua populi Latini. quod etiam significatur epist. 11. lib. 5. ad Att. Has Colonias postea ius absolutum Romanæ ciuitatis cupijisse, id est, vt, etiam non gesto magistratu, ciues Romani essent, in eo Suetonius ostendit, cū ait, Casarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agentes, adijisse, & aliquid
vtique

utique effecturum fuisse, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones ob id ipsum retinuisent. Sequitur militia: de qua legem veterem video fuisse, ut, qui ciuem a hoste seruasset, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datam esse, Plutarchus memoria tradidit. Fuit & illa, ne dolo malo, neue aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur, quam Camillus, is, qui urbem Romam à Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit: ut, cum Faleros, Faliscorum urbem, obsideret, eumq; illi tradere publicus litterarum magister, deductus in castra nobilibus pueris, tentasset, iniustum beneficium recusarit, magistrumq; vincitum Faleros cum pueris remisit. Lex etiam lata est, quam Sacratam Liuius appellat, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: & ne quis, ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Duas aliquot post annis tribuni pleb. eodem anno rogauerunt, vnã L. Atilius, & C. Marcius, ut tribuni militum senideni in quattuor legiones à populo crearentur: quae antea, perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia: alteram M. Decius, ut 11. viros navales, classis ornanda reficiendaq; causa, populus iuberet. Leges duas C. Gracchus tribunus pleb. tulit, vnã de vestibus militum publicè dandis, stipendio non imminuto, alteram, ne quis infra 17. aetatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam antè coactos fuisse, qui nondum annum aetatis XV 11. agerent. quod puto difficillimis Reipub. temporibus, exhausta cladibus civitate, ut secundo Punico bello,

extra ordinem esse factū Legibus de militia rectè sub-
 ijcientur leges de triumpho. non est enim triumphus
 sine militia. Antiquissima fuit, quæ nunquam seruata
 non est, vt, qui ob rem in bello benè gestam triumphum
 ducturi essent, ante triumphum urbem ne ingrederen-
 tur triumphabant enim cum imperio: &, imperiū de-
 ponere, urbem intrantibus necesse erat. triumphum au-
 tem senatus decernebat: sed imperium in vrbe, quo die
 triumphus duceretur, populus dabat, rogatione ab ali-
 quot tribunis pleb. lata. id apertè demonstrant illa a-
 pud Liuium, lib. XLV. Tribus hu omnibus triumphus
 ab senatu decretus: mandatumq; Q. Cassio pratori, cū
 tribunis pleb. ex auctoritate patrum ageret, rogationē
 ad plebem ferrent, vt ijs. quo die urbem triumphantes
 inueherentur, imperium esset. Et erant impediendi tri-
 umphi rationes multa: primū cū tribuni pleb. im-
 peratori, qui triumphum peteret, aliqua de causa in-
 fensi, de rogatione ferenda omnes recusarent: deinde,
 cum rogationem quidem tribunus aliquis ferret, sed
 eam populus suffragijs antiquaret: tertio, vbi, tribuno
 rogationem ferente, vnus, pluresue de collegio interce-
 derent: postremò, cū tribunus imperatori ob res in bel-
 lo gestas diem diceret, sicuti C. Memmius L. Lucullo,
 qui, duobus potentissimis regibus Mithridate, & Tigrane,
 deuictis, tamen non nisi triennio post triumphare
 potuit ad extremum, accusationem Memmio remitte-
 tente, Cicerone consule triumphum duxit. vnde illa in
 Academicis, lib. 2. cū victor à Mithridatico bello re-
 uertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quàm
 debuerat, triumphauit. nos enim carrum clarissimi vi-

ri nostra manu in urbem duximus. hanc legem de imperio vnus diei intra urbem Cicero significat hu verbis lib. IV. ad Att. Pontinius vult ad 3. Non. Nouem. triumphare. huic obuiā Cato, & Seruilius praetores aperte, & Q. Mucius tribunus pleb. negant enim latum de imperio. & est latum, Hercule, infulse. latum infulse dicit, quia legem de imperio Pontinū Ser. Galba praetor clam ante lucem tulerat. quod à Dione traditum est. & agi quidquam cum populo ante horam primam leges vetabant. Paulò post secuta est altera, (si modò primis temporibus lege potius, quàm more, triumphabāt) vt, qui hostes acie vicissent, triumphantes urbem mirerent. idq̄, factum etiam cum intra V. lapidem urbis Romanae fines includerentur, apud Valerium notauimus. Post, vt imperatorum ambitioni, qui leuibus praelijs prosperè factus, triumphum petebāt, obuiam iretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui & V. milia hostium vna acie cecidisset, & de suo exercitu multò pauciores amississet. quo in vtroque ne falsus senatus numerus ederetur, altera lex à L. Mario, & M. Catone tribunis pl. lata est, vt punirentur, qui aut hostium occisorum, aut ciuium amissorum in numero mentiti essent. Sancitum & illud est, vt, pro aucto imperio, non pro recuperatis, quae populi ho. fuissent, triumphus decerneretur: quam ob causam neque Q. Fuluius, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fregellas, permisit senatus, vt triumpharent. Eademq̄, fuit eorū conditio, qui ad res gerendas sine magistratu missi erant. qui etsi res triumpho dignas gessissent, triumphare tamen lege vetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui

postea Hannibatem vicit, ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcello ob captas Syracusas triumphum senatus decreuit Pompeius tamen, qui Magni cognomēto est vsus, Sylla dictatore concedente, contra legem, eques Romanus adhuc triumphauit. illud etiam fortasse lege datum, vt qui triumphans urbem ingressus esset, et laurea corona in spectaculis vtiliceret. id ex eo conijcio, quod Valerius, cui Plinius lib. naturalis historiae XV. subscribere videtur, C. Papirium Mafonem tradit, cum triumpho à senatu non impetrato in Albano monte triumphasset, myrtea corona pro laurea in spectaculis vsum esse. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius cum C. Marcio consul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum seuocaret. nam, cum Manlius ad Satrium in castris, nouo exemplo, tributum de vicesima eorum, qui manum mitterentur, legem tulisset, eiusq; legis, quia publicum vectigal haud parū augetur, patres auctores fuissent, tribuni pl. non tam lege, quam exemplo, moti, ne quis postea populum ab vrbe auocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quāuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Leges agrariae num sunt de iure publico? sunt omnino, quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Cassius Viscellinus in III. consulatu, perferre tamen non potuit, Virginio collega, omniq; senatu resistente. hic anno proximo. quasi de regno cogitasset, à patre, vt Valerius, & Plinius Secundus affirmāt, à populo, vt ab alijs traditum Lilius ait, dānatus, nefariae consilij poenas morte perfoluit, in quo foedissimum in

Valerio erratum deprehendi nam libro II. ubi de parentum seueritate aduersus liberos agit, ita scribit: Cassius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhibito propinquorum & amicorum consilio affectati regni crimine damnauit, verberibusq; affectū necari iussit, ac peculium eius Cereri consecrauit. tribunum pl. ait fuisse Cassium, qui agrariam legem promulgauit, quod aperte falsum esse, Lilius, & Dionysius demonstrant. tulu enim de agro Hernicorum diuidendo in III. consulatu: quo tempore Cassij erant patricij, (consules enim fiebant) & patricio tribunatum pl. dari leges vetabāt. inde plebi concitanda agrorū diuisio seduciosis tribunis pl. occasio semper fuit. itaq; de ferendis legibus non sine magno ciuili motu sæpè actū. Primus pertulit Sex Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiā, vt alter consul de plebe crearetur, legem rogauit. eius lege nemini vltra D. agri iugera, neq; pecoris maioris vltra C. minoris vltra D. capita licuit habere his adiūgebantur capita seruorū, ac ingenuorū, quæ quis ad custodiā agri, pecorisq; certo numero haberet. Et, vt appareat leges à tribunis pl. odio nobiliū potius quā studio publici cōmodi esse latas, paucus post annis hic ipse Stolo, accusante M. Popillio Lenate, primus, vt ait Valerius, sua lege dānatus est. quod M. iugerū agri cū filio possideret, emācipandoq; filiū fraudē legi fecisset. rationē postea locupletes inierūt, vt plus D. iugeribus possiderēt, nec tamē Licinia lege dānari possent. alys. n. ad emendū agrū summissus, ipsi possidebāt. huic malo mederi primus voluit C. Lelius. (de minore loquor: nā ita duo Lalij, vt duo africani, fuere) Africani minoris

amicitia non minus, quàm sua virtute, clarus: sed, aduersante locupletum magno numero, cum excitari ciuilem discordiam & contentionem videret, otio ac trāquillitati ciuium consulens, susceptam rem abiicit: ex quo Sapiens cognomen est consecutus. Liciniam secuta est Flaminiā, à C. Flaminio tribuno pl. lata, quam decem annis ante II. bellum Punicum, inuito senatu, Fabio Verrucosso, iterum consule, in primis resistente, tamen pertulit, de agro Gallico, & Piceno viritim diuidendo. Post captam autem Carthaginem de agris in Africa diuidendu Rubria lex lata est, Liria verò de x. viris, qui diuiderent. quarum legum in tabula aenea mentionem inuenimus. Ti. Gracchus tribunus pl. aliquot post annis legem pertulit. cuius sententia hæc erat: si quis filium emancipatum haberet, ei dimidiam partem D. iugerum attribuere posset: III. viri agris diuidendis plebi crearentur, ne quis agrum à III. viris acceptum venderet: hæc lex virum seruata sit, an, occiso Tiberio, neglecta, parum constat seruata ait Plutarchus, idq. senatum voluisse, vt plebis dolor, Tiberij morte susceptus, leniretur: neglectam, videtur Liuius tradidisse, cum in epitome, renouatam à Caio, Tiberij fratre, scriptum sit res ita conueniet, si & seruata, lenienda plebis caussa. primis post Tiberij interitū annis, & postea ita neglectam credamus, vt eandem Caius referre necessarium duxerit. quod & alijs non paucis in legibus esse factum animaduerti. Tulit & Sp. Thorius legem, qua agrum publicū vectigali leuauit: quā vitiosam & inutilem Cicero appellat in Bruto, quia nocuit arario. Sequuntur eodem de genere tribunicia

dua, Titia, Marcia: Titia, M. Antonio oratore, A. Pö-
 stumio Albino cos. à Sex. Titio lata, Marcia, quibus cō-
 sulibus incertum, à L. Marcio Philippo. Est etiam agrā
 ria Plotia, & Flauia mentio apud Ciceronem lib. 1. ad
 Atticum. quam vtramque fuisse tribuniciam, constat.
 vtraque autem videtur hoc sanxisse. vt vel agri, quos
 à senatu locupletes emissent, reddita possessoribus pecu-
 nia, plebi distribuerentur: vel si neminem vetere pos-
 sessione moueri senatus vellet, alij agri ea pecunia, quæ
 ex nouis vectigalibus per quinquennium reciperetur, e-
 merentur, & plebi, quæ agros non haberet, partiren-
 tur hoc certè videtur in Flauia scriptum fuisse, vt ex
 epistola ad Atticum lib. 1. licet conijcere. in alia verò,
 qua ante hanc proxima est epistola Flauiam eandem
 ferè, qua fuit Plotia, Cicero scribit esse ex quo non dis-
 similem vtriusque sententiã fuisse, facillè cognoscitur.
 sed Flauiam, quæ Q. Metello Celere & L. Afranio
 cos. promulgata est, cur existimem esse perlatam, ni-
 hil habeo. Dictator quoque Sylla, lege lata, multos a-
 gros in Etruria militibus suis diuisit. Scriboniam tribu-
 niciam C. Curionis filij nominat, eamq; viariam ap-
 pellat, nec dissimilem agraria Rulli, M. Cælius epist.
 fam. libr. 11X. Vltimus agrariam legem pertulit C.
 Caesar in primo consulatu: qua stellatam campum, ma-
 ioribus consecratum, vt ait Suetonius, & agrum Cam-
 panum, ad subsidia Reipub. vectigalem relictum, diui-
 sit extra sortem xx. millibus ciuium, quibus terni plu-
 resq; liberi essent. Postremo loco duas P. Clodij tribuni
 pl. leges constituemus, quæ ad ius publicum videntur
 pertinere: vnã, vt frumentum populo, quod antea
 semio

semis aris ac trientibus in singulos modios dabatur. gratis daretur: quam legem & L. Saturninus in tribunatu ferre conatus erat: alter fuit de collegiis restituendus, quæ nouem ante annis Caelio & Marcio cos. sublata fuerant: quibus alia quoque, quæ antea non fuerant, Clodius adiunxit quod ei Cicero sæpè in orationibus exprobat. Supersunt leges de iure priuato: quarum duo genera esse diximus, vnum earum, quæ ad ius ciuile, alterum, quæ ad crimina pertinent. De iure ciuili quod, vt ait iuriconsultus, de iure gentium quadam detrahit quadam assumit, lex erat de adoptionibus, quæ vt curiata lege fierent, cautum erat licebat autè non patricio plebeium, sed plebei patricium adoptare. atque hoc in genere tria lex iubebat obseruari: primum, vt is adoptaret, qui neque procreare iam liberos posset: &, cum potuisset, experius esset: alterum, vt tum generum, ac dignitatum, tum sacrorum ratio haberetur id est, vt ita fieret adoptio, vt ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuere- tur: tertium, ne qua omninò calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhiberetur: quæ si seruarentur omnia, tum adoptionem rectè fieri, nihil tamen horum in adoptione P. Clodij seruatum esse, arguit Cicero in oratione pro domo sua: neque solum ob hanc causam ait esse infirmam irritamq; illam adoptionem, verum etiam, quod cum curiata lex ferretur, tum seruatum de caelo sit: quod cum fieret neque legem ferri, neq; omninò quidquam agi cum populo licebat, primum enim adoptandi causas esse oportuit, de quibus pontifices iudices erant: deinde, si causa probarentur, curiata lex fe-
reba-

rebatur: quam qui ferret, is omnia seruare debebat,
 qua in ceteris legibus, cum ferrentur, seruari mos fuit.
 quod vtrumque significat Cicero in ea oratione, cum
 ait: Ut is adoptet, qui, quod natura iam assequi non po-
 test, legitimo & pontificio iure quarat. itaque, quod est
 apud Cornelium Tacitum lib. XVII. Lege curiata a-
 pud pontifices adoptio fiebat: id ita est intelligendum,
 vt, nisi & lex ferretur, & adoptandi causas pontifices
 probassent, adoptio fieri non posset. vtrumq; verò se-
 paratim agebatur, cum de causis pontifices cognosce-
 rent, legem verò magistratus ferret. adoptantis autem æta-
 tem XII. annis maiorem, quam eius, qui adoptare-
 tur, esse oportere, à Modestino scriptum est his verbis:
 Non tantum cum quis adoptat sed & cum arrogat, maior
 esse debet eo, quem sibi per adoptionem, vel per arropa-
 tionem filium facit, sed vtiq; plena pubertate, id est,
 XII. annis, eum præcedere debet. De testamentis le-
 ges multe fuere, quarum nominanter Voconia, Furia,
 Falcidia, Cornelia, Iunia Velleia. Voconia de mulierum
 hereditatibus inter secundam & postremam Carthaginensem
 bellum à Q. Voconia Saxa aricino tribuno pl. suaden-
 te M. Catone censorio lata, sanxit hoc, ne quis heredem
 relinqueret filiam supra HS XXVM. nam Dio lib. LVI.
 ita scriptum reliquit Augustus quibusdam feminis tri-
 buit, vt supra XXVM. heredes esse possent: licet hoc
 lex Voconia vetaret. Etiam hoc eadem lege cautum
 est, vt à Theophilo, in tit. Instit. de lege Falcidia, didi-
 cimus, ne plus legatarius, quam heres, haberet. quo de
 genere Trebellianum quoque s. C. exstat, ne bona ul-
 tra dodrantem vniuersali fideicomisso ab herede relin-
 qui

qui possint. Voconia, & Furia, Falcidia, Iunia Velleia, tribunicia fuere. Cornelia consularis, L. Sylla. de Voconia diximus. Furia cauebatur, vt à Theophilo scriptū legimus. ne cui plus, quàm M. nummūm, legaretur, quod amplius legatum esset, quadruplum restituere-
 tur. Falcidia cauebatur, ne cui plus liceret legare, quā dodrantem ex tota hereditate, id est, vt, siue vnus he-
 res institutus esset, siue plures, apud ipsum, eōsue quar-
 ta pars tantūm remaneret. mentionem facit huius le-
 gis Celsus, lib. XXII. digestorum, his verbis. Cū de le-
 ge Falcidia queritur, heredis probatio est, locum ha-
 bere legem Falcidiam. quod dum probare non potest,
 merito condemnabitur. in Iunia Velleia hoc erat, vt,
 qui testamentum faceret, omnes eos virilis sexus ne-
 cessario instituere heredes: qui, cū nascerentur, ei
 heredes sui futuri essent, eorumq; in locum liberi succe-
 derent: qui nisi instituti essent, aut si exheredati, ad
 exemplum postumorum, essent, testamentum ne vale-
 ret. atque in hac lege duplex caput fuit, primum, vt,
 mortuo filio, nepotes nondum nati possint institui: itē,
 vt, viuente filio, nascituri nepotes possint institui, si,
 auo viuente, & mortuo filio, nascantur: ne facti sui, cū
 nascentur, si se prateritos inuenerint, rumpant testa-
 mentum. altero capite cautum est, vt nepotes, iam na-
 ti, viuente filio, ab auo heredes instituantur, vel nomi-
 natim exheredentur, ne forte, mortuo post testamen-
 tum filio, facti sui heredes, ad exemplum postumorum
 testamentum infirment. quæ tradita sunt in iuricon-
 sultorum libris. Cornelia falsum testamentum facien-
 tibus pœnam irrogabat, eaq; lege senatores soli tene-
 bantur,

bantur, ut in Suetonio legimus. nisi si, non Senatores, sed Signatores. legas. quod si quis in hostium potestate decessisset, eius testamentum perinde lex Cornelia confirmabat, ac se, qui testamentum illud fecisset, in hostium potestate non peruenisset. testis Iulianus lib. xxix. digestorum. Testamenta porro lex infirmabat, irritaque prorsus iubebat esse, quae improba, inofficiosa, inhumana dicerentur, hoc est, contra leges, merita, pietatem facta item, quae à V. testibus, iisque fide dignis, non essent obsignata. quod ad VII deinde testes pratorum edito translatum est. postremo ab imperatoribus inuentum, ut testes subscriberent, ut legitur I Instit. de testamentis. paulo post principium, atque horum generum causas, de rescindendo confirmandisque testamentis, à C. viris esse iudicatas, quod haec iudicium dicebatur, Cicero, Valeriusque declarant. Aelia Sentia, quae iurisconsulti nominant, non videtur ad nostram institutum pertinere. non enim stante Rep. sed Augusti temporibus, à Sex. Aelio, L. Sentio cos. lata est. verumtamen, quia spectat ad testamenta. quorum leges hoc in loco exponuntur, simul cum alijs eam legibus enumerare non alienum duximus. in ea scripta sunt haec: ut vnus modo heres necessarius fieret: plures si fierent, irritum esset: ne duo pluresue ex eadem causa heredes scripti essent: qui primo loco esset nominatus, heres esset: item, quibus de causis manumitti seruos placeret: ne quis, licet ex tutoris auctoritate, posset manumittere, nisi causam apud consilium probaret: neue serui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut heredes instituarentur. nam eum, pluribus heredibus

seruis institutis, iisdemq³ manumissis, futurum esset, vt creditores ad suum peruenire non possent: quia, data seruis libertate, pretium hereditatis deminueretur: ideoq³ seruorum manumissio iniusta videretur, quia contra rem creditoris esset: lex Aelia Sentia sanxit, vt vnum duntaxat seruum cum libertate heredem debitor facere possset. atque hac videre licet ver. 1. Instit. quibus de causis manumittere non licet. postremò iubebat, vt, si esset donatio facta inter virum & vxorem, maritusq³ re nondum tradita, vita excessisset, ne mulier rei vindicationem post obitum mariti haberet, sed tantummodo exceptionem, si non possideret contra petitores. Hac de lege Aelia Sentia, veterem fortasse aliquam legem referente, obseruauimus. Alia verò fuit Aelia Sanctia, à Cicerone in Topicorum libris nominata: quæ a seruo vindicem esse a seruum, id est, locupletem locupletem, iubebat. pertinuit igitur ad iudicia. atque hac lege nihil amplius, neque de latoribus, neque de sententia, compertum habemus. quin, eum Ciceronis locum esse mendosum, neque in libris scriptis vllam omnino in eo loco legis Aeliae Sanctiae mentionem fieri, nonnulli tradiderunt. Verum hoc de genere leges præterea X. video nominari, diuersis temporibus latas, tribunicias V. Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam: prætoriam, Aureliam: consulares, Corneliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam. his de singulis prius quam agamus, tria loca, quæ ad hoc de iudicijs argumentum pertinent, vnum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem enim, & sententiam earum legum, quas no-

mina-

m

minauibus, perturbant, & obscurant. quare, vt erroris
 causa tollatur, disputabimus primùm ea quæ veterum
 in libris aut re vera fortasse falsa sunt, aut eiusmodi,
 vt, vera cùm sint, falsa tamen videri possint. hoc vbi sa-
 tis apertum fuerit, tum, veritate quasi è tenebris edu-
 cta, leges ipsas, & quibus singulæ temporibus latæ sint,
 & quæ cuiusque vis ac sententia fuerit, ostendemus.
 Ac primum, quod in Gracchorum vita Plusarchus tra-
 didit, legem à C. Graccho esse latam, vt CCC. equi-
 tes simul cum CCC. senatoribus iudicarent, id ego (pa-
 se tanti viri dixerim) falsum esse iudico. non enim lege
 Gracchi equites cum senatoribus, sed soli equites rem
 iudiciariam administrarunt. probatur antiquorum
 exemplis. nam Paterculus, vbi leges C. Gracchi com-
 memorat: [Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis:
 extendebat eam penè vsque ad alpes: diuidebat agros:
 vetabat quemquam ciuem plus D. iugeribus habere:
 noua constituebat portoria: nouis colonijs replebat
 prouincias: iudicia à senatu transferebat ad equites:
 frumentum plebi dari instituerat: nihil immotum, ni-
 hil tranquillum, nihil denique in eodem statu relinque-
 bat] satis planè loquitur. non dicit, communicata inter
 equites & senatores iudicia, sed à senatu ad equestre
 ordinem translata. & idem infra: Tribunatum inijs
 M. Liuius Drusus: qui cùm senatui priscū restituere cu-
 peret decus, & iudicia ab equitibus ad eū transferre or-
 dinè: (quippe eam potestatem naçti equites Graccha-
 nis legibus, cum in multos clarissimos, atq; innocentissi-
 mos viros sauisserent, tum P. Rutilium, virum non secu-
 li sui, sed omnis aui optimum, interrogatum lege repe-

tundarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in his ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit aduersarium. & infra: Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sylla ab illis ad senatum transtulerat, equaliter inter vtrumque ordinem paritum est.] hac ille: quæ Pedianus in commentario diuinationis confirmat his verbis: [C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL. sine infamia, post victor Sylla leges tulerat, ut senatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per X. annos, turpiter. & in eodẽ commentario infra: Rutilium Rufum, quod in Asia cum prætoris suo consensisse, ne publicam aliquid agerent in prouincia sua, equites Romani, qui tum iudicabant, damnarent.] Quod si quis in tuenda Plutarchi causa ita pertinax est, ut Velleij, & Pediani testimonio standum neget: vel quod de solis equitibus non satis aperte loqui videantur: vel quod ipsi quoque falli, ut homines alucinariq. potuerint: audiat Appiani verba: quæ ut ego statuo, Plutarchum manifestè condemnant. is igitur libro 1. sic: [M. Liuius Drusus tribunus plebis senatum, & ordinem equestrem, iudiciorum causa, quæ adempta senatui, & equitibus tradita fuerant, dissidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus est itaque tulit ad populum, ut ad vtrumque ordinem cognitio causarum pertineret. sed, quoniam, ob superiorum temporum discordias, numerus senatorum ad CCC. redactus erat: persuasit equitibus, ut de suo ordine totidem legerent, ne in iudicijs numero inferiores essent.] quid aperte? non enim tribus aut quattuor

verbis

verbis rem obscure significat, sed ita copiose, ita non ambigè declarat, ut de illius sententia dubitare, nisi qui nodum in scyrpo velit querere, nemo possit. quid opus fuit, legem à Druso ferri de communicandis inter duos ordines iudicij, si, quod ait Plutarchus, eiusdem sententia legem C. Gracchus antè pertulerat? præsertim cum, eam fuisse abrogatam, nemo dicat. Accedit ad hæc Liuij testimonium: cuius in epitome lib. LXX. scriptum est [P. Rutilius, vir summa innocentia, qui, legatus Q. Mucij proconsulis à publicanorum iniurijs Asiæ defenderat, visus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est. Et ibidem: Senatus, cum impotentiam equestri ordini in iudicij exercendus ferre nollet, omni vinitio cepit, ut ad se iudicia transferrentur. Et libro sequenti: M. Liuius Drusus tribunus ple. legem tulit, ut aqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent] Age, falsus testis Velleius, leuis Asconius, appianus mendax, vanus & futilis Liuius: quid de Cicerone? an ipsum quoque præ Plutarcho nihil putabimus? nemo est opinor, qui non illum grauem, & certum veritatis autorem ducat, præsertim in ratione iudiciaria, in qua ita versabatur, ut excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum nunquam equites cum senatoribus iudicasse. quo patet, Gracchi legem de solis equitibus fuisse. verba ipsa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, sine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius inter Pediani commentarios fragmenta quadam sunt, ita scriptum est: Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, ho-

minem dijs ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium caussam lege *Varia de maiestate* dixisse. Cùm primū, dicit. ex quo satis liquet, lege *Gracchi*, quæ multis ante annis lata erat, nullam in iudicijs equitum & senatorum societatem fuisse. quod ipsum interpretis eorum verborum *Pedianus* confirmat. adscribit enim hæc: *M. Plautius Siluanus* tribunus pleb. *Cn. Pompeio Strabone*, *L. Porcio Catone* cos. secundo anno belli *Italici*, cùm equester ordo in iudicijs dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex vim eam habuit, quã *Cicero* significat. nam' ex ea lege tribus singulæ è suo numero quinos denos creabāt, qui eo anno iudicaret. ex eo factum est, vt senatores quoq; in eo numero essent, & quidam etiã ex ipsa plebe. Et in ea pro *Scauro*: Reus est factus à *Q. Seruilio Capione* lege *Seruilia*, cùm iudicia penes equestrem ordinem essent. non obscure significat solos equites iudicasse. quod & *Pedianus* demonstrat, qui subscribit hæc: *Scaurus* tanta fuit cōstantia, & animi magnitudine, vt *Cadionem* cōtra reū detulerit, & breuiore die inquisitionis accepta, effecerit, vt ille prior caussam diceret: *Marcum* quoque *Drusum* tribunum pleb. cohortatus sit, vt iudicia commutaret. quid est, iudicia cōmutaret? nempe id, quod iam ex *Appiano* recitauimus, ne solū equitibus iudicandi potestatem relinqueret. Eodemq; referenda sunt illa verba in *Bruto*: *Equestre ordinem C. Seruilius Glau*cia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidē auctorem in hac re *Ciceronē*, quam *Plutarchū*: primū, quod in rebus Romanis homini potius *Romano*, quàm *Graco*, credendū est: deinde, quod ab a-
te C.

te C. Gracchipropius abfuit, quam Plutarchus: postremò, quod, iudiciarū peritissimus cū esset, veteres leges minus ei cognitās fuisse verisimile non est. Atq; hæc de Plutarcho. nam locū in epitome Liuiana, ex quo videtur idem Liuius placuisse, mendosum libenter existima-uerim: vt homini parcā, alioqui Romanarum rerum peritissimo. iam enim, ante legem Plotiam nunquam cum senatoribus equites iudicasse, Cicerone teste, vt alia omittam argumenta, probatum est. & ipsum quoque Liuium idem sensisse, indicare videntur illa, quæ iā recitauī, ex epitome lib. LXX. Venio ad Pedianū: qui & ipse, non vt Plutarchus, in genere iudicum, sed in legū ordine ac numero peccauit. is in commentario diuinationis ita scripsit: C. Gracchus legē tulerat, vt equites Romani iudicarent. iudicauerūt per annos xl. sine infamia post victor Sylla legē tulerat, vt senatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. Hæc, si legum sententiam consideres, vera sunt. nam & equites lege Gracchi, vt iam diximus, & senatores lege Syllæ iudicarunt. itaq; eadem sunt à nobis suprā recitata vt probaremus illud contra Plutarchū de solis equitibus lege Gracchi iudicantibus. sin ordinē ac numerū suū spectes, falsa Pedianus narrat. non enim post legem Gracchi secuta proximè est lex Syllæ, sed lex Capionis, & deinde Drusi, post Siluani, postremò Syllæ. Drusi autem lege, quæ fuit eadem cū Capionis lege, eo ipso, quo lata est, anno sublata, rursus lege Sempronia per annū soli equites iudicarūt. multos ab equitibus, lege Varia de maiestate accusatos, Appianus asserit esse condemnatos. anno post, successit Plotia: &

Plotiam tum denique Sylla lex consecuta. quare culpam Pediani, non video, qui liceat excusare: qui equites dicat lege C. Gracchi per annos XL. hoc est, ad L. Sylla dictaturam, iudicasse: cum tantum vsque ad eum annum soli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legem enim Lixiam, quae statim, vt diximus, sublata est, omitto) ad populum tulit, vt singula tribus quinos denos è suo numero crearent iudiciorum causa. eosq; non vno ex ordine, sed ex omnibus, hoc est senatorio, equestri, ipsa plebe. quod si generatim dixisset, nulla Gracchanae legis mentione facta, equites per annos XL iudicasse: verè dixisset. liceret enim intelligere id quod res est, equites modò solos lege Gracchi, modò cum senatu, atque etiam cum plebeyis hominibus lege Plotia, iudicasse. ad quam sententiam referendum est illud Ciceronis in 11. in Verrem actione: Cognoscet ex me populus R quid sit, quamobrem, cum equester ordo iudicaret, annos propè L. continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuissima quidè suspicio accepta pecuniae ob rem iudicandam constituta sit. Quo loco fortasse adductus est Pedianus, vt solos equites Gracchi lege vsque ad Syllam dictatorem iudicasse crederet. qui cum explanat illud, Annos propè L. continuos, ait: Tanto enim ferè tempore equester ordo lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, vt opinio mea fert, equites quidem iudicasse dicat vsque ad Syllam dictatorem, tamen de solis equitibus, vt Gracchi lex iusserat, sed & de solis equitibus primùm, & mox de equitibus vnà cum senatoribus, alijsq; etiam ex ipsa plebe, iudicantibus significet: quod lege Plotia cau-

tum erat. Pedianum autem satis apertè de vno ordine equeſtri, per annos XL iudicante. locutum eſſe, tum ea quæ proximò recitauit, verba demonſtrant, tum etiam illa, quæ in eiufdem commentarij ſcripſit argumento: quæ ſunt hæc: Agitur cauſſa ſenatoris iudicys in innidia apud populum conſtitutis, flagitante plebe iudicia equeſtris ordinis, quæ ferè ante annos. X. Sylla ſuſtulerat. vocat iudicia equeſtris ordinis ea, quæ Sylla ſuſtulit: cùm non vnus equeſtris ordinis ſed omnium ordinum iudicia fuerint ſiquidem, vt omnibus ordinibus iudicandi poteſtas daretur, lex Plotia ſanxerat. quòd ſi quis dixerit. fieri poſſe, vt, Plotia lege ante Syllam dictatorem abrogata, rurfus Gracchi lex reſtituta ſit, ideoq; Syllam, lege Gracchi poſtea ſublata, equeſtris ordinis iudicia ſuſtuliffe: hic tamen nihil dicet. nam, cùm Pedianus illa, quæ ipſa recitauimus, litteris mandauit: Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudicarent: iudicauerunt per annos XL de Gracchi tantùm lege videtur accepiffe, oblitus videlicet Plotiæ legis, de qua ſcripſit poſtea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Et, quamquam apud ſcriptores antiquos in more ſit poſitum, vt integros numeros malint, decem, centum, mille, quàm cum exigui numeri additione, pronunciare: quod à Cicerone factum in oratione aduerſus L. Piſonem, & in ea, quam habuit contra Catilinam in ſenatu, Pedianus animaduertit: in eo tamen nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quod appellauimus, equeſtrem ordinem annos propè L. continuos iudicaffe dixit: cùm anni tantùm XLI. fuerint, id eſt, à primo Gracchi tribunatu,

vt ex epitome Liuij, Plutarchoq³, intelligitur, ad annum primum dictaturæ L. Syllæ. sed oratoris licentiæ datur, vt res in narrando plus interdum, quàm concedit veritas, efferatur. quamquam historici quoque, qui quidem ætioribus tradendæ veritatibus adstringi videntur, id sibi iuris arrogarunt, vt à veritate discederent. nam Liuius: Vrbs, inquit, à Romulo viribus data, tantum valuit, vt in XL. deinde annos tutam pacem haberet. Cùm Numæ regnum intelligat, quod per annos XLIII perpetua pace durauit. Terius restat de tribus, quos proposui, locus in Cicerone considerandus. nam, cùm in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primum senatores cum equitibus Romanis iudicasse: falsum hoc esse, possit aliquis obijcere, cùm biennio ante M. Liuius Drusus, quod Appiani verbis iam ostendimus legem tulerit, vt cum equitibus senatores pari numero iudicia tractarent. Respondemus: verumque verum esse, & lege Plotia primum senatores cum equitibus iudicasse, & Drusum tamen ante rogationem tulisse, vt cum equitibus senatores iudicarent. nam, & si lege Drusi ita sancitum est: tamen, quod ea lex iussit, propterea non est obseruatum, quod eo ipso anno L. Marcus Philippus consul, inimicus Drusi, obtinuit à senatu, vt leges eius omnes vno S. C. tollerentur: itaque decretum est, contra auspicia esse latas, neq³ ijs populū teneri hoc tum à Pediano in commētario Cornelianæ, tum à Cicerone in lib. de legibus 11. & in oratione pro domo sua proditū est. vt omittam, quod in Appiani notauimus historia, equites, Druso interfecto, lege Gracchi iudicasse de ijs, quorum dolo malo bellum Italicum esse

esse commotum diceretur, idq₃ ex ea lege, quæ de maiest^{ate} Q. Varius tribunus pl. eo ann, rogauit. quo in nomine mendosi sunt ij, qui typis impressi ueneunt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cū legem illam de maiest^{ate} non à Valerio, sed à Vario latam esse, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarent. Venio nunc ad leges ipsas, quas X. nominaui. Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de singulis ita nobis est agendum, ut, temporum ratione seruata, prima quæque cognoscatur. Ante C. Sempronij Gracchi alterum tribunatum soli senatores, uetustissima, ut opinor, Romuli lege, iudicabant. Gracchus tribunus pl. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Nepote cos. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, ut equites soli iudicarent. sic enim contra quam Plutarchus prodidit, ex Velleio, Padiano, Appiano, Cicerone ipso probaui. Postea Q. Seruilius Cæpio consul, qui deinde cum Cimbris male pugnauit, legem rogauit, ut cum equitibus, qui antea lege C. Gracchi soli iudicauerant, etiam senatores iudicarent. hanc tamen legem, quam & Castiodorus, & Obseques, & Cicero ipse latam significant, non multo post esse abrogatam, ex eo suspicor, quod paucis post annis C. Narbanus, quo accusante Cæpio damnatus erat, non ab equitibus, & senatoribus, sed à solis equitibus esse iudicatum. Cicero lib. II. de Oratore declarat his uerbis: Animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter

pter iudicia ab alienati, renouabam, atque reuocabam.
 Facit etiam mecū illa ratio quod, cum M. Luivius Dru-
 sus tribunus pl. Philippo & Casare eos legem tulerit,
 vt cum equitibus senatores iudicarent: quod proximè,
 cum de lege Liuia agetur, probabimus: manifestū est,
 solos equites ante Drusi tribunatum iudicasse. Præter
 rea scriptum est apud Ciceronem in oratione pro C.
 Cornelio, non ante legem Plotiam senatores cum e-
 quitibus iudicasse. at legem Plotiam Pompeio Strabo-
 ne, & Porcio Catone eos. latam esse, Pedianus docet.
 ex quo, legis Seruiliæ de communicandu inter equites
 & senatores iudicijs nullam habitam esse rationem,
 ac ne Liuia quidem, quæ id sanxit, facile est cognosce-
 re. Post Capionem M. iuivius Drusus tribunus pl. eius
 Drusi filius. quo tribuno pl. ad labefactandam C. Grac-
 chi potentiam senatus vsus erat. L. Marcio Philippo,
 Sex. Iulio Casare eos tulit ad populum, vt cum equi-
 tibus senatores causas cognoscerent. cuius legibus, Phi-
 lippo consule referente, S. C. sublatis, in eundem, quo
 antè fuerat, statum re iudiciaria restituta, soli equites
 ex lege Gracchi iudicant. Anno deinde interiecto,
 M. Plautius Silvanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabo-
 ne, L. Porcio Catone eos qui fuit annus belli Italici se-
 cundus, tulit ad populum, vt singulæ tribus è suo nume-
 ro quinos denos per annum iudicatuos, suffragio cre-
 arent. quo factum est, vt senatores quoque in eo nume-
 ro essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Post vi-
 ctor Sylla, dictator primus seip. constituendæ causæ
 factus, in sensus equitibus, quia pro Cinnanis partibus ste-
 terant, legem tulit, vt nemo, nisi qui senator esset, iudi-

care posset quod ante C. Gracchi tribunatum fieri solitum esse, diximus. Sylla mortuo, quod ille sanxerat, per annos XI. seruatum est, hoc est, vsque ad Cn. Pompey & M. Crassi primum consulatum: quo anno L. Aurelius Cotta prator populum rogauit, populusq; inquit, ut tres ordines, senatores, equites, tribuni ararij simul iudicarent. tametsi, & centurionibus aditum ad res iudicandas patuisse hac ipsa lege, & sequentibus Pompeia, iulia, censi tamen praefinito, Cicero docet in Philippica I. videtur autem Paterculus, nisi mendosi libri sunt, neque tempus, neque sententiam huius legis perfecte nouisse: qui lib. II. legem à Cotta latam per id tempus significet, quo Gabinius tribunus pl. rogationem tulit, ut Pompeius contra Piratas summo cum imperio mitteretur. quod falsum esse constat. nam Gabinius biennio post Pompeij consulatum, hoc est Pisone & Glabrione cos. eam legem tulit: quod & Velleius ipse asserit, & inde facile licet existimare, quod, absoluto bello Piratico statim C. Manilius tribunus ple. tulit ad populum, ut Mithridaticum bellum Pompeio manderetur id Plutarchus, Velleiusq; confirmant. Manilianam autem legem Cicerone pratore latam esse, luculenta ipse oratio declarat. porro autem Ciceronem gessisse praturam Lepido & Tullo cos qui fuit annus post Pisonis & Glabrionis consulatum proximus, qui est qui ignoret? testem habemus Pedianum: ut alia, quae facile probarent, argumenta praetermittam. tulit igitur de Piratico bello rogationem Gabinius tribunus pl. Pisone & Glabrione cos. at Cotta, cum rogationem de iudicijs eo anno tulerit, quo designatus adilis Cicero Ver-

rem accusauit, defendente Hortensio consule designato, planè videtur eo anno tulisse, quo Pöpeius & Crassus consules fuerunt. quod apertè Dio narrat. Hoc de tempore. Quod ad sententias attinet, non video, qui probari possit id, quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & senatum aequaliter esse partitum: cum, eam potestatem non his modò, sed præterea tribunis ararijs esse permissam, sexcenti loci demonstrent. nisi fortè illud (libenter enim tueor antiquitatem) aequaliter inter vtrumque ordinem partitus est, ideo Paterculus dixit, vt significaret non solū senatum, vt antea, sed equestrem pariter ordinem post legē Aureliam iudicasse: vt ararios tribunos, qui deinde cum senatoribus & equitibus iudicarunt. et si non nominauit, non tamen exclusisse videatur. quo modo & Ciceronem lib. V. in Verrem locutum videmus. ait enim, cum Cotta legem significet, iudicium de iudicibus, & de te futurum est. at quo tempore futurum est? nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudicijs iudicibusq₂ nouis promulgata. Alium ordinem dixit, cum tamen non vno de ordine, sed de tribus, hoc est, de senatoribus, equitibus, tribunis ararijs in ea lege mentio fieret. Eodemq₂ modò, cum, censorū iudicia rescissa esse iudicium sententijs. significare vellet, in oratione pro Cluentio locutus est. Senatores, inquit, equitesq₂ Romani in compluribus iam reu, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, sua potius religioni, quàm censorum opinioni, paruerunt. & in Diuinatione: iudiciorum leuitate ordo quoq₂ alius ad res iudican-

dicandas postulatur. Peditanus etiam in commentario 11. orationis in Verrem, Cottam, inquit, prætorem significat, qui legem promulgarat de restituendis equeſtri ordini iudicijs cum tamen Cotta lex non de vno equeſtri ordine, sed de ſenatoribus, equitibus, tribunis ararijs mentionem faceret. Plutarchus etiã in Pompeio iudicia ad equites ait eſſe translata: cum tamẽ lege Cotta inter tres ordines eſſent communicata. Quod ſi quis putat in vno ordine, quem Cicero ad res iudicãdas requiri ſignificat, ſimul cũ equitibus tribunos ararios intelligi, opinione fallitur. nam ſenatores, equites, tribuni ararij, non ordines duo, ſed tres à ſcriptoribus antiquis appellantur itaq; Peditanus in cõmentario Corneliã, L. Cotta, inquit, lege ſua iudicia inter tres ordines cõmunicauit, ſenatum, equites, tribunos ararios: & in commentarijs duarum orationũ, in Piſonem, in extremo pro Milone, in principio. Suetonius etiam in Iulio: Iudicia, inquit, ad duo genera iudicum redegit, equeſtri ordini, ac ſenatorijs: tribunos ararios, quod erat tertium, ſuſtulit. Lex Vatinia ſecuta eſt. tulit enim eam, vt opinor, P. Vatinius tribunus pleb. Caſarẽ & Bibulo cos. qua ſententia, nondum inuenire potui: ſed fuiſſe popularem, cum Vatinius ſenatum, ſenatus illum vehementer oderit, facilẽ poſſum exiſtimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in conſulatu 11. nihil ab Aurelia de tribus ordinibus discrepabat, (nam poſtea de tribus ordinibus iudicantibus exempla multa ſunt, maximeq; apud Peditanum. & Suetonij teſtimonio, tria fuiſſe iudicum genera vſque ad Caſarũ dictaturam, cognoſcitur) ſed ex ampliſſi-

mo censu, è centurijs legi iudices iubebat. amplissimus autem census à Liuiio traditur, centum millia aris, eoq₃ amplius. Iulia, quam C. Iulius Caesar, rerum positus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestrē ordinem, ac senatorium: tribunos ararios, quod erat tertium, sustulit. Antonia consularis, M. Antonij, qui 111. vir fuit, hoc sanxit, vt ad duas iudicum decurias accederet tertia è centurionibus, hoc est, vt cum equitibus, & senatoribus (tertium enim ordinem, tribunos ararios, lex Iulia sustulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne superiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia iudicandi iure excluderant: sed præscripserant, quo censu eos esse oporteres: sicuti senatoribus quoque, & equitibus, & tribunis ararijs census erat præfinitus: cum in iudice, vt ait Cicero, & fortuna spectari deberet, & dignitas. Antonij verò lex plus a quo impudens & dissoluta, quæ rationem census nullā habuit, omnibus, quicumque ordinem duxissent, iudicandi potestatem permisit. atque hanc Antonij legem de tribus decurijs non esse abrogatam, cum ille hostis iudicatus est, cum eiusdem legem de sacerdotijs abrogatam esse supra docuerim, è Suetonio cognoscitur: qui in Augusto ita scripsit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit, ex inferiore censu, quæ ducentariorū vocaretur, iudicarentq₃ de leuioribus summis. Hac de ordine iudiciorum, pro varijs legibus, vario. De numero autem iudicum, lex Gracchi CCC. fecit, omnes ex equestri ordine, totidem, quot antea senatores iudices fuerant: lex Drusi CCC. equites, & CCC. senatores, numero pari: lex Plautij DXXV. iussit enim è singulis

lis tribubus, quæ XXXV. erant, quinos denos creari: lex Syllæ CCC. omnes ex ordine senatorio, lex Aurelia cum lege Syllæ de numero, vt opinor, congruebat, cùm in ordinibus discreparet: nam libro epistol. famil. 11X. de iudicibus CCC. cùm lex Aurelia seruaretur, mentionem fieri video. quod si ita est, auctum deinde numerum esse lege Pompeij, verè dicemus: quia Velleius auum suum inter CCCLX. à Pompeio lectum esse narrat. eundemq; numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Cæsaris, cùm de tribus ordinibus vnum, vt diximus, sustulerit, numerum simul iudicum, vt ego sentio, commutauit. lex Antonij cum tertiam decuriam addiderit, satis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerum esse factum. quem rursus & ab Augusto esse auctum, cùm ad tres decurias quartam addidit, facile cognoscitur. De iudicum etate legem fuisse, ne quis intra XXX. etatis annum iudicaret, facile possum ex eo conijcere, quod Suetonius de Augusto scripsit: Iudices à 25. etatis anno elegit, id est, quinquennio maturius, quam solèbant. Callistratus quidem iurisconsultus, lege Iulia cautum esse, ait, ne minor annis XX. iudicare cogeretur, neue minorem annis XX. compromissarium iudicem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, vt opinor, de numero patronorū. nam, ante L. Domitij Ahenobarbi, & Ap. Claudij Pulchri consulatum rard quisquam pluribus, quam quattuor, patronis vsus erat. his consulibus M. Scaurum, de repetundis accusatum, sex defenderunt. Sed, vt existimem hac de re biennio post à Magno Pompeio III. cōsule lege cautum esse, Taciti verbis adducor. is enim in

dialogo de oratoribus ita scriptum reliquit. Transeo ad formam, & consuetudinem veterum iudiciorum. Nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur: & libera comperendinationes erant: & modum dicendi sibi quisque sumebat: & numerus neque dierum, neque patronorum cauebatur. primus tertio consulatu Cn. Pompeius adstrinxit, imposuitque frenos eloquentie. Hac de lege ita loquitur Cicero in Bruto: Lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem noui veniebamus quotidie. Et ad Atticum lib. 13 epist. 47. Verum post bella ciuilia, neglecta lege Pompeia, peruentum ad duodecim patronos: etque licentia modum, à Cesare dictatore impositum, Pedianus significat. Et fortasse idem Caesar, quae in lege de numero patronorum, in eadem tulit de ratione iudicandi quod Gellius lib. xiv. cap. ij. significare videtur his verbis: Atque in rerum quidem diffinitionibus, comperendinationibusque, & alijs quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Iulia, & ex Sabini Massurij, & ex quorundam aliorum iuris peritorum commentarijs commoniti sumus. Legimus etiam apud Priscianum de lege Latoria, quae minorem annis xxv. stipulari vetabat. De diebus quoque iudiciarijs leges nominat Ulpianus his verbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum, lege cautum est, ne ijs diebus iudicatum sit, nisi ex voluntate partium. & quod aliter aduersus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, neue soluere debeat: neue quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illae, quae & de personis, quae facinus iudicare possent, & de causis,

sis, in quibus possent, tum de indicijs, deq; testimonij dicendi potestate agebant. Ac primùm illud ponatur, legibus eos iure iudicandi exclusos non esse, quos ignominia censores notassent. id Cicero significat his verbis in oratione pro Cluëtio. In omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accusare, hæc ignominiaë causa prætermissa est. timoris enim causam, non vitæ poenam, in illa potestate esse voluerunt. & ibidem, paulò post: Prætores vrbs, qui iurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt. postea tamen inductum lege iulia, vt senatu moti iudicare non possent. quod & lege Cassius, de senatoribus, traditum est: & Paulus quoq; vt proximè docebimus, significat. Turpi autem iudicio damnatis ademptam esse iudicandi potestatem: idem Cicero in eadem oratione, paulò antè, demonstrat. Quod si, inquit. illud iudicium putaretur, vt cateri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem editus, neque in curiam reductus esset turpia verò, famosaq; iudicia erant, calūnia, præuaricationis, furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro socio, mādati, tutela, depositi. & alia quædā à iuliano memorata digest. lib. ij. Famosos etiā non minus, quā qui turpi iudicio dānati essent, Pegasus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quæstus causis in certamina descendissent, aut propter præmiū in scenam prodissent. athletas autem, quia ludicrā artem

non facere, sed virtutis gratia exerceri viderentur, infamia liberabant Sabinus & Cassius, quæ scripta sunt apud Vlpianum. Præterea, cum ab eodem ita traditum sit lib. digest. XLIX. qui iudicio publico damnatus esset, eum ius accusandi non habuisse, nisi si libertorum, vel patronorum suorum mortem, vel rem suam exqueretur: consentaneum videri potest, eundem iudicandi munere exclusum. quamquam ad rationem accedit auctoritas. nam ita scriptum post ea comperi apud Marcellum iuriconsultum. Omnes etiam de vi priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. quæ de re Martianus his verbis lib. digest. XLIX. De vi priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut vllum honorem capiat: neue in eum ordinem sedeat, neue iudex sit. Huc illa pertinent, quæ tradita sunt à Paulo iuriconsulto: quæ seruata credimus etiam Reipub. temporibus. nihil enim à iure, aut æquo dissentiunt: Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices sint: quidam moribus, quidam natura: natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio carēt: moribus, vt feminae, & serui: nō, quia nō habeant iudicium, sed, quia receptum est, ne ciuilibus fungantur officijs: lege, qui senatu motus est. qui verò possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui iuris sint. Cum iudicibus rectè coniungentur testes. itaque subscribemus ea, quæ de testimonio dicendo idē Paulus tradidit. Lege, inquit, Iulia, & Papia iudiciorum publicorum cauetur, ne cui inuito denunciatur, vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vi-

tricum,

tricum, priuignum. Cassius etiam Longinus, cuius libri non exstant: sed eorum testimonio Martianus digestorum lib. 1. vitur: putabat, ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum ea fieri vetaret. Calumniæ damnatis publico iudicio quid licuerit, satis apertè Papiniani præclara sanè verba demonstrant. Quæsitum, inquit, scio, an in publicis iudicijs calumniæ damnati testimonium iudicio publico perhibere possint. sed neque lege Rhenmia prohibentur: & leges Iulia de vi, repetundarum, peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt. verùm tamen, quod legibus ommissum est: non ommittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonij fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. Mulieribus quoque videtur licuisse testimonium dicere: siquidem, non licuisse de adulterio damnatis, Paulus indicat his verbis: Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adulterijs testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonium in iudicio dicendi ius habere. Di-ctū est de iudicio, & testimonio: superest de indicio. Senatori indicium profiteri saluis legibus non licebat. alijs impunitas dabatur, nec tamen omnibus in causis, sed proditionis, maiestatis, & si quid huiusmodi: in causa repetundarū non dabatur: itaq; nec per indices agi solitam esse legimus. Non est ab hoc genere aliena Mēmia lex, quæ eorum, qui Reipub. causa abessent, recipi nomina vetabat. itaq; C. Caesar, cū in prouinciam, peractō cōsulatu, abijisset, & ab L. Antistio tribuno pl.

Romæ appellatus esset, appellato collegio obtinuit, cum Reip. causa abesset reus ne fieret. at M. Antonius, ille disertus, L. Crassi æmulus in oratoria laude, cum, quæstor in Asiam proficiscens, Brundisium iam peruenisset litteris certior factus, incesti se postulatum apud L. Cassium prætorem, cuius tribunal, propter nimiam severitatem scopulus reorū putabatur, legis Memmie beneficio uti noluit, ne sibi malè conscius videri posset statimq; in urbem recurrit, & causa dicta, absolutus est. hanc legem Cicero significat in oratione in Vatinius, cū ait: Cū tibi, utrum velles, liceret. poterat enim Vatinius, cū legatus esset, iudicium recusare. quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit Cicero. cū legationis per fugio, quod lex Memmia tibi dabit, uti nolueris. postea, ne causam diceres, tribunos pl. appellasti? Non abhorret à legibus de iudicis lex illa, quam C. Calpurnio Pisone, M. Acilio Glabrione cos. C. Cornelius tribunus pl. tulit, ut prætores ex edictis suis perpetuus ius dicerent: cū antea, ut quisque avaritia, aut ambitione ducebatur, variè ius dicere consueissent. In iure civili & coniugia sunt: de quibus illa fuit admodū præclara lex, quam à Romulo latam Dionysius & Plutarchus prodidere, ut vxor viro pecuniarū sacrorumq; omnium esset socia, eiq; si sine liberis & intestato diem obijisset, heres esset: si filios reliquisset, æqualem cum ijs partem possideret: quæ si aduersus virum delinqueret, vir ipse cum propinquis eā iudicaret, & si aut impudica fuisset, aut venefica in liberos suos, aut etiam vinum ebibisset. (hæc enim omnia Romulus capitalia esse voluit) morte multaret, vel, si mallet, diuortii faceret.

ceret. quod si quis alia de causa uxorem repudiasset, eius bonorum partem ad uxorem pertinere, partem vero Cere*r*i sacram esse iussit. dijs porro inferis, qui diuortium faceret, sacrificare voluit. ita probas mulieres, & viro obsequentes, tum premio, tum poena Romulus affecit. quae lex ad matrimonij concordiam ita valuit, vt per annos DXX. nullum diuortium in vrbe fuerit. mores eujm ad ingenium viri vnaquaque finge*b*at, eique in omnibus rebus morigera fidem, officiumque praestabat. Legem etiã video fuisse, illam quidem paulo seueriore*m*, sed ad augendam viribus ciuitatem vtilissimam, vt, quicumque per etatem vxore*m* ducere possent, omnes ducerent, quaeq; genita essent, educarent. qua lege factum est, vt maximis cladibus ciuitas affecta, praesertim secundo Punico bello, nunquam tamen penitus exhauriretur, sed nouos semper exercitus summitteret, adeo, vt extremis illius cedit temporibus, post multas legiones occisione caesas, tamen supra C. millia ciuiũ Romanorũ in armis fuerit. Post Romulum Numma quiddã lege sanxit, quod ad tuendam matrimonij fidem ac religionem pertinuit, scripsit enim haec in pellices, quae legimus in Gellio: Pellex adem Iunonis non tangito. si ta*g*it, Iunoni, crinibus demissis, agnũ feminã cadito. quae Festus eadẽ narrat. Fuit illa quoq; lex de coniugijs, quam in XII tab. X. viri scripserunt, ne patricijs liceret cũ plebe connubio iungi. quod eo consilio factum est, ne per nuptias reconciliati ijsdem animis contra X. viros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate consentirent. quam legem paucis post annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, vt pa-

trum & plebis promiscua connubia essent. in quo tamē patres acerrimē repugnarunt, qui contaminari sanguinem suum, confundi iurāgentium ea rogatione arbitrabantur: cū tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatum sita salus est, nihil esset vtilius: Legem etiam video fuisse, ne libertinam ingenuus, aut libertinus ingenuam vxorem duceret. nam S. C. Hispala Fecenia libertina concessum esse scribit Liuius, vt ei nubere ingenuo liceret. quo patet, libertinis cum reliquis ciuibus cōnubia non fuisse. Postea lege Papia cautum est, vt omnibus ingenuis, prater senatores, eorumq; liberos, vxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si senator libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt, si amiserit dignitatem, vxor esse incipiat. Et Paulus ex lege Iulia subiungit: Qui senator est, quiue filius, nepos proneposue, ex filio, vel ex filia natus, cuius eorum est, eritue, ne quis eorum sponsam, vxoremne sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa, cuiusue pater, matēue artem ludicram facit, fecitue: neue senatoris filia, neptisue, ex filio, proneptisue ex nepote, filio nato, nata libertino, eiue, qui ipse, cuiusue pater, matēue artem ludicram facit, fecitue, sponsa, nuptisue sciens dolo malo esto. Propterea reprehendit in orationibus Cicero M. Antonium, qui libertini hominis, Q. Fadij, filiam vxorem duxerat. Mulierum dotibus cautum eadem lege animaduertimus, ne quis, inuita vxore, dotale pradium, quodue dotis causa datum esset, alienare posset. Non omittendum, quod apud Calistratum legimus, quinque legibus mulieris damnatae dotem

dotem publicatam, maiestatis, vis publicæ, parricidij, veneficij, de sicarijs. Nunc agamus de iure ac libertate ciuium Ro quo de genere primum Sacrat'is legibus, deinde XII. tabulis sancitum est, vt neque priuatis hominibus leges irrogarentur, hoc est, ne priuilegia ferri possent, nec de capite ciuis, nisi comitijs centuriatis, rogari liceret. quod vtrumque memorat Cicero in oratione pro Sextio, & in suas leges libro de legibus tertio transtulit. Legem autem de prouocatione ad populum ter à Valeria familia latam animaduerti: primum, ab eo, cui Poplicola cognomen fuit. is enim consul, eiecto Tarquinio rege, & hanc legem de prouocatione, & duas præterea, vt in eius vita scripsit Plutarchus, pertulit: quarum prior capitis pœnam irrogabat, si quis ad magistratum iniussu populi adisset: altera, ciuium veditigalia sustulit. Sed, quæ de prouocatione fuit, eam tertio M. Valerius consul diligentius sanxit, adscripta pœna, si quis eum, qui prouocasset, virgis cecidisset, securiue necasset. at qua pœna? hac vna, improbè fecisse. eatum probitas erat, vt ignominia non minus, quàm acerbissima pœna, timeretur. Postea lex Porcia, quam fortasse M. Porcius Cato, ille maior, in consularu tulit: etsi neque Plutarchus in eius vita, neque alius, quod meminerim, vllam mentionem facit, ne ciuem Romanū verberari, necariue liceret: si quis fecisset, graui pœna puniretur, qua in sententia leges alias deinde scriptas esse significat in coniuratione Catilina Sallustius, cum ait: An, quia lex Porcia vetat? at alia leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. propterea videmus in criminum suspitione seruos

ad eliciendam veritatem torqueri solitos esse, cum de liberis hominibus quaestionem haberi leges vetarent, quo fiebat, ut ij, qui aliquid supplicio dignum commiserant, seruos, si quos eius culpa participes, aut conscios habebant, statim liberarent: liberos enim torqueri sciebant non licere. quod cum magistratus, qui iudicio praerat, antequam fieret, suspicaretur, mittebat ad eum cuius nomen delatum erat, ut seruos in sua potestate haberet, (sic enim loquebantur) hoc est, ne manumitteret, cum eos ad confitendam veritatem tormentis cogi vellet. hinc illud apud Lium lib. IIX. Eo anno Minucia Vestalis suspecta primo propter mundio rem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eius iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere: facto iudicio viua sub terram ad portam Collinam dextra via strata defossa Scelerato campo, cum enim pontifices fore suspicarentur, ut Minucia, indicium metuens, seruos, a quibus prodiosset, manumitteret: habere eam in potestate familiam iusserunt. ideo & Pedianus in commentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem significat misisse, ut quosdam seruos, quorum opera in occidendo Clodio usus esse dicebatur, in potestate sua haberet: Milonem respondisse, ex ijs seruis, quos nominasset, partim neminem se vnquam habuisse, partim manumisisse. postea quoque lege Iulia Augusti cautum est, ne serui uxoris adulterij accusatae intra LX. dies manumitterentur: idemque in seruis patris eius constitutum. de quo apud iurifconsultos. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur,

retur,

retur. quae de lege Plutarchus in eius vita mentionem facit. Fuerunt hoc de genere & illa, quae ad moderanda iudicia legibus esse constituta. significat Cicero in oratione pro domo sua: ne poena capitis cum pecunia coniungeretur: ne nisi prodicta die quis accusaretur: ut ante magistratus accusaret intermissa die, quam multam irrogaret, aut iudicaret: ut esset accusatio trium nundinum, prodicta die, qua iudicium esset futurum. repentina enim accusatione reos opprimi iniquum, & graue visum est. Fuere & de sepulchris leges, quorum iura Romani sacra fuisse, antiqua legis illa verba declarant: Vbi corpus de mortui hominis condas, sacer esto. & illa: Ne quis vestibulum aditumue ad sepulchrum vsu capito, neu bustum violato. & illa: Deorum manium iura sancta sunt quod & postea seruatum esse, irrogata violentibus poena, posteriores iurisperiti Vlpianus, Paulus, Caius tradiderunt In vrbe sepeliri, neque ante XII. tab. vsitatum fuit, & deinde lex ipsa XII. tab. vetuit his verbis: In vrbe ne sepelito, neue vrito. illa omnium antiquissima, quam à Numa Rege latam memorat Festus, ne iusta fierent ei, qui fulmine occisus esset, neue is supra genua tolleretur. quasi ictus fulmine infensus Ioui videretur esse. id autem opinor, tum ut ab oculis viuentium caduera, quae maestitiam animis inferunt, quamprimum amouerentur: tum ne caelum illud urbanum, vnde proximè spiritus duceretur, tetro putrescentium corporum nidore corruptum, pestem aliquam importaret. quod autem à docto & diligenti viro scriptum est, ante XII. tab. consuetudinem fuisse, ut intra urbem mortui sepelirentur: id refelli videtur à Cicero-

ne, qui

ne, qui lib. II. de legibus ita scriptum reliquit: Credo fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis causa tributum est, ut Poplicola, ut Tuberto, quod eorum posterius iure tenuerunt: aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, virtutis causa soluti legibus, consecuti sunt. planè significat etiam ante XII. tab. intra urbem sepeliri nō licuisse: siquidem Poplicola, & Tuberto virtutis causa tributum est, quod ipsum & Dionysium confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his ferè verbis, aut certè hac sententia: Decretum est, ut intra urbem iuxta Veliam sepeliretur, utiq³ eius posteris idem ius esset: qui tamen aetate nostra eo iure non utuntur: sed, ubi quis de genere Valerio mortuus est, caduere in eum locum, ubi Poplicola sepultus est, delato, extollitur accèsa fax: deinde eadem demittitur. quo genere quandam vetusti iuris imaginem ostendunt: ut perspicuum sit, eo se, si velint, uti posse. Seruius quidè, ubi explanat illud Virgilij, Aen. lib. XI. Finitimos tollunt in agros, vrbiq³ remittunt, Duilio consule primum à senatu decretum esse ait, ne quis in vrbe sepeliretur. quod imperatores quoque Hadrianus, & Antoninus Pius renouarunt: & fuisse hanc veterem consuetudinem, patet in l. mortuorum, c. de religiosis, & sumptibus funerum. Vestalibus tamen, intra urbem sepeliri, nunquam non licuit. nullis enim legibus tenebantur idè etiam nocentes intra urbem in campo Scelerato sepulchrum habebant. idemq³ ius imperatoribus fuit. Hac idem Seruius. Datum etiam decreto senatu ijs, qui triumphassent, ut, cū eorum corpora extra urbem cremata essent, in urbem ossa & cineres referrentur, humiq³ mandarentur. hoc

Pyrrho.

Pyrrhonem Lyparaum scripsisse tradit Plutarchus in libro Romanarum rerum. sumptum in mortuis & lamentationem 12. tab. sustulerunt. quo utroque in genere stult: è nimis, & pueriliter hodie peccatur cetera, quæ scripta sunt in 12. tab. quæ ad hoc genus pertinent, quia lib. 2. de legibus à Cicerone commemoratur, huc transferre non necesse duximus. illa, quæ ab alijs scripta obseruauimus, de sepulchrorum ratione adscribemus: ac primum hoc, in agris sepulchra fuisse: in agrivenditione iura tamen sepulchrorum penes eum, qui venderet, remansisse, cumq; sibi tantum agrivenditione excepisse, quantum ad eundo sepulchro satis esset: quod qui non faceret, ei summo probro ac turpitudini fuisse. vnde in oratione Ciceronis pro Roscio Amerino: Cui de tanto patrimonio ne uer quidem ad sepulchrũ patrium relictum est. hac autem ipsa de re Pompeianus iuriconsultus ita scripsit: Dominis fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos ad eundorum sepulchrorum ius est. tum igitur in agris, tum iuxta militares, vel publicas vias, vel cadauera, vel, si cremata essent, cineres condebantur. nam & sepeliendi cadaueris, & cremandi consuetudinem fuisse, indicat illud in xij. tab. In vrbe ne sepelito, ne ue vrito. & illud, quod in 11. de legibus scripsit Cicero: P. Cornelium Africanum sepultum esse, L. Cornelium Syllã primum è Cornelys cremari voluisse. Sepeliri autem antiquius fuisse, quàm cremari, Plinius lib. VII. cap. LIV. declarat his verbis: ipsum cremari, apud Romanos non fuit veteris instituti. terra condebantur. at, postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere,

tunc institutum. & tamen multa familia priscos seruauerunt: sicut in Cornelia nemo ante Syllā dictatorem traditur crematus, idq; voluisse veritum talionem, eruto C. Marij cadauere haec Linus: cui, quod ante XII. tab. in more fuerit, id vetus non videri, mirum est Cremandi consuetudo vsque ad Antoninorū imperatorum aetatem perdurauit. rursus terra conditū est. illud ex Festo Pōpeio scitu dignū, antè quā cadauer ad pyram deferretur, digitū abscissum esse, vt reliquo corpore perusto, ad eum iusta fierent. Cadauere pyrae imposito, qui propinquitate mortuo deuinctus artissimè fuerat, is auersus rogo facem accensam inferbat, Legimus & illud, maiores natu, ad tubas: minores, ad tibias, ad sepulchrum esse delatos: qui verò claris maioribus orti essent, his eorum imagines in funere pralatas. addit Seruius Honoratus, ante sepulchrū aram fieri solitam: quod & Cicero in epist. ad Att. significat. tametsi non aram modò, sed fanum filiae mortuae cogitabat. At fuisse definitum in sepulchrorum constructionem sumptum, indicat idem, cum ad eundem scribit, lib. xij. his verbis: Nunquam mihi venit in mentem, quo plus in sumptum in monumentum esset, quam nescio quid, quod lege conceditur, tantundem populo dandū esse. Signum hominis sepulti non vnum fuit, nā & lapis, & tegula, & cespes, & tumulus, & cippus sepulturae locum indicabant. De fenore leges multa fuerunt ad auaritiam coercendā vnā Liuius lib. vii. nominat, quā C. Marcio, Cn. Manlio cos. duo tribuni pleb. M. Duillius, L. Menenius de vncario fenore tulerunt: id quod iā antea lege XII. tab. cautum esse, tradit Ta-

citus lib. V. nec multò post, ne quis semunciaro fenore
 amplius exerceret, latum est: quod lib. vij. Liuius pro-
 didit. & aliquot post annis tulisse ad populum L. Ge-
 nucium tribunū ple. ne fenerari liceret, idem Liuius à
 quibusdā proditum esse tradit sed, vt est hominum ge-
 nus lucri appetens, cū via fraudis inita esset, vt in so-
 cios, qui non tenebantur ijs legibus, nomina transcribe-
 reutur, M. Sempronius tribunus pl. L. Cornelio, Q. Mi-
 nucio cos. legē tulit, vt cum socijs ac nomine latino pe-
 cuniæ creditæ ius idē, quod cum ciuibus Romanis, esset.
 De creditu pecunijs, ob vnius feneratoris libidinem.
 & crudelitatem, qui nexum debitorē formosum ado-
 lescentem, de stupro recusantem, verberibus lacerauē-
 rat, C. Petilius, L. Papius Mugillanus lege sanxerūt,
 ne quis, nisi noxam meruisset, donec pœnā lueret, in cō-
 pedibus aut in neruo teneretur. pecuniæ creditæ bona
 debitoris, non corpus obnoxium esse. idem à posteriori-
 bus sancitum. Feneratores autem olim quadrupli, fu-
 res dupli condemnatos, ex quo patet peiorem apud ve-
 teres habitum feneratorem, quam furem, apud Cato-
 nem in lib. de re rustic. scriptum est. Sylla dominante,
 L. Valerius Flaccus consul de quadrātē, creditoribus
 soluendo, legē tulit: hoc est, vt terni nūmi pro cētenis
 in anno penderentur. quod factū Velleius, vt iniustum
 reprehendit in historia sua: quia, cū ipsum fenerari
 non honestum sit, idq; etiam leges vetuerint, Flaccus
 de quadrātē sua lege concedebat. Postea, sensim leges
 vsu vincente, ad centesimas menstruas peruentum est.
 quam inter vsuras grauissimam fuisse, ex epist. ad Att.
 lib. 1. cognoscitur. Vnciarium aut fenus pro centenis

erant singuli anni: quæ seuiſſima fuit vsura. Licinia consularis, à Licinio Lucullo, Asia proconsule, ad leuandam ære alieno prouinciam lata, primùm sanxit, ne supra centesimam iure fenoris solueretur: deinde, ne maiores essent vsuræ, quàm quibus veteri iure pecuniæ antea credebantur: postremò, in quo debitoribus consultum est maximè, ne creditoribus à debitore fenoris nomine plus omninò liceret accipere, quam quanta fructuum creditoris quarta pars esset. Sunt & illæ duæ de iure ciuili, Cæcilia Didia, Iunia Licinia, vtraque consularis. Cæciliam Didiam tulerunt Q. Cæcilius Metellus, T. Didius cos. anno ab V. C. D. CLV. Iuniam autè Liciniam D. Iunius Silanus, L. Licinius Murena cos. año ab V. C. D. CXI. nam & Cicero eam consularem videtur agnoscere, cum ad Cæciliam Didiam adiūgat: & latam Ciceronis ætate, indicant illa verba in oratione V. in Antonium: Vbi pœna recenti lege Iunia & Licinia? De Cæcilia Didia primum illud pono, quod video minus esse animaduersum: ab his consulibus non vnã legem, sed duas diuersa sententia esse latas. id ego. cum Ciceronis loca contulisset. diligenterq; considerassem, facile potui conijcere. nam in oratione pro domo sua ita scripsit: Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæcilia legis & Didie, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere: aut id, quod velit, repudiare? quibus verbis hæc Cæcilia Didie sententiam fuisse constat, ne diuersis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Cæcilia Didia mentionem fieri, ex eare, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod

in seruanda lege ferebatur, & M. Drusi leges, quod in ijs ferendis trinundini habita ratio non esset sublata à senatu significat. verba sunt hæc: Hora fortasse sexta questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum defenderem, quædam de Repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri causam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona ille ipso die tu es adoptatus. si, quod in cæteris legibus trinundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo sin eadem obseruanda sunt, vt decreuit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ essent. populum non teneri iam intelligi, omni genere iuris, quod in sacris quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum pleb. non fuisse? Quid? illa quæ scripta sunt in oratione V. in Antonium, nonne satis aperte declarant, legem Liciniam de tempore sanxisse, quod in ferenda lege seruari oporteret? quæ, quo res patet illustrius placet recitare. Tulerunt, inquit, tribuni pleb. de prouicijs contra acta Cæsaris, ille biennij, iste sexennij. num etiam hanc legem populus Ro. accepit? quid? promulgata fuit? quid nonne antè lata, quàm scripta? nonne antè factam vidimus, quàm futuram quisquam est suspicatus? vbi lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi pænæ recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Cæciliam Didiam cum Iunia Licinia coniungit, quæ ijs, qui trinundinum nõ seruassent, pænâs irrogabant, propterea libr. 11. epist. ad Att. vbi Cæcilia Didia pariter & Iunia Licinia mentio simul fit, de hac Cæcilia Didia, quæ tempus legum la-

toribus definiebat, non de illa, quæ diuersis de rebus legem ferri vetabat, opinor intelligendum. Nunc de Iunia Licinia agamus. hæc, non planè video, quid sanxerit. nam quod aiunt nonnulli, eam, festis diebus cum populo agi, aut legem aliquam promulgari, vetuisse: id à quo libro didicerint, non inuenio. nemo enim ex ijs, quorum scripta aeneis typis diuulgata circumferuntur, id memoriæ mandauit. & vt apertè meam sententiam pronunciem, quàm peritiores iudicabunt: vereor ne, quicumque ille fuit, ex ijs verbis, quæ sunt in oratione pro Sextio, inductus sit in errorem. sunt autem hæc. Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent: ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, vt omnibus festis diebus legem ferri liceret, lex Aelia, lex Fusia ne valeret. quæ nõ ad Iuniam Liciniam, sed ad Fusiam pertinent. Fusia enim non omnibus diebus festis, sed ijs tantum, qui comitiales essent, leges ferri iubebat. quod iam antea, in ordine legum de comitijs, demonstratum est. quæ fuit igitur, dicet aliquis, Iunia Licinia sententia? fortè hæc, vt ijs, qui trinundinum in ferenda lege non seruassent grauiores quam lex Cecilia Didia sanxisset, pœna irrogarentur. id, puto, declarant illa verba in Antonium, quæ etsi antè recitauimus, iterare tamen, quia postulat locus, non alienum videtur. Vbi, inquit, lex Cecilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi pœna recenti lege Iunia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens consularis, sed vetus tribunicia, & eiusdem generis Aebutia: quibus hoc rogatum, vt potestas nulla curatione non modò ijs, qui de aliqua curatione, aut

potestate tulissent, sed nec eorum collegi, cognatis, affinis mandaretur. Est autem illud animaduertendū, duas fuisse diuersis de rebus Aebutias leges, hanc, de qua mentionem facit Cicero in agraria II. qua cum Licinia idem sanxit: & illam, quae XII. tab. correxit, quā Cellius lib. XVI. cap. X. nominat. Sunt & de iure civili Atinia, Furia, Fusia, de quibus mentionem facit Cicero lib. in Verrem III. & de ciuiū iure omnes fuisse criminum capitalium, publiciq; iudicij nihil attigisse, Pedianus asserit. Atiniam de vsucapionibus fuisse, ne furtiua res vsu capi posset, sed eius rei perpetua esset auctoritas, tū iurisconsultorū libri, tum Gellius lib. XVII. cap. VII. declarat. etiā lex Iulia, & Plautia, de quibus agetur inter crimina, quasi Atinia subscribentes, rē vi possessam vsu capi prohibuerunt. Furiam eam fuisse puto, quam de testamentis esse latam, supra dixi, ne cui plus, quā M. nummum, legari posset: alioquin eius, quod amplius legatū esset, quadruplum restitui debere. Fusiae sententiam nemo significat, nisi si Furiam & Fusiam eandem putemus: quia Fusios, & Valensios, pro Furijs, Valerijs, veteres dicebant. De ciuitate, quin vel à primis Reip. temporibus latae leges multa sint, dubitare non licet: sed earum nomina vetustas deleuit. duarum exstat mentio apud Liuium. prior sanxit, vt socij ac Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, ciues Romani fieri possent. postea, cū ei legi fraudē socij facerent, altera lex, sociarum ciuitatū potentibus legatis, lata est, ne quis quē, ciuitatū mutāda causa, suū faceret, neue alienaret. Alia deinde leges, vt res, aut hominum volūtas tulit, latae sunt, Seruilia,

*Licinia Mucia, Iulia, Plautia, Papiria, Petronia, Papi-
 pia. Seruilia fortasse pratoria fuit, aut tribunicia, à C.
 Seruilio Glaucia lata, qui cum L. Saturniño tribuno
 pl. in prætura occisus est. patet enim, hanc legem ante
 Muciam Liciniam rogatam esse. quod Cicero in ea pro
 Balbo declarat his verbis: Quod si, acerbissima lege
 Seruilia, principes viri, ac grauisissimi & sapientissimi ci-
 ues hanc Latinis, id est fœderatis, viam ad ciuitatem
 populi iussu parere passi sunt: neque in his est hoc repre-
 hensum Licinia & Mucia lege, cum præsertim & quæ
 sequuntur. Huius legis hæc sententia fuit, vt Latini, se-
 natoribus Romanis damnatis, ciues ipsi Romani fieret.
 Licinia & Mucia consularis fuit. L. Craffi & Q. Sca-
 uola, vt socij Latini, qui se pro ciuibus Romanis gere-
 rent, cum re vera non essent, in suarum ciuitatum iura
 redigerentur, qua lege ita alienati sunt Itatorum ani-
 mi, vt Italici belli, quod post triennium exortum est,
 ea vel maxima canssa fuerit. hoc spectauit Cicero, cum
 dixit in oratione pro C. Cornelio: Legem Liciniam &
 Muciam de ciuibus regundis, video constare inter om-
 nes, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapien-
 tissimi tulissent, non modo inutilem, sed perniciosam
 Reipub. tulisse, quo in loco paulò fusius historiam nar-
 rat Pedianus interpres: Cum, inquit, summa cupidita-
 te ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob
 id magna pars eorum pro ciuibus Romanis se gereret:
 necessaria lex visa est, vt in suæ quisque ciuitatis ius
 redigeretur. verùm ea lege ita alienati animi sunt prin-
 cipum Italicorum populorum, vt ea vel maxima causa
 belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit.*

Idemq̃

Idemq̄, Cicero de officijs : *Esse, inquit, pro ciue, qui non sit ciuis, rectum est non licere, quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus, & Scauola. Vnam tamē hac lex habuit exceptionem, vt non omnes planē in suarum ciuitatum iura redigerentur, sed omnes præter eos, qui ciuitatem Romanam lege Seruilia essent consecuti. id mihi demonstrarunt facillē illa, quæ iam recitauit, Ciceronis verba pro Balbo. Iulia lata est à L. Cæsare consule, P. Rutilij collega. ea sanxit, vt ijs, qui bello Italico exorto, in fide manserant, (manserant autem omnes Latini) & ijs, qui in amicitiam postea rediissent, ciuitas daretur. ita primū Latini, deinde etiam Italici omnes, cum ad amicitiam populi Romæ rediissent, ciuitate donati. Iulia autem dicta, quia solus eam Cæsar, cum eius collega Rutilius in prælio esset occisus, ex S. C. tulit. Huius legis beneficio coloniarum omnium, & municipiorum, quæ in Italia fuerunt, æquata iura sunt, non vt legibus Romanis æquē vterentur, (nam coloniarum duntaxat Romanarum hoc fuit: municipia suis legibus, atque institutis viuebant) sed vt æquē ius illud ciuium Romanorum, ferendi scilicet suffragij, & adipiscendorum magistratum, obtinerent. quod antea municipijs, & Romanis colonijs licuerat, Latinis verò colonijs, & Latino populo non itē. postea sublatam hanc legem licet opinari, cum dicat Suetonius, homini Latino ius Quiritum à Claudio Imperatore propositum. nisi si hoc intelligas: omnibus id propositum, qui tantū Latij ius haberent: cuiusmodi erant omnes extra Italiam Latine colonie, omniaq̄ municipia, quæ ius Latij habent, ius autem Quiritum*

nondum essent affecta. legis enim Iulia beneficiarum intra terminos Italia continebatur. Plautia Papiria, quod ego sciam, à nemine nominatur: mihi tamen ea, quam Cicero nominat in oratione pro Archia, cum ait: Data ciuitas Siluani lege, & Carbonis, Plautia & Papiria videtur fuisse, lata à duobus eiusdem anni tribunis ple. M. Plautio Siluano, C. Papirio Carbone, C. Carbonis, eloquentissimi viri, filio, sexennio postquàm Crassus & Scauola legem eam tulerant, de qua supra mentionem fecimus. nam Siluanū Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. tribunatū gessisse, Pedianus docet. Carbonem aut eodem anno tribunum pl. fuisse, ex eo suspicari licet, quòd eum post M. Liuij mortem, qui Philippo & Casare cos. est interfectus, tribunatum administrasse, Cicero in Oratore significat his verbis: Me stante C. Carbo C. F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druse, patrem appello: tu dicere solebas sacram esse Rem, quicumq; eā violassent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. praeterea, cum à duobus eiusdem anni consulibus non esse latam hanc legē, satis liqueat, quia Siluanus & Carbo collega in cōsulatu nūquam fuerunt: necesse est à duobus tribunis ple. latam existimare: quòd si à tribunis pl. sequitur, vt ab ijs duobus potius, quos nominavi, quàm ab alijs: vt tamen de secundo Carbonis tribunatu intelligamus. nam primū cum Q. Vario, C. Curione, Q. Metello, Cn. Pompeio gessit, Casare & Lupo cos. vt ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis hac sentētia fuit, vt adscriptis in foederatas ciuitates ciuitas daretur, ita, si tum, cum lex ferebatur,

batur, in Italia domicilium haberent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi. Post hanc legem Petronia, ut opinor, secuta est. Latã enim ante Papiam patrum astate, ut peregrini vrbe prohiberentur, Cicero de officijs ostendit. Petronius, inquit, apud patres nostros, Papius nuper. Sed Papiam post eam esse latam, quam à Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia significat his verbis: Quid? cum ceteri non modò post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui nec nec vitur quidẽ illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, reijcietur? ex quo primùm de tempore, deinde de sententia legis Papiæ docemur: de tempore, latam esse post eam, qua ciuitas data est, quàm à Siluano & Carbone rogatam ostendimus: de sententia, pœnam esse irrogatam ijs, qui dolo in tabulas municipiorum irrepserint, ut ex eo, legis Plautiæ, & Papiæ beneficio, ciues Romani fieri possent. nã adscriptis, ut dixi iam, in fœderatas ciuitates aditas ea lege in ciuitatem Romanam dabatur. Verùm nemo apertiùs Dionis historico huius legis & sententiam, & tempus ostendit, ait enim disertè lib. xxxvij. Latam esse à C. Papiæ tribuno ple. anno ante L. Casari & C. Figuli consulum, id est Cotta & Torquato cos. biennio ante Ciceronem consulem: sancitum autem ea lege, ut omnes peregrini, præter Italos, vrbe excederent. Valerius Max. M. Perperna patrem, hac damnatum, pristinas in sedes redijisse tradit, amissa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepserat. Alia videntur de

ciuitate fuisse leges, quas Cicero pro Balbo significat
 his veris: Num fundos populos Latinos factos arbi-
 tramur aut Seruilia lege, aut ceteris, quibus Latinis
 hominibus erat propositum aliqua ex re premium ciui-
 tatis? Subiungatur lex Cacia de vectigalibus tollen-
 dis, quod affine quiddam habet superioribus legibus. tu-
 lit eam Q. Caccilius Metellus Nepos praetor, vt apud
 Dionē lib. XXXVII. scriptum est. quid cautum sit, idē
 Dio satis planē significat. Cū enim, inquit, ciuitati,
 ac reliquae Italia molesta, nec iam ferenda vectigalia
 viderentur: Metellus Nepos praetor, ea lege lata, inui-
 to senatu sustulit. Et Cicero libr. 11. epist. ad Atticum:
 Portorij Italiae sublatis, agro Campano diuiso, quod
 vectigal superest domesticum, praeter vicesimam? Ma-
 nilia legis mentio reperitur, de finibus per singulos ar-
 bitros regendis: & Manilia, in eos quorum consilio Lu-
 gurtha senatus decreta neglexisset, quiq; ab eo inle-
 gationibus, aut imperijs pecunias accepissent, qui ele-
 phantos, quiq; persugas tradidissent: item, qui de pace
 aut bello cum hostibus paciones fecissent. quam legem
 tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eamq; Cice-
 ro de legibus, in Bruto, & Sallustius in Iugurthino me-
 morat habet autem argenteum nummum vir clarissi-
 mus, antiquitatis bene peritus, Andreas Lauretanus,
 ita inscriptum. C. MAMIL. LIMETAN. Le-
 gem de multis primam tulerunt duo Consules T. Me-
 nenius Lanatus & Sestius Capitolinus consules. ea lege
 sancitum est, vt peculatus poena grauissima esset duarū
 ouium, & triginta boum: quod à Festo traditum est.
 Postea lex Ateria cum alia, tum hoc sanxit, vt multa-

vum dicendarum non, vt antè, consulum dūt axat, sed
 unnum esset magistratum. hanc legem & à Gellio,
 simodo Gellius ita scripsit. & ab ijs, qui Gelly testimo-
 nium secuti sunt, falso nominatam aterinam existimo.
 opinor enim Ateriam, legem, non Aterinam, fuisse,
 quæ Sp Tarpeius Montanus Capitolinus, & A. Ate-
 riu:cos. iulerint. quod videtur confirmare Festus Pom-
 peius qui de Tarpeia lege scribit his verbis: Posteaquã
 are ignato populus Rom. vti cœpit, Tarpeia lege cau-
 tum est, vt bos centus, ouis decus æstimaretur quã
 Tarpeiam Festus, eandem Gellius Ateriam (sic enim
 est legendum) appellat: quod, cum à duobus eiusdem
 anni consulibus esset lata, vtrius nomine vocaretur, ni-
 hil interesset. nec est ab re, vt id ita esse constet, ipsius
 Gelly verba recitare, sic enim lib. XI. cap. 1. scriptum
 reliquit: Timæus in historijs, quas oratione Græca de
 rebus populi Ro. composuit, & M. Varro in Antiquita-
 tibus rerum Romanarum, terram Italianam de Græco
 vocabulo appellatam, scripserunt, cum boues Græca
 veteri lingua ἰταλοὶ vocitæ sint quorum in Italia ma-
 gna copia fuerit, bucetæq; in ea terra gigni, pasciq; so-
 lita sint complurima: coniectare autem ob eandem cau-
 sam possumus, quod Italia tunc esset armentosissima,
 multam quoque. quæ appellatur suprema, institutam,
 in singulos dies duarum ouium, triginta bouum pro co-
 pia scilicet bouum, proq; ouium penuria. sed quoniam,
 cum eiusmodi multa pecoris, armentiq; à magistrati-
 bus dicta erat, abigebantur boues, ouesq; aliàs pretij
 parui, aliàs maioris: eaq; res faciebat inaequalem mul-
 tapunitionem;: iccirco postea lege Ateria constituti

sunt in oues singulas aris deni , in boues aris centeni. Papiam quoque Iuliam consularem item de modo multarum esse latam, ex Liiuo cognoscitur. Multam autem videntur ij tantum indixisse, apud quos legis erat actio. quod apud iuriconsultos, l. tertia, c. de modo multarum, constat, & in eod. tit. multarum coartata est licētia. Tres etiam de nummis leges, omnes, vt opinor, tribunicias, à Plinio video nominatas, Papii de asibus, vt, qui vnciales erant, semunciales fierent: Liiuam, vt octaua aris pars argento misceretur: Clodiā, vt Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur. percussis, & quod indicat ipsum nomen: Victoria imagine signati, in vsu essent. Atq; ex hu legibus licet conijcere, nouum nummū nisi lege nullū Romæ esse percussum, aut in pondere, pretiōue mutatū, vt cū as ex librali factus est duarum vnciarū: quod significat Plinius cū ait: Ponderus aris imminutum primo Punico bello, cum impēsis Respub. non sufficeret: constitutumq; , vt axes sextantario pondere ferrentur. est enim sextans sexta pars libra. idemq; de asse postea, primum vnciali, deinde semunciali factō, deq; denario à decem asibus ad sexdecim, quinario à quinq; ad octo. HS. à dupondio ac semisse ad quattuor deducto, videtur existimandū. Sempronius C. Gracchi, tribunicia, de frumento pauperibus semisibus & trientibus distribuendo, iubebat vt frumentum publicè emeretur, singulūq; mensibus per singulas tribus vilissimo pretio plebi diuideretur. eratq; locus Romæ constitutus, in quo frumentum publicum asserebatur vna cum legibus frumentarijs, qui dicebatur,

Horrea Sempronia. Fabia de sectatorum numero, Cincia de donis & muneribus nominantur, illa contra ambitionem, hac aduersus auaritiam. ac de Cincia Liuius lib. XXXIV. Quid, inquit, legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? Tacitus autem libro XII. Patres legem Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donumue accipiat. & infra eodem libro: Cincia lex aduersus eos, qui pretio causas orauissent. libro autem XV. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratum auaritia Calpurnia scitã pepererunt. Hanc legem Festus muneralem esse dictam significat. quod autem addit: Qua Cincius cauit, ne cui liceret munus accipere, non de omnibus generatim. sed de patronis tantum accipio. alioqui, Festum errasse, dicendum esset. Eiusdem legis mentio fit à Cicerone lib. I. epist. ad Attic. & lib. I. de oratore. Sed primus omnium ob defensum negotium, ut ait Ammianus lib. 30. pecuniam accepit Antipho Rhamnusus. postea Claudius Imperator vsque ad X. HS. capi permisit: quod & Nero confirmauit. qua de re testẽ habemus Suetoniũ: cui subscribit lib. II. Tacitus & Plinius in 6. epist. ad Rufum. iurisconsultis permiffum videtur capere vsq; ad C. aureos. l. I. versic si cui cautum. de varijs, & extraordinarijs cognitionibus. Priuati sumptus non sunt ab ijs, qui Reip. præsent, negligendi. domus enim exhauriuntur: & ex domibus ciuitas cõstat: itaq; valere non potest, quasi corpus aliud quod, mēbris malè affectis, propterea leges sumptuariae

multae

multa ad coercendam luxuriam diuersis temporibus, omnes vtilissima, latae sunt, vt de modo supellectilis domesticae, funerum, cenarum, alioq; de genere. Publiū quidem Cornelium Rufinum, à quo L. Sylla dictator originem duxit, strenuum ducem, bis consulatu & dictatura functum, Plutarchus, Valerius, & Gellius motum senatu narrant à censoribus C. Fabricio Lusino, Q. Semilio Papo, quod eum comperissent argenti facti, hoc est, vasorum argenteorum, (sic enim Q. Mucius, vt ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Et de sumptibus mulierum C. Oppius tribunus ple tulit, ne qua mulier plus semuncia auri haberet, neu vestimento versicolori vteretur, neue iuncto vehiculo in vrbe, oppidoue, aut propius inde M. passus, nisi sacrorum publicorum causa veheretur. Fuit etiam lex Metilia, qua ratio poliendarum vestium fullonibus praescribebatur. hanc ego mendose opinor nominari Metellum apud Plinium, lib. XXXV. leges enim à nomine, non à cognomine, vocabantur. & hūc Polybus μετιλιον appellat, ea lata est anno ab V. C. DXXXIII. siquidem, vt ait Plinius, dedere ad populum ferendam C. Flaminius & L. Aemilius censores. De moderando autem funerum sumptu legem tulit Sylla dictator: qui tamen in funere Metellae coniugis praescriptum sua lege modū transgressus est. De sumptibus in cenas tribunicia C. Orchij, consulares, C. Fannij, T. Didij, P. Licinij Crassi Diuitis, L. Cornelij Syllae, M. Aemilij Lepidi: rursus tribunicia Q. Antij Restionis, consularis C. Iulij Augusti. quibus de legibus, videntur ea subscribenda, quae scripta sunt apud Macrobiū, vt, quid singula sanxerint, cognosca-

gnoscatur. Prima, inquit, omnium de cenis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus ple. de senatus sententia, tertio anno, quam Cato censor fuerat. cuius verba, quia prolixa sunt, prætereo. Summa autem eius præscribebat numerum conuiuariū. & hæc est lex Orchia, de qua Cato mox orationibus suis vociferabatur, quod plures, quam præscripto eius cauebatur, tum ad cenam vocarentur. cuius auctore noua legis aucta necessitas imploraret, post annum XXII. Fannia lex lata est, anno post Romam conditā, secundum Gellij opinionem, DLXXXIX. de hac lege Sammonicus Serenus ita refert. Lex Fannia, sanctissimi Augusti, ingenti omnium ordinum consensu peruenit ad populum. neque eam prætores, aut tribuni, ut pleraque alias, sed ex omni bonorum consilio & sententia ipsi consules pertulerunt: cum Respub. ex luxuria conuiuiorum maiora, quam credi patet, detrimenta pateretur. siquidem edres redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, & libertatem suam vendicarent: plerique ex plebe Romana vino madidi in Comitium venirent, & ebrj de Reip. salute consulerent. Hac Sammonicus. Fannia legis seueritas in eo superabat Orchiam legem, quod in superiore numerus tantummodo cenantium cohibebatur, licebatq; secundum eam vnique bona sua inter paucos consumere: Fannia autem & sumptibus modum fecit assibus centum: vnde à Lucilio poëta festiuitatis suæ more, Centusius vocatur. Fanniam legem post annos decem & octo lex Didia consecuta est. eius ferunda duplex fuit causa, prima, & potissima: ut vniuersa Italia, non sola vrbs,

la vrbs, lege sumptuaria teneretur, Italis existiman-
 tibus Fanniam legem, non in se, sed in solos vrbanos ci-
 ues esse conscriptam: deinde, vt non soli, qui prandia
 cenásue maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas
 vocati essent, atq; omninò interfuissent, pœnis legis æ-
 què tenerentur. Post Didiam Licinia lata est à P. Li-
 cinio Crasso Diuito. cuius ferunda, probandæq; tantum
 studium ab opimatibus impensum est, vt S. C. iube-
 retur, vt, ea tantummodo promulgata, prius quàm tri-
 nundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur,
 quasi iam populi sententia comprobata. lex verò hac,
 paucis mutatis, in plerisque cum Fannia congruit. in
 ea enim ferenda quasita est noua legis auctoritas, exo-
 lescente metæ legis antiquioris, ita Hercules, vt de ipsis
 XII tab. factum est. quarum vbi contemni antiquitas
 cœpit, eadem illa, qua legibus cauebantur, in alia la-
 torum nomina transferunt. sed legis Licinia summa,
 vt Kalendis, nonis, nūdinis Romanis cuique in dies sin-
 gulos XXX. duntaxat asses eundi causa consumere
 liceret: ceteris verò diebus, qui excepti non essent, ne
 amplius apponeretur, quàm carnis arida pondo tria, &
 fassamentorum pondo. Secuta est, non ita multis post
 annis, lex Cornelia, & ipsa sumptuaria, quam tulit L.
 Cornelius Sylla dictator: in qua non conuiuiorum ma-
 gnificentia prohibita est, nec gula modus factus, verū
 minora pretia rebus imposita, & quibus rebus dij boni,
 quamq; exquisitis, & panè incognitis generibus delici-
 arum? quos illic pisces, quasq; offulas nominat? Sylla
 mortuo, Lepidus consul legē tulit & ipse cibariam. Ca-
 tō enim sumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc,
 paucis

paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Restione: quam legem, quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuria, & vitiorum firma concordia, nullo abrogante, irritam fecit. illud tamen memorabile de Restione, latore ipsius legis fertur, eum, quoad vixit, foris postea non cenasse, ne testis fieret contempta legis, quam ipse bono publico pertulisset. Hac Macrobius: addit Festus, legis Orchia suasorem fuisse M. Catonem, Liciniam vero centenis asibus, prater terra nata, impensam cenarum definisse. Subijciam hic leges aliquot ex XII. tab. qua sunt de iure ciuili, sumptas à Cicerone, Liuius, Valerio, Plinio, Seneca, Festo, Quinctiliano, Gellio, Dionysio, atque illam primum, ei legi admodum similem, quam Romulus tulit, ut parentibus liberos ter vendendi ius atque potestas esset, statuq; liberos etiam possent venundare. id postea ab imperatoribus sublatum est, cautumq; ut ob solam famis necessitatem à patre distrahi filius posset, l. 1. & 2. c. de patribus qui filios distraxerunt. Alia fuit item XII. tab. Si furiosus existet, agnatorum gentiliunq; in eo pecuniæ eius potestas esto. Nec ab hac lege abhorret illa, & ipsa XII. tab. qua prodigo bonis interdicebatur, utique in agnatorum curatione esset, cogebatur. Alia lex fuit XII. tab. ut, si quis rem in agendo plus petisset, causa caderet. idem apud iuriconsultos legitimus in versic. si quis agens, Instit. de actionibus. sed immutatum postea, in versic. & hac quidem, Instit. de actionibus. Etiam illa nominatur: si quis in ius vocatur, si morbus, auitasue vitium est, qui in ius vacabit, iumentum dato: si nolet, arceram ne sternito. ad iudi-

iudicia pertinet ea, quæ sanxit, vt vindictia secundum libertatem darentur. Nec minus ea, in qua tuenda fidei causa scripta sunt hæc. Aëris confessi, rebusq; iure iudicatis, xxx dies iusti sunt: post deinde manus iniectio esto: in ius ducito: nisi iudicatum faxit, aut quis pro eo iniure vindex sit. (sic enim apud Gellium libro xx. cap. primo legitur) secum ducito, vincito, aut neruo, aut compedibus, XV. pondo ne minore: aut, si volet, maiore vincito: si volet, suo viuito: nisi suo viuit, qui eum vincitum habebit. libras farris in dies dato: si volet, plus dato. erat autem ius intere paciscendi: ac, nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX. inter eos dies, trims nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur: quanti q; iudicati essent, prædicabatur. quod si plures essent, quibus reus esset iudicatus: lex ita loquebatur: Tertius nundinis partes secanto: si plus minusve secuerint, sine fraude esto. Ciuilis humanitatis. atque clementiæ videtur lex illa XII. tab. quam X. viri tulerunt, vt vicinos ad societatem magis allicerent: quæ fuit huiusmodi. Sanatibus idem iurus esto, quod fortibus. Et ad ius commune spectauit illa item XII. tab. vt, si quis sapem in confinio poneret, terminum non excederet: si murum, pedem relinqueret: si domum, pedes duos: si sepulchrum, foueamue, quantum id profundum esset: si puteum, passum: si oliuam, ficumue, pedes nouem: si denique alie arbores plantarentur, quinque pedes ab alio loco ponerentur: in controuersia de finibus, quinque pedum vsucapio nulla esset. Nec absurdum est, credere, in xij. tabulis eam quoque fuisse, quæ moribus, & liberorum hominum honestati consuluit,

suluit, ne quis percunctatum patris familia nomen seruum mitteret. cuius legis mentionem à Catone maiore factam esse in suasionem legis Orchia, scripsit Festus. Ad ciuiles controuersias pertinet ea lex, quam de Sacramento L. Papius tribunus ple. tulit, ne quis alteri temerè negotium faceretur. eam Festus memerat his verbis: sacramentuum as significat, quod poena nomine penditur, siue eo quis interrogatur, siue contenditur. id in alijs rebus quinquaginta assum est, in alijs rebus quingentorum inter eos, qui iudicio inter se contenderent. quae de re lege L. Papii tribuni ple. sanctum est his verbis: Quicumque praetor posthac factus erit, qui inter ciues ius dicet, tres viros populum rogato, ijsq; tres viri . . * . . quicumque * facti erunt, sacramenta ex * . . iudicantoque eodemq; iure sunt, uti ex legibus plebeiq; scitis exigere, iudicare, esseq; oportet. Sacramenti autem nomine id as dici coeptum est, quod & propter ararij inopiam, & sacrorum publicorum multitudinem, consumebatur id in rebus diuinis.

N V N C, quando de iure ciuili leges dictae sunt, eas quae ad crimina pertinent, explicabo. & quia non omnium eadem est vis & natura criminum, sed alia publica, alia priuata: rursus, quia non eiusdem generis ipsa publica sunt, sed ita distinguuntur, ut alia capitalia sint, alia non capitalia: ordinem à conditione criminum petemus, & de publicis capitalia primùm, deinde non capitalia, postremo loco priuata, eaq; ipsa duobus dispertita generibus, aut cum infamia, aut sine infamia, persequemur. quod antequàm agamus, definiendum est, quale fuerit in Rep. id, quod capitale cri-

crimen nominauimus. quod ut aperiat, proponendum illud est, lege Porcia cautum fuisse, ne quem ciuem Romanum vllam ob culpam, perduellione excepto, necare verberare ne liceret. quod si quis ita grauiter peccasset, ut supplicio dignus vltimo duceretur: is post M. Catonis censo: ij etatem, qui eam legem tulit, non capite, aut vlla omnino corporis parte, sed aut bonorum publicatione, aut amissione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exilium nulla lex irrogabat: sed, interdicta aqua & igni, exiliū necessario sequebatur) aut carcere etiā poenas dabat. vinculorum enim video fieri mentionē in oratione pro Cæcino, & in primo de oratore. Excipio illa tempora, cū, ob seditiones domesticas, ad illud S. C. necessario descēdebat, Darē operā consules, ne quid Resp. detrimenti caperet. qua de re plenius infra. Redeo ad propositum. Crimen capitale non ita planè est intelligendū, quod vita priuaretur is, qui crimine capitali dānatus erat, sed ideo capitale, quod eū, qui dānatus erat, capitis poena sequeretur. capitis aut poena, vel libertatis, vel ciuitatis amissio dicebatur. quā vtramq; capitis deminutionē vocabant. at capitis deminutio cū triplex esset maxima, media, minima: nō omnis tamē poena fuit, sed tantum duae priores, maxima, qua libertatis ademptione fiebat: & media, qua ciuitatis. minima, cū familia mutaretur, beneficium potius, quàm poena, fuit. quod si cui magistratus adimeretur, capitis ea deminutio nō fuit, ut Inst. lib. 1. legimus: sicuti capitis deminutio fuit manente magistratu, ut in emancipatione filij: quod lib. xl. x. Digestorum, de capite minus traditū est. quocunque autem in

crimi-

crimine vel maxima, vel media capitis deminutio sequeretur, capitale illud esse crimen dicebatur. porro qui libertatem, idem ciuitatem simul, & familiam amittebat. serui enim neque ciues, neq₂ gentiles erant: qui ciuitatem, familia quidem iura, non tamen libertatem. nam etsi in oratione pro Caccina scriptū ita est: Si semel ciuitas adimi potest, retineri libertas non potest: qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum non est? quod videtur Lilius libr. XLV. confirmare, cū ait: Omnibus V. & XXX. tribubus mouere, id esse ciuitatem libertatemq₂, eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Callistratus iurisconsultus per deportationem adimi libertatem, & in Topicis Boetius, deportationem esse capitis maximam deminutionem. non enim verè proprieq₂ exules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in arafiosq₂ relati, libertate carent: etsi neque testamentum facere, neque hereditatē capere, neq₂ omnino earum rerū, de quibus iure ciuili statutum est, habere vllam liceat. ius quidem in eo suum exul, ac deportatus amisit, & quodam modo partem pristinae libertatis: (siquidem amittit ea, quae iuris ciuili sunt: quae verò gentium complectitur, ea retinet omnia) libertatem tamen ipsam, qui redactus in seruitutem non sit, adhuc retinet. quare causae potius, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quam veritatis. & apud Lilium Claudius censor, contra collegam disputans, exaggerandi causa eripi libertatem ordini libertino cum ciuitate dixit. Boetius autem cū deportationem esse deminutionem capitis maximam dixit, nō ad ius

gentium, neque ad libertatis vniuersæ, sed ad earum tantum rerum, quibus iure ciuili constitutis deportati priuabantur, amissionem spectauit. Nec ab re videtur, quæ de capitis deminutione Festus tradidit, subiungere. Deminutus, inquit, capite appellatur, qui ciuitate mutatus est, & ex alia familia in aliam adoptatus: & qui liber alteri mancipio datus est, & qui in hostium potestatem venit, & cui aqua igniq; interdicitum est. Illa sunt de exilio notanda: et si mentionem ciuium Romanorum exulantium sepe fieri videmus, nulla tamen lege damnatis ciuibus exilium esse irrogatum. quod ne vocari possit in dubium, ponam verba Ciceronis in oratione pro Cæcina: Exilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium portusq; supplicij. nam, qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, hoc est, sedem, ac locum mutant. itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud ceteras ciuitates, maleficcium vllum exilio esse multatum, sed, cum homines vincula, necesse, ignominiasq; vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. qui si in ciuitate legis vim subire vellent. non prius ciuitatem, quam vitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur ijs ciuitas, sed ab ijs relinquitur, atque deponitur, nam, cum ex nostro iure duarum ciuitatum, nemo esse possit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam ciuitatem. Hæc Cicero: quæ tum, non esse exilium vlla in lege nominatum, aperte docent: tum verò ideo multos in exilium ante damnationem sua

volun-

voluntate profugisse, quia legis pœnam, quam presentes corpore subirent, ut vincula, neces, ignominiam aliquam, omninò vitare vellent. nam, etsi, reo in exilium profecto, nihilo minus caussa peragebatur, & sententia ferebantur: (id exemplo Fabricij, de veneficio condemnati, ex oratione pro Cluentio constat: qui cū, absolutione desperata, à subsellijs sua sponte discessisset, eum tamen, latis sententijs, absentem iudices condempnarunt: idemq̄, de Verre Pedianus significat, & in cōmentario Miloniana, cū ait: Multi presentes, & cū citati, non respondissent, damnati sunt) tamen, quod ad corpus attinet, aut ad presentem ignominiam, ipse sibi iam rursus cauerat: leuiora ducebat reliqua siue sibi absenti aqua & igni interdiceretur, siue bona publicarentur. siue aliqua infamia nota inureretur. At idem Cicero ipse sibi quasi repugnare in Paradoxis videtur: vbi de exilio, tanquam pœna legum, ita loquitur. Omnes scelerati, atque impij, quorum tute ducem esse profiteris, quos leges exilio affici volunt, exules sunt, etiamsi solum non mutarunt. an, cū omnes leges te exulem esse iudicent, non eris tu exul? & ibidem alia huiusmodi similia. in oratione autem pro Murena, noua ambitus lege, quam ipse tulit, senatores in exiliū missos, his verbis demonstrat: Legem ambitus flagitasti: quæ tibi non deerat: erat enim seuerissimè scripta Calpurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum. fortasse armasset, petitioni verò refragata est. pœna grauior in plebem tua voce efflagitata est: commoti animi tenuiorum. exilium in nostrum ordinè:

concessit senatus postulationi tuæ, sed non libenter du-
 viorem fortunæ communi conditionem te auctore cō-
 stituit. Atque hac ipsa de lege, deq; exilio X. annorum
 loquitur & Dio libr. XXXVII. nec desunt alia de ci-
 nibus Romanis exulantibus exempla: quos tamen à le-
 ge, vel à iudicibus, qui ministri legum sunt, nominatim
 in exilium esse eiectos, non debemus opinari. quo modo
 igitur exules? Sciendum est, exiliū duo genera fuisse,
 voluntarium, & legitimum: & voluntarij rursus duo
 genera, vnum cum reus ante latas à iudicibus senten-
 tias in exilium abibat, vel vt legis pœnā vitaret, quod
 iam diximus, vel quia, cum se dānatum iri perspicuē vi-
 deret, spontē vellet eam pœnā subire, quā paulo post
 leges & sine dubio illatura viderentur: quod ijs, quos
 paulo antē nominavi, Verres, Fabriciusq;, omni pror-
 sus absolutionis abiecta spe, fecerunt. non enim ante
 damnationem ideo discesserunt, vt legu pœnam vita-
 rent: quandoquidem Fabricius nihil exilio grauius ti-
 mere à iudicibus poterat. cum Oppianicum, qui mox
 eodem crimine p̄sens damnatus est, nullam omnino,
 præterquàm exiliū, calamitatem tulisse constet, nec de
 repetundis, quo crimine damnatus est Verres, alia præ-
 ter exilium, & litis aestimationem, nocentes reos pœna
 sequebatur. quam vtramque pœnam, post profectio-
 nem damnatus, Verres tulit. Alterum exiliū volunta-
 riū genus fuit, cum reus, post damnationem, quia mul-
 tã, à iudicibus dictã, soluere nō posset, ex vrbe discede-
 bat. quod vt putē & legibus, ad effugiendã multa so-
 lutionē, fuisse permissum, adducor ijs verbis, quæ sunt
 in oratione pro Cæcina: In colonias Latinas sapē nostri
 ciues

ciues aut sua volūtate, aut legū multa profecti sunt : quā multam si sufferre voluissent. tamen manere in ciuitate potuissent. Legitimū aut exiliū erat, cū reus, nō ille quidem verbo, re tamen ipsa in exiliū mittebatur. vetus enim consuetudo fuit, inducta legibus, more cōfirmata, quæ non modo in Rep. sed imperatorem quoque atate, multūque pōt saculis viguit : vt, si quis exiliū pœna dignus videretur, ei, nulla exiliū facta mentione, tectō, aqua, igni, interdiceretur. ita earum rerum, quæ maximè sunt ad vitam sustentandam necessaria, vsu priuatus, cum vno aëris alimento contentus esse nō posset, abire cogebatur. ex quo exulare ciues Romani dicebātur. patet hoc in oratione pro domo, in qua ita scriptū est: Qui erant rerū capitaliū condēnati, nō prius hanc ciuitatē amittebāt, quā erant in eā recepti, quo vertendi, hoc est mutandi, soli causa venerant. id aut vt esset faciendū, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aqua, & ignis interdictione faciebāt. Ac ne ciues quidē omnīū improbiſſimi, atque audaciſſimi, cū in suos inimicos, acerrimo incitati odio, nō leges, sed priuilegia ferrent, exiliū nominabāt. sed ijs aqua, & igni interdicebant. itaque & de ipso Cicerone, quod in eadem oratione legimus, P. Clodius tribunus ple. cui nihil in tota vita pudoris aut modestiæ fuit, qui in tribunatu pro sua libidine, neglecto more maiorum, abiectis legibus, cuncta gessit, ita populum rogauit: Velitū, iubeatis, vt M. Tullio aqua, & ignis interdicator. neque solū Clodius, sed antea quoque homines maximè seditiosi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus. de suis inimicis eodē modo tulerunt. est enim ea-

dem in oratione ita scriptum : Ne tū quidem, cū ab-
eram, negare poteras esse me tua lege senatorem. vbi
enim tuleras, vt mihi aqua, & ignis interdiceretur?
quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello
tulit. & minorem, siue mediam capitis deminutionem,
cū ciuitas etsi non verbo, re tamen adimebatur, ita
feri solitam, tradi. Iustinianus Instit. lib. 1. de capitis
deminutione, his verbis: Minor, siue media capitis de-
minutio est, cū ciuitas quidem amittitur, libertas ve-
rò retinetur: quod accidit ei, cui aqua, & igni interdi-
ctum fuerit, vel ei qui in insulam deportatus est. ergo,
cū dixit Cicero aduersus Clodium in Paradoxis: Fa-
miliarissimus tuus de te priuilegium tulit, vt, si in oper-
tum Bonæ deæ, accessisses, exulares, hoc significauit:
Vt tibi aqua, & igni interdiceretur. & cū de ambi-
tu damnatis X. annorum exilio puniendis Dio locutus
est, cuius verba supra recitauimus, non aliud intellexit,
quàm, vt ijs in X. annos aqua, & ignis interdiceretur.
Erat autem, vt neque flagitia sunt paria, si hoc pœ-
na genus neque loci spaciū, neque temporis æquale. qui-
busdam enim tantum intra urbem, hoc est, intra pome-
rii fines, alijs longius, aqua, & igni interdicebatur. cre-
diderim tamen, actum satis leniter ac misericorditer
cum reis, neminemq̃, aut certè paucos admodum ex-
tra Italie terminos aquæ & ignis interdictione sum-
motos, qui videam Oppianicum, de veneficio, quod ca-
pitale crimen erat, damnatum, impunè tamen ad vr-
bem habitare potuisse. notauimus enim hæc in oratione
pro Cluentio: Cū vagus, & exul erraret Oppianicus,
& huc ad urbem profectus esset, (solebat enim intra
urbem

urbem aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, & postea quam ad urbem cum febre venerit, paucis diebus esse mortuus. Quid, quod Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Bursam, utrumque de vi damnatum, quod ex Dionis historia constat, alterum Baulis fuisse, alterum Rauennæ, scribit M. Cœlius in epistola ad Ciceronem? nam Cicero ipse C. D. millibus passuum, non vlla communi lege, neque iudicum sententijs, sed iniquissimo P. Clodij priuilegio, per operas Clodianas lato, abesse iussus est, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Massiliæ exulantis exemplum vix cum altero licet exemplo coniungere. graue enim facinus, occiso in Appia via Clodio, à senatu iudicatum est: & fuit satis faciendum populo, Clodij morte concitato, adeoq; noua lex perlata, & extraordinem quesitum, nec tamen satis habeo compertum, Massiliam ne sedem exiliij Milo delegerit, quod citra esset ei interdictum aqua & igni, an verò, quod, cum propius urbem, concedente lege, posset habitare, Massiliam tamen probauerit, ac voluerit, nec putò leges aut iudices præscripsisse cuiquam, vbi esse deberet, sed vbi esse non posset, nec verò ijs, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & historiae loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Capiom, & P. Rutilio Smyrna locus exiliij definitus est: sed ipsi, cum Romæ esse non liceret, eas vrbes, vt iucundas, aut quietas, aut commodas, aut sibi fortasse beneuolas, ad habitandum legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite

damnatis egredi palam ex vrbe licuisse, quod si tribu-
um vna, qua scilicet ad damnationem deesset, suffra-
gium de reo nondum tulisset, facultatē reo esse datam
exiliij suo sibi arbitrata deligendi. exulibus autem cō-
morari tuto licebat, in qua vellent vrbe fœderata,
vt Neapoli, Praneſte, Tibure. Hæc Polybius: cuius et a-
te populus de capitalibus criminibus iudicabat: quod
idem scriptum reliquit. nam postea prætores quaesierūt,
excepto crimine perduellionis, aut si quando tribunus
pleb. diem alicui diceret, suffragiumq; de reo mallet à
populo, quàm sententias à iudicibus, & prætore, ferri.
Quod autem exiliij tempus disparibus inculpīs diuer-
sum fuisse dixi, id ita verisimile est, vt exemplū proba-
ri multis non debeat. quare vnum ponam, etsi minimè
necessarium. Damnatis de ambitu aqua & igni per X.
annos tantum interdicebatur: quod ante demonstrauī,
at damnatis de corrupto iudicio, in vniuersum vita tē-
pus: quod ex oratione pro Cluentio licet conijcere: cu-
ius in extremo, periturum extra patriam Cluentium,
si damnatus erit, his verbis significat: Quid erit profe-
ctum, nisi vt huius ex medijs mortis infidys vita ad lu-
ctum reseruata, mors sepulchro patru priuata esse vi-
deatur? At de duobus exilijs, voluntario, ac legitimo,
vtrum fuerit grauius, venit in mentem queri posse. le-
gitimū existimo: primū. quod eos, quibus aqua & igni
interdictum est, recipi tecto intra spatium interdictum
leges vetant: quod ijs non contigit, qui sua spōte in exi-
lium profugerunt: deinde, quod, vt ego arbitror, ali-
quanto turpius est, exulare legibus eiectum, quàm exula-
re non eiectū. eijcitur enim ciuitate, cui aqua, & ignis
inter-

interdicitur: qui verò sua voluntate discedit, non is civitate pellitur, sed eã ipse deserit, ac relinquit. huc adde, quòd, quibus interdicitur, ij senatores postea non sunt, & eos legi suo loco à censore in senatũ leges prohibent: quibus verò non interdicitur, ij etiam si vrbe carent, senatores tamen sunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua hæc sunt. Ne tum quidẽ, cũ aberam, negare poteras esse me senatorem vbi enim tuleras, vt mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis civibus, nõ vt esset interdictum, quod ferri nõ poterat, tulerũt, sed vt interdiceretur. vbi cauisti, ne meo me loco cẽsor in senatũ legeret? quod de omnibus, etiã quibus dãnatis interdictũ est, scriptũ est in legibus Ergo, cũm de pœnis capitalibus loquimur, aut exilium inter eas numerandum nõ est, quod lex nulla, nullum ob malefactum, irrogabat: aut eo de exilio dicendum, quod, etsi non nominaretur, necessario tamen, cum damnatis interdiceretur aqua & igni, conseqebatur. Capitalia verò crimina publicis iudicijs omnia cognoscebantur: non item publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebãt. nã, vt Instit. lib. IV. traditũ est, si quã infamiam irrogabant publica iudicia cum dãnno pecuniario, publica quidẽ erant, non tamẽ capitalia. quòd quidẽ si de causis publicis, in quibus cũ detrimento rei familiaris fama iactura cõiungeretur, verũ est: multò magis de priuatis. & hoc ipsum declarat Cicero satis apertè in epist. ad Pætum, his verbis: iudicia non solemus omnia tractare vno modo. priuatas causas, & eas tenues, agimus subtilius:

capitis, aut fama, scilicet ornatius. seiunxit enim à cau-
 sis capitalibus causas fame, siue publicas, siue priua-
 tas. Sed ipse me in dubitationem reuoco. Si causa fa-
 me, capitales non sunt: cur Quinctij causam, qua fa-
 me est, capitalem Cicero significat? ait enim in exor-
 dio: Quid hoc iniquius, aut indignius, quam me, qui ca-
 put alterius, famam, fortunamq², defendam, priore loco
 causam dicere? & infra: Clamabat Quinctius: sese
 iccirco nolle satisfacere, ne videretur iudicasse, bona sua
 ex edicto possessa esse: sponsonem porro si istiusmodi fa-
 ceret, se, id quod nunc euenit, de capite suo priore loco
 causam esse dicturum. & in extrema oratione. Horri-
 bile est, causam capitis dicere: horribilius priore loco
 dicere sanè non leuiter aliquandiu hæc me loca, & a-
 lia huiusmodi in ea oratione perturbauerunt, eoq² magis,
 quod causa Quinctij ad recuperatorem agitur, ex quo
 sequitur, vt priuata sit, recuperatores enim, et c. viri
 & arbitri, iudices sunt, (liceat hic arbitros inter iudi-
 ces, vocabulo minimè proprio, nominare) ciuilibus in
 controuersis ab urbano prætore dati, causam porro ca-
 pitalem ad recuperatorem agi, ita mihi absurdum, ita
 non rationi consentaneis videbatur, vt persuaderi nullo
 modo posset. sed fortasse, vt sæpè distinctione veritas il-
 luceat, idem hic quoque potest euenire. cogitauit, nun-
 quid causam esse capitalem, & agi de capite, siue, ca-
 pitis esse causam, idem sit. non enim dubito, quin, caus-
 se capitales que vocantur, eadem cause capitis voca-
 ri omnes possint: que verò capitis, fortasse non omnes
 etiam capitales. nam causa capitis Quinctiana dici-
 tur: quam tamen nullo modo capitalem fuisse conce-
 de:

do: cum in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimenda, quæ capitalia fuisse iudicia notum est, agatur. & causa Mancini, quem, ut Cicero, & alij prodiderunt, à patre patrato ex S. C. Numantinis deditum, Numantini non receperunt, causa quidem capitis est, (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non est. in capitalibus enim queritur de crimine, & damnatos deminutio capitis ex iudicij sententia sequitur: in alijs autem capitis causis agitur quidem de capite, non tamen queritur de crimine, capiti quæ deminutio vel nulla sequitur, ut in causa Quinctij, vel, si sequitur, ut in causa Mancini, non sequitur uti pœna à iudicibus irrogata, sed idè sequitur, quia is, qui iam deditus erat ex S. C. Numantinis, capite fuisse deminutus ostenditur: ita ut iudex non iudicet, sit, nec ne, capite minuendus, quod fit in causis capitalibus, sed, fuerit ne antea, an nò fuerit, capite deminutus: & status hominis non tunc mutatur, sed qualis sit cognoscitur. itaque, cum de eo dixit Cicero lib. 1. de oratore: Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemque maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? crimen nullum significauit, cuius criminis causa vocatus in iudicium Mancinus, periculum amittenda ciuitatis; aut libertatis in eo iudicio subiret, sed facultatem iudicibus cognoscendi, ac statuendi datam intellexit, eas ne res aequè Mancinus consideret, atque antea quam à patre patrato esset deditus, an verò, quia deditus esset, amisisset, etiamsi receptus à Numantinis non esset. quare capitalis causa nò fuit.

fuit: actum tamen esse de capite, ob eam, quam exposui, causam rectè Cuius dixit. At, quod ad Mancini causam attinet, ferri potest. exstat enim ratio, cur in ea de capite agi dicatur. in causa verò Quinctij, in qua nullo modo neque de ciuitate, neque de libertate agebatur, mentio capitis vnde ducta? an ex eo, quia Caput pro existimatione vsurpari posse videatur? repugnat vetus loquēdi consuetudo: nec huius generis exempla licet inuenire potius igitur, ex oratorum licentia, crediderim: vt exaggeretur res, ad insidiā aduersus Natiuum ex eius crudelitate, & misericordiā erga Quinctium ex eius periculo querendā. atq; hoc eò magis constat, quod Cicero nec in eo verè ac propriè loquitur, cum eam vocat accusationē, quae sponsi causa est: nec, cum ait, Quem nunc interficere nefariè cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine vita, excepto perduellione, posset: causam verò nō esse capitalē, propriis verbis ipse clarè demonstrat in eo: iudiciū, C. Aquilii, nō de re pecuniaria, sed de fama, fortunisq; P. Quinctij vides. & cū dixit: Hortensius partes accusatoris obtinet: oratorie loquitur. nec enim re vera accusabat Hortensius, sed accusare videbatur, nec est, nisi criminalibus in causis, accusator. Redeo vnde diuertii. Publicorum criminum alia capitalia, alia non capitalia. quodq; notandum magis est, ne maiestatis quidem iudicium capitale semper fuit, cum tamen publicū semper esset. nā Claudia Vestali, Appij Caci filiae, C. Fundanius, & Ti. Sempronius adiles pleb. quod populo Romano calamitatem esset imprecata, multam dixerunt aris grauis xxxv. millia, quae capitalis poena nō fuit. iudiciū

autem illud & publicū fuisse, inde patet, quod ad populū factū est, idq; etiā Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit, & maiestatis nomine notatū, Suetonius in Tiberio significat his verbis : Claudia nouo more iudiciū maiestatis apud populum mulier subiit, quod in conferta multitudine, agre procedente carpento, palā optauerit, vt frater suus Pulcher reuiuisceret, atq; iterum classem amitteret, quo minor turba Romae foret. Publica erant capitulū, incestus, maiestas, repetunda, vti publica duplex, ea, quae in Rempublicam, ac magistratus inferebatur, de qua lex Lutata fuit : & ea, quae in priuatos ciues, de qua Floria, & aliae leges : tū, peculatus, de residuis, inter sicarios, parricidium, veneficiū, ambitus, pecuniae ob iudicandū captae, adulteriū, de falsis, de plagiarijs, de tutorū fraude, de famosis libellis, de furto, clādestina coitio. quibus de criminibus aut ad praetorē, aut ad iudicē quaestionis, aut ad populū notio pertinebat. de maiestate, perduellione excepto, de vi, de repetundis, de crimine inter sicarios, de ambitu praetor quarebat : de incestu, & perduellione populus, sed tribus comitijs de incestu, tribuno pl. populū per tribus in forū cogente : cēturiatū autē de perduellione, cū in campū consul centuriatim populū aduocasset. de veneficio autē & praetor, qui iudex quaestionis idē dicebatur, & iudex quaestionis, etiamsi praetor nō esset, cognoscebat. Praetores, quae cuiusq; futura esset quaestio, antē sortiebātur : vt deinde singulis de criminibus singuli, prout sors tulisset, cū cōsilio quarent : etsi de crimine inter sicarios, cū in iudiciū quandoq; ita multi vocarentur, vt praetor vnus minimē sufficeret.

ceret, non vnus, sed duo pratores cognoscebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idemq; eandem ob causam in alijs criminibus interdum esse factum, licet existimare. nonnunquam etiam, diem dicente aliquo tribuo ple. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non prator, sed populus ipse de maiestate questionem exercebat. itaque Cn. Domitius tribunus pl. is, qui cum C. Cassio postea consul fuit, accusauit M. Silanum, quod iniussu populi bellum cum Cimbris consul gessisset, cum in eo bello graues ob eam causam calamitates acceptas esse diceret. qua de re suffragium tribus tulerunt. In quo illud animaduertendum, quod à Festo proditum est: cum populus de re suffragium laturus esset, reum, ad eliciendam misericordiam, suppliciter per deos orasse, ut eo periculo liberaretur. quibus verbis quia populus religione quadam obstrictus esse videbatur, ideo magistratus eundem reum iubebat resecrare, id est populum religione soluere. Quod autem dixi pratores de criminibus quaesisse: vnum excipio pratorem urb. qui nullo de crimine publico quaerebat: itaque nec quaesitor dicebatur, tantum, ciuilibus controuersis ad eum delatis, ius dicebat, hoc est iudices, & iudicij formulam, quam sequerentur, dabat, nec enim prator ipse iudicare solitus erat, sed, cum iudices, ab ipso dati, de controuersia cognouissent, ac iudicassent, exequebatur. ideo in omnibus ferme edictis pratorum legitur, iudicium dabo in quo posteriores lapsi sunt. Est igitur aliud, ius dicere: aliud, iudicare: contra quam, qui veterum iuriconsultorum libros ignorant, opinantur, & quemadmodum ciuilibus in rebus

prator

prator non cognoscit, neque iudicat, sed ius dicit: sic, qui ab ipso iudices dati sunt, non ius dicunt, sed cognoscunt, ac iudicant. hinc recuperatores, hinc C. viri, hinc arbitri, quos prator dabat, ut in epistola ad Q. fratrem, Prator, inquit, solet iudicare, deberi? Quadam tamen erant, in quibus non modo non iudicabat, verum nec ius dicebat prator urb. sed, omissa iurisdictione, imperio pratorio exercebatur: ut, cum bonorum possessionem secundum tabulas, aut contra tabulas dabat: item, cum restituebat in integrum: & huius generis nonnulla. Porro, cuius pratoris erat iurisdictione, eius non erat questio publica: neque, cuius questio publica, eius iurisdictione. vnus tamen de toto pratorum collegio, qui erant omnes octo, & iuris duendi, & querendi potestatem habebat, is, qui prator inter peregrinos vocabatur nam & ius inter peregrinos ab eo dictum, satis constat: & questum, sociorum, hoc est peregrinorum causa, de repetundis. Pedianus demonstrat in orationis commentario aduersus competitores. Nunc, quae diuersis temporibus leges ad ea, quae nominauimus, crimina vindicanda, peccandiq; licentiam reprimendam rogatae sunt, eas ostendemus. & quoniam inter publica primum locum obtinet religio: de incestu, quae in sacram personam, sacroque in loco commissa libido fuit, ante omnia est agendum. incestus ita graue crimen ducebatur, ut cum P. Clodius Bona dea caerimonias & sacra libidinis causa polluisset, S. C. factum sit, ut populus de reo cognosceret. quo licet conijcere, questionem de incestu non esse legibus pratori demandatam. quod eò magis opinamur, quia legimus apud Pedianum de M. Aemi

lio Scauro, qui princeps senatus fuit, deminuta ac neglecta religionis reo, comitijs tributis, accusante tribunopl. Cn. Domitio, esse quaesitum. Lex illa fuit seuerissima, quae virginem Vestalem, si stuprum commisisset, ad portam Collinam defodi viuam iubebat. quam legem Numa Pompilius, Romanorum II. rex, qui Vestalium virginum sacerdotium Romae instituit ab Albanis trāstulit. illi enim Vestales virgines, in stupro deprehensas, virgis ad mortem cadebant: Numa verò mortem quidem & ipse poenam esse voluit, sed cruoris expertē, vt, viua sepulta, diem suum miserrimis in tenebris obirent: ne corpora sacrosancta cuiusquam viola-ventur. Qui verò stuprum cum Vestali commisisset, verberibus necabatur: de quo scripta sunt haec apud Festum: Probrum virginis Vestalis vt capite puniretur: vir, qui eam incestauisset, verberibus necaretur: lex fixa in atrio Libertatis cum multis alijs legibus incendio consumpta est, vt ait M. Cato in ea oratione, quae de auguribus inscribitur, adijcit quoque, virgines Vestales sacerdotio exauctoratas. Possem alia non pauca aduersus religionem crimina subiungere: sed locus hic non est, agitur enim de capitalibus: ea porrò capitalia non sunt, vt, si quis auguri non paruerit, aut in augurato quid fecerit: si quis deos patrios alieno ritu, aut nouos separatim coluerit: si quis loca sacra priuata fecerit: si qui in deos, aut de dijs nefarie atque impie locutus erit: si quis sacrum, aut in loco sacro surripuerit: si quis sacram personam, aut profanam in loco sacro percusserit: & illa duo: quorum alterum apud Paulū iurisconsultum, alterum apud Vlpianum legimus: si

quis

quis alicuius numinis superstitione leues mentes terruerit: si quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maiestate, nisi si aut perduellionis caussa esset, aut tribunus adiliue ple. accusaret, quaestionem prator, is, cui obuenisset ea quaestio, exercebat quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Cassium praetorem de maiestate reum ait esse factum, satis liquet. interdum tamen capitale non fuisse crimen de maiestate, supra demonstratum est. Quot autem modis maiestas laederetur, non omnino fortasse, sed magna tamen ex parte, ut opinor, exponemus. Lasa maiestas iudicatur, ubi quid in populum suum, suamue Rempub. aut in magistratus, personamue principis commissum est: in populum, ut si quis exercitum hostibus tradidit: si exercitum sollicitauit, delectumue iniussu populi aut senatus habuit: si quis exercitum extra suam prouinciam iniussu populi duxit, aut ipse, relicto exercitu, prouinciae finibus excessit: si quis Rempub. sua culpa maiestate gessit: si stationem deseruit: si contra libertatem consilia iniit: si seditionem aut bellum excitauit: si publicum hostem domi priuatus habuit: si ius ciuitatis aut magistratus imminuit: si praeter dignitatem populi Ro. regio in cemitatu fuit: si contra bonum publicum locutus est, quod maiestatis quidem crimen, non tamen capitale fuit, ut exemplo docuimus: praeterea, si quis ad hostem transit, aliudue quid cum eis aduersus Remp. pacius est. Hac in populum laesa maiestatis crimina. in magistratum aut, vel in principis personam, si quis vim omnino ullam attulit: si tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, eumue priuati loco habuit, ut puta, si occurrentis

in via non cessit, si consilium plebis disturbauit: & huius generis alia, quae facile possumus intelligere ex ea definitione, quae prodita litteris est: Maiestatem uim inuit, qui ea tollit, ex quibus ciuitatis amplitudo constat. Leges nominantur haec, primum illa XII. tabu. de qua Polybius libr. V. ut, qui hostem concitasset, vel ciuem hosti tradidisset, capite poenae daret: deinde, Tribunicia, Appuleia, Varia, consulares, Cornelia Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus tribunus ple. quem postea cum C. Seruilio Glaucia praetore C. Marius VI. consul S. C. interfecit. hac lege damnatum legimus C. Iunium Norbanum: quia seditione populi concitata, quod ad maiestatem pertinuit, Q. Seruilius Capionem innocentem damnasset. Variam tulit Q. Varius Sucronensis tribunus pleb. qui Philippo & Casare cos. in locum M. Liuij Drusi interfecti tribunus pl. creatus est. huius legis haec sententia fuit, ut quaereretur de ijs, quorum ope, aut consilio bellum italicum esset concitatum. quo criminis cum essent multi condemnati, & ad plures praeterea, quos damnari necesse esset, ea culpa pertinere uideretur: fecit sapienter senatus, qui decreuerit, ne, dum tumultus italicus esset, iudicium ullum lege Varia fieret. secuta est Cornelia, L. Sylla dictatoris: inde Iulia, C. Caesaris, in primo, ut opinor, lata consulatu, aut post victum in Pharsalia Pompeium. nam consul iterum, bello Pompeij, aut Alexandrino impeditus, abfuit. hac lex damnatis aqua & igni interdicebat. Postremo Antonia M. Antonij consulis, qui III. vir postea fuit: quae damnatis de maiestate prouocationem ad populum dabat. quod antea in vno

per-

perduellione, omnium de maiestate criminum grauissimum, licebat. in causa maiestatis, & proditiōis, & si quid esset huiusmodi, impunitatem indici datam Pedianus ait: in causa repetundarū negat. nulla verò prorsus in causa senatoribus licuisse indicium profiteri, ne videlicet summi dignitas ordinis minueretur, affirmat. Premium autem, si quis accusasset & damnasset, aliquem magistratum, ei datum crediderim eius ipsius, qui damnatus esset, magistratum, si modò accusator compeitor fuisset, aut ei alioqui per leges petere liceret: aut si reus magistratus designatus non esset, & magistratum antea gessisset, ius eodem loco dicendæ sententiæ, si modò senator esset accusator. nam, cum ait Cicero in oratione pro Ba'bo: Legum præmijs prætoriam sententiam, & prætextam togam consecuti sunt: apertè significat, quæ summa darentur accusatoribus præmia, hæc duo fuisse, potestatem dicendæ prætorio loco sententiæ, & magistratum: cum scilicet damnatus esset is, qui, ob gestam antea præturam, sententiam prætorio loco diceret: aut is, qui designatus esset in aliquo magistratu. quòd si hæc summa erant accusatoribus præmia: certè non nisi summis de criminibus dabantur. & si hoc, sequitur illud, vt ob maiestatem, quòd summum erat crimen, præcipuè darentur. Perduellio, quòd omnium de maiestate criminum fuit atrocissimum, (nam tunc est perduellio, cum in ipsam Rempub. vel in personam magistratus, aut principis inferatur iniuria) non à prætore, sed à II. viris cognoscebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui sororem occidit, & Sp. Cassium Vi-

scellinum, qui de regno cogitauit, perduellionis accusatos, alterum à populo esse absolutum, alterum condemnatum, & bonis publicatis, necatum, L. Iulius monumentis historiarum prodidit. quamquam Horatij factum parricidium, non perduellio videtur fuisse: & lege parricidij, quam Numa Pompilius fecerat, iudicatum esse, Hostilij regis iussu, Festus Pompeius docet. cur igitur perduellionem L. Iulius nominat? ait enim, Rex, concilio populi aduocato, 11. viros, inquit qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio. Causam hanc, fortasse veram, licet opinari: vel quia Numa, vir sanctissimus, parricidium omne perduellionem voluit esse: vel quia, si non omne parricidium, saltem illud, quod in cognatos, affinesue committeretur. Lege perduellionis primum 11. viri iudicabant, deinde ad populum erat promotio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum à 11. viris, deinde à populo de Rabirio iudicatum esse, cognoscitur. quod etiam Suetonius tradidit quamquam, multò ante, iudicem hoc de crimine populum fuisse, non modò Horatij proximo demonstratur exemplo, verum etiam ex eo, quod à Plutarcho in Poplicola de Vitellij, & Aquilij, qui patricia gentis vtrique fuerunt, proditum est. nam cum de Tarquinio rege restituendo cogitassent, damnati à populo pœnas morte debitas luerunt. Atque hoc vno crimine damnatos necare ciues Romanos licuisse, cum eo tamen, si populus ita iudicasset, (nam, alioqui ne liceret, Sempronius C. Gracchi tribunicia lege sancitum est) satis planè constat: quippe, cum & crucem Rabirio à Labieno accusatore in campo constitu-

flitutam Cicero dicat, & mortem lege Iulia irrogatam, posteriores etiam iurisconsulti tradiderint, rei quoque memoria post mortem condemnata. Notat Vlpianus, quod à nobis omittendum non fuit, purgandū fuisse crimen perduellionis etiam successoribus, si fortè reus obisset antè quàm de eo iudicatum esset. ait enim sic: is, qui in reatu decedit, integri status decedit. extinguitur enim crimen mortalitate nisi quis fortè maiestatis crimine reus fuerit. nam, si hoc crimen à successoribus purgetur, hereditas fisco vindicatur. planè non, quisquis legis Iulie maiestatis reus est, eadè conditione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo aduersus Remp. vel principem animatus. ceterum, si quis ex alia causa legis Iulie maiestatis reus sit, morte crimine liberatur. Hæc Vlpianus: quæ alij quoque confirmant, ut paulò post in crimine repetundarum ostendemus. Quemadmodum autem omnium de maiestate criminum perduellio grauissimum fuit: sic à populo ijs comitijs, quæ maxima omnium erant, centuriatis, inquæ, iudicabatur. quod in ea, quàm proximè nominavi, oratione pro Rabirio declaratur. idemq; Lilius, Valeriusq; significant, qui centurias nominant in eo perduellionis iudicio, quod de T. Graccho, & C. Claudio censoribus, accusante tribuno pleb. fiebat. nec à bito, quin Atilius ille Calatinus, Q. Fabij Maximi socer, quem scribit Valerius oppidi Soranorum proditiōis reus ad populum esse factum, centuriatis & ipsi comitijs causam dixerit: cum oppidi proditiō, quæ in Remp. grauis iniuria est, videatur esse perduellio itaque miror (ut aliud ex alio) cur proditiōem & maiestatem Peditanus quo-

dam in loco separatim nominauerit: cùm proditio certè in maieſtatem includatur, atque etiam, vt ego exiſtimo, perduellio ſit: quod inter maieſtatis crimina ſummum fuit. niſi ſi vt ſpe. iem, quo modo philoſophi loquuntur, à genere ſeiunxit, perduellionem ſcilicet à maieſtate. nam & vocabulum iſſim, Prodere, videtur propriè ac directè perduellionem ſpectare. eſt enim, vbi quis cum hoſtibus aduerſus Remp. conſpirat. Videtur etiam conſiderandum: cùm tribuni pleb. aliquem perduellionis accuſarent, vt duos, quos nominaui, cenſores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populū, vt de reo iudicaret, per centurias conuocarent. ſiquè tribunus ple. minor erat magiſtratus: centuriata verò comitia non niſi à maiore magiſtrato, vt conſule, prætoꝛe, eſſe habita, traditum eſt. Duendum quod veterū in libro patet, accuſaſſe quidem tribunum pleb. comitia verò maiorem magiſtratum, tribuno poſcente, habuiſſe & hoc ſignificat Liuius libro XXVI. cùm ait: C. Sempronius Blaſus perduellionis ſe iudicare Cn. Fuluius dixit, diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætoꝛe vrb. petit. eodemq; modo locutus eſt lib. XLIII. Vtriq; cenſori, inquit, tribunus ple. Rutilius perduellionē ſe iudicare pronunciauit, diemq; comitijs à Cn. Sulpicio prætoꝛe vrb. petijt. eſt igitur, petere diem comitijs, petere vt ſibi certo die comitia dentur. fuitq; hoc genus antiquum loquendi, quo & ante Liuium Valerius Antias uſus eſt. notaui enim apud Gellium hæc, hoc ipſo de crimine. lib. VII. cap. IX, Pepoſci, non popoſci, Valerius Antias lib. Annalium XLV. ſcriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. per duellionem ei diem dixit,

dixit, & comitijs diem à Q. Marcio pratore poposcit. Quæro etiam illud cur censores illos, perduellionis accusatos, in exilium ituros fuisse, si damnati essent, non morte multatum iri, Liviùs demonstrat, ait enim sic: Gracchus conceptis verbis iuravit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum. Hoc ego mihi videor hac tueri ratione posse: quia censor magistratus esset, nec interfici, aut omninò violari magistratum, leges sinerent. Addi fortasse & illud potest: non fuisse verè, quæ censoribus illis obijciabantur, crimina perduellionis: quod eorum alter concionem à tribuno pl. auocasset, alter eum intercessioni non parendo, in ordinem coëgisset: maiestatem quidè illam fuisse, perduellionem autem non fuisse: cum sit omnis perduellio maiestas, non omnis maiestas perduellio. quod si quis tribunum pleb aliùmve magistratū necasset, aut aduersus Rempub. tyrannidis causa consilia inijisset: verè tunc perduellio fuit. idèd & Cassium Viscellinum, de regno cogitantem, esse necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pleb. accusato, crucem in campo Marcio supplicij causa fuisse constitutam animaduertimus. Postea hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Cesaris, sed Octauiani, susstulit. Reperandarum crimen capitale, nec ne, fuerit, dubitatur à doctis. verum omnem dubitationè tollit vna distinctio: prioribus enim temporibus capitale non fuit: postea, cum avaritia magistratuum haud paulò latius manare iam in prouincijs cepisset, visum est vt acrioribus remedijs obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum est. vtrumque probatur

exemplis. L. Lentulum, de repetundis damnatum, postea cum L. Marcio Censorino censorem esse factum, tradit Valerius lib. 6. qua patet, damnatione ius Romanæ manendi ademptum illi non esse, siquidem censuram deinde sit affectus: quam gessit anno ab vrbe condita DCV 1. Idem illa confirmant, quæ scripta sunt libr. 1. rhetoricorum ad Herennium. Lex vetat eum, qui de repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locum qui petat, nominavit. veteris enim legis, non eius, quæ postremis Reip temporibus lata esset, exemplum videtur attulisse: cum libro de officijs 11. ita loquatur Cicero: Proxima quæque leges de repetundis duriores. Hæc mansisse Roma primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati essent, facile demonstrant. Rursus, capitale crimen fuisse, eorūq; damnatos exulasse, interdictis aqua & igni, a Gabinij, & C. Verri exemplo cognoscitur. quod si quis obiecerit, non eos lege exulasse. sed quia, cū soluendo non essent, aut omnino cū nolent solvere, voluntarium in exiliū profecti sint. adiungemus de C. Catone: quē & esse damnatū de repetundis, Cicero in Verrem, Velleiusq; tradunt, & exulasse Tarracone, ex oratione pro Balbo perspicuum fit: cū tamen aestimata ei lis esset tantummodo HS. XIIIX. millibus. vt exulasse videatur, quod fortasse posset aliquis de Gabinio, & Verre suspicari, ne salueret quod aestimatum erat, quod minime sanè pecunia fuit: sed quia legi, quæ repetundarum damnatis aqua & igni interdiceret, parere cogeretur. Est etiam apud Velleium P. Rutilij exemplum, repetundarum

lege damnati: quem exulasse, & Cicero in oratione pro Balbo, & epitome Liuiana lib. LXX. declarat. Verum, vt hac sint dubia, quæ tamē satis aperta mihi quidem videntur, Pediani testimonio nihil certius, nihil illustrius. is, vbi explanat illud Ciceronis in Verrem lib. 1. Auaritia supplicio communi, subiungit, Aestimatione litis, & exilio: satis manifestè exilium cum pecuniaria pœna in repetundarum crimine coniungens. Actionem fuisse in hoc crimine aduersus heredes nisi si rei in reatu, vt iurisconsulti loquebantur, perisset, cum ex ipsis cognoscitur iurisconsultis, tum Valerius indicat his verbis: C. Licinius Macer, vir pratorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in Manianum conscendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudiciū cogebat, prætexit amponentem cum vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum perisset, nec sua bona hastæ posse subijci: ac protinus sudario, quod fortè in manu habebat, ore & faucibus coartatis, incluso spiritu pœnâ morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illustris ingenij orator ab inopia rei familiaris, inusitato paterni fati genere vindicatus est. Pœna verò damnatis de repetundis, quod ex Pediano satis liquet, dupli fuit. Lex per annos D. C. hoc de crimine lata Romæ nulla est: consulibusq; Censorino & Manilio L. Piso Frugi tribunus ple. primum de repetundis rogationem tulit, vt Cicero lib. de officijs II. & in Bruto docet, eodemq; anno, aut certè proximo, alia lèx à Cacilio tribuno ple. lata est: qua damnatum L. Lentulum, eum, de quo proximè mentionem fecimus, qui postea censor fuit, prodidit

Vale-

Valerius lib. VI. necesse est enim, ut si ante censuram lege Cæcilia damnatus est, lata lex sit vel L. Marcio, M. Manilio cos. quo anno & Calpurnia lata est, vel certè Sp. Postumio, L. Calpurnio nã africano & Druso cos. qui anno proximo consules fuere, censuram Leniulus & Censorinus gesserunt. alia deinde leges de repetundis. Seruilia, Acilia, Cornelia, Iulia; quibus singulis aliquandiu iudicia sunt administrata: nam posterior quæque proximam superiorem abrogauit, sic tamē, ut quædam retineret, atque adeò interdum multa. nō enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius constituit, iisdem in rebus, aut omnibus, aut plerisque, idem crimen Acilius, cū suam legem ferret, esse voluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem à lege non admodum dissensisse crediderim. pœnam verò semper ferè auxit posterior lex, & iudicij rationem aliqua re multæ mutarunt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quattuor leges, quas proximè nominavi) is, qui cū Saturnino tribuno vel prætor est occisus, cū de repetundis rationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit, intra quod spatium hoc iudicij tempus conlaxit, ut accusatori dies XX. ad agendum, totidē defensori ad defendendam darentur. ante hanc legē ampliari quidem licebat, comperendinari verò in iudicio repetundarum non licebat. quæcum alterum lege Seruilia cōfirmatum, alterum, nulla in veteri lege scriptum sed nouum inductum. Acilia sustulit: qua de re Pedianus sic: Ante legem Glaucia de comperendinatione, aut statim sententia dicebatur, si absolendus

esset

esset reus: aut, Amplius, pronunciabatur, si videretur esse damnandus, cum dixissent iudices: Non liquet, hoc est, obscura est itaque ea pars, interposita dilatione, dicebat, in cuius peroratione videbatur obscuritas, comperendinatio verò utriusque partis recitatio est. & infra subiungit hæc. Alij sic. Inter comperendinationem, & ampliacionem hoc interest, quod comperendinatio ex vna tantum re dabatur, cum causam iudex non intelligeret. & omninò, si videbatur iudicibus bona causa, absoluebant reum: si mala, non statim dånabant, sed hac excusatione parcebant, nam, cum condemnandi nota esset C. littera, absoluedi A: ampliandi signum N. L. dabant, quo significabant non liquere: unde ampliatio nascebatur. quibus ex verbis primum illud intelligitur, in ampliacione aut accusatorem solum, aut defensorem iterum causam egisse. deinde, etiam hoc constat, esse, Amplius, pronunciatum, non cum ambigeretur, absoluedus, an condemnandus esset, reus, sed cum ita dilucide pateret culpa, & condemnandus omninò videretur in quo tamen, vi, quasi ad excusandam dilationem, speciem aliquam dubitationis præferrent, ampliandi signum in tabellis dabant N. L. tumq; iterum dicebat is, vel pro reo, vel contra reum, qui, quod proposuerat, argumentis non satis probasse videretur. Quod ad primum attinet: et si Pediano, sicuti debeo, plurimum tribuo, quero tamen, verène senserit, secus. venit enim in mentem suspicari, ne quemadmodum in comperendinatione, sic in ampliacione ab utraque parte iterum acta causa sit. Liuius enim libr. XLIII. causam de reperundis ex ampliacione utrim-

que

que ait esse actam. idem ex ijs verbis possum conijcere, que sunt apud Ciceronem actionis secunda libr. 1. in Verrem: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolo-bella spiritus, quid huius lacrymas, & concursationes proferam? Vocat alteram actionem post ampliationē. quod verbum spectare potius vtramque partem, quam alterutrum, videtur & Asconius ipse, non dubito, quin idem senserit. subiungit enim hæc in suo commentario: Hic apparet, etiam in ampliatione sic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cum dixit, ampliationem fuisse, non in causa dubia, sed in manifesta rei culpa, non ad causam melius cognoscendam, sed ad damnationem differendam: planè non assentior: nec tamen audeo dissentire. libenter enim existimauerim, Amplius, esse pronunciatum, cum obscura causa esset, nec de absolutione, aut condemnatione satis liqueret, propterea quæ amplius requiri ad causam demonstrandam videretur. nam, si ampliatio futura damnationis esset signum: quorsum, cum de Philodamo esset, Amplius, pronunciatum, tantoperè Dolo-bella & Verres contendissent, vt condemnaretur? non opera superuacanea fuisset? contenderunt autem, quia videbant posse fieri, vt absolueretur. quid? Pedianus ipse nonne contra suam sententiam loquitur? quasi enim oblitus ea, qua antè de ampliatione dixerat, hoc in loco ait: Mos veterum hic fuerat, vt, si absoluendus quis esset, statim absolueretur: si damnandus, statim damnaretur: si causa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, amplius pronūciaretur. Sed fortasse Pedianus excusari poterit, si tempora di-

stinguam-

flinguantur, hoc modo: vt ante legem Glaucia ampliatio fuerit dilata condemnationis iudicium: post legem verò Glaucia, obscuritatu, nec satis explorata sententia. vtrumque sanè duo Ciceronis loca, si quis attenderit, videntur ostendere: primum, in iudicio Philodami, de quo proximè dictum est. ibi enim, dubium fuisse post damnationem euentum iudicij. planè constat. deinde, cum ea dixit in eodem libro: Verùm, vt opinor, Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus. ante ea vel iudicari primò poterat, vel, Amplius, pronunciarì vtram igitur putas legem molliorem? opinor, illam veterem qua vel citò absolui, vel tardè condemnari licebat. nam hoc, Tardè condemnari, ad illud, quod proximè dixerat, refertur, Amplius, pronunciarì. vt ampliatio nihil aliud, quàm tardam condemnationem significare videatur. Differt etiam in hoc à comperendinatione ampliatio, quod ampliatio tantùm à iudicum arbitrio ac voluntate pendet, comperendinatio est illa quæ leui in iudicijs posita, sed petente vel accusatore, vel defensore nã, nisi alteruter, aut vterque petisset, nihil iudices de comperendinando reo cogitassent non potuisse autem comperendinationem inuitis iudicibus omitti, Padianus docet, cum ait, ideo testibus vsum esse Ciceronem, vt, si posset, comperendinationem tolleret. sperabat enim Cicero, causa per testes peracta, iudicibus probata, futurum vt de tollenda comperendinatione à iudicibus impetraret. ergo, tum in iudicibus, tum in accusatore, ac defensore situm fuisse comperendinandum, verè dixit. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam vetustior

fuisse

fuisse ampliationem, verba Ciceronis de lege Glauciae demonstrant & P. Licinio, C. Castrico cos. hoc est multis ante primam de repetundis legem annis, quam à L. Pisone latam diximus, ampliatos esse reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. XLIII animaduertimus Redeo ad rem: nec tamen à re longius diffusum est: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proximè agemus, comperendinationem simul cum ampliatione, qua vtraque Rei potius causa, quam accusatoris, videtur esse constituta, omnino sublatam esse iussit. Tulit eam legem M. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verri in causa praetor fuit, & cum C. Calpurnio Pisone post biennium consulatū gessit, tulerit autem in tribunatu pl an in praetura, minus constat latam tamen in tribunatu potius, quam in praetura, vt existimem, hoc adducor argumento, quòd reliquas de repetundis leges à tribuni ple omnes video rogatas esse, exceptis iis, quas patricij, qui tribuni ple. esse non poterant, rogarunt, vt Cornelia, Iulia. Scuerissimam fuisse hanc Glabronis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum, Cicero lib. 1. in Verrem, & Pedianus tradunt. itaque multi, nulla omnino. neque comperendinationis, neque ampliationis, dilatione interposita, semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus, ea lege damnati sunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit: Ego tibi illam Acilianam legem restituo: non dixit, restituo, quasi de lege a te Seruiliam lata, sed habuit rationem praesentis temporis, cum ex lege Cornelia, non iam ex Acilia, de repetundis quaerebatur. Acilia enim tollebat omni-

omnino & comperendinationem, & ampliationem: qua utraque, comperendinatio quidem certè, lege Cornelia permittebatur. id Cicero significauit satis aperte, cum dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum, ut causa dicatur. & in eo: Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. nam, si primus Glaucia, ergo aliquis post eum item de comperendinatione tulit. eum autem Acilium constat non fuisse: id quod ostendimus fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tempore iudicia de repetundis administrabantur. idemque declarat Pedianus, cum ait, ideo testibus usum esse Ciceronem, ut, si posset, comperendinationem tolleret. frustra enim Cicero conatus esset tollere, ac ne conatus quidem esset, si necessaria fuisset. Cum autem in eo loco subiunxit, ita mittam in consilium, ut, etiam si lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare: hoc dicit: Ita testes interrogabo, ita scelera Verris patefaciam, ut, etiam si lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi restituo, (adimo enim comperendinatum) permittat id, quod minime permittit, dilationem videlicet, iudices tamen, haudquaquam ampliantes, (comperendinationem non nominat, quia comperendinatio non iudicum, sed accusatoris, & defensoris erat, cum, eorum alterutro petente, fieret, ampliatio verò iudicum) magnitudine criminum, & vi probationum inspecta, sibi turpe arbitrentur non primo iudicare. Et, quod Aciliam Cicero mitissimam vocat, quam Asconius seuerissimam, uterque rectè: seuerissimam, si cum veteribus: mitissimam, si cum Cornelia conferatur. Hac

pluribus verbis, tum quia pertinent ad leges, tum quia locus Ciceronis in Verrem satis habet obscuritatis : & in eo interpretes omnes implicati, tanquam in salebra haeserunt. Quincta fuit Cornelia, L. Sylla dictatoris, quae comperendinationem, lege Acilia sublatam, restituit. fuit autem, ut posterior quaeque lex, durior, quam Acilia: etsi comperendinationem concedebat, quam Acilia tollebat. sicuti lex Glaucia durior, quam vetus: cum tamē Glaucia lege cōperendinari posset reus, veteri lege non posset. id Cicero significat his verbis: *Vtrā putas legē molliorē? opinor, illam veterē. eodemq; modo seuerior, quae consecuta est, Iulia, quam Cornelia.* quod idē Cicero in oratione pro posthumo tradit. Sunt autē lege Cornelia iudicia de repetundis omnia vsq; ad C. Caesaris, qui postea dictator fuit, primū consulatū administrata. consul enim Caesar nouā de repetundis legē rogauit. cuius quidem capita, quae ex veterum scriptis liceat colligere, haec maximē fuerunt: ut reterentur pecunia, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriōue publico cepisset, vel aliquis ex cohorte ipsius: ut urbani magistratus ab omni sordē se abstinerēt, neue plus doni munerisue in anno acciperent, quam quod esset aureorum centum: neue quis ob iudicem arbitriumue dandum, mutandum, iubendumue, ut iudicaret: neue ob hominem in vincula publica coniiciendū, vinciendū, vinciriue iubendum, vel ex vinculis dimittendum: neue quis ob hominem condemnandum, absoluendumue, neue ob litē aestimandā, iudiciūmue capitū pecuniaue faciendum, vel non faciendū aliquid

quid acciperet. quæ verba non minus pertinebant ad
 prouinciales, quàm ad vrbanos magistratus. item, ne
 quis omninò ob negotium faciendum, vel non facien-
 dum, per calumniã pecuniam acciperet. Cautum præ-
 terea, ne prouincie præsidũ auaritia premerentur, aut
 exhaurirentur: ne illi, qui prouincias regebant, quiue
 circa eos erant, negotiarentur, nec mutuam pecuniã
 darent fenusue exercerent: neq; hoc tantũ, sed ne vxo-
 rem quidem quisquam ducere posset ex ea prouincia
 oriundam, vel domicilium ibi habentẽ: neue filio vxo-
 rem ducenti consentiret: ne ijs in liberos populos ius de
 pecunijs creditis dicere liceret: item, ne quis de prouin-
 cia exiret, aut exercitum inde sua auctoritate educe-
 ret, bellum sua sponte gereret, in regnum alienum in-
 iussu senatus, ac populi accederet: vt libertas socijs,
 ac præmia ob merita in Rempub. data, integra essent:
 ne cuiquam aurum coronarium, aut imperare, aut ac-
 cipere liceret, nisi cui decretus esset à senatu triũphus.
 cautum etiam hac lege, ne dona acciperent quaestores,
 aut xenia: vt rectores prouinciarum rationes, prius
 quam decederẽt, apud duas in prouincia ciuitates de-
 ponerent: ne quis proconsul, aut proprator legatum
 suum ante se de prouincia dimitteret. quod ab Vlpia-
 no, in l. meminisse, traditum est. spectauit hac lex non
 modò ad eos, qui cum aliqua potestate erant, verũm
 etiam ad eos, qui curabant aliquod opus publicè faci-
 endum, frumentum comparandum, vel viam resi-
 ciendam: item ad legatos, qui prouinciarum recto-
 ribus à senatu dabantur, præfectosq; , & tribunes,
 quaestores etiam, totamq; cohortem pratoriam, si

quid accepisse à prouincialibus conuicti essent. eadem lege illud etiam sancitum erat, quid rectoribus prouinciarum, dum in prouinciam irent, à socijs populi Rom. liceret accipere. qua de lege Cicero, dum in prouinciã proficisitur, ita scribit ad Atticum lib. V. Adhuc sumptus nec in me, aut publicè, aut priuatim, nec in quemquam comstum. nihil accipitur lege Iuliaz, nihil ab hospite. postea verò quàm in prouinciam peruenit, eodem libro sic: Scito non modò nos fenum, aut quod lege Iulia dari solet, sed ne ligna quidem, nec præter quattuor lectos, & lectum, quemquam accipere quidquam. Ad hanc legem postea Cæsar, rerum potitus fortasse caput hoc addidit, vt repetundarum conuicti etiam ordine senatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod vel aucta, vt dixi, sua vetere lege potuit, vel noua lege lata, vel etiam, sine lege, pro ea, quam omnium rerum vnus habebat potestate. Scriptum etiã apud Martianum iuriscõsultum inuenio, lege Iulia repetundarum cautum esse, ne iudicare, neue testimonium dicere liceret ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset. De vi sequitur. ea duplex fuit, publica, et priuata. publica desinitur, ea, qua armis: priuata, qua sine armis infertur. priuatis. n. hominibus armorum vsutum in vrbe, tum in agro lege Iulia interdictum, nisi si haberent ea venationis, itineris navigationisue causa legimus in Marciano, tit. ad l. Iuliam, de vi publica. idq; renouatum à Iustiniano, scribit ipse in lib. Nouellarum const. tit. de armis. sed hoc ante legem Iuliam, & ante Magni Pompeij edictum. de quo legimus in Plinij naturalis historia lib. XXXIII. qui vetui in tumultu necis

necis Clodiana vllum in vrbe telum esse, primis tempo-
ribus institutum, obseruatumq, non dubuo. video e-
nim, Seruio regnante. populam Rom. ad centuriata
comitia in campum extra urbem propter ea conuenif-
se, quia in vrbe vsus armorum interdiceretur. serpit
deinde licentia: quam nouis legibus & edictis reprimi
necesse est. Publica vis vel contra Remp. & magistra-
tus, vel cōtra priuatos fiebat. cōtra Remp. & magistra-
tus capitalis erat se nper, contr: priuatos, non item, sed
tantummodò cum erepta vita esset. Priuatam vim nō
fuisse capitalem. etiamsi non probetur exemplis facile
tamen ex ipsa definitione licet existimare. Neque ve-
rò, vt de publica, item de priuata prator cognoscebat,
sed iudices dabat. ac ne de publica quidem semper. nā
existunt controuersia quadam de vi, quae consistunt in
iure ciuili, vt ea pro Caena: in qua non prator, sed re-
cuperatores, quos à pratore vrbus datos iudices esse iā
diximus, iudicarunt. ergo de publica vi modò prator,
cui ea questio obrigisset, (is autem nec vrbanus, nec pe-
regrinus erat, sed vnus de reliquis sex) modo iudices, à
pratore dati, cognoscebant. dabat autem eos prator
vel vrbanus, si caussa esset in iure ciuili, & ageretur
inter ciues, vt ea pro Caena: vel peregrinus, si agere-
tur inter peregrinos: vel vnus de reliquis sex, si cog-
nitio non à iure ciuili penderet. de priuata verò nunquā
prator, semper iudices à pratore dati cognoscebant,
pratore autem vel peregrino, si res esset inter peregri-
nos: vel vrbanus, si ciuus ciuem in iudicium vocaret, &
in iure ciuili posita caussa esset: vel vno de reliquis, si
de iure ciuili nulla esset consideratio. Nunc, quando de

capitalibus agitur criminibus, leges de vi publica narrabimus. Plotia fuit tribunicia, de vi publica priuatis ciuibus illata: (nam de publica contra Remp lex Lutatia fuit) qua Catilinā ab L. Paulo, M. Lepidi, qui 111. vir postea fuit, fratre, accusatū, in Sallustio legimus, Clodiū à Milone, in oratione pro Milone: M. Tutiū à C. Sempronio Rufo, in epistola M. Cœlij, qua omnes caussa, non dubito, quin capitales fuerint: cūm, Catilinam & Clodiū minimè leuibus flagitijs affines fuisse, cōstet: caussam aut. qua in iudiciū Tutiū est vocatus, extraordinariam Cœlius appellet. hanc legem tulit, opī nor, M. Plautius Siluanus tribunus pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. is, qui, vt iā diximus, legē iudiciariā tulit. Sequuntur consulares, primū Lutatia de vi Reipub. illata, quā Q. Lutatius Catulus consul, M. Aemilij Lepidi collega, in tumultu Reip. tulit: qua festis etiā diebus iudicium de vi iubeat exerceri, vt ex proœmio patet orationis pro M. Cœlio. eaq; damnati sunt, qui de Catilina socijs in vrbe remāserant. vn de illud in ea pro Sylla: Seueritatē iudiciorū, qua per hos mēses in homines audacissimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Cœlio his verbis: De vi queritis. qua lex ad imperium, ad maiestatem, ad statū patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legē Q. Catulus, armata dissensione ciuium Reip. extremis pœnē temporibus tulit: quāq; lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis exstinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, qua Sallustij nomine in Ciceronem inscribitur, vbi legis Plautiæ legitur, rectius fore, si legatur, legis

Lutatia: cūm eo loco de cōiuratorū damnatione verba fiant: qui vim non in priuatos ciues, qua lege Plotia iudicabatur, sed in vniuersam Remp. cōparauerant, cuius criminis quæstio Lutatiā ad legem pertinebat. & ob eam causam ipse Cicero pro Cœlio dixit: Quæ lex fumantes reliquias coniurationis exstinxit: cūm de Lutatia lege loqueretur. Sed quæri potest: cū Plautia lex de vi Ciceronis etate seruaretur, cur M. Cœlius, pro quo exstat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quam Plautia, sit ab Atratino, in iudiciū vocatus. quid enim aduersus Rempub. Cœlius cōmiserat? Facile respondeatur: non quod Romæ aut senatū obsedisset, aut magistratibus vim attulisset: sed quod, seditione Neapoli cōcitata, (id enim obijciebat accusator) intulisse vim Reip. videretur. nam in oratione quodā in loco ita scriptū est: Illam partē causse facile patior grauius, & ornate à M. Crasso peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorū pulsatione Puteolana quod attinebat ad Alexandrinorū pulsationem, aut ad venenū, quod Clodia necanda caussa paratū esse arguebat accusator. quibus in criminibus nō publica, sed priuata res agebatur, postulatū esset Cœlius lege Plotia, non Lutatiæ sed cūm simul crimēn de seditione Neapolitana cōiungeretur, quæ ad imperium statumq; Reip. pertinebat, propterea lege Lutatia est accusatus. atque hanc quidem partem causse M. Crassus egit: illam de veneno Clodia dato libenter Cicero suscepit, inimicitiarum caussa. sed principem locum dedit accusator, quo grauius reum opprimeret, seditionibus Neapolitanis. ideoq; lege Lutatia accusauit, cūm tamen,

præter seditiones Neapolitanas, alia crimina obijceret, lege Plotia, non Lutatia, vindicanda. nam, damnatos esse reos alijs criminibus, ac legibus, quam quo potissimum crimine, quaq; potissimum lege essent accusati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur vtrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cum diuersa essent de publica vicrimina, diuersis etiam quæri legibus oportebat. Post Lutatiam consularis Pompeia fuit, à Cn. Pompeio Magno III. consule post occisum Clodium lata: quæ & pœnam grauiorem, quam reliquæ de vi superiores leges, & formam iudiciorum breuiorem continebat. iubebat enim, vt prius, quam caussa ageretur, citati testes per triduum audirentur: dicta eorum iudices consignarent: quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, & coram accusatore ac reo pile in quibus nomina iudicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus postera die à quaesito sortitio iudicum fieret vnus & LXX. qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendum duis accusator horas, tres reus haberet, reusq; eodem die illo iudicaretur: prius autem quam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus reijceret, ita vt numerus iudicum relinqueretur, qui sententiâ ferret. Ll. hac lege qui damnati sunt, omnes exularunt, Milo, quia Clodium occidisset: Q. Pompeius, Syllæ dictatoris ex filia nepos, T. Munatius Plancus Bursa, sex. Clodius, quod, ijs auctoribus P. Clodij corpore in curiam ill. ito, curia flagrasset. cum eade enim Clodij, in Appia via facta, incendium simul curiæ, & oppugnationem domus M. Lepidi Pompeius

ea lege nominatim comprehenderat. sed hos postea, & omnes lege Pompeia de vi damnatos, vno Milone excepto, victor C. Caesar restituit. Pompei acōsularis iulii secuta est, à C. Casare post victum Pompeium lata, vt damnatis de vi aqua & igni interdiceretur. sic enim oratione i. in Antonium scriptum inuenimus. Aqua verò, & igni interdicere, nihil aliud est, quàm exilium, non nominatim, sed re ipsa inferre, damnato enim necessitas imponitur exilij, ope ea denegata, atque interdicta, sine qua viui non potest. quòd etiam Pompeia, & ante Pompeiam Plautia, & aliæ quoque superiores leges, vt puto, sanxerant. itaque non dubito, quin Caesar noua lege nouam sententiam, ad vim remouendam, attulerit. Quod autem iurisconsultorum in libris ita scriptum est, deportationem de vi publica dānatis, de priuata verò publicationem bonorum in tertiam partem iulia lege irrogatam possit aliquis suspicari, cum videat mentionem fieri deportationis, non esse legem iuliam, de qua Cicero mentionem facit, sed duas fuisse leges iulias, nam à C. Casare latam, alterā ab Augusto. ego autem sic existimo, vnam omninò fuisse. nam, si duæ, aliquid crederem iurisconsultorum in libris, distinctionis causa, additum: sicuti, ad legem iuliam de adulterijs, addit Vlpianus: Hæc lex ab Augusto lata est: ne qua scilicet ex iulie nomine dubitatio posset existere. vnam igitur de vi puto iuliam legem, tamq̃, latam à C. Casare. nam, quod deportatio nominatur, quæ ante Augustum nulla fuit: sciendum est, sublata aqua & ignis interdictione, eam successisse: cū tamen veteres eadem leges valerent. itaque & in lege

Cornelia de sicarijs & veneficijs, quam tulit L. Sylla Reip. temporibus, deportationem tamen Martianus nominat. sed redeo ad sententiam legis. Si commissa via armis non esset, verum aut virgo, aut vidua rapta esset: raptor, & qui opẽ tulisset, capite plectebatur. Hac lege tenebatur, vt Martianus ait, qui turba seditionisue faciendæ consiliũ inijssent, seruosue, aut liberos homines in armis habuissent, omnesq; puberes cum telo in publico deprehensi. Subiungit idem: de vi priuata damnatos, neque senatores, neque decuriones, neque iudices esse, neque honorem vllum capere, iulia lege, potuisse. Consularis & Antonia, à M. Antonio post obitum C. Caesaris lata, vt damnatis de vi ad populum prouocatio esset quod ad conciliandos sibi multitudinis animos, qui tyrannidem spectaret, excogitauit. Harum autem legum testimonia non recito, ne perdat narratio dignitatem, neue non modo alijs, verum etiam ipse mihi molestiam pariam, dum illa crebrò repetantur, vt ait, vt scribit, & eiusdem generis alia. Peculatus à principio grauissima pœna fuit duarum ouium, & triginta bouum, lege Menenia, Sestia: postea lege Ateria, Tarpeia cautum est, vt bos centussibus, ovis decussibus aestimaretur, quæ ne leuior, & contemnenda multa videretur, addit Gellius, quod omisit Festus, in singulos dies, tot autem, opinor, dies, quot magistratus iudicasset, præter aestimationem furti. Peculatus igitur eo tempore capitalis non fuit. quod Lilius quoque significat lib. XXVII. cum ait, M. Lilius erat, multis annis antè ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam ad eò agrè tolerat, vt & rus migraret, &

per multos annos & vrbe & omni cœtu careret hominum. Ex his verbis, non esse M. Liuium, qui postea Salinator est appellatus, aqua & igni interdictum, sed, affectum animo grauius ex eo iudicio, iratum populo, sua spē vrbe cessisse, animaduerto eum autem peculatus nomine à populo esse damnatum, ex eo libello didici, quem nescio quis de viris illustribus composuit. est enim in eò ita scriptum: Liuius Salinator primò consul de Illyrijs triumphauit: deinde, ex inuidia, peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Mæcia, condemnatus & apud Liuium libr. XXXIIX. damnato de peculatu L. Scipione Asiatico, Africani maioris fratre, litis aestimata, & carceris, nisi solueret, mentio fit: aqua verò & ignis interdictio nulla nominatur habemus etiam exemplum M. Camilli, qui urbem Romam obsidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam prædam, vt ait Liuius, à L. Apuleia accusatus, XV. millibus grauis æris damnatus est. abiit autem in exilium ante iudicij diem: quia, cum, se damnatum iri, de suis tribulibus & clientibus cognouisset, de patria maluit decedere, quam iniquissimam multam, populi suffragijs irrogatam, exsoluere. nam damnatis de peculatu vel soluendum erat quanti litis esset aestimata, vel in vinculis, quoad soluerent, miserè viuendum quod in Scipionis Asiatici iudicio, quo de proximè dictum est, Liuius significat. quod si reus, iudicio non expectato, in exiliū voluntarium abiisset: tunc accusationem quidem is, qui cœperat, persequeretur: reum tamen absentē nō alia quā pecuniaria pœna populus condēnabat: eamq; pecuniam soluere, si rediret, damnatus cogebatur,

aut,

aut si soluendo non esset, in carcerem ire. & cum ait Liuius de Camillo lib. V. Non prius ab Ardea profectū Camillum, quàm comperit legem latam: quod iniussu populi mutari sinibus non posset: non significat, quod fortasse videri possit, non licuisse Camillo aliam in ciuitatem, extra populi Romani ditionem, migrare: sed, non potuisse Romam redire, nisi, quam ab eo solui pecuniam populus iusserat, aut solueret, aut, lege lata, rescissioq; populi iudicio, liberaretur. non enim in exilium ire coactus esset, si multa satisfecisset. idq; satis apertè Liuius declarat, cum ait: Accitū domum tribulibus & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum, responsum tulit, se collaturos quanti damnatus esset, absoluerit eum non posse. quare non fuit capitalis peculatus, cum pecunia puniretur: sed, vel quia soluere multam rei non possent, vel quia nolent, ut Camillus, tanquam in exilium proficiscebantur. Quod si quis de Marcio Coriolano id, quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, mihi obijciat. perpetuo exilio à tribubus esse multatum, quod prædam in Antiati agro factam occultasset. nec in publicum retulisset: fatebor fortasse peculatum fuisse, quo Marcus est condemnatus, iudicium tamen illud non vocabo, sed vim quandam & impetum multitudinis concitatae. vlcisci plebs cum alias iniurias à Marcio acceptas, tum illam maximè voluit, quod cum frumētum à senatu peteret, vnus ex omnibus patricijs acerrimè restiterat. quare in illo iudicio nihil minus, quàm quid leges vellent, à plebe spectatum est. Quod autem Dionysius & Plutarchus, non absentem, sed præsentem, Liuius autem contra damna-

tum absentem tradit: Liuius magis assenserim, est enim verisimilius, Coriolanum, irritata plebis vim timentem iudicio se non commississe, & ante iudicij diem vrbe exiisse. accedit illud, quod, etsi de Coriolani exilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus est, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionysius nominatum quidem à Sicinio tribuno pl. prædam Antiatem in Coriolani accusatione significat, sed vt perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur: quod eam prædam Coriolanus amicis & clientibus diuisisset, eo consilio, vt socios & satellites ad parandam tyrannidem quamplurimos haberet. quare, si verum est, quod Græci homines scriptum reliquere, multatū exilio Coriolanum, cum Liuius, nō damnatum exilio, sed damnatum in Volscos exulatum abijisse tradat, vt significare quiddam de voluntario exilio videri possit: tamen, vel quia iudicium illud non fuit, sed furentis plebis impetus, vel quia cum peculatu coniunctum vnā fuit perduellionis crimen: nihil obstat, quin peculatum ex eo genere criminum fuisse credamus, quo in genere non capitis erat, sed pecunie pœna constituta. Hoc de crimine lex nulla nominatur. sed ante M. Aemilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno superior Africa nus à duobus Petilijs tribunis pl. est accusatus, iudicem senatum fuisse, Liuius libro XXXIIX. significat his verbis. Huic rogationi Q. & L. Nummiij intercedebant. senatum querere de pecunia non relata in publicum, ita vt antea semper factum esset. æquum censebant. tum Q. Terentium Culeonem prætorem de pecunia,

nia, quæ capta, ablata, coacta ab rege Antiocho diceretur, querere patres iusserunt. eoq̄ cognoscente L. Scipione, Asiaticus damnatus est. me tamen idē Liuius in dubitationem adducit. senatusne, an populus ante eos consules quos nominauit, de peculatu quaesierit. scribit enim ducibus libris, XXV II. & XXI X. M. Liuium Salinatorem post priorem consulatū à populo esse condemnatum, ideoq̄ eum, cum censuram gereret, tribus omnes, excepta Macia, in ararios retulisse, quod & innocentem se condemnassent, & consulem postea censoremq̄ fecissent. eam porro damnationem peculatus nomine fuisse, docet is, ut iam ostendi, qui de viris illustribus librum conscripsit parum igitur ipse sibi constare Liuius videtur, qui ante consules M. Aemilium & C. Flaminius semper de peculatu senatum quaesisse affirmet, cum idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatum ante dixerit. sed videlicet existimo, quouis de crimine, si tribunus ple. aliquis esset accusator, populum iudicare potuisse. id quod ante dictum est, exemplisq̄ comprobatum. quare, ne graui auctor, T. Liuius, damnetur inconstantia, locum hac habeat exceptio. Post Africani eiusq̄ fratris Asiatici accusationem, prator cum iudicum consilio de ijs, qui peculatus arguerentur, quaestionem exercuit. id opinor lege ab aliquo magistratu lata institutum. alioqui quod senatus vniuersi munus erat, ad pratorem, certumq̄ iudicum numerum, senatu negligente, transfatum, vix putarim. Lege postea iulia capitalis peculatus factus est: quod iurisconsulti declarant. nec iniuria: cum & repetundarum crimen, huic admodum simi-

simile, capitale iam antea fuisset. cur enim, quod socijs
 tribuebatur, id ararij, hoc est ciuium, causa minus fie-
 ret? tametsi Caesar, cum tam acriter de peculatu ca-
 uit, suam potius rem, quam publicam spectauit. sibi e-
 nim, qui omnia teneret, furtum fieri statuit, non Rei-
 pub. Lege autem peculatus tenebatur, si quis pecuni-
 am publicam surripuisset, vel, ut surriperetur, curasset:
 si quis in aurum, argentumue, aut as publicum quid indi-
 disse, vel immisiuisset, fecissetq; dolo malo, quo id pei-
 us fieret. Hæc apud Venuleium scripta sunt. Quod au-
 tem additur, eadem Iulia lege obstrictos fuisse qui as,
 in quo leges incisæ erant, refixisset, vel quid immutaf-
 set, aut in publicis tabulis deleuisset, induxissetue: hæc
 ego non ad peculatum, sed ad maiestatem retulerim
 quod si pretio commissum id fuisset: ne sic quidem pe-
 culatus mihi videtur, sed damnandi potius maiestatis
 & corruptus, & corruptor. quedam enim incerta cri-
 mina in maiestatem conferebantur: neque aliud crimẽ
 patebat latius, atque etiam, quod in lege Iulia pecu-
 latus ait Vlpianus scriptum fuisse, ne quis ex pecunia
 sacra, religiosaq; auferret, interciperet, in rem suam
 verteret, non peculatum magis, quam sacrilegium: fuisse ex-
 istimaui. Hæc præterea sunt in crimine peculatus:
 si qui imperator pecuniam ex præda captam penes se
 priuatim retinuisset, eamq; nec in triumpho tulisset, nec
 in ararium retulisset. Pœna peculatus vel pecuniariæ
 fuit, vel capitalis: nam, qui prædam ab hostibus captã
 surripuerat, in quadruplum damnabatur: ceteris au-
 tem aqua & igni interdicebatur. postea irrogata est
 alia lege deportatio, abrogata interdictionis pœna.

depot=

deportati verò, quod in Vlpiano legimus, sicut omnia
 pristina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam
 vt repetundæ ita peculatus publicum furtum fuit: pro-
 pterea. vt in repetundis, sic in peculatu astimationes
 fiebant litium, contraq; heredes, vt scripsit Papinia-
 nus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. pecula-
 tum tamen, quod ante quinquennium esset admissum,
 obijci non oportuit, si Venuleio credimus. Cum pecula-
 tu residua pecuniæ coniunguntur. damnum enim viro-
 que modo infertur erario. residua autem pecunie sunt,
 vt ait Paulus, quæ priuatim retinentur, cum vel in v-
 sum publicum erogari, vel in erarium inferri debeant.
 nec minus in hoc crimine quàm in peculatu, actio ad-
 uersus heredes dabatur. quæq; de pe. ulatu, eadem re-
 siduis de pecunijs lex cauebat. vt non dubitem, quin
 eadem pœna sit damnatis irrogata amplius quidem
 tertia parte, quam deberent, soluisse eos, qui de residu-
 is pecunijs damnarentur, Martianus ait. capitis autē
 lege Iulia esse damnatos, verissimillimum est. Inter si-
 carios graue crimen fuit, & ad vim pertinuit, propria
 tamen lege Cornelia vindicatum est, sicuti nec de per-
 duellionis crimine, quod ad maiestatem pertinuit, ea-
 dem lege, qua de reliquis maiestatis criminibus, quasi-
 tum est: cum perduellione populus, de reliqua verò ma-
 iestate prator cognosceret. Lege de sicarijs Cornelia,
 quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem oc-
 cidisset, aut occidendi causa cum telo ambulasset, vel
 venenum parasset, habuisset, vendidisset: siue qui pri-
 uatus testimonium dolo malo dixisset. quo quis iudicio
 publico condemnaretur: aut si magistratus ob capitalem
 causam

causam pecuniam accepisset, eorumque quid fecisset, quod legibus permissum non esset. adiectum est ex S. C. eadem lege teneri eos, qui homines libidinis, vel, ut iurisconsulti loquuntur, pro mercij causa castrauissent, aut filios, exceptis Iudæis, circumcidissent, sacrificia uero mala fecissent, habuissent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidissent perfugam, vel vim inferentem, vel pudicitiam violenter attentantem. exceperat etiam eos Sylla, qui obrelata proscriptorum ciuium capita pecuniam ex arario accepissent: quos tamen postea C. Caesar, cum de sicarijs quæreret, in sicariorum numero habuit. hac lege tenebantur etiam ij, quorum fraude, aut consilio naufragi per vim suppressi fuissent, qui uero data opera in eorum, quos odissent, res atque bona incendiurn immisissent. Hic, quæ pœna esset lege Cornelia ijs, qui hominem occidissent, fortasse quæretur. mors ut iam significauimus, non fuit, sed aquæ & ignis interdictio. nam Cato censorius, ciues Romanos necari, aut verberari, perduellibus exceptis, lege lata vetuit. quod si quis obijciat, à Nafica Ti. Gracchum, ab Opimio Cauium, à Mario Saturninum, & Glauciam, à Cicerone ipso ciues Romanos vita priuatos, neque tamen quemquam eorum lege Porcia condemnatum: huic facile satisfieri poterit, si ita respondebitur: cum S. C. illud fieret, quo deuentum nisi difficillimis, ac periculosissimis Reipub. temporibus non esse, traditum est: Darent operam consules, ne quid Respub. detrimenti caperet, iacuisse prorsus legem Porciam, & impunè licuisse ciues seditiosos, nec salutariter de patria cogitantes interficere. quibus S. C. excitati, atque armati Nafica, Opi-

mius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Portiam, quod nisi fecissent, timendum magnoperè fuit, ne leges reliqua omnes perniciosas malorum civium consilijs, ac scelere, conciderent. leges enim ad salutem publicam referuntur. ea cum in dubium venit, si legibus subuenire non licet, ad vim confugitur. eaq; iusta vis, ea pietas in patriam est, nullo neque presenti, neq; posteritatis iudicio damnata, sed omnium saeculorum perpetuis sermonibus, ac laudibus excepta. Atque hanc in ciues ultimo supplicio animaduertendi potestatem non nisi S. C. ut diximus, consulibus esse datam (nam legibus multare ciues morte non licebat) illa in Catilinam indicant: Ad mortem te Catilina duci iussu consulu iampridem oportebat. habemus enim S. C. in te Catilina vehementer, & graue. non deest Reipub. consilium, neq; auctoritas huius ordinis. nos, nos, dico aperte, consules desumus. decreuit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid Resp. detrimenti caperet. nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis simili S. C. C. Mario, L. Valerio cos. permissa est Resp. num vnum diem postea L. Saturninum tribunum pleb. & C. Seruilium praetorem poena remorata est: at nos vigesimum iam diem patimur hebescere auctoritatis. habemus enim eiusmodi S. C. veruntamen in tabulis, tanquam in vagina, reconditum, quo ex S. C. confestim interfectum te Catilina conuenit. & Sallustius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerunque in atroci negotio solet, ut darent operam consules,

sules, ne quid Resp. detrimenti caperet. ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiaq₂ imperium atque iudicium summum habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Verum, quia S. C. huiusmodi non nisi aduersus eos ciues fieri solitum est, qui vel perniciosis legibus, vel armis, vel alia quavis ratione Kemp. oppugnarent, perduelles fuisse T. & C. Gracchos, Saturninum, Glauciam, Catilinam, eiusq₃ socios, ideoq₂ non modò S. C. sed lege quoq₃ Porcia concedente, iure cæsos, licet existimare. Opponitur etiam illud, quod à Pediano traditum est. L. Tubulus, homo pratorius, atate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cum de exilio esset accersitus, ne in carcere necaretur, venenum bibit. qui si necem timuit, non videtur, satis sibi constitutum fuisse presidij in lege Porcia, iudicasse. Ego contra sic. Potuit Tubulus commissi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo supplicio neque Porcia, neque vlla omninò lex vetabat, sibi esse conscius: ideoq₂ mortem iure pertimescens, ne in carcere necaretur, venenum bibit. potuit etiam perduellione non commissio, deterritus conscientia potius, quam legibus, mortem timere, ut ij, quos aliquo scelere contaminatos furia vexant: horrent omnia: quocunq₂ adspexerint, aut venerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & securis, ibi factis eorū digna sibi videntur intueri. timuit igitur Tubulus, ne quē admodū multi ob rectè facta legibus soluti sunt, ut summos honores ante legitimā atatē, aut aliqd, qđ nemini præterea cōcedi

soleret, consequerentur: sic ipse, quandoquidem se ab exilio reuocari videret, exilio grauius aliquid, mortem nimirum, vel contra leges ob flagitia plurima subire cogeretur. certè, quò minus de Porcia legis perpetua vi, perpetua inquam ad vsque postrema Reipub. tempora, in dubiũ veniam facit illa vox. Ciceronis in Verrem lib. V. O nomen dulce libertatis: ò lex Porcia, legesq; Sempromia: hucine tandem omnia reciderunt, vt ciuis Romanus, in prouincia populi Ro. in oppido fœderato, ab eo, qui beneficio populi Ro. fasces & securis haberet, deligatus in foro virgũ caderetur? & pro C. Rabirio perduellionis reo, Porcia lex, inquit, virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium licitori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Caesaris apud Sallustium, si pro perduellibus, Lentulo, Cethego, Gabinio, & reliquis, Reip. statum non leuiter labefactare, sed omninò conuellere conantibus, dicuntur: quantò plus habere loci videantur, si pro ciuibus, qui priuatis hominibus vim attulerint, nihil aduersus maiestatem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quam obrem in sententiam non addidisti, vt prius verberibus in eos animaduerteteretur? an, quia lex Porcia vetat? atqui & alia item leges condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti, iubent. & infra: Maiores nostri, Græcia morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis summum supplicium sumebant, postquam Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones valere: circumueniri innocetes,

aliaq;

aliaq; huiuscemodi fieri cœpere. tunc lex Porcia, aliaq; leges paratae sunt, quibus legibus exilium dānatum permissum est. Exstat etiam Milonis exemplum. qui si, occiso P. Clodio, de qua nece & querendam extra ordinem, ut in atrocissima re senatus censuit. & à Pompeio Magno consule lata noua lex est, Porciae legis beneficio vitam retinuit, ciuili tantum morte, hoc est, exilio, affectus est: multo magis reliquos ciues, qui leuiora delicta commisissent, eiusdem legis per fugio esse vfos, naturalemq; mortem effugisse, credibile est. At in oratione pro Caccina, & in primo de Oratore mors, quasi poena legibus irrogata, nominatur. nam pro Caccina: Nulla, inquit, in lege nostra reperietur, ut apud ceteras ciuitates, maleficium vllum exilio esse multatum: sed, cum homines vincula, neces, ignominiaq; vitant, quae sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exilium. de Oratore autem: Vitia hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, vinculis, verberibus, exilijs, morte multantur. Hac loca legem Porciam non infirmant, sed ad perduellionis crimen spectant. quo vno in crimine ciues Romanos occidi vetustis legibus licuisse, iam diximus: quas tanquam ciuitati saluatae, neque Porcia, neque lex vlla vnquam abrogauit. Sed venit in mentem querere, magistratus ne soli, quorum in vindicandis Reus potestas esset, an etiam priuati lege Porcia tenerentur. Primum, vbiunque huius legis mentionem fieri video, verbum nullum animaduerto, quod ad priuatos referri possit: ad magistratus omnia manifestè spectant: idq; ea maximè, quae proximè recitata sunt, Sallustij verba declarant. deinde, quorsum de

*priuatis? an verifimile, nullam antea in ciuitate legem de vi fuiſſe? an poteſt vlla ciuitas ſine legibus, praſer- ſim ijs, qua vim, qua iniurijs arceant, non dico diu vi- gere, ſed omninò ſtare, atque incolumis eſſe? ante igitur de priuatorum vi leges multa. magiſtratus autem à corporibus ciuium Romanorum abſtinere prima iuſ- ſit Porcia lex: quam deinde alijs legibus idem iubenti- bus confirmatã, Salluſtij teſtimonio cognofcitur. ſed, vt de priuatis Porcia non loqueretur, intelligi tamen, quis non videt? nam qua poteſtas & magiſtratibus, & contra fontes, omniq; ſupplicio dignos adimitur, an ea priuatis relinquetur? Reſtat, vt ſoli peregrini, ſi modò ita meriti eſſent, necarentur. id quò minus fieri liceret, nulla lex vnquam vetuit. & faſces illi, ac ſecures, qua magiſtratibus praſerebantur, poteſtatis quidẽ, vetuſto more, erant inſignia, eius tamen poteſtatu, quã in pere- grinos tantum liceret exercere. exilium, publicatio bo- norum, carcer nocentibus ciuibus propoſita fuerunt: onors, niſi ſi quis & in ipſam Rempub. & quam acer- biſſimè peccaſſet, (omnium enim de maiestate criminũ perduellio ſummum erat) timenda non fuit. Illud mi- ror, cum praetor de crimine inter ſicarios quaerere ſole- ret, Suetonium tradere, C. Caſarem in adilitate qua- ſtionem de ſicarijs exercuiſſe. quod forte illi à ſena- tu extra ordinem mandatum. Quod autem à Martia- no ſcriptum eſt, vt digeſtorũ lib. XLIX. conſtant, le- giſ Corneliae de ſicarijs & veneficis pœnam fuiſſe de- portationem in inſulam: nolo aliquem ided perturba- ri, quia, Sylla d'ictatore, id eſt, Reipub. temporibus, de- portatio nominetur quod à me iã negatũ eſt. nã Sylla
pœnam*

pœnam irrogauit aqua & ignis interdictionem : cuius in locū deinde successit deportatio, vt Vlpianus non semel Iustinianusq; declarant. spectauit igitur Martianus sui temporis consuetudinem, pœnamq; nominauit, non eā, quam in sua lege scripserat Sylla, sed eam, qua tunc, sublata aqua & ignis interdictione, lege Cornelia damnari plectebantur manebat enim, & obseruabatur eadem lex, pœna mutata. De parricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex: qua permittebat, vt monstruosi partus impune possent necari, vel exponi. hanc legem, si, vt alias, à familia nominare volumus, Siluiā licebit appellare. est enim Romulus Siluia gentis prænomen. reliquiq; sex, qui Romæ regnarunt, suum omnes nomen, & pronomen habuerunt. tulit idem de parricidio, id est, de cade hominis liberi, nam aduersus eos, qui patrem, aut matrē occidissent, pœnam nullam statuit: qui neminem vnquam tam ab humanitate auersum, tam natura inimicum fore existimaret, vt parentibus, vnde vitam ipsam, ac lucis vsuram accepissent, manus afferret. neque per annos DC. Romæ quisquam tale facinus perpetravit post Hannibalis bellū L. Ostius patrem fertur primus occidisse. Romulus autē, quicumque hominem occidisset, parricidā appellari voluit. Etiam Numa Pompilius legem his verbis composuit, ac edidit: Si quis hominem liberum sciens morti duit, parricida esto. qua lege Tullus Hostilius rex Horatium illum, qui sororem occiderat, voluit iudicari. postremis Reip. temporibus pœnas aduersus parridas, lege lata, C. Casar auxit. tulit enim, vt parricide non exilio solum, vt antea, sed bonis etiā omnibus multarentur: re-

liqui verò, capitalium rerum condemnati, dimidia bonorum parte, cùm antea integris patrimonijs exularent. Hic, propter nominis potiùs, quàm rei similitudinem, leges de parricidio subiungemus. aliud enim est, esse parricidã aliud, esse patricidam. parricida parem occidit, hoc est ciuis ciuem: patricida patrem, vt matricida matrem. Sanxit igitur lege Pompeius Magnus, vt, qui hoc tam impio crimine damnatus esset, insutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia in mare, vel in amnem proiectus, vitam omnium elementorum vsu priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege sanxerat: sed Pompeius noua lege correxit, addidit q̄ multa, & interea, vt, non qui patrem, matrẽmue tantum, verum etiam qui cognatos, aut patronos occidissent, patricidij lege tenerentur. tamen si non omnes eadem pœna afficiebantur. nam, qui cognatos, aut patronos occiderant, ys pœna erat ea, quam lex Cornelia de sicarijs irrogabat. summo autem illo, quod memorauimus, supplicio, quod à rege Superbo excogitatum historiae narrant, vt puniret grauius M. Tullium II. virum, qui librum de sacris mysterijs describendum Petronio Sabino tradidissent, mactabantur ij, qui patrem, aut matrem, auum, aut auiam necassent de quibus tamen, nisi confessi prius essent, supplicium sumi leges vetabant. Nunc de veneficio dicendum. locus autem videtur postulare, vt, antequam ad leges veniamus quæ nobis est proposita tractatio, noua quadam afferamus, quæ fore non inutilia credimus nõ modò litterarum humanarum studiosis, verum etiam ipsis iurisconsultis, ijs quidem, qui paulò splendidiorem doctri-

doctrinam colunt, quales maximè nouimus, excellenti non minus humanitate, quàm doctrina præditos viros, Romæ, Siluestrum aldobrandinum, Antonium Augustinum: Florentiæ Lælium Taurellum: Mediolani, M. Antonium Caymum: Veronæ, Franciscū Morandum: Brixie Iacobum Chiziolam, Vincentiū Portulacum, qui latinè scribendi elegãtia, meo iudicio, ad antiquorum laudem accedit proximè: Patauij verò, ius ciuile eximia cum laude profitentem, Vidum Panciolum, familiarem meum, qui noctes vigilat serenas, vt ait Lucretius, assiduoq; studio antiquitatem ex tenebris educit. Primum igitur illud ponatur, veneficij crimen fuisse capitale: alterum, de eo quasiisse nõ prætorem modò, qui & iudex quæstionis dicebatur, verùm etiam iudicem quæstionis, qui prætor interdum non erat: tertium, videri mihi satis manifesto errore Budaum, virum alioqui benè doctum, in suis annotationibus esse lapsum, qui criminalibus, vt appellant, in causis, præter prætorem vrbantum, neminem quasiisse. eumq; tum, nomine commutato, iudicem quæstionis esse dictum, tradiderit. Capitale fuisse veneficium, indicat exilium Oppianici, de veneficio condemnati: cuius mētio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cùm futurum ait Cicero, si Cluentius veneficij reus damnetur, vt patris sepulchro priuetur. clarissimè autem hoc significatur Institutionum iuris ciuilis libro IV. Prosequimur alterum, quod paulò difficilius videtur. Iudicium quæstionis duo video fuisse genera: vnum eorum, qui, cùm prætores essent, quæstionis etiam iudices appellabantur: alterum eorum, qui, cùm prætores non essent,

capitali tamen de crimine quærebant. de iudice quæ-
 stionis prætoris, patet ex ea, quam proximè nominavi,
 pro Cluentio, in qua ita scriptum est: iubet lex, iudi-
 cem quæstionis hoc est, Q. Voconium, eosq̄, qui illi iu-
 dices obuenerint, querere de veneno. Voconium au-
 tem prætorem fuisse, duobus argumentis conijcio: pri-
 mum, quod in eo loco paulò antè Cicero dixit: Quid
 sibi illi scribæ? quid lictores? quid cateri, quos appa-
 rere huic quæstioni video, volunt? lictores enim, qui
 magistratum non gereret, non habebat. iudicem au-
 tem quæstionis magistratus nomen fuisse, certè nemo
 dixerit. Alterum argumentum est, quod ibidem Cice-
 ro subiungit de alijs prætoribus, suam vnoquoque quæ-
 stionem exercente. Hæc, inquit, quæstio sola ita gu-
 bernatur? quid M. Platorij, & C. Flamini inter si-
 carios? quid C. Orchinij peculatus? quid mea de pecu-
 nijs repetundis? quid C. Aquilij de ambitu? quid reli-
 que quæstiones? quibus ex verbis, prætorem fuisse Vo-
 conium, qui iudex quæstionis appellatur, quis non in-
 telligit? nam, etsi prætores non nominat, satis tamen
 constat, de prætoribus intelligi. à quibus enim & totæ
 quæstiones, nisi à prætoribus, & tam graues exercerentur,
 inter sicarios, de repetundis, de ambitu, pecula-
 tus? præterea, se quæsiisse de repetundis, in eo loco Ci-
 cera dicit, quod ab eo factum in prætura, Valerius, &
 Plutarchus confirmant. vt omittam, quod quæsitorem
 Aquillium nominat: cuius annum fuisse legitimū, eun-
 dem qui Ciceroni, ad petendum consulatum, prima do-
 cet ad Atticum epistola. ex quo, fuisse collegas in præ-
 tura, licet existimare. quod etiam libr. 11. de officijs

manifestum est. collegam enim suum Cicero appellat. Rursus iudicem quaestionis Iunium, qui praetor non erat, quaesivisse de veneno in Oppianici causa, docet Peditianus his verbis: Iunius quaesitor fuit in Cluentij causa, Verre praetore: in qua Oppianicus damnatus est. & alio loco: Damnato Oppianico, res in invidia fuit, quod pecunia reus videretur oppressus: & princeps illorum iudicum damnatus est C. Iunius, quod diceretur alios supposuisse, qui reum damnarent, non eos, quos praetor Verres fuerat subfortitus. neque hic eum Peditianus, neque supra praetorem nominavit. Cicero autem in ea pro Cluentio, Condemnatus est, inquit, C. Iunius, qui ei quaestioni praesuerat, adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cum esset iudex quaestionis. & alio loco: Quinctius tribunus ple. conuicium C. Iunio iudici quaestionis maximum fecit. non fuisse autem praetorem, aperte, sic inquam aperte, ut clarius esse nihil possit, idem demonstrat in eadem, his verbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quaestioni praesuerat, iniectum esse memini, & illum, hominem edilicium, iam praetorem opinionibus hominum constitutum, de civitate esse sublatum. Ecce, non praetorium, sed praetorem opinionibus hominum constitutum dicit: quod, eum praetorem sine dubio futurum, homines opinarentur. praetor autem si fuisset, non eum edilicium, sed praetorium vocasset: laudabant enim veteres, ubi ornare aliquem vellent, ab eo magistratu, quem postremum gessisset, itaque, homo edilicius, praetorius, consularis, dicebant. Præterea, cum praetores in leges non iurauerint, neque sententias tulerint, quod & Cicero,

cero, & Pedianus docent, à Iunio autem iudice quaestio-
 nis ideo multa petita sit, vt in oratione pro Cluentio
 legimus, quia in legem non iurasset: (erat enim illi
 iudicandam idem quod in iudicibus, leges omnino se esse
 in ferenda sententia seruaturum) satis constat, Iuniū,
 cum de Oppianico quaesuit, prae-torem non fuisse. Quod
 si quis dixerit, non tam Iunium iudicem quaestio-
 nis, quam Verrem praetorem, in illa Opianici causa quaesi-
 disse, quia Pedianus ita dicat: Iunius quaesitor fuit in
 Cluentij causa, Verre praetore, & quia idem alio loco
 sortitionem, & sub-sortitionem à Verre praetore factā
 tradiderit: huic ita responderi poterit: sortitionem, &
 sub-sortitionem non illius modò iudicij, verū etiam alio-
 rū ideo pertinuisse ad C. Verrē, quia praetor urb. erat.
 quod ipse declarat Cicero in ea pro Cluentio. praetor
 autem urbanus de criminibus non quaerebat: quare nec
 vnquam quaesitor dicebatur, sed ius tantum dicebat,
 hoc est iudices, & formam iudicij dabat. idemq; iudi-
 ces, quibus alij praetores ad cognoscēdas capitales cau-
 sas vterentur, sortiebatur, & sub-sortiebatur. quod ex
 Pediano, & ex ipso etiam Cicerone satis liquet. Acce-
 dit locus ex libr. 1. accusa:ionis in Verrem: quo in loco
 Q. Curtium iudicē quaestio-
 nis appellat Cicero, in caus-
 sa Verris repetundarum: de qua praetor M. Acilius Gla-
 brio cognoscebat. eumq; Curtium ait Pedianus à Cice-
 rone esse reiectum. Illud addo, cum iam docuerim, iudi-
 cem quaestio-
 nis, & praetorem, & non praetorem, de cri-
 mine capitali cognouisse, tertium genus iudicum qua-
 estio-
 nis interdum fuisse, quorum ius cognoscendi non es-
 set, sed tantummodò sub-sortiendi. quod locus de Q.

Curtio proximus iam ostendit: quem cognouisse de repetundis, absurdum est credere: cum, in ea causa prætorem quæsiisse Glabrimonem, ex Cicerone, & Pediano satis constet. itaque tertium hoc genus quæsitores dici non poterant: duo illa superiora genera, quoniam quidem quærere, quæsitores & erant, & propriè dicebantur. Quod autem à Budæo scriptum est, prætorem urb. ubi de criminibus quæreret, solum cognouisse, apertè falsum esse dico. non modò enim solum non quæsiuit prætor urb. sed nec omninò quæsiuit. ipse ius dicebat: quod, quærere, non est. quærebant ceteri collega, cum ijs iudicibus, quos prætor urb. & sortitus, & sub-sortitus esset. exemplorum plena sunt omnia: vnam, quæ multorum exemplorum loco sit, rationem afferã. Accusat Verrem Cicero in suis libris acerbissimè: præturam urbanam totam exagitat. obijcit ne vnquam, quod in causa capitali contra leges aliquid commiserit? nunquam certè. neque dubium, quin Verres, si potestatem illam prætor habuisset, multa fuerit iniquè factururus. Addit idem: prætorem urb. cum quæreret, iudicem quæstionis esse dictum hoc certè nemo (de veteribus loquor: hos enim sequor) vnquam tradidit: mirorq̃, cur hoc illi, qui sua sententiæ testem nõ haberet, placuerit affirmare, sed, vt opinor, error ex errore fluxit. nam cum, prætorem urb. quærere de criminibus, iã sibi persuasisset: quod omninò falsum est: sequi videbatur, vt idem quæstionis iudex appellari posset. ego autè ostendi iam, quæstionis iudicem interdum quæsiisse, & prætorem fuisse, non tamen urbanum, vt quæsiuit Q. Voconius de veneficio: prætorem autem urbanum Reipub.

pub. temporibus quæfisse, aut iudicem quæstionis vocatum, neque de veteribus video quemquam fuisse qui dixerit, neque coniecturis omninò ullis adduci possum ad suspicandum. Quæstoris porrò erat, accusatorem, defensorem, testem, in officio quemque suo continere. Leges, quibus veneficium vindicaretur, Romæ per annos multos nulla fuerunt. non enim propriè ad veneficium pertinet X 11. tab. lex illa, Qui fruges excãta sit, & Qui malum carmen incanta sit coërcetor. etsi coniunctionè habere quandã videtur cum veneficij crimine. propriè verò, ac nominatim eo primùm anno, quo C. Valerius Flaccus, M. Claudius Marcellus consulatum gesserunt, qui post urbem conditam, si fastos sequimur, annus CDXXII. fuit, de veneficijs esse quæsitum, legemq; constitutam, Liuius libro 11 X. scriptum reliquit. ex quo, quæ tum probitas fuerit, apparet, cum in tanta ciuitate, per tot annos, veneficij nomine in iudicium vocatus nemo sit. Cornelia postea fuit, L. Sylla, quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cum vnus omnia teneret: quod ex his verbis, quæ scripsit Cicero pro Cluentio, manifestum est. Postea, inquit, L. Sylla, homo à populi caussa remotissimus, tamen, cum eius rei quæstionem hac ipsa lege constituueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum Rom. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. quòd si fieri posse existimasset, pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libertius, quàm omnem illam acerbitatè proscriptionis suæ, questus in veteres iudices, in hanc vnã quæstionem contulisset. Huius autem legis pœna capitalis non ad

venef-

veneficos tantum, sed ea ad eos etiã pertinuit, qui magis incantationibus homines occidissent, aut qui mala medicamenta publice vendidissent: omnesq; profusus, nemine excepto, viri, mulieres, liberi, serui, hac lege in iudicium vocabantur. Permissum autem esse reo, ut ex illius voluntate, clam, aut palam, à iudicibus sententia ferrentur, ex ea, qua de proximè mentionem fecimus, oratione cognoscitur. eademq; lege de corruptis iudicijis quæsitum, eadem declarat oratio. Secuta est consularis Iulia, C. Cæsaris, qui & ipse dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, sed ex Cornelia, quãquam vetustior fuerit, iudicia sunt administrata: puto, quia non semper posterior lex priorem comprehendebat, sed interdum aliquid tantum addebat: ut uniuersa pœnè iudicij ratio à priore lege penderet. propterea Corneliã potius, quã Iuliam, posteriores iuriconsulti nominarunt. De ambitu quæ prima lata est, tribunicia Pœtelia fuit, C. Fabio Ambusto, C. Plautio Proculo cos. deinde consularis Cornelia Bœbia, à duobus eiusdem anni consulibus lata: quæ ne derogaretur, M. Cato, ille maior, dissuasit, ut in Festo legitur. tum, quæ Cn. Cornelio Dolabella M. Fuluio Nobiliore cos. lata, ut ex epitome Liuiana colligitur: quæ utrum tribunicia fuerit, an consularis, conijcere non licet. Multis deinde post annis consularis Calpurnia: quã C. Calpurnius Piso cõsul, anno ab vrbe cõdita DCLXXXVI: grauiorem, quam antea, tulit: in qua, præter alias pœnas, pecuniaria quoque erat adiecta huic legi ob nimiam eius. seueritatem puto aliquid postea derogatum. nã in Oratione pro C. Cornelio, de quattuor generibus,

in quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus, tertium Cicero memorat his verbis. Tertium est de legum derogationibus. quo de genere persapè s. C. fiūt, vt nuper de ipsa lege Calpurnia, quæ derogaretur. nunquàm enim Calpurnia lex est abrogata: quam seruari Cicerone consule, ex oratione pro Murena cognouimus: sed ei derogatum aliquid, quod ita senatus censuisset. ea, quæ recitauī, verba significāt. Hac lege accusatoribus pramium videtur fuisse, vt, si ipsi ambitus damnati essent, aliorumq; eodem in genere culpam demonstrassent, in integrum restituēretur. id apparet (vt alia omittamus exempla) ex Oratione pro Cluentio: quam post Calpurniam legem habitam esse, ex eo constat, quia prator Cicero eam causam egit. quod si accusator magistratum designatum in iudicium vocasset, eiusq; culpam iudicibus probasset: reus magistratum amittebat, accusator eius locum assequēbatur: si modò ei per atatem, & per leges magistratum illum capere liceret. suspicati licet hoc è Syllæ Autronijq; notissimo exemplo: quibus de ambitu, cum designati consules essent. damnatis, accusatores eorū Torquatus & Cotta consules facti sunt. nisi si, quod ego verius existimo, consules non legis pramio factos intelligas Torquatum & Cottam, sed quia, comitijs post Syllæ Autronijq; damnationem iterum habitis, populus eos creauerit. Tertium pramium lege datū accusatori, hoc quidem in crimine, tribus per mutationem inuenio: si modò ea tribus, in qua reus censeretur, nobilior esset, quā tribus accusatoris. hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa verba declarant. Obiectum est

etiam

etiam, quod in tribum Crustumnam peruenerit: quod hic affectus est legis de ambitu premio. Quod si nulum ex eo premium accusator consequi posset, hoc est, neque suam ipsius absolutionem, quia damnatus non esset: neque vllum, delecto reo magistratum: neque tribum, quia Rei tribus non esset accusator, tribu nobilior pecuniam illi de publico esse datam, licet opinari. id autem ex eo suspicor, quod Asconius in Orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, postere die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, absens damnatus est. illa quoque lege accusator eius fuit Ap. Claudius: & cum ei premium lege daretur, negauit. non enim est ut intelligi possit. premium illi lege datum aut ipsius absolutionem, nec enim recusasset: aut Milonis magistratum, qui designatus non erat, aut permutacionem tribus, cum ipse in tribu rustica nobilissima censeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuisse, ex Lilio cognoscitur. reliquum igitur fortasse pecunia fuit: quam accipere, dignitatis non erat: itaque Appius, patricia familia natus, Appij, viri consularis, & auguris, filius, negauit. Post Calpurniam Tullia fuit, consularis & ipsa, lata à M. Tullio Cicerone consule: quæ & poenâ grauiorē, quā Calpurnia, & præterea aqua & ignis per annos X. interdictionem, hoc est, X. annorum exilium irrogauit ordini senatoria. itaque sine causa mirantur nonnulli, parum videlicet attentè in legenda historia versati, cur Cicero in Oratione pro Sylla de Autronio dicat, Relictus intus, expectatus foris. Et de ipso Sylla: Absuit ab oculis vestris, & cum lege retinetur, ipse se exilio poenè multauit. quibus verbis. de amb

bitu damnatis, quo crimine Autronius, & Sylla pœnas dederāt; ciuitatē non esse lege Calpurniā ereptā. significat: cum idem in Oratione pro Plancio scriptum reliquerit: Nunc postulatur à vobis, vt eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi Ro. reprehendatis. quo declarat, Plancio exilium, si de ambitu damnatus sit, pœnam futuram. pugnare omnino hac inter se videntur: sed conciliantur distinctione temporum, nā Sylla, & Autronius damnati sunt ante Ciceronē consulem, Lepido & Tullo cos. ea lege, quā C. Calpurnius Piso tulerat: quæ cū esset seuerissima, damnatis tamen exiliū non inferebat. oratio autē pro Plancio post Ciceronis cōsulatū habita est quo tempore iudicia de ambitu ex ea lege, quam ipse consul Cicero tulerat, exercebantur: qua lege exilium senatoribus irrogatum esse, non obscure pro Murena oratio demonstrat. exilium autē nō per omnem vitā, vt in alijs criminibus capitalibus, sed per decenniū fuisse, tradidit Dio lib. XXXVII. Polibius tamen in eo libro, quem scripsit de rerump. generibus, aperte significat, multo antè legem Tullianā, atq; etiam Calpurniam, capitalem ambitum fuisse. ait enim sic: [Pecunijs palam apud Carthaginenses magistratus emuntur. quod Romæ capitali pœna vindicatur] illa porro temporibus Africani minoris Polybius prodidit. vt nouam postea legem, vetere abrogata, de ambitu latā credere sit necesse, quæ capitis pœnam ademerit. Aut, dicamus Polybii atate capitalem fuisse ambitū non lege, sed more: cum eo de crimine, deq; alijs item capitalibus nondum praetores quaererent, sed populus ipse tributis comitijs iudicaret. quod idem Polybius in eodē libro docet

docet his verbis: [Capite damnandi solus potestatem habet populus] In Tullia illud quoque scriptum est, ne quis biennio, quo magistratum petisset petiturusque esset, gladiatores daret, nisi ex testamento praestituta die, ne quis prandia vulgò daret. quam legem cum P. V. Atinius contempsisset, obiicit ei Cicero tantam licentiam atque arrogantiam in asperissima illa interrogatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunicia, quam tulit M. Aufidius Lurco, eadem fuere, quam in superioribus, noui hoc, ut, qui nummos in tribu pronunciaisset, si non dedisset, impunè esset: si dedisset, ut is, quoad viueret, singulis tribubus HS CIO CIO CIO deberet. Consulares praeter ea duas inuenio, Pompeiam & Iuliam, Cn. Pompeij Magni, & C. Iulij Caesaris, qui postea dictator fuit: quae quid aut diuersum, aut amplius, quam quae antea lata fuerant leges, habuerint, exploratum non est. id quidem facile crediderim, cum lege Tullia de ambitu damnatis aqua & ignis interdictio, hoc est, exilium, per X. annos irrogaretur, lege, quam Pompeius II. consul tulit, diuturnius exilium, aut fortasse perpetuum, esse irrogatum. nam in hac lege poenam grauiorem, quam antea, & formam iudiciorum breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac lege sancitum esse video, ne rei laudarentur quod idem Pompeius cum in Plancii iudicio non seruasset, M. Cato iudex Pompeij laudationem legi vetuit. itè illud, quod Appianus lib. 2. bel. ci. scriptum reliquit, ut alterum indicanti daretur impunitas. quod etiam lege Calpurnia sancitum, supra ostendimus. cur igitur idem sua lege Pompeius iterauit? dixi iam, derogatum aliquid Calpurnia legi. hoc

fortasse illud est, quod fortasse Pompeius, crescente ambitu, renouandum putauit. idem hoc tempore iudicum numerum videtur constituisse CCCLX. quod & Velleius lib. 2 & Plutarchus in Pompeio declarat. & pro CCC. legendum puto CCCLX. in epistola Cœly, fam. lib. 11 X. nisi si aut Velleium, & Plutarchum malis esse mendosum quàm epistolam Cœly, ut vbiq̃ue legatur, CCC. aut mendum aequè apud omnes esse, aliquis existimet, nec CCC aut CCCLX sed CCCL iudices fuisse, ut eorum numerus cū numero tribuū, quæ XXXV. erant, congruat, quod ex singulis tribubus deni crearentur. Hanc legem significat in Panegyrico Plinius, his verbis : [Annonæ aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriæ, quàm pulsus ambitus campo] Lege item Iulii capitalem ambitum fuisse, apud Iustinianū scriptum est. Crimen de corruptis iudicijs ipsum quoq̃ capitalem crediderim: id ex eo conijcio, quod C Gracchus tribunus ple. eam legem in ordinem senatorium tulit, ceteros ordines excedit: ut in Oratione pro Cluentio legimus. Cum igitur & crimen ipsum per se grauissimum fuerit, (quid enim grauius, quàm innocenti em, accepta pecunia condemnare?) & Gracchus eam legem ut in eadem Oratione ait Cicero, pro plebe tulit, ad licentiam senatorij ordinis reuendendam: leuitore pœna eum contentū fuisse, verisimile non est. quod eò magis existimo, quia postea crimen hoc L. Sylla cōprehendit ea lege, quam de veneno tulit, ut capitale crimen cum capitali, venenum scilicet cum iudicijs corruptis, coniunxisse videatur, hoc orationis pro Cluentio (ne pluribus utar exemplis) partes multa declarat.

& Sylla equitri ordini admodum fuit infensus, senatori-
 vry verò studiosissimus: Gracchi tamen legem in hoc se-
 cutus, equestrem ordinem, & plebem periculo libera-
 vit. Quod autem coniectura adductus existimabam, id
 legis XII. tab. testimonio Gellius cōfirmat: in qua scri-
 ptum esse ait, vt, qui ob rem iudicandam pecuniam ac-
 cepisse conuictus esset, capite puniretur. vt Gracchus nō
 hoc ipse nouum sanxerit, sed à XII. tab. petiit in suā
 legem transtulerit. Romæ autem quis iudicium primus
 corruerit, ignoratur. quod & à Plutarcho traditum
 est in vita Coriolani Athenis verò idem scribit, Any-
 tum, An. hemeonis filium, hanc pestem induxisse pri-
 mum. ¶ Vnum addam ad ingenia excitanda, quod, qua-
 stionibus positus, maxime fit: mirari me vehementer,
 cur in ea, quam proxime nominavi, ^{pro Cluentio:} oratione, pecunias
 ob iudicandum captas, Cicero repetundas vocet, quas
 diuersas fuisse nemo nescit: de quibus etiam propria le-
 ge quærebatur: cum de ijs, quæ ob rem iudicandam ef-
 sent acceptæ, lege Cornelia de veneno cognosceretur.
 nisi si pecunia repetunda dicebantur non ea solū, quæ
 prouinciarum rectores contra leges accepissent, verū
 & illæ, quarum causa, qui ob iudicandū eas cepissent,
 in iudicium vocarentur. quodam enim modo. cum ad-
 uersus eos ageretur, iudicio repeti pecunia videbatur.
 ided facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis
 non rectores modò prouinciarum, sed eos etiam, qui pe-
 cunia corrupti aliquid in iudicio vel commisissent, vel
 omisissent, esse comprehensos, iuriscōsultorum libri de-
 monstrant. nec sanè, si ad rationem animus referatur,
 video quid intersit, vtrum à socijs, publico fungēs mu-

nere, pecunias contra leges, an à ciuibus aliquis accipi-
 at. Adulteriũ lege Romilia capitale fuisse, litteris pro-
 ditum est sic inquam capitale, vt pœna mors esset. tu-
 lit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictã
 vir, & cognati vti volent, necanto quod item lege Lu-
 lia confirmatum est: qua lege supplicio afficiebantur
 eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercu-
 issent. stupratoribus autem, si essent honesti, pœnam
 irrogabat, publicationem partis dimidia honorum: &
 capitale tunc stuprum non erat: sin humiles, corporis
 coërcitionem cum relegatione quinquennali, nisi per
 vim stuprum commissum esset: si per vim, tempore non
 praesinito. Et inter liberas tantum personas, vt scripsit
 Papinianus, adulterium stuprumque passas, lex Iulia lo-
 cum habuit. Quod autem, inquit, ad seruas pertinet,
 & legu Aquillia actio facile tenebit, & iniuriarũ quo-
 que competit. Hanc legem ab Augusto, non à C. Cæ-
 sare, qui eum adoptauit, esse latam Vlpianus tradit.
 Fuit etiam Scatinia, quam C. Scatinus Aricinus tribu-
 nus pl tulit in eos qui alienam pudicitiam sollicitassent,
 aut suam ipsi prostituissent: quibus pœnam irrogauit X.
 millia nummum. est autem hac lex multis ante Iuli-
 am annis lata, satũ leui pœna, quam Iulia capitalem
 fecit, non tamen, vt opinor, in eos, qui alienam pudici-
 tiam tentassent, sed in eos, qui praeposteram vel aduer-
 si, vel auersi venerem exercuissent. De falsis, quod in
 Polybio, Cicerone, Gellio scriptum inuenerim, lex fuit
 XII. tab. vt. qui falsum testimonium dixissent, è saxo
 Tarpeio deijcerentur. Postea, huius legis exemplum se-
 cutus, L. Sylla dictator legem tulit, qua seruis vltimum
 suppli-

Cuiacius hic Ma-
 nentium in
 fabria traxit,
 vt, quod ad
 hanc asse
 Sed Bodinus
 nimis hoc fecisse
 arguit. M. Athu-
 do histor. cap.
 de D. Iulio Iu-
 stitiorum.
 pag. 78 mibi.

supplicium, liberis aquæ & ignis interdictionem irrogabat, si quis in testamento, aliòue scripto, aut nummo fraudem aliquo modo fecisset, qua de lege mentionem facit Cicero in Verrem. Partus etiam supposititios, asseuerationem falsi nominis, vel cognominis, signa adulterina, & si quis se pro alio gereret, vel illicitis insignibus vteretur, ad legem Corneliam L. Syllæ, quam proximè nominauimus, pertinuisse constat: præterea, qui duobus diuersa testimonia præberent, quiq; duobus eandem rem diuersis (vt hoc vtar verbo) contrariis in solidū venderent: itē qui, ad litem falsam instituentem, pecuniam acciperent, eamue in rem coiurent, consentirent, celarent, non obsisterēt. De ijs, quos plagiarios vocarant, legem Fabiam inuenio, quæ capitis pœnam interdum grauiorem, interdum leuiorem, personarum, & rerum habita ratione, irrogabat. nam, si quis liberum hominem sciens emisset, aduersus eum, ait Vlpianus, capitale crimen ex lege Fabia de plagio nascebatur. Tutelarum quàm diligenter apud veteres habita ratio sit, inde constat, quòd suspecti tutoris iudicium, vt ex Cicerone cognoscitur, lege xij. tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia sancitum est lege xij. tab. vt, si quis aditauisset, carmenue condidisset, quod infamiam flagitiūue alteri inferret, capite puniretur. atque hoc postea L. Sylla, lege lata, maiestatis crimen fecit, vt Cicero in epistola ad Appiū significat his verbis: Est maiestas, vt Sylla voluit, ne in quemuis impunè declamare liceret. Furta quoq; veteres Romani capitali pœna vindicarunt, video enim, in xij. tab. ita scriptum esse:

Si quis nocte furtum faxit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: & Fur manifesto furto prehensus interdium, si se telo defenderit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: & Frugem, aratro quaesitam, furtim noctu si pauerit, secueritue pubes, suspensus Cereri necator: impubes verberator, noxiamq; duplionem præstato. Et clandestina coitionis capitale crimen fuit. nam, ut Porcij latronis declamatio demonstrat, lege XII. tab. cautum est, ne quis cætus nocturnos in vrbe agitare: idq; si quis fecisset, capite multaretur. postea lex Gabinia idē sanxit. Hæc de legibus, quibus capitalia crimina punirentur fuerunt alia de minoribus culpis, parem flagitio pœnam inferentes, hoc est minime capitalem, ut illa XII. tab. si quis iniuriam alteri faxit, XXV. æris pœna sunt. & illa, huic admodum similis: Qui iniuria ceciderit alienas arbores, luito in singulas æris XXV. Atque has leges magna ex parte lex Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno ple. rogata, correxit: de qua mentionem facit Vlpianus his verbis: Lex Aquillia omnibus legibus, quæ antè de damno iniuriæ locutæ sunt, derogauit, siue lex XII. tab. siue alia quacunque fuerit fuit autem ea lex plebiscitum, cum eam Aquillus trib. pl. à plebe rogauerit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid surreptum vsu capi posset. sed ius rei suæ vindicandæ penes eum, cui surrepta esset, perpetuò maneret. Furti verò iudicium inter famosa turpiaq; iudicia numerabatur quibus damnati, omni honore ac dignitate in perpetuum excludebantur, ut neque magistratum vllum capere, neque in senatum peruenire vnquã possent. quod in Oratione pro Cluentio demonstratur. In-

iuria nomine & vis, non modò publica, verùm etiam priuata continetur nam L. Sylla, ad arcendam vim, legem tulit de iniurijs: de qua sic digestorum libr. XLVII. Lex Cornelia de iniurijs competit ei, qui iniuriarum agere volet, ob eam rem, quod se pulsatu, verberatu, domumque suam vi introitam esse dicat. qua lege cauetur, vt non iudicet ei, qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinus sue, prætorque eorum quibus verbi, omnem iniuriam, qua manu fiat constat lege Cornelia contineri. Huc referrì potest, quod in agraria lege latum à C. Cesare Callistratus ait: vt, qui terminos statutos extra suum agrum sine dolo malo mouissent, pecunia multarentur sunt etiam de sodalicijs leges, prima Romuli, secunda XII tabularum, tertia Gabinia, quarta Licinia, quinta, & postrema, vt opinor, Clodia, que non ad vnum, sed ad plura sodalicij genera pertinent fuerunt enim sacrorum causa, commensationum ambitus, opificum, postremò etiam contra Rempub. sodalicia, vt coniurationes, coitionesq; nocturnæ Lex Romuli, de qua iam diximus, hæc fuit, Nocturnas in templo vigilas ne habeto: tum, ne quid per noctem in æde sacra minus fortasse castè committeretur: tum etiam, ne quid iniretur occultæ fraudis contra Rempub. secundo loco sancitum videtur esse in XII. tabulis, ne quis in vrbe cætus nocturnos agitaret. nox enim facinus occultans impunitatis ferè spem promittit: ideo nocturnæ coitiones cauenda. hanc legem nominat Porcius Latro in Oratione aduersus Catilinam poenam non memorat, sed, eam capitalem certè non fuisse, ex eo conijcimus, quod idem Latro hæc subiungit:

Deinde Lege Gabinia promulgatum, qui coitiones vltimas clandestinas in vrbe conflauisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. Patet igitur, vtraque lege omnia sodalicia generatim interdicta, posteriore poenam etiam capitalem irrogatam. at quam poenam? nam etiam capitis poena exilium fuit non dubito, quin de nece sit intelligendum, cum in ea lege scriptum sit, More maiorum. nam More maiorum antequam Porcia, Sempronique leges ferrentur, crimine rerum capitalium damnati necabantur. Sic etiam loquitur apud Sallustium Cato in oratione, qua coriuratos vita priuandos censuit: De confessis, inquit, sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum censeo. Non igitur omnes coitiones, sed nocturnæ xij. tabulis, Gabinia verò lege omnes clandestinae, siue nocturnæ, siue diurnæ, sunt interdictæ, nam, honesta sodalitia lege xij. tabularum esse permissa, Caius iurisperitus libr. 4. ad legem xij. tabu. l. vltim. de coll. indicat, his verbis: Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt his potestatem lex facit, pactionem, quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. Et Martianus prohibitum negat, rei diuinæ causæ, coire, dum ne quid contra S. C. fiat, quo illicita collegia coercerentur. Si quis autem, illicitæ rei causæ, coisset, ea poena teneri Vlpianus ait, qua tenentur ij, qui hominibus armatis loca publica, vel tēpla occupasse iudicati sunt: quibus, aqua, & igni interdictum esse, constat. Sodalitates, quæ comessationū causæ fierent, nominatim nulla lege vetitas inuenio. quamquam nes

soda

Sodalitas, ut opinor, vlla proprio comessandi nomine est instituta sed multa sacrorum caussa : ex quo deinde sequebatur inter Sodales epulatio. hinc illa Catonis Censorij apud Ciceronem in libro de senectute: Sodalitates, me quaestore, constituta sunt, sacrus Idas Magna Matris acceptu. epulabar igitur cū Sodalibus. Licinia lex, de sodalitijs lata, ad ambitū pertinuit: sanxit enim, ne, qui coiret, magistratus adipiscendi gratia: quod à Laereni obiectum Cn. Plancio, ostendit Cicerō in oratione pro ipso. opificum autē Sodalitates, quae Collegia dicebantur, saepē tum senatusconsultis, tum legibus etiam interdictas, ex Pediano cognoscitur. postremo, ut idē Pedianus ostendit, cū eas L. Caelio, Q. Marcio cos senatus sustulisset, Clodius post nouem annos, lege lata, restituit quod in Pisoniana Cicero reprehendit his verbis: Collegia, non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam ex omni face vrbis, ac seruitiorum, constituta. Multorum igitur, quacunque de re, coitiones in libera ciuitate senatus non probabat, quae de re S. C. esse factum, cū alibi scriptum legimus, tum libr. 11. ep. ad Q. Fratrem Cicero demonstrat. Eo die, inquit, factum est S. C. ut Sodalitates, decuriatique discederent. Lectoria fuit, de poena in eos, qui adolescentes circumscriberent: quibus etiam, ut ijs caueretur magis iubebat curatores dari. Remmia contra eos, qui sine caussa & temerē accusarent. Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus ple. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exilium eiecit, de publicis iniurijs: quam Anagnini nescio cuius Menula caussa, hominis impui,

puri, latam, reprehendit Cicero in oratione pro domo, De alea Titia, & Cornelia, illa, vt opinor, tribunicia, hæc consularis: et si Cornelij etiam plebeij fuere, vt is, quem Cuiero defendit: gessit enim tribunatum ple. Tū Iulia de Annona, & illa, quæ ignominia fontes reos notarent, nec capere magistratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accusare. quibus omnibus pœnam quidem esse irrogatam, non tamen capitalem, legitur. quo mirari minus licet, si de ijs nec ita multa veterum in libris reperiuntur. nos autem nihil de nostro: anti-qua narramus, ab antiquis tradita: & ex eorum scriptu oratio nostra, siue paulò sit vberior, siue restrictior, tota pendet. Hactenus de numero, nominibusq; legum, quæ ad ius & publicum, & priuatum pertinent. nunc, vt in eo, quem instituimus, doctrinæ ordine pergamus: Legis definitionē, à quibus leges latæ sint, quo modo latæ, quo in loco, quo tempore, quibus de causis, quæ postremo vis legis esset, quam licebit diligēter exponemus. Legem Ateius Capito definiēbat his verbis: Lex est generale iussum p̄puli, aut plebe, rogante magistratu. Lex igitur fuit, non modo quæ comitibus Centuriatis, in campo Martio, ferente suffragium vniuerso populo, id est patricijs, & plebeijs, in centurias distributis, rogante maiore magistratu, ferebatur, verum etiam quæ tribuitis comitibus, in foro, ferente suffragium plebe, sine patricijs in tribus distributa, rogante maiore magistratu, id est, tribuno pleb. nam solus tribuitis comitibus legem tulit, solus autem inter minores magistratus: quia consules, etiam tribuitis comitibus, legem tulisse, constat. In ijs verbis non videtur Capito plebi-

plebiscitum à lege distinxisse. At Lalius Felix apud Gellium : Tribuni, inquit, neque aduocant patricios, neque ad eos referre de re vlla possunt : ita ne Leges quidem proprie, sed Plebiscita appellantur, quæ tribuni pleb. ferentibus accepta sunt. quibus rogationibus ante Patricij non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator eam legē tulit, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. A quo ego, tempore Plebiscita Leges appellari cœpta, quandoquidem legum vim Hortensia lege iam obtinerent, facîle crediderim. nam antea, quæ tributis comitijs ferebantur, Plebiscita constat esse nominata. Varro quidem, quo nemo diligentius antiquitatis vsum retinuit, Legem tamen vocat, quam tribunus pl. M. Platorius tulerat : quod appellari Plebiscitum, multis post annis Censorinus maluit. Sed, de Plebiscitis, quæ Lalius, eadem ferè Festus. Scita plebei appellantur, inquit, ea, quæ plebs suo suffragio sine patribus iussit plebeio magistratu rogante. Verum & Lalius, & Festus proprie loquuntur, ad prisca illa tempora spectantes. nam postea paulatim obinuit consuetudo, vt Legu nomen de plebiscitis etiam vsurparetur. Eodemq; modo contra definitionem Capitonis qui generale iussum, Legem appellauit, quæ de vno ciue populus iussit, Leges dicta licet priuilegia verius, vt essent, sic etiam appellari possent. cuius generis exempla, de imperio Cn. Pompeij, de reditu Ciceronis, de cade Clodij quæstio Gellius commemorat. in quo illud anima duertendum. Cùm in XII tabulis esset scriptum, ne de singulis, nisi centuriatis comitijs, ferri posset, quod in lege de reditu Ciceronis obseruatum est,

de imperio tamen Pompeij. tributis comitijs, rogante Manilio, tribuno pleb. actum esse. Sed, siue populi scitum, siue plebiscitum esset: quorū alterum magistratu patricio, alterum plebeio rogante factum esse, ex Festo cognoscitur: siue ad plures homines, plurē sue, res, aut ad omnes homines, omnesūe res, aut ad vnū hominem, vnamūe rem, pertineret: prorsus omnia populi, plebsūe iussa, tum regis, tum etiam rogationis nomine, quia populus, plebsūe à magistratu rogaretur, appellari solita, veterum monumentorum obseruatio declarat quod Gellius quoque notauit. Nam, quod Aelius Gallus, vt apud Festum scriptum est, aiebat, inter Legem, & Rogationem hoc interesse, quod Rogatio esset genus Legis. quæ autem lex, non continet rogatio: quod ita Festus exponit: Rogatio est, cum populus consulitur de vno, pluribusūe hominibus, quod non ad omnes pertineat & de vna, pluribusūe rebus, de quibus, non omnibus sancitur: id mihi, (pace vtriusque dixerim) falsum videtur. nomen enim ipsum Rogationis ostendit, omnes siue ad vnum, plurē sue homines, siue ad vnam, plurē sue res pertineant, vno rogationis vocabulo appellari posse. nam, vt Gellius animaduertit, nullum populi, plebsūe iussum fieri potest, nisi populus, aut plebs rogetur. quod dum fit, ea verè rogatio est, & dicitur: idq̄, etiam post lata suffragia nomen mansit. quamquam frequentius omnino, de quocunque populi, plebsūe iussu, in antiquorum scriptis Legis nomen inuenitur. Leges autem nec nisi à magistratibus, nec nisi comitijs ferebantur, idq̄, probandum exemplis non existimo, ne, quæ ipsa per se sa-

tis aperta res est, in ea demonstranda superuacaneam
 operam suscipiam. sed, quia nec vnus magistratus, nec
 vna comitia erant: vtrum ab vno, an ab omnibus ma-
 gistratibus & vtrum vnus, an omnibus comitijs fe-
 rentur, aperiendum videtur. Ferebantur leges à ma-
 gistratibus maioribus quattuor, vno minore: à maio-
 ribus, prætor, & consule, qui ordinarij magistratus
 erant: item à dictatore, & interrege, qui maiores qui-
 dem, ordinarij tamen non erant, neque populi comitijs
 creabantur. censor autem, etsi erat inter maiores ma-
 gistratus, ius tamen ferendæ legis, aut habendorum
 comitiorum non habebat. idè dixit Plinius libr. xxxv.
 capite xvij. Lex Metilia exstat, Fullonibus dicta, quæ
 censes dedere ad populum ferendum. minor magi-
 stratus, qui leges ferret, tribunus pleb. erat. nam ad-
 les cur. quaestores, ædiles pleb. III. viri capitales, III.
 viri moretæ eudendæ, tribuni mil. tam Rufuli, quàm
 Comitiani, etsi magistratus erant, leges tamen non fe-
 rebant: ijq; neque viatorem, vt tribunus ple. neque li-
 ctorem, vt consul, & prætor, habebant: propterea tum
 vocandi, acprehendendi iure, quod consul, & prætor
 habebant: tū etiā prehendendi, quod vnū tribunus ple.
 erat, omninò carebant. qui verò potestatem neque vo-
 cationis haberent, neque prebensionis, eos magistra-
 tus à priuato quoque in ius vocari potuisse, & M. Leni-
 num adilem cur. à priuato in ius eductum esse, tradidit
 Varro lib. XXI. rerum humanarum. Verum, quæ do-
 ctrina causa à me traduntur, veterū testimonio singu-
 la confirmare, & exemplorū multitudine librum in-
 ferrire, minimè necessariū existimo: nō solum, quod hi-
 storis,

storia, libriq; vnde ipsi hæc hausimus, omnibus patent: sed etiam quod exemplis refert a narratio dignitatem non habet, pura potius cuiusdam diligentia, & ambitionis inepta speciem quandam præ se fert. Legislatores aut tributus comitibus, aut centuriatis, aut etiam, vt in imperio mandando. & in adoptionibus, curiatis legem ferebant si tributus, aut cum S. C, aut sine: si centuriatis, è S. C semper plus omnino dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis, sed potestatis non minus erat in tributis æquè enim populus vniuersus tenebatur ijs legibus, quæ tributis comitibus ferebantur, atque ijs, quæ centuriatis, idq; sancitum esse lege à Q. Hortensio dictatore lata, cum antè iure eo, quod statuisset plebs, patricij non tenerentur, Lalijs testimonio iam probauimus. Hortensius, quæ rigatæ plebs sanxisset, idè pertinere ad omnes Quirites voluit, vel, vt iura plebis auget, cum plebeius ipse esset: vel vtili Reipub. consilio, quod in libera ciuitate dissimilem ciuium conditionem discordiæ semina putaret, in quo dissidentes veterum opiniones licet agnoscere, nam, quod Hortensio dictatori à Lalijs tribui, scribit Gellius, id ad Q. Publilium Philonem dictatorem Liuius refert, qui multis annis ante Hortensium dictator fuit, rursus neque ab Hortensio, neque à Philone, sed multò antè à L. Valerio Potito, & M. Horatio Barbato eos eam legem esse latam, Dionysius tradit quæ in varietate verum internoscere difficile sit, nisi si, quod res est, non tanquam nouam legem esse latam, sed quasi veterem à duobus dictatoribus, Philone, & Hortensio, renouatam intelligas. Scripsit etiam idem Lalius, cum tribunus ple. populum ad-
 esse

esse iuberet, non comitia, sed consilium edicere debu-
 isse: cum non vniuersum populum, sed plebem tantum,
 quæ pars populi est, aduocare tribunus posset. verum
 hoc, quod à Lelio scriptum in Gellio legimus, observa-
 tum sit, necne, haud sanè mihi certum est. quin, quod
 me inclinât coniectura, eò me dare si velim: comitia,
 quæ tribunus pleb. haberet, dicta crediderim, non so-
 lum post legè Hortensiam, quæ discrimine sublato, tribu-
 nicijs rogationibus cives oēs pari iure subiecit, sed an-
 tea quoq, cū plebiscitiis patricij nõ parerēt. quid enim?
 nõne tributa comitia dicebãtur, quæ designãdis mino-
 ribus magistratibus haberẽtur? at tributa comitia nõ et
 à tribuno pl. habebãtur? an igitur est, qui, cū tribuni pl.
 esset designãdi, eius rei causa consiliũ à tribuno edictũ
 legerit? quod si quis, vt omninò Lelij distinctio confir-
 metur, non de eo populo, qui ad designãdos magistra-
 tus, sed de eo, qui ad sciendam legem aduocaretur,
 accipi velit: ne hoc quidem assenserim: cum, aliter es-
 se, ipso Cicerone magistro didicerim. vocat enim hic
 nõster lib. 2. de diuinatione comitia & in legum iure,
 & in iudicijs populi, & in creandis magistratibus. præ-
 terea in oratione pro Sextio: Venio, inquit, ad comitia,
 siue magistratuum, siue legum. & Linius lib, XXXI.
 Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitijs
 ab omnibus fermè centurijs antiquata est. & ibidem:
 Pro se quoque consulem hortari, vt de integro comi-
 tia rogationi ferenda ediceret. & libro XLV. Mace-
 donicus exercitus imperatori erat negligenter affutu-
 rus comitijs ferenda legis. Iam verò & de reo iudican-
 do comitia dicta, quæ tribunus pl. haberet, exempla te-

stantur, vt in 3. de legibus, 2. de diuinatione, & apud Liuium quatuor libris, III. XXVI. XL. XLIII. Quāquā si quis ipsa Lelij verba paulò attentius cōsideret, intelliget, nec ab ipso traditum id, quod nos, quasi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui nō vniuersum populū, sed partem aliquam populi adesse iuberet, eā non comitia, sed consiliū edicere debere. quibus verbis, non quid fieret, sed quid fieri deberet, significat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatam consuetudinē, sicuti eodem loco, cū infert: Itāne leges quidē propriē, sed plebiscita appellātur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta sunt. quo in loco, Appellantur, accipit, pro, appellari debent. quod enim tradidit, obseruatū non esse, quāquā tribunis rogantibus plebs iussit, ea tū plebiscita, tum leges & à Liuiο, & ab alijs dici, sæpe licet animaduertere: sicuti & consiliū plebis, & comitia de reo Postumio apud eundem Liuium libro xxv. Legem laturus magistratus scribebat eā domi, & cū peritis consulabat: ne quid contra populi rem, aut voluntatem sanciret, ne fortē pugnātia capita simul ferret: neue quid, quod vetus aliqua lex, si ferretur, mane infirmumq; iuberet esse: (etsi, quæ postea ferretur lex, superiores omnes, præter Sacratas, abrogabat) ne curationē, potestatem, commodumue aliquod ipse sibi sua lege, aut collegis, cognatis, affinibus mandaret: quod leges duæ, Licinia, & Aebutia, fieri vetuerunt. contra quas leges fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditū est: vt sibi Ciceronis aedes liceret possidere. etiā illud in scribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quæ non eiusdē generis videretur, vna

rogatione ferretur: quod fieri, cū lex *Cacilia* & *Didia* vetabat, itaq; à *Clodio* factū accusat *Cicero* pro domo sua: tum, faciendū non esse, indicat idem in suarū legū lib. III. his verbis: Qui agent, non plus quā de singulis rebus consulunt. nam, Consulunt, est, populū rogant. consulitur enim populus, cū lex rogatur: itaq; in oratione pro *Milone*: Nihil, inquit, de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. & pro domo sua: Si populus de ista re consultus esset. & *Festus*: Rogatio est, cū populus consulitur. etiam in senatu, Consulere, est rogare sentētiā. ad *Att.* lib. xij. Hic me laudat, inquit, quod retulerim, non quod patefecerim, quod cohortatus sim, quod deniq; antè, quā consulere, ipse iudicauerim. Addebatur illa exceptio: vt, si quid ius non esset rogari, ne esset rogatum. quod in oratione pro domo notauimus. item: si quid cōtra alias leges eius legis ergo latum esset; vt ei, qui eā legem rogasset, impunè esset. quod fuisse tralaticium, hoc est, scribi solitum in omnibus legibus, tradit *Cicero* libro III. epist. ad *Att.* Hac igitur, qua proposui, quasi legitima à bonis viris in ferenda lege omnia cauebantur. sed, vbi rationem vicit libido, spreta bonorum consuetudine, nihil præter suam potentiam & utilitatem in lege spectarunt. idè sæpè leges *Clodij*, aut *Vatinij*, alienas à more maiorum, acerbè reprehensas à *Tullio* videmus. Scripta lege, legislator benè de *Repub.* sentiens, antè quā eam promulgaret, referebat ad senatum, vt, quò plus ponderis maioremq; vim lex haberet, de senatus eam sententia ferret. popularis verò, ac seditiosus magistratus, vt *Vatinus* tribu-

nus pleb. *Cæsare* consule, non modò prætermiſſa ſenatus auctoritate, ſed interdum etiam contra ſenatus auctoritatem, legem rogabat. Promulgabatur deinde lex, id eſt, in publico ponebatur. eſt enim Promulgare, vt ait Feſtus, quaſi promulgare. id autem eò fiebat, vt inſpiceret qui vellet, inſpectam conſideraret: non ſolū, vt intercedi poſſet antè, quam ferretur: verum etiam, vt aliquanto antè ſtatueret cuiusliceret, vtrum, cùm ferretur, antiquanda ſuffragijs, an accipienda lex eſſet. addo etiam illud, vt quius monere legiſtatorē poſſet vel de corrigenda, vel omninò de non ferēda lege. ſpatium autem promulgationis, vt ex Macrobio, Dionyſio, Cicerone, Quinctiliano, & alijs patet, quacunq; de re ferretur lex, erat trinundinum, id eſt per trinas nundinas. cùm enim nundinarum cauſſa ex agris in urbem ciues conuenirent, per trinundinum leges, vt à ruſtica plebe ter legi cognoſciq; poſſent patere voluerunt. quod cum M. Antonius non ſeruafſet. inuehitur in eum Cicero Philippica V. his verbis [Vbi lex Cæcilia, & Didia? vbi promulgatio trinundinum]? Et idem pro domo ſua: [Hora forte ſexta diei queſtus ſum in iudicio. cùm C. Antonium collegam meum defenderem, quadam de Repub. qua mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere. hac homines improbi ad quosdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant. detulerunt. hora nona, illo ipſo die tu es adoptatus. ſi, quod in cæteris legibus trinundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatus eſt trium eſſe horarum: nihil reprehendo ſin eadem obſeruanda ſunt, vt decreuit ſenatus M. Druiſi legibus, qua contra legem Cæciliam, & Didiam la-

am latae essent, populum non teneri: iam intelligis, omnigenere iuris, quod in sacris, quod in auspicijs, quod in legibus sit, te tribunum ple non fuisse.] Et, ut aliud ex alio, trinundinum non solum in lege ferenda, sed & in magistratu designando video esse seruatum, ob eam scilicet causam, ut consul^{re}etur candidatis pariter, & populo: illis ad magis conciliandos sibi plebis animos: huic, ne imprudenter aliquem repente crearet, quem creatum postea nollet. locum autem & in lege, & in magistratu fuisse trinundino, minimè miror: qui videam à Cicerone, oratione 11. in Rullum, appellari legem ea comitia, quibus maiores magistratus crearentur. nã, si comitia lex sunt: sequitur, ut, quod in lege, idem in comitijs obseruetur & quod rationi consentaneum videtur, id exempla clarius ostendunt. X. viris creandis inquit Liuius libr. 111. in trinundinum comitia indicta sunt. & in epistola ad Tironem Cicero: Ad consulatus petitionem se venturum: neque iam velle absentis rationem haberi sui: se presentem trinundinũ petiturum. Quod tamen non nisi tranquilla Rep. seruatum existimo. nam Punico bello secundo Q. Fabius Maximus consul tertium, Romam comitiorum causa proficiscens, in eum, quem primum diem comitiale habuit, comitia edixit. idemq; fecit anno proximo C. Claudius Cento, dictator comitiorum consularium causa creatus. Sed nimirum, quod dici solet, silent leges inter arma: & ad Rempub. cuius causa latae leges ipse sunt, omnia referenda. Seruabatur praeterea in iudicio populi trinundinum, cum scilicet à populo reus iudicaretur. vnde illud pro domo: Cum tam moderata

iudicia populi sint à maioribus constituta: primùm, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur: tertio, vt antè magistratus accuset intermissa die, quàm mulctam irroget, aut iudicet: quarto, sit accusatio trinundinum. Constat igitur, in omnibus planè comitijs, de legibus, de magistratibus, de reis, trinundini rationem esse ductam. Neque verò trinundinum ita interpretor, vt, ipso tertiarum nundinarum die vel latus esse leges, vel designatum magistratum, vel reum à populo iudicatū, existimem: cùm & Macrobius lib. 1. comitia nundinis haberi non licuisse, veterum testimonio probet: & Festus, nundinas non solum inter ferias, sed etiam inter nefastos dies apud antiquos fuisse dicat: inter ferias, ne cum populo agi liceret: inter nefastos dies, ne lege. Nundinas, inquit, feriarū diem esse voluerunt antiqui, quo rustici mercandi vendendiq³ causa in urbem conuenirent, eumq³ nefastum, ne, si liceret cū populo agi, interpellarentur nundinatores. Aliud autem erat, cum populo agere: aliud, lege agere. cum popul³, populum est, ad consilium, aut comitia vocare, vt ait Festus: vel vt Gellius, rogare populum, quod suffragijs suis aut iubeat, aut vetet: quod tamen idē est: lege aut agere, ius experiri, in iudicio contendere. libro etiam IV. epi. ad Atticum, per duos nundinarum dies nihil de comitijs tentatum, his verbis Cicero declarat: Ante X. Kal. nundinae. concio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam sententiam dictum accipio, vt inter eū diem, quo promulgata lex erat, & eum, quo deinde ferretur, trina nundina intercederent: quo & sapius, & à pluribus,

ribus, urbem mercandi vendendiq; caussa visitantibus, promulgata lex cognosci posset. Post tertias nundinas, magistratus in eum locum, ubi legem laturus erat, siue in forum, siue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem præco, subijciente scriba, recitasset: tum primum quidem is, qui legem promulgabat, populo suadebat, ut rogationem acciperet, sed post eum alij, non priuati modo, quibus ab aliquo magistratu concio daretur, (nã alioqui concionandi potestas priuatis non erat) verum etiam quandoque magistratus, pro suo quisque sensu, vel suadebant, vel dissuadebant. Suasorem rogationis cum, qui rogabat, fuisse, ita verisimile est, ut exemplis, quæ multa suppetunt, mihi esse utendum in re minimè dubia, non existimem. quod autem minus verisimile est, ut aliquis eius rogationis, quam ferret, ipse dissuasor fuerit: id nisi testimonijs probem, credibile non erat. atque hoc tum fiebat, cum magistratus non è sua, sed è senatus sententia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur dissuadere ad populum, quod non probauerat in senatu. Pisonis consulis exemplum habemus in epistola, Vereor, ad Atticum lib. 1. Piso, inquit, consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. quod Attico, ut nouum & iniquum, scripsit Cicero, cum suadere suas rogationes reliqui solerent. vnde illud Attici ad Ciceronem libr. 11. de legibus: Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, ut ego, Vti rogas, possim, edicere. loquitur enim Atticus cum Cicerone, vti cum magistratu legem rogante. & quemadmodum in eo libro personam Cicero sustinet magistratus legem rogantis: quod proxima superiora verba

declarant: Si quæ fortè leges à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra Repub. nec fuerint, tamen erant ferè in more maiorum, qui tum vt lex valebat: sic Atticus ciuem agit de ipsa suffragium ferentem. quod indicat illud: Vt ego, vt i rogas, possim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus scisciebatur lex: quæ his duabus erant litteris signata, V. R. id est, Vti rogas: cum ea, quibus lex reijciebatur, vna littera A, essent inscripta: quæ valebat, Antiquo, hoc est, nihil nouari volo, antiqua probo, & vt explanat Festus, in morem pristinum reduco. Vereor autem, (vt à re proposita paululum digrediar) ne mendum lateat in verbo, Edicere. cui quantum ex antiqua Latinè loquendi cõsuetudine conijcere, ac meminisse possum, in hac sententia locus non est. sed ad rem. Priuatis legem Cinciam de donis & muneribus Q. Fabius Maximus suasis: Ogulniam de sacerdotijs P. Decius Mus: Voconiam de hereditatibus M. Cato ille Censorius: Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec verò, qui priuati item legè dissuaserint, inuenire non facile est. exemplũ habemus in oratione pro lege Manilia, Q. Hortensii, in libro de amicitia, C. Lælij, & minoris Africani. Maniliam legem, de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando, dissuasit Hortensius: Papi-riam, de tribunis ple. rescindiendis, Lælius, & Africanus, atque hanc ipsam consuetudinem, vt priuati legè suaderent, aut dissuaderent, indicat Liuius libr. XLV. his verbis: [Ita traditum erat, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis suadendi dissuadendiq; potestas facta esset: quo melius aut commoda legis aperirentur,

aut

aut vitia. quo per sepe euenit, vt aut ij, qui ad intercedendum venerant, desisterent: aut intercederent, qui non professi essent se intercessuros. & eodem libro infra: Cùm in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre vellet, & priuatis lege dicendi locus esset, neq; ad suadendum, vt in re minimè dubia, quisquam procederet: Ser. Galba repente processit. item Cicero in oratione pro C. Cornelio, cuius exstant reliquie quaedam, cùm Asconij commentarijs edita: Est, inquit, ius vetandi, dum priuati dicunt, dum sitella defertur, dum aquantur sortes, dum sortitio fit, quibus in locis cùm et Liuius & Cicero de solis priuatis mentionem fecerint, non tamen eam potestatem solis priuatis fuisse, debemus existimare. partem enim pro toto posuerunt, quia priuati & sapius, & plures, quam magistratus, aut pro lege, aut contra legem dicere solerent. Magistratum porò vel suadentium, vel dissuadentium legem exempla habemus hac. M. Porcius Cato ille maior, consul rogationem de abroganda lege Oppia, C. Laelius, ille sapiens, prator Liciniam de cooptatione sacerdotum ad populum transferenda dissuaserunt. legem Manilianam prator Cicero luculenta, quæ exstat, oratione suasit: agrariam Rullij, quæ exstant, orationibus consul idem dissuasit. Verùm hac, quæ paulò longius, vt illustriora fierent, produximus, paucis admodum verbis libro de legibus III. Cicero comprehendit. [Populum, inquit, docento, doceri à magistratibus priuatisq; patiuntur] in quo significatur, vt & ipsi magistratus, qui legem ferrent, doceant, hoc est, de ipsa lege dicant, & dicere alios quoque tum magistratus, tum priuatos patiantur.

Infra verò, eodem libro, cùm dixit, De promulgatione, de singulis rebus, de priuatis, magistratibus audiendis: priuatos posuit ante magistratus, cùm supra primum magistratus, deinde priuatos nominasset. quod si ad veritatem ordo referatur, prius nominari priuatos, deinde magistratus oportuit. prior enim priuatis locus in suadenda dissuadendâue lege idèd datus est, ne, si eos, qui magistratum gerèbant, antè audissent, ab ijs dissentire non auderent. idq̄, Dio historia sua libr. XXXIX. scriptum reliquit quos autem suadere aut dissuadere leges solitòs fuisse diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cùm auctores intelligat vel accipiendæ legis, vel antiquandæ. Hæc de suadentibus dissuadentibusq̄, legem. nunc de loco, vnde suaderent, aut dissuaderent, addendum quiddam est. Nemo ad populum, nisi de loco superiore, concionabatur, siue is priuatus esset, siue magistratum administraret. id autem ob eam causam, quo longius à stantibus in concione tum exaudiri vox, tum intelligi verba possent, concionabatur igitur, si in foro, de Rostris, quæ ad Comitium fuisse, propè iuncta curiæ, Peditanus ait: si in campo Martio, vel alibi, de suggestu, aut editiore aliquo loco concionari autem magistratibus pro ea, quam habebant. potestate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, nisi concionem, id est, concionandi potestatem, à magistratu aliquo acciperent, non licebat. & quia sæpius in foro, vbi Rostra fuisse diximus, quàm in campo, leges ferebantur: idèd sæpius de Rostris, quàm in campo, conciones habebantur. multò enim plures tributis comitijs, quæ, legum quidem cau-

sa, in foro, interdum & in Capitolio habebantur, quã centuriatis, quã in campo, latas esse constat, cùm tribuni pleb. qui comitia tributa, non centuriata, habebant, facillimè ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges, non ferrent ex senatus auctoritate: quod necesse erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non nisi potestate à magistratu accepta concionari potuisse, magistratus autem cunctos suo iure potuisse. quod cùm ita esse nunc etiam confirmem, tamen illud addo, summum in eo ius, summamq; potestatem tribunorũ pleb. fuisse: qui, si vellent, non priuatos modò, verùm & magistratus ipsos, atque etiam consulem, qui summus erat magistratus, prohibere concione poterant. itaque Ciceronem consulem e extremo magistratus die Q. Metellus Nepos tribunus ple. concionis habenda potestate priuauit: & Q. Metellum Celerem consulem à L. Flauio tribuno pl. in carcerem deductum, annoq; proximè consecuto M. Bibulum, item consulem, à P. Vatinius tribuno pleb. historie narrant. non enim de Rostris modò concionantem, atque etiam de curru triumphantem detrahere tribuno ple. licebat, vetùm &, quoquo vellet, deducere, vel ad supplicium, si liberet: propterea quod, cui vellet, manus inycere, vetusto Sacratarũ legũ iure, poterat: ipsi, cùm sacrosanctus esset, nemo poterat. Verũ tribuni pl. potestatem suo loco, id est, libro de Magistratibus, reseruemus: interim, quod in manibus est, ipsum agamus. Cùm suaserant, dissuasuerant uel legem primo loco magistratus, qui legem ferebat, secũdo priuati, tertio reliqui magistratus: tũ, presentibus sacerdotibus, vt Dionysius scribit, & diuina

expo-

exponentibus, sit ella, vel vrna (sit ellam Cicero, vrnam Lucanus vocat) deferretur: in quam siue tribuum, si tributis comitijs lex feretur, siue centuriarum, si centuriatis, nomina conijciebantur, deinde, sortibus equatis, hoc est, ita agitata sit ella, ne qua fors subsultaret, atq; existeret, sed pariter omnes equata racerent, sortitio fiebat, quæq; prima vel tribus, vel centuria, qua secunda, qua tertia de sitella exisset, eundem, quem fors dederat, in suffragio ferendo locum atque ordinem obtinebat. Nec dum agerentur, si quis tribunus plebi legi vellet intercedere, locus erat. nunquam autem ante suasionem dissuasionemq; legis intercessionem fuisse, declarant illa proximè recitata, quæ Livijs libr. XLV. Cicero in oratione pro C. Cornelio tradiderunt. Et, quoniam de intercessione, qua legem impediabat, mentionem facimus: (neque enim legi tantum, verum & senatus consultis, & pratorum decretis, aut iudicij intercessum esse, animaduertimus) omnibus de causis, quæ, quod minus promulgata lex perferri posset, impedimento fuerunt, dicendum nobis est. Hæ quattuor traduntur: prima, intercessio: cum tribuni ple. quorū propriè intercedendi ius erat, edita voce illa, Veto. de qua mentionem facit Livijs, intercedebant: cuius generis exempla non desunt: altera, cum is, qui promulgarat, vel amicorum precibus adductus, vel senatus auctoritate commotus, vel ipse sua sponte consilium mutabat: quod C. Manilius, & L. Cæcilius, vterque tribunus pl. diuersis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorū suffragijs, hic in ea, quam de minuenda ambitus pœna promulgauit. Tertia ratio fuit, cum, neque intercedere

tribuno, neque eo, qui promulgauerat, consilium mutante, comitiales dies, id est, eos, quibus agi cum populo licebat, consul eximebat, vel supplicationibus decernendus, vel ferijs indicendis, non solum ijs, quae Latina dicebantur, quas indicere soli consules poterant, sed etiam ijs, quae imperatiuae, quas non modò consulibus, verum etiam praetoribus ipsorum arbitrato licebat imperare quo genere vsum esse Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum consulem, ut C. Catonis tribuni pleb. legibus obsisteret, videmus in epistola, Placiturum, libr. 11. ad Q. fratrem. Quartam causam, quae & ipsa comitijs: quacunque de re haberentur, impedimento esset, auspicia inuenimus. quorum duo genera reperio, vnum, quo magistratus tantum utebantur, quae Spectio dicebatur, vel, De caelo seruare: quo de genere testes locupletes habemus Tullium in 11. Philippica, & Varronem apud Nonium: alterum genus ad augures pertinebat, cum ex auium signis, id est, volatu, cantu, & tripudio sollistimo, auspiciam faciebant. nam. si quid aduersi viderant, aut audierant, id nunciantes, comitia impediebant. quod Cicero libr. 11. de Legib. ut alia omittantur exempla, significat. illo autem priore genere, vel si aduersi nihil esset, ipsa tamen per se spectio rem impediebat. quod à Dione lib. XXXIIX. traditum animaduerti. Obnuntiatio autem, quae augurum erat, duarum rerum obseruatione fiebat, vel cum de caelo fulsisset, aut tonasset: (erat enim in augurum disciplina, ut, loue fulgente, tonante, comitia denitterentur) quo genere impedimenti Pompeius Magnus in secundo consulatu, cum praetorem creari, virum omnium integerrimum,

rimum, M. Catonem videret, ipse aut, hominem flagitiosissimum, P. Vatinius, Cæsari gratia, vellet, comitia dissoluit: vel cum aues aduersa portenderent. auium autem tria genera, alites, quæ volatu, oscines, quæ cantu, pulli, qui tripudio signa dabant rerum futurarum. Nec omnium erat eadem significatio, cum quadam à dextra, quadam à sinistra volantes, aut canentes, profperos euentus ostenderent. hinc illud lib. 1. de Diuinat. Iuppiter ne cornicem à laeua, coruum à dextra canere iussisset. Et Plautus in *Asin.* Picus, & cornix est ab laeua, coruos porrò ab dextera. Et in epistola ad Caccinam: Non igitur ex alitis inuolatu, ne ex cætu sinistro oscinis, nec ex tripudij's sollistimis tibi auguror. Aues aut vtriusque generis, id est, alites, & oscines persequitur Festus 13. 241. Et, quamquam sinistra Romanis leta, vt Græcis dextra: isdem tamen, vt libro 2. de Diuinat. cognouimus, sinistrum fulmen triste omnem fuit ad comitia, cum ad cæteras res esset optimum: & si bubo volaret à sinistra. præclare Lucanus hoc de genere lib. 111. cum neglectam veterem comitorum rationem significaret, illa pronunciat:

- Fingit solemnia campus.

Nec cælum seruare licet. tonat, augure surdo,
Et leta iurantur aues, bubone sinistro

Redeo ad institutum. Sortitione tribuum aut centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat: Si vobis videtur, discedite Quirites. de quo Pediani verba subscribam. Cum, inquit, id solum superest, vt populus sententiam ferat, iubet vnumquemque is, qui fert legem, discedere.

dēre, quod verbum non hoc significat, quod in commu-
 ni consuetudine est, de eo loco, vbi lex fertur, sed in suā
 quisq; tribum discedat, in qua est suffragium laturus.
 populus enim confusus, vt semper alias, ita & in con-
 cione. Liuius aut lib. 2. vbi de lege Lectoria loquitur:
 Consul, inquit, Appius negare ius esse tribuno iu quem-
 quam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eū
 magistratū esse, nec vllū ipsum summouere pro imperio
 posse more maiorum, quia ita diuatur: Si vobis vide-
 tur, discedite Quirites. vbi, Discedite, dictum apparet
 ad suffragia ferenda. libro verò 3. vbi de Terentia lege
 agit, idem significat, cum ait: Quemadmodum se tri-
 buni gessissent in prohibendo delectu. sic patres in lege,
 qua per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda
 gerebant. initium erat rixæ, cum discedere populum
 iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sine-
 bant. Cum igitur, de concione iussi discedere, in suam
 quisque tribum, aut centuriam abiisset, priuatos homi-
 nes inuenio, qui de lege laborarent, ipsos, ne quid falla-
 cia committeretur, aut tabellas distribuisse, aut distri-
 buentibus praefuisse. idq; Diribere proprio vocabulo di-
 cebatur. quod muneri quia ferè obiri curariq; ab ijs
 soleret, qui neque etate graues, neque gestis honoribus
 insignes admodum essent, id sibi & à senibus, & à di-
 gnitate praestantibus praecipuè contigisse, gloriose com-
 memorat Cicero in Pisonem. Hoc, inquit, certè video,
 quod indicant tabulae publicae, vos rogatores, vos diri-
 bitores, vos custodes fuisse tabellarum: & quod in ho-
 noribus vestrorum propinquorum non facitis, vel et a-
 tis excusatione, vel honoris: in salute mea, nullo ro-
 gante,

gante, vos vestra sponte fecistis. Eodemq³ verbo eadē dere vsus est in ea post reditum in senatu, cum ait: Quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italia totius, ordinumq³ omnium, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodesq³ vidiſti? Nec dubito, quin legendum sit, Diribeantur, non Diripiantur, vt in ea in Pisonē, in eo loco: An exspectas dum de te LX XV. tabellæ diripiantur? pro, distribuantur, vt de te iudicium fiat. sic & Plinius manifestè accepit libro XXXV l. cap. XV. Hic est, inquit, ille domitor orbis populus, qui gentes, & regna diribet. Cistis autem suffragiorum custodiendus certos homines in comitijs praefuisse, qui Nongenti sint appellati, idem Plinius lib. XXXI l. II. capite secundo scriptum reliquit. Obijciatur hic quaestio perdifficilis, quo modo suffragia ferrentur: quod, in tanta rerum antiquarū obscuritate, suffragandi vsu non solum intermisso, verum etiam penitus amisso post tot secula manifestum non esse, quis miretur? uaque nec, opinor, totam rem explicare quisquam possit: nec tamen ignorabit omnia, qui veterum libros diligēter examinarit. Primum igitur illud, multorum testimonio, constat, cistas cum suffragiorum tabellis pontibus quibusdam, quo tutius custodirentur, impositas esse: ex quibus tabellæ populo ministrarentur. quem morem Cicero in epistola quadam ad Atticum lib. I. declarat his verbis. Operæ Clodianæ pontes occupant. tabellæ ministrabantur, ita vt nulla daretur, Vtirogas. Et lib. III. de Legibus: Pontes lex Maria fecit angustos. quam legem Plutarchus etiam in Mario significat. Libro autem I. Rhetoricorum ad Herennium:

nium: Capiro, vi Saturninum contra S, C. legem de sem-
 sibus, & trientibus aduersus Kempub. vidit ferre:
 eum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas
 deicit, impedimento est, quo secius feratur lex. Dein-
 de, cum à Festo scriptum videam, suffragia per pontē
 comitijs ferri solita, adducor in eam sententiā, vi exi-
 stimem, tabellas in eorum pontium capite ministratas
 esse, & in extremis pontibus alias cistas fuisse, in qui-
 bus tabellas quisque suas deponeret: quod erat suffra-
 gium ferre. quod etsi ex duobus locis Ciceronis, & ex
 libr. Rhetoricorum ad Herennium satis licet intellige-
 re: tamen, quo res pateat illustrius, Festi verba esi-
 tabimus. Quo tempore, inquit, primū per pontem
 coeperunt comitijs suffragium ferre, iuniores concla-
 mauerunt, vt de ponte deicerentur sexagenarij, qui
 iam nullo publico munere fungerentur, vt ipsi potius
 sibi quā illi, deligerent imperatorem. vanam autem
 opinionem de ponte Tiberino confirmavit Afranius. Et
 idem alio loco: Depontani senes appellabantur, qui se-
 xagenarij de ponte deiciebantur. Quo spectasse Ma-
 crobius videtur, cum ait Sat. libr. 1. Hu ne tam doctis
 viris, quorum M. Cicero, & Varro imitatores se glo-
 riantur, adimere vis in verborum comitijs ius suffra-
 gandi, & tanquam sexagenarios de ponte deicies?
 Transibant igitur per eos pōtes ad lationem suffragij,
 tabellis acceptis in prima pontis parte, quas in extrema
 redderent. Erant autem, quot tribus, aut quot centus-
 ria, tot pontes: vt per suum singula pontem suffragi-
 um ferrent. alioqui negotium longi temporis, nec sine
 perturbatione aliqua fuisset, si ponte vnico tribus om-

nes, aut centuria transire cogerentur. & cū ait Cicero: Opera Clodiana pontes occupant: & Pōtes lex Maria fecit angustos: & ille, qui scripsit ad Herennium, Pontes distubat, cistas deiecit: pontium multitudinem perspicuè declarāt. Nec de duabus tabellis cuique datus quisquā dubitat, vna, cū hac littera, A, quæ legis antiquationem significat: altera, sic inscripta, V. R. id est, Vti rogas: quæ legem accipiebat, vti magistratus rogauerat. Pontes autē dicti, quod exstructa ad tempus mensæ satis angusta, præsertim post legē Mariam, pontium similitudinē haberent: quæ, si tributim populus in forum vocaretur, XXXV. pro numero tribuum, fuere: si centuriatim in campum, totidem, quod Centuria, id est, CLXXXIII. Nūc de ordine inferendis suffragiis agamus. Primo loco ea tribus, eaque centuria quæ, omnium tribuū, aut centuriarū nominibus in sortem coniectis, prima de sit ella, de qua iam diximus, sorte exierat, suffragiū ferebat: eaque prærogatiua dicebatur, quia prima rogaretur à magistratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? videlicet is, quē magistratus legē ferens deligebat: deligebat autē, quem & dignitate præstare, & rogationi suæ præter ceteros fauere iudicabat. vtrumque cognoscitur in oratione pro Plancio: in qua ita scriptū est. Nā quod primus sciuit legē de publicanis, tū vir amplissimus cōsul id illi ordini per populum dedit, quod per senatū, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragiū tulit, quis non tulit publicanus? si, quia primus sciuit: vtrum id sortis esse vis, an eius, qui illā legem ferebat? si sortis? nullū crimen est in casu. si consulis: splendor

dor etiam Plancij, hunc à summo viro principem ordinis iudicatum. quo constat, ideo primum Plancium ad suffragium ferendum à Casare consule lectū esse, quia primus ordinis equestris iudicaretur. quod ipsum confirmant illa pro domo sua: Consulari homini P. Clodius, euerfa Rep. ciuitatem adimere, consilio aduocato, conductu operis non solum legentium, sed etiam seruatorū, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro primo omnium suffragium ferente. quod apertius proximè ostēdit, cum dicit: Sin autē is primus sciuit erat enim quodā modo legis ornamentū, cum is eā scisciebat primus, cuius in ciuitate non leuis esset auctoritas quod etsi satis clarè indicant ea, quae ex oratione pro Plancio recitauimus: tamen in hac ipsa pro domo sua idem fit illustris. subiungit enim post ea, quae proximè ad exemplū atuli, non magno interuallo: Tu huius, ut acta tui praetari tribunatus hominis dignitate honestes, auctoritatē amplecteris. quasi Clodius Sedulij, tanquam clari hominis, nomen publicū in tabulis ad legem hanc standam scripisset, aut fortasse etiam in as simul cum ipsa lege incidisset. nam, ut dicam quod sentio, suspicor de mendo, vbi Sedulij mentio fit in ea pro domo sua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomē incideris? id non placet. non enim cum audacia casus congruit. nam, incidere, verbum est in casu positum: audacia verò voluntatis est. non enim, qui incidit, audax est, sed impudens, & inscius qui verò audax, is nō incidit, sed incurrit, & irruit. quare aliter suspicor à Cicerone scriptum esse, & fortè sic: Quid te audacius, qui in as eius nomen incideris? leges enim in as incidi

solitas pauld pōst docebimus. Cū igitur ab eo, quem magistratus ipse primum delegisset, deincepsq̄ ab alijs eiusdem tribus, aut centuriæ per lata suffragia erant: sum suffragijs in vtramque sententiam dinumeratis, & eorum numero punctu notato, eius tribus, aut centuria voluntas cognoscebatur, eaq̄ à præcone renunciabatur: & eadem in reliquis tribubus aut centurijs ratione seruata, ex maiore tribuum centuriarū mune numero vel antiquabatur, vel sciscebatur lex. hoc autem, Dirimere suffragia, & Diremptio suffragiorum, dicebatur. itaque vetera habent exemplaria Varronis de re rust. lib. III. Dum dirimuntur suffragia, vis potius Villa publicæ vtamur vmbra, quàm priuati candidati tabella? quod apertè declarat Lucanus, quem locum deprauari, vt alijs in locis, Diribet pro Dirimit, reponere, facile non fuit, in illo versu, lib. V. Et non admissa dirimit suffragia plebis. & ad Q. fratrem, libr. III. epist. IV. lego, Diremptis tabellis, non, vt vulgo legitur, & vt habent libri quoque veteres, Diruptis. item in oratione pro Plancio, Diremptio, non Direptio. Diremptis igitur suffragijs, vel de antiquata lege, vel de accepta cognoscebatur. ac de antiquata, id est suffragijs improbata, (Festus enim, Antiquare, explanat, in morem pristinum reducere) nihil est dicendum. scitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiurando confirmari solitam legimus. itaque Q. Metellus, ille Numidinus, ne in legem Saturnini per vim latam iuraret, in exilium abire maluit, sibiq̄ potius de patria, quàm de sententia, decedendum putauit. quem anno pōst XLII. imitatus non est M. Cato, is, quem Vticensi

sem historici nominant: qui cum leges P. Clodij nullo neque iure, neque more rogatas putaret, in eas tamen iuravit, consilio vsus optimo, ut Cicero ait in ea pro Sextio. nam et eo, quod omnino ne fiat, fieri non potest, cum periculo dissentire, temeritatis videtur esse. Post iusiurandum, in as lex incidebatur: quod indicat Livi- us lib. III. his verbis: Prius quam urbem consules egre- derentur, leges X. virales, quibus tabulis duodecim est nomen, in as incisas in publico proposuerunt. atque hoc libro X. Dionysius confirmat. Et Cicero in oratione III. in Catilinam, Memoria tenetis, inquit, Cotta, et Tor- quato eos complures in Capitolio turres de caelo esse percussas: cum et simulachra deorum immortalium depulsa sunt: et statua veterum hominum deiecta, et legum ara liquefacta. quod ipsum versibus deinde per- secutus est in secundo de consulatu suo, ut libro I. et II. de Diuinatione patet. eandem consuetudinem probant illa, quae in I. Philippica scripta sunt: Forum sapietur: omnes claudentur aditus: armati in praesidijs multis in locis collocabuntur, quid tum? quod erit ita gestum, id lex erit, et in as incidi iubebitis? quod etiam non mul- to ante dixerat: Quae ille in as incidit, in quo populi iussa perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebun- tur? exemplis non egemus: sed vnum Suetonij, quod in C. Caesaris vita legimus, quod apertam rem multo eti- am illustrius ostendit, apponemus. Marcus, inquit, Clau- dius Marcellus consul, edicto praefatus de summa se Rep. acturum, retulit ad senatum, ut ei succederetur ante tempus: quoniam, bello confecto, pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus: et, ne absentis ratio comitibus

haberetur, quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset. acciderat autem, ut is, legem de iure magistratum ferens, eo capite, quo à petitione honorum absentes summouebat, ne Casarem quidem exciperet per obliuionem: ac mox lege iam in aes incisa, & in ararium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in aes leges incidebantur, cum perlatæ essent: quod proxima Suetonij verba ostendunt: cur in oratione pro Milone, cum de legibus nondum latis, sed quas Clodius ferre cogitaret, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quæ nos nostris seruis addicerent? cur non, scribebantur, potius, quam, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latis? dicamus, quod omisit Pedianus interpres, qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis est, sicuti in exponenda historia satis liberalis. notat Cicero confidentiam Clodij hominis audacissimi, qui domi sua leges non modò scriberet, sed etiam, quasi latis, incideret: quas quo iure quæue iniuria, cum suis operis & seruis omninò perferre constituerat. & est Oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quæ etiã si fortasse facta nõ sunt, fieri tamẽ potuisse, eius, in quẽ dicitur, ante acta vita declarat. nihil erat, quod in Clodiũ, quamuis atrociter excogitatũ, non verisimile videretur. ideo, Incidebãtur potius, quã scribebantur, dixit, vel verè quod magis puto, ὅπερ Ἐσολιμῶε, & tamen verisimiliter. vt de P. Clodio, quem omnium audacissimum fuisse constabat. Ne illud quidem prætermittã, non in tabulis modò æneis, sed etiam in columnis insisas esse leges. de tabulis dubium non est: quas etiam aliquor,

aliquot, in hunc vsque diem seruatas, ipsi vidimus. de columnis autem Cicero pro Balbo sic: Cum Latinis omnibus fœdus ictum p. Cassio, Postumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse. qua ipsa de re Liius libro II. sic. Tantum sua laude obstetit fama consulis Marcius, vt, nisi fœdus cum Latinis, columna aenea insculptum, monumento esset, ab Sp. Cassio vno. quia collega abfuerat, ictum, Postumū bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. & Varro, vt apud Macrobiū legimus, antiquissimam legem in columna aenea scripsit incisam fuisse, cui mentio intercalaris adscriberetur. nec deest Dionis in historia testimonium, qui libr. XLI. columnas, quibus incise leges legerentur, de cœlo iactas memoria prodidit. Scripta iam lege, promulgata, perlata in æs incisa, (his enim quasi gradibus ad id, quod in lege vltimum, ac summum est, peruenimus) vnum restat, vt, vbi custodienda reponeretur, ostendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omnium fuisse rationem, sed aliquot, maximeq; tabulis aeneis incisas, in publico proponi solitas, vt oculis ciuium paterent, quod exempla demonstrāt: quæ verò aneas in tabulas essent incise, eas ad ararium delatas, quo scilicet & senatus consulta. ibi cum publicis pecunijs omniumq; publicarum rationū libris cōdita asseruabantur. erat autem Aerarium, tum aliorum, tū maxime Fesli, Macrobij, & Plutarchi in problematibus testimonio, in Saturni Opisq; templo: templum autem in vico Iugario, ad Capitolij radices vnde septies millies HS. à Casare dictatore depositum,

post illius interitum M. Antonius consul abstulit. et si tantum Opus in Philippica 1. & 11. vbi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quod duabus cellis simulachra Opus & Saturni separatim dedicata colerentur, & ad Opus cellam propius, quam ad Saturni, eam pecuniam Cæsar locasset. primis tamen Reipub. temporibus legem Iciliam in templo Dianæ, quod in Auentino monte fuit, repositū esse, legimus in historia Dionysii. Quæ ad rationem perferenda legis attinerent, quæ ferè ponderis alicuius esse viderentur: omnia, vt arbitramur, persecuti sumus. nam, in quo differrent legum ferendarum comitia à cæteris comitijs, vt de magistratu creando, de reo iudicando, quia cōuenire magis in librum de Comitijs hæc tractatio videtur, qui post hunc de Legibus exhibit, hic omittimus. Locum ferenda legis interdum Prata Flaminia qui postea Circus Flaminius dictus est, interdum etiam Lucum Petelinum, quandoquæ Capitolium, sed plerunque Forum, aut Campum Martium fuisse legimus. de Prata Flaminij, Lucus Petilino, Capitolio, Liurus testis est: de Foro, declarat illa pro C. Rabirio Postumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Rostra erant enim Rostra in foro dixit autem, Conuolaretis ad Rostra, cum hoc intelligeret, vt inde legem dissuaderetis. & apertè in oratione 1. in Antonium, & in V. & pro domo, & vbi non? de campo, inde constat, quod, cum lèges centuriatis comitijs sæpè lata sint, centuriata porro comitia in Campo esse habita, omnes historiae narrent: manifestè sequitur, vt leges centuriatis comitijs latae, in campo latae sint. Hic oritur alia consideratio, loco ne sacro, an profano ferretur.

Sacro

Sacro potius, quàm profano, crediderim : primū, quod in Rostris, qui locus erat auguratus, Templumq, dicebatur, sapè à magistratu ferretur : itaque pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, ut legē ferret. quod illa verba pro Milone declarant: Potuit ne Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret pulso? occuparat aut Rostra, nō templum alicui deo sacrum : quod ipse Cicero declarat infra, in eadem pro Sextio, subiungens, Tribunos pleb. ferro è Rostris à Clodio pulsos, Fabricium intelligens sed clarissimè in Vatinium his verbis: Cum L. Vettium indicent in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. & Lilius libro IIX. Naues, inquit, Antiatum partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ : Rostrisq, earum suggestum in foro exstructum adornari placuit: Rostraq, id templum appellatum. Altera est ratio, quod leges à P. Clodio tribuno pleb. in templo, Castoris latas inuenio. quod indicat illud in Pisonem: Eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti. sic enim interpretor illud, Eodem in templo, quo in templo legem de mea pernicie tulerat Clodius, eodem in templo de Macedonia tibi tradenda statim legem tulit: quam tu prouinciam ad arbitrium tuum pro meo funere, quod idem funus patriæ fuit, ipse pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quasi præmium à Clodio debitum abstulisti. & apertius in oratione pro domo sua: Cum arma, inquit, in adem Castoris comportabas nihil aliud, nisi, uti ne quid per vim agi posset, machi-

nabare in libris autem de inuentione, Flaminiū, inquit, eum qui consul Rempub. malè gessit bello Punico secundo, legem agrariam per seditionem ad populum ferentem, pater suus de templo deduxit. accersitur maiestatis: & apud Lium, antè quàm Rostra in foro exstructa essent, de tribunis pleb legum rogandarum causa in templum cœuntibus, non semel mentionem fieri videmus. Ferebat ergo magistratus legem in templo: ferebat suffragia de lege populus circa templum. locū enim tanta multitudini vllō in templo fuisse, credibile non est. cū verò lex à magistratu ferretur, eodem in templo alios quoque magistratus affuisse, eos nimirum qui cum magistratu legem ferente consentirent, legimus in oratione in Vatiniū: Quæ quidem leges, inquit, anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius ciuitatis, ac pestibus, vna cum auspicijs, cum intercessionibus, cum omni iure publica conflagrauerunt. Ostendi latam in templo legē, cū in foro ferebatur, hoc est, tributis comitijs. quid, cū in campo, centuriatis? tum in templis deorum non existimo, quæ in campo nulla fuisse legimus: quod tamen in loco à magistratu ferretur, eum locum antè auguratum fuisse crediderim. nam, si tributis comitijs semper in templo, cur cēturiatis, quæ maiorum rerum causa habebantur, profano in loco lex ferretur? sed fortasse videri possit infirma coniectura. addamus exemplum, vt dubia res testimonio probetur. Lium igitur lib. III. Tribuni, inquit, vt impedienda rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eò magis, quod. & augures iussos adesse ad lacum Regillum,

Jama

fama exierat, locumq₂ inaugurari, ubi auspiciato cum populo agi posset: ut, quidquid Romæ vi tribunicia rogatum esset, id comitibus ibi abrogaretur. Inter leges autem, quæ in foro, & eas, quæ in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuisse, quod in foro tributis comitibus ferrentur, in campo comitibus centuriatis. nunc adiungo, primum illud, centuriatis comitibus eas esse latis, quæ è S. C. ferebantur: deinde illud, quæ centuriatis comitibus ferrentur, eas, si è S. C. non ferrentur, patribus quædam auctoribus semper esse latis. quod non à primis Reipub. temporibus, sed tantum post Publily Philonis dictaturam observatum est. hunc enim dictatorem legem tulisse, ut legum, quæ comitibus centuriatis ferrentur, ante latum suffragium patres auctores fierent, scribit Livius lib. 11. x. quo significatur, non omnes ante leges, quæ centuriatis comitibus ferrentur, è S. C. aut patribus auctoribus esse latis, quod si factum nunquam antea non erat, cōsuetudine servata, quæ in Numæ rege creando est inducta, ut scilicet, antè quàm populus suffragium iniret, patres in incertum comitiorū euentum auctores fierent: Publilius in plebem propensus, quia plebeia gētis erat quod senatui liberum erat, id necessarium fecit, quodq₂ more factum erat, id ut lege fieret, sua lege sanxit. Neque verò, quod ait Livius, Patres auctores fierēt, ex plano, patres S. C. probarent fiebant enim de re & relata. & disputata S. C. quid porrò referri & disputari opus erat id, quod omnino probari à senatu Publilia lex iuberet? nā de quo fit S. C. id eiusmodi est, ut improbari & abijci potuerit: est autē & probatū, & acceptū, quia maior pars sena-

tus ita senserit. at in hoc non, vtrum vis licere, neque plurium senatorum voluntatem spectari, Publilius voluit, sed, quasi ab vniuerso senatu iam probatum esset, ita, vellent nollent, patres auctores esse. ergo sic existimare debemus, quæ leges centuriatis comitijs ferrentur, eas post legem Publiliam antè S. C. aut certè patribus auctõribus esse latas: quæ verò ante legem Publiliam centuriatis comitijs latae erant, alias è S. C. alias sine S. C. patribus tamen auctõribus, alias neque è S. C. neque patribus auctõribus. Nihil ne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quæ patribus auctõribus, & eas, quæ è S. C. ferrentur? nihil, mea sententia, ante legem Publiliam. nam, siue è S. C. siue patribus auctõribus ferrentur, è senatus voluntate ferebantur. post legem autem Publiliam multum inter huiusmodi leges interfuit, atque adedò tantum, quantum inter secundam & aduersam voluntatem interest. nam secundæ senatus voluntate ferebantur eæ leges, quæ S. C. probatae iam erant: aduersa verò nonnunquã eæ, quarum patres auctores siebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod è S. C. centuriatis comitijs latum esset, quam id, quod iisdem comitijs patribus auctõribus, sed extremis Reipub. temporibus nullam legem centuriatis comitijs siue S. C. patribus auctõribus latam inuenio, per multas autem S. C. iisdem comitijs: siue, quod abrogata sit Publilia lex: siue, quod, cum idem Publilius eodem tempore, posteaquam Q. Hortensius dictator legem tulisset, vt eo iure quod plebs statuisset. omnes Quirites tenerentur, nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo

vel si auctores ipsi non fierent, tamen omnes ciues a-
 que tenerentur, itaque magistratus aut è S. C. centu-
 riatu comitijs, aut, si senatus dissentiret, tributis leges
 tulerunt: (quantquam & leges multa tributis comi-
 tijs ex S. C. latae sunt) cum duabus legibus, Publilia, &
 Hortensia, eandem vim haberent leges tributis comi-
 tijs latae, quam habuerunt antea leges ea, quae centu-
 riatu comitijs, patribus auctoribus, latae erant. nō enim,
 quod ait Cicero Philippica X. Legem Pansa comitijs
 centuriatis ex auctoritate nostra laturus est, eo sensu
 dictum existimo, quod eam legem patribus auctoribus
 Pansa laturus esset, sed, Ex auctoritate nostra, expla-
 no, è S. C. loquitur enim de Caesaris actis: quae lege con-
 firmari, & sanciri, senatus cupiebat. cum porro cupe-
 ret, nimirum S. C. potius, quam alia quavis ratione,
 declararet. quod si cui auctoritatem senatus pro S. C.
 usurpanti, nouam est: nihil errabit si, vt de latine loque-
 di consuetudine recte iudicare possit, Ciceronis libros
 diligenter euoluerit. Hic fortasse quaeretur, ante Pub-
 liliam legem omnes ne leges, quas senatus, siue centu-
 riatu, siue tributis comitijs, ferri cuperet, ferrentur è
 S. C. an verò alia è S. C. alia verò sine S. C. tantum pa-
 tribus auctoribus. vtrumque factum est. nam neque
 omnes è S. C. neque omnes patribus auctoribus latae sunt.
 de latu è S. C. testimonium res non desiderat: exem-
 plorum enim plena sunt omnia patribus autem aucto-
 ribus minus quidem multa, sed aliquot tamē latae sunt,
 vt Petilia de ambitu, à tribuno ple. tributis comitijs la-
 ta, de qua Liuius lib. VII. Queriur etiam, (pergam e-
 nim dubitando, quo non solum veterum librorum obser-

uatio, sed ipsa me coniectura ducit) vtrum centuriatis comitis leges à maiore tantum magistratu, an etiam à minore ferrentur. faciamus, quod oratores solent: qui cum testibus rem probare non possunt, argumentantur à simili, & hoc genere sæpè fidem faciunt. item nos, cum centuriatis comitijs à minore magistratu leges latae sint, nec ne, affirmare non possumus, quia neutrum ab antiquis traditum est, similitudinem sequemur, & quod in creandis magistratibus fieri solitum est, idem in ferendis legibus obseruatum esse dicemus. nam, si creandi magistratibus centuriata comitia nunquam, nisi à maiore magistratu, habita sunt: itidem ferendis legibus nunquam, nisi à maiore, esse habita, consentaneum est. illud autem est, esse igitur & hoc dicemus neque enim, cur non sit, aut ratio suadet, aut exempla demonstrant. De legum tempore, qua notauimus, haec sunt: neque omnibus diebus licuisse legem ferri, neque, quibus liceret, per omnes horas. licebat fastis tantum diebus: ne fastis non licebat. nec verò fastis omnibus, sed comitialibus duntaxat. comitialibus autem ita licebat, si nemo de caelo seruaret qua duabus legibus, Aelia, & Fusia, sancita erant. id annis propè centum ante Ciceronis aetatem, ut scripsit ipse oratione in Pisonem, institutum, ad extrema ferè mansit Reipub. tempora. Pifone autem & Gabinio eos P. Clodius tribunus pl. Ciceronis ac bonarum partium inimicus, ut armaret immoderata licentia tribuniciam potestatem, dierum discrimen, & auspicioꝝ impedimēta sustulit. neque enim tantum, ut omnibus planè fastis ferri lex posset, verum etiam, ne quis per eos dies, quibus cum populo liceres

agi, de cœlo seruariet, rogationem tulit. idq̄, postea ser-
 uatum esse, videntur illa significare, quæ scripta sunt in
 oratione de prouincijs: Aut statuendum vobis est, legē
 Aeliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam,
 non omnibus fastis legem ferri licere, cum lex feratur,
 de cœlo seruari, obnunciari, intercedi licere. Ergo, ante
 legem Clodiam, non omnibus, sed fastis, nō omnibus fa-
 stis, sed comitialibus, nec comitialibus, si quis de cœlo
 seruariet, ius ferenda legis erat: post legem Clodiam, nō
 omnibus quidem diebus, sed omnibus tamē fastis, quod
 antè non licuerat, etiamsi de cœlo seruarietur, ferri lex
 potuit. Opinor etiam, qui dies Religiosi vocabantur,
 quorum in numero Atri erant, ijs non potuisse legem
 ferri: de quibus hæc legimus in Festo: Dies religiosi,
 quibus, nisi quod necesse est, nefas haberetur facere:
 quales sunt sex & triginta, Atri qui appellatur, & Al-
 liensis, atq̄ ij, quibus mundus patet. Alliensem autem
 diem, quā Festus non nominat, XV. Kal. Sext. fuisse,
 Liuius docet lib. V. idemq̄, subiungit, religiosum diem
 fuisse postridie etiā Idus Quinct. cui Gellius lib. V. cap.
 17. Macrobius lib. I. Satur. assentiuntur: ex quibus &
 id cognoscitur, quod Varro quoq̄ lib. V. & Festus do-
 cēt, Liuiusq̄, significat dies postridie omnes Kalēdas,
 Nonas, & Idus atros esse habitos, vt neq̄, præliates, neq̄,
 puri, neq̄, comitiales essent. itaq̄, quod ad Kalēdas at-
 tinet, legitur illud Afranij apud Noniū: Septēbris hæ-
 ri Kalēda, hodie ater dies. quod si dies atri comitiales
 non sunt, ergo diebus atris ferri legē nō licuit. Dies au-
 tē, quibus mundus patebat, alio loco Festus nominat, et
 ait fuisse, postridie Volcanalia, III. Nonas Octob. VI.

Idus Nouembris. & postfridie Volcanalia fuit IX. Kæ
 lendas Septembris, vt apparet in Kalendario Roma-
 no. His adduntur dies, quibus penus patebat: de quo sic
 Festus: Penus vocatur locus intimus in aede Vestæ, te-
 getibus factus, (sic enim fortasse legendum) qui certis
 diebus circa Vestalia aperitur y dies religiosi habentur.
 Vitatos etiam à plerisque, vt ominu aduersi. IV. Ka-
 lendas Nonas, idus Gellius, & Macrobius tradidere.
 quamquam vnus Gellij mihi quidem sufficere auctori-
 tas à quo Macrobius, & in hoc loco, & alibi totidem
 verbis eadem sumpsisse constat. Diebus autem religio-
 sis exercitum conscribere, legiones educere, manus cū
 hoste conferere, sponsalia inire, peregrè proficisci, deni-
 que publicæ, vel priuatæ rei quidquam moliri, non licu-
 it: quod his diebus aduersus rerum exitus consecutus
 esset. De diebus hæc. Hora verò, quibus agi cum populo
 posset, omnes erant intra ortum solis. & occasum, reli-
 quis non licebat. ante primam enim horam nihil agi li-
 cuisse cum populo, cum ait Dio in extremo lib. λη, non
 exptano ante primam horam Romani dici, cuius ini-
 tium à meda nocte sumebatur, sed. ante lucem, ante
 auroram. quod ipse quoque Dio sic interpretatur, his
 verbis: ὁ κάλβαε ὁ σεξδιϑ κρύφα, καὶ ὑπὸ πλὴν
 ἔω σφατηγῶν τὸν ψήφου ἕσιρ ἔδωκε: καὶ τὸδ οὐκ
 ἔξου ἐκ τῆ νόκου, πρὶν πρῶτηρ ὄραρ γενέσθαι,
 ἔν τῶδ δῆκω τὶ γρηματιοδῶναι. Quod se non ante
 primam sequitur, vt nec post extremam, id est eam,
 quæ diem claudit, agi cum populo licuerit: siquidem
 neque vespertina S. C. rata fuisse, neque pratori vrb.

ius dicere post solis occasum licuisse, traditum est à Cicerone in Philippica 2. & à Censorino de die natali, sicut igitur non omnibus diebus ferre legem licebat, ita nec omnibus horis: quibus autem horis, y s i t a licebat, si neque fulgeret iupiter, neque tonaret. Nunc de causis agamus: quæ ipsa quoque nostri promissi pars est. A corruptis moribus manasse leges, nemini dubium est. nam, vbi continenter & sobriè viuitur, vbi colitur pietas, vbi iustitia locus est, quorsum ibi lex feratur? nec sanis corporibus quasita medicina est: nec, qui leniter & sedato cursu amnes fluerent, sed incitatu, extraq₂ ripas diffluètib^{us} aggeres obiecti, ac vetustissimi mortalium, prorsus omnem vim, atque omnem luxum ignorant, tranquillam vitam, ipsa natura duce, viuebãt. post erupit iniuria, & quod quisque potuit, id quisque velle, neglecta ratione, cœpit. tunc necessariò leges lata, & iniecta licentiæ quasi frena, quæ, si quis rectè agere sua sponte nollet, eum pœna metu in officio continerent. itaque, conseruandæ augendæq₂ ciuitatis causa, & vt esset venè viuendi norma, legem inuentam, manifestè cognoscitur, neque minus ad hunc finem spectarunt, quæ de religione, quam quæ de bello leges latae sunt. quasita pietas in deos videtur, quasita populo voluptas, vt in ludis: omnia tamen ad publicam utilitatem referebantur cuius autè legis vitiosa ac turpis origo sit, ea lex nominanda non est. nã legis causa iustitia, & lex ipsa iusta ac sancta debet esse. inde enim publicum exoritur commodū. publicum dico, & quo munitur imperiū aduersus hostilè vim, & quo priuati ciues, sua quisq₂ bona, suum quisq₂ ius, aduersus priuato-

rum iniurias tuentur. quod si hoc in omni benè instituta ciuitate, multa magis agnoscutur in Repub. Romana: quæ dum optimis legibus paret, malas autè vel abrogat suffragijs populi, vel tollit S. C. orbem terrarum panè vniuersum imperio comprehendit. quæque ciuitates aut malas leges habuerunt, aut boni non rectè sunt vsæ: alia vi externa, alia domestica se ditione ceciderunt. quod & apud veteres sæpè accidisse legimus, & nostra non semel tempestate vidimus. Superest de potestate legis. ea, queritur, primùm virum maxima, deinde, si maxima, virum perpetua. quod pro nostra consuetudine breuiter ostēdemus. Erat in lege summa vis, non solū, quia, quod erat lege sancitū, Quirites omnes tenebantur, quod tribus legibus, vna consulari Valeria Horatia, duabus dictatorijs, Publilia, & Hortensia, sancitum suprà diximus (paucas tamen excipio, quibus non omnes planè ciues obstringebantur: quo de genere fuisse legem de repetundis, iam ostendimus: lata enim est post illas tres, consularem vnā, dictatorias duas, à nobis proximè nominatas: & quodcunq; que postremū populus iussit, id ius ratumq; esse xij. tab. lege sancitum est) verū etiam, quia non, vt prætoris edictū, item lex annuo spatio terminabatur, sed vige-
bat vsque dū alia lege abrogaretur: abrogari verò omnes licuit, præter Sacratas: quæ violata sæpè, abrogata nunquam sunt. abroganti verò non eadem, quæ violanti legem, pœna sancitur. cetera leges & abrogari omnes potuerunt, & abrogata multa sunt. tametsi nulla lata lex est, quæ ipsa se contra abrogationem quasi sanctionis sepimento non munierit. graui pœna, multa-
ue ei,

ue ei, qui abrogasset, irrogata. at multi multas abrogaverunt, neque tamen ullam propterea subire pœnam. dixi iam, plus fuisse potestatu in eo, quod postremum populus iussisset, quam in eo, quod antea iusserat: id lege xij. tab. sancitum esse. iussum autem populi & suffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuisset, sed quid ei postremū placeret, spectari solebat. sensit autē in hoc genere populus non semper è Repub. nam quemadmodum sæpè malas leges bonus populus, sic interdum bonas malus abrogavit. à senatu verò nunquam lex vlla, nisi Reipub. causâ sublata est, vt, cum Appuleia, Mario consule referente, S. C. damnatae sunt, quod ab hoste Reipub. L. Appuleio Saturnino rogatae essent: aut, cum Liuia consilio Philippi consulis sublata, quia contra auspicia, quae seruari lex Aelia iubebat, à M. Liuius Druso latae iudicarentur. erant enim quattuor omninò genera, (vt ipsa ferè Ciceronis verba vsurpem, quae sunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus: vnū eiusmodi, placere legem abrogari, vt Q. Cecilio, M. Iunio cos. quae leges rem militarem impedirent, vt abrogarentur. atq; hoc genere non abrogabat legem senatus, (nam abrogare propriè populus dicebatur) sed, vt abrogaretur, statuebat. Alterum genus erat: quae lex lata esse diceretur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio, Sex. Iulio cos. de legibus Liuij: quae vt vno S. C. tollerentur, Philippus consul, Liuij inimicus, obtinuit à senatu. id eo autem, huiusmodi legibus non videri populum teneri, senatus decernebat, quia, contra auspicia latae

esse, augures monuissent. Fanta Roma fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro 11 de legibus haec à Cicerone scripta legimus. Quid religiosius, quam cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militia, per magistratus gestum. sine augurum auctoritate posse cuiquam probari? quae ipsa, & alia, in libro de religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere per se pè S. C. fiunt, vt de lege Calpurnia de ambitu, quae derogaretur. Quartum genus, quod ea Ciceronis oratio mutila admodum est, neque in ipsa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidè, quod sciam, inuenitur me tamen in eam partem coniectura ducit, vt existimem, cum aliquem senatus hostem iudicaret, simul, vt eius quoque leges, quae quidem aduersus Rempub. essent, tollerentur, eodem S. C. aut alio proximè facto, iudicasse quarum enim maximè legum causa perniciosius patriae cuius dānatus sit, & à Repub. remotus: eas ipsas leges in Repub. non habuisse, sed abiectas illicò esse etiam si ab historia non prodatur, veri tamen simillimum est quale fuit, quod de legibus Saturni proximè, & de legibus M. Antonij in prima huius libri parte diximus. Rectè igitur semper, & iustissimè senatus. A populo verò, aut ab ijs, qui mercede conducti speciem quandam populi prae se ferebāt, temeritate potius aut fraude, quàm consilio aut ratione, salutare ciuitati leges nonnunquam abrogatae sunt, vt, rogante P. Clodio tribuno pl. Aelia de auspicijs, Fufia de diebus comitialibus. Postremum illud est, cū, verbo quidè, neque à senatu neque à populo, tacito autem omnium consensu

sensu per desuetudinem leges abrogabantur. id quod & Iulianus iurisconsultus notauit. Erat igitur in lege vis non solum maxima, quod Cicero in Philippica 11. satis planè narrat, cum ait: in publicis actis nihil est lege grauius: verum etiam perpetua: siquidem vetustate neque tollebatur lex, vt edictum: neque debilitabatur, vt S. C. nisi si legis essent eiusmodi, vt Reipub. minime consulere viderentur nam has contrario usu non solum debilitatas, verum etiam planè extinctas, neque damnatum esse quemquam, quia fecisset aduersus eam legem, quæ iam exerceri desisset, satis constare video. leges autem multæ, quamdiu Reipub. stetit, perpetuo iure valuerunt, cum, ipso libertatis initio, à primis consulibus, ac iam antè à primis legibus lata essent. quibus ego de legibus loquor, cum perpetuam vim legi tribuo. nam perniciosas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure esse, sed tolli quàm primùm vtile est: cuiusmodi multa S. C. sublata sunt populus autè, quem sepè à Reipub. commodo male rationes auerterent, rectam diiudicandis legibus normam non agnouit, sed vtilis sepè abrogauit, sepè sciuit inuitiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandirationem, quod in Festo Pompeio notauit, non omittam: in sanctione legum adscribi solitum, ne per Saturam abrogari derogariue liceret erat enim Saturam, lex multis alijs conferta legibus, accepto nomine à genere cibi, ex varijs rebus condito. quod apud Diomedem Grammaticum scriptum est. id autem eo placuit in sanctione adscribi, quia in lege, multis legibus permixta & infusa, subesse fraus, quæ populum falleret, facile poterat: at in simplici lege, si de abrogando de-

rogandue populus rogabatur, nō difficile erat, id, quo derogabatur, quale esset, intelligere. Addam & illud, fractam esse legis vim, non modò cūm alia lege nominatim abrogaretur, sed etiam, cūm, non omninò tota, sed eius pars lege posterius lata tolleretur : quod, Derogare, dicebatur : aut, cūm, nulla superioris legis mentione facta, aliquid ei contrarium posteriore lege rogaretur : quod erat, Obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Lium lib. IX. P. Sempronius tribunus pl. aduersus Ap. Claudium censorem in concione ita disputat : Ideò Aemilia potius legi paruerunt, quam illi antiqua, quia hanc postremum populus iusserat, & quia, vbi dua contraria leges sunt, semper antiqua abrogat noua. Est etiam in II. de inuentione ita scriptū : In duabus contrarijs legibus, vtra posterius lata sit, considerare oportet. nam postrema quaque grauissima est. Omninò quod legis vim maximam fuisse dixi, eo dixi, non solum quia nihil esset lege grauius, & in publicis actu nihil obseruaretur magis, verum etiam, quia legis sententia pertineret ad omnes ciues, & omnibus aqua iura describeret, praesertim à quo tēpore Q. Hortensius dictator rogationem tulit, de qua iam mentionem fecimus, vt, quod plebs sanxisset, eo Quiritēs omnes tenerentur. verumtamen duo genera legum excipio : alterū, quo non omnes ciues : alterum, quod omnes quidē, sed dispari iure comprehenderet. primū enim illud apud Ciceronem lib. III. ad Atticum obseruaui, quam legem aliquis tribunus ple. ferret, ea lege collegas eius obstrictos minimè fuisse deinde, vt omittam leges alias, quibus senatores tenebantur, ceteri autem

erant ordines liberati: quam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam pro plebe, non in plebem esse latam, declaratur in oratione pro Cluentio. posteaq, L. Sylla Felix, cum eius rei quaestionē sua lege constitueret, populum Ro. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quaestionis genere ausus non est. ergo hac lege, qua primum Sempronia fuit, de C. Gracchilatoris nomine: deinde Cornelia, postea quā L. Sylla, lege lata, quaestionē & ipse eiusdem rei constituit: qua deinde potius, quam Sempronia, eius generis iudicia sunt administrata: hac, inquam, lege, ut est in oratione pro Cluentio, senatores, & ij, qui magistratū gesserant, soli tenebantur: ut, quemadmodū rectē agentibus plura praemia, sic plura peccantibus iudiciorum pericula proposita essent. Lege etiam Iulia de pecunijs repetundis equestrem ordinem non fuisse alligatū legimus in oratione pro Rabirio Posthumio. in oratione verò pro Cluentio, qua lex item de pecunijs repetundis nominatur, qua & ipsa praeter ordinem senatorium nemo tenebatur, Iulia non fuit, ut ex temporum examinatione, qua me saepè magnis erroribus expediuit, facile conieci. nam cum, Iuliam de repetundis latā esse à C. Casare in primo consulatu, notum sit vel ex historia, vel è Ciceronis orationibus, atque epistolis: orationem autem pro Cluentio annis aliquot ante Casarii consulatū Cicero praetor habuerit: sequitur, ut omninò, quod ad nomen attinet, diuersae leges fuerint. Quana igitur fuit, dicet aliquis? Cornelia, L. Sylla: ex qua multa in suam legem postea Caesar transtulit. de qua sic in ea pro Posthumio: Si est hoc nouum in lege

Iulia,

Iulia, sicuti multa sunt seuerius scripta, quam in antiquis legibus, & sanctius iudicata: sanè etiam consuetudo huius generis iudiciorum noua: sin hoc totidem verbis translatum caput est, quot fuit non modò in Cornelia, sed etiam antè in lege Seruilia: per deos immortales, quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in Rempub. inducimus? Reliquum est, vt de lege agamus, qua omnes quidem ciues, dissimili tamen conditione adstringeret. at hoc quidem cū multis exēplis probare possim, vno cōtentus ero. Fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliā plebi, aliam senatoribus irrogatā esse pœnā, cōstat ex oratione pro Murena. id quod ostendimus iam, cū de legibus capit alia crimina vindicantibus ageretur. Dictum est de Legibus. ordiemur nunc de Magistratibus.

F I N I S.

INDEX RERVM ME MORABILIVM IN LIBRVM DE LEGIBVS.

A ccusator in criminalibus tantum caussis esse debet	161
accusator duas habebat horas ad dicendum,	
Reus autem tres	184
accusator dies xx. habuit ad agendum, totidem defensor ad defendendum	172
accusator obtinuit locum Rei	208
Acilia lex de repetundis	172
Man. Acilius Glabrio tulit legem de iudicijs	176
Acilia lex severissima, eademq; mitissima, varie considerata	176
adoptio	94
adoptio, apud pontifices	95
adoptans excedere debet XIX. annis eum, qui adoptatur	ibid.
De adoptionibus lex curiata	ibid.
adulterio damnatis mulieribus non licuit testimonium dicere	117
adulteria	161. 214
adulterina signa vetantur	215
Aebutia lex de legibus ferendis	130
Aebutia lex de XII. tab. corrigendis	131
ædilitatis curulis annus erat XXXVII.	51
ædilitas præturam biennio antecedit	51
Aelia & Fusia lex de iure, ac tẽpore comitorum	60
Aeliam & Fusiam duas esse leges	61
Aelia & Fusia lex annos prope centũ duravit	ibid.
Aeliæ & Fusiæ legum sententia	62
Aelia & Fusia lex sublata	64
Aelia lex quid iussit	67
Aelia lex utilior ciuitati, quàm Fusia	ibid.
Aelia lex de auspicijs, de obnunciatione, & de intercessione	64
S	Aelia

Absentes, à Consu.
lati legi summo,
vebantur. 43.

I N D E X.

Aelia Sentia lex de testamentis	93
Aelia Sanctia lex de locupletibus	98
Aelia lex de comitorum iure, ac tempore	255
Aemilia lex de sumptibus	140
L. Aemilius Paulus Macedoniam deuicit, & quo tempore	77
M. Aemilius Lepidus	22
Man. Aemilij dictatoris lex de censura	42
M. Aemilius Scaurus princeps senatus	162
in ærario depositū à Cæsare dictatore septies mil- lies HS.	248
ærarium in Saturni Opisq; templo, ad Capitolij ra- dices	ibid.
in æs incidebantur leges	245
Aetoliam M. Fuluius Nobilior subegit	77
Agefilaus qualis fuerit Spartæ	9
agraria lex Cæsaris	93
agraria lex Rulli	ibid.
agrum campanum, ad subsidia Reip. vectigalem reli- ctum, diuisit C. Cæsar	93
Albani in Italia floruerunt	13
Albanus mons	90
Albani Vestales in stupro deprehensas virgis ad mot- tem vsque cædebant	162
Albani Vestalium sacerdotium habebant	ibid.
album vestimentum addere petitionis causa non li- cuit	42
A littera absoluendi nota	137
A littera inscripta tabellæ, valebat, antiquo, hoc est, nihil nouari volo, antiqua probo, in morem pri- stinum reduco	232
Allobroges à Q. Fabio deuicti	78
Amata, virginum Vestalium prima	27
ambitionis tollendæ lex quando lata	42
ambitus	161. 207
ampliatio in iudicio quid	173
ampliandi signum NL. in iudicijs fuit	ibid.
	amplia.

IN LIB. DE LEGIB.

ampliatio erat tardior condemnatio	175
ampliatio est comperendinatione vetustior	ibid.
ampliatio erat iudicium	177
amplius, quando pronunciatum	173.174
Q. Ancharius prætorius	81
Anicius prætor Illyrium, & Dalmatiam debellauit, & vnam prouinciam fecit	77
annales Villij quare vocati	48
annis ferè xx. eiectis regibus, populus Ro. incerto iure re utebatur	19
Anytus Anchemeonis filius Athenis corrupendi iudicij pestem induxit	213
annona	220
Antia lex de sumptibus	39
Antij Restionis lex citò irrita facta	143
Antipho Rhamnusus primus, qui ob defensum ne- gotium pecuniam accepit	139
antiquorum opinio de familiaritate inter deos, & ho- mines	16
antiqui scriptores integros numeros ponere malue- runt, quàm cum exigui numeri additione pronun- ciare	105
antiquare, vel accipere leges	234
antiquare, quid sit	244
Antonia lex de iudicium numero	113
Antonia lex de maiestate	165
Antonia lex de damnatis, de vi	186
Antonia lex de centurionum iudicijs	112
Antonij lex impudens & dissoluta	ibid.
Antonij lex de tribus decurijs	ibid.
Apollini quomodo sacrificandum	28
Apollini cur vouendos ludos censuere Romani.	
29	
Appuleia lex de maiestate	169
aqua, & ignis ambitus damnatis in decem annos in- terdicebatur	152
aqua, & igni interdicare, est exilium non nomina- tim,	

I N D E X.

tim, sed re ipsa inferre	183
Man. Aquillius consul Asiā in prouinciā formā redegit, ac de Aristonico triumphauit	77
C. Aquillius quæstor	202
Aquillia lex de adulterio	214
Aquillia lex derogauit omnibûs legibus de iniuria, & damno latis	216
Aquillia lex de iniuria, & damno, plebiscitum fuit. ibidem.	
ara ante sepulchrum fieri solebat	126
arceram sternere non licuit	143
Ariobarzanes Cappadociæ rex	83.84
Aristonicus Asiam occupauit	27
Armenia Tigrani regi concessa fuit	83
Asia ab Aristonico occupata	27
Asiam cis Taurum montem bello Antiochino L. Sci pio ad imperium populi R. adiunxit	76
Asia ab Aristonico, Attalo rege mortuo, occupata, & quo tempore	77
Asia cum Ponto vna prouincia facta	78.79
Asiam Attalus rex populo Rom. testamento reliquit ibidem.	
Asiæ tres diceceses ad Ciliciam attinebant	82
Asiæ præfectus, idem Lydiæ, Ioniæ, Cariæ, Mysiæ, & parti Phrygiæ præfuit	ibid.
Ateius Capito	161
Ateria lex de multa,	136
Athenienses minus, quàm Lacedæmonij florue- runt.	9
Athenæ citiùs, quàm Spartæ, legum maiestatem ne- glexerunt	ibid.
Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo	30
Atilius Calatinus reus proditiõe opidi Soranorū	167
Atinij lex de tribunorum pl. creatione	37
Atinia lex de vfucapionibus	131
Atinia lex de furtis	216
T. Atius Labienus legem Syllæ abrogauit	22
L. Ati.	

IN LIB. DE LEGIB.

L. Atilius, & C. Marcius duas leges rogarunt	87
Attali reges possederunt Asiam, & quo tempore	77
Attalus rex Asiam populo R. testamento reliquit	78
ad auaritiam coercendam leges de fenore	126
Aufidia lex de ambitu	211
M. Aufidius Lurco	ibid.
auium cantus, & volatus obseruabatur	237
augures quinque lege Ogulnia electi: cùm antea tantum quattuor essent	20
augures ex veteri lege ab auguribus creabantur	20
augures ad bellum sponte ibant	27
augurum omniumq; magistratum fuit de cœlo feruare	63
augures tres in lege de imperio ferendo adesse debent	86
augures habebant spectionem	228
augurum summa Romæ auctoritas	260
Augustus cōtra legem Voconiam feminis tribuit, vt super H SXXVM. heredes esse possent	95
Augusti lex de testamentis	96
Augusti lex de iudicium numero	113
Augusti lex de adulterio	214
C. Aurelius Cotta quam legem abrogauit	56
L. Aurelius Cotta prætor	107
Aurelia lex L. Cottæ de iudicijs, & iudicium numero	no. 113
aurum coronarium	179
auspicato Romani veteres magistratum inibant	69
auspicia quid ponderis habebant	63
auspicia fuerunt, vt esset obnunciatio	62. 63
auspicia referuntur ad religionem	ibid.
auspicia à numine deorum pendent	ibid.
auspicijs vrbs Roma condita fuit	79
B.	
Baulis Q. Pompeius Rufus exul vixit	153
Bæbia Cornelia lex de ambitu	39. 207
Bæbia lex de quattuor prætoribus creandis	55

I N D E X.

bos auratus cū duabus capris albis auratis Apollinis sacrificium	29
bos centussis æstimandus erat	137
bos femina aurata Latonæ sacrificium	29
Budæi error	201. 205

C.

C Adaueris cremandi, & sepeliendi cōsuetudo.	124
ad cadaver cremādū p̄p̄inquier ignē accēdebat.	126
Cæcili tribuni lex de repetundis	71
Cæcilia lex de vestigialibus tollendis	136
Cæcilia Didia lex de fenore	128
Q. Cæcilius Metellus Nepos prætor	136
Cæcilia Didia lex de legibus	128
Cæcilia & Didia lex de legibus rogandis	227
L. Cæcilij tribuni pl. lex de minuēda ambitus pœna	236
Cælia lex tribunicia de suffragijs per tabellum ferendis	71
Cæpionis lex	103
Q. Cæpio, accusante C. Norbano, damnatus	107
Cærimonia contra pestilentiam	32
C. Cæsar quo tempore in sacerdotij gradum ascendit	22
C. Cæsaris lex de sacerdotijs	23
C. Cæfare honorum, potestatis, & imperij nemo audior fuit	49
C. Cæsar superavit Iubam Mauritanix regem	78
Cæsar ad quinquennium in Gallijs contra leges administrationem habuit	80
C. Cæsar tres regebat prouincias consulares	81
Cæsar per decennium Galliarum administratio libertatis exitium fuit	84
C. Cæsar agrariam legem vltimus pertulit	93
C. Cæsaris lex de Stellate campo, agroque Campano diuidendo	ibid.
C. Cæsaris lex Iulia de iudicijs	111. 113
C. Cæsaris lex de iudicum numero	ibid.
C. Cæ-	C. Cæ-

IN LIB. DE LEGIB.

C. Cæſaris lex de patronorum numero	113
C. Cæſaris lex de ratione iudicandi	112
Cæſaris conſulis lex de repetundis, multa & varia in ſe continens	178
C. Cæſaris victor reſtituit lege Pompeia antea dam- natos	183
Cæſaris lex de ſicarijs	193
C. Cæſar in ædilitate quæſtionē de ſicarijs exercuit, extra ordinem	198
C. Cæſaris lex de parricidio	199
C. Cæſaris lex Iulia de veneficio	207
C. Cæſaris lex agraria de iniurijs	217
C. Marius, cū in Cappadocia eſſet, factus eſt au- gur	21
Caius ab Opimio necatus contra legem Porciam.	193
Caligula Mauritaniam, & Africam in duas prouin- cias diuiſit	78
Calliſtratus de deportatione quid	147
Calpurnius prætor retulit ſenatus decretum	29
Calpurnia lex de ludis Apollinaribus	ibid.
Calpurnia lex de ambitu	39
Calpurnia lex de ambitu lata anno vrbis. DCL- XXXVI.	207
Calpurnia lex nunquam abrogata, ſed ei aliquid de- rogatum aliquando fuit	208
Calpurnij Piſonis lex de ambitu	ibid.
calumniæ damnatis quid licuerit	117
Campanum agrum diuiſit C. Cæſar	93
campum Stellatē, maioribus ſacratū, diuiſit C. Cæ- ſar	ibid.
C. Canuleius tribunus pl. legē tulit de coniugijs	119
capitalia quæ Romulus in matrimonio iudicauit ha- benda	118
capitale crimen	145. 146
capitalis, & capitis cauſa in quo differunt	157
capitalia publica quæ habebantur	194. 195
capitalia quæ non habebantur	163

I N D E X.

capitalia crimina publicis iudicijs cognoscebantur.	155
capitalia iudicia quæ sint	157
capitalium rerum condemnati, integris patrimonijs exularunt, ante C. Cæsaris tempora	200
capitalium rerum condemnati dimidia bonorū par- te multabantur	ibid.
capitis deminutio, quid	146
capitis pœna, libertatis vel ciuitatis amissio, diceba- tur	ibid.
capite damnatis egredi urbem palam licuit	153. 154
capitis pœna cum pecunia non coniungebatur	230
in Capitolio aliquando ferebantur leges	248
Cappadociæ rex Ariobarzanes populi R. socius.	82. 83
Cassia lex, principium iustissimæ libertatis	71
Cassia lex trib. de suffragijs, per tabellam ferendis	71
C. Cassij tribunicia lex pro populo de ordine senato- rio	60
Cassij trib. pl. lex de damnatis à populo, imperioque priuatis	72
Cassij dict. lex de prouincijs	ibid.
Sp. Cassius, à patre & à populo damnatus	90
L. Cassij tribunal, scopulus reorum habebatur.	118
Sp. Cassius Viscellinus de regno cogitauit.	165. 166
in Castoris templo leges aliquando latæ	249
castrare homines, lege cautū fuit libidinis causa.	193
Catoni prætura extra ordinem data	51
Cato non est passus sibi decerni, quod alijs etiam nõ tribueretur	52
M. Cato Uticensis laudatus, ob legem seruata in petitione tribunatus	72
M. Cato Censorius post Scipionem Africanū re- liquum Hispaniæ subegit	76
Q. Catulus Siciliam vicit primus	76
M. Catonis Censorij lex pro ciuibus R.	146
C. Cato de repetundis damnatus	170
Catonis Censorij lex Porcia de sicarijs	193
caussa Mancini	158
	in causa

IN LIB. DE LEGIB.

in caussa Maiestatis & proditionis iudici impunitas dabatur	165
caussa famæ non sunt capitales	156
Celerum tribunum populus creauit, qui equitibus præerat	33
centussis bos, decussis ouis	137
centuriatis comitijs agebatur de perduellione	195
centum viri iudicabant	161
centuriata comitia nõ nisi à maiore magistratu sunt habita	168
cespes, sepulti hominis signum.	126
Charondas Thurijs leges tulit	8
cibaria lex Lepidi consulis	142
Cicero consul quam legem tulit	59
Cicerone prætore Manilia lex lata	ibid.
Cicero & alij, Ro. ciues necauerunt cõtra legem Porciam	194
Cicero concionis habendæ potestate priuatus à Q. Metello	235
Ciliciam P. Seruilius perdomuit	78
Cilicia & Cyprus vna prouincia	79
Ciliciæ administrator, Pamphylia, Phrygiam, Lycaniam, & Laodiceam etiam administrabat	82
Cincia lex de donis & muneribus	139. 132
Cippus, sepulti hominis signum	126
circus Flaminius, antea Prata Flaminia, locus ferendæ legis	248
cistis suffragiorũ custodiendis qui præfuerunt, Nongenti appellati	240
in ciuitate liber omnis diuturna potestas grauis qui ciuem ab hoste seruabat, ab imperatore quercæ corona donabatur	87
ciuis R. nisi perduellionis caussa, necari aut verberari non potuit, lege Porcia	146
ciuitatum duarum nemo esse potest	148
Claudix Vestali multa æris grauis XXV. millia dicta	158

I N D E X.

Claudius Imp. vsq; ad XH. S. oratoribus capere pos-	
se permisit	139
clauum pangebant Idib. Sept.	34
P. Clodius, quam in tribunatu legem tulit	59
P. Clodij lex contra legem Aeliam & Fufiam	64
P. Clodij lex de prouincijs Macedoniæ coniu- dis	82
Clodia lex de nummis	138
Clodia lex de publicis iniurijs	219
Colonijs nouis C. Gracchus replebat prouincias	99
columnis etiam incisæ fuisse leges	246
columnæ XLI. de cælo tactæ, quibus incisæ leges le- gebantur	247
comitijs curiatis leges latæ	17
de comitijs, populares fuerunt leges	59
comitia quando & quare dimittenda	74
comitiorum priuilegia	ibid.
comitia de reo iudicando dicta	225
comitia nundinis haberi non licuit	230
comitiales dies, qui dicebantur	237
commodum publicum quomodo intelligendum.	257
comparandi consuetudo apud prætores non fuit.	184
comperendinatio vtriusque partis est recitatio	173
comperendinatio, à Seruilio illata	172
comperendinari in iudicio repetundarum non lice- bat	ibid.
cōperēdinatio, nō potest inuitis iudicibus omitti.	175
cōperēdinatio, in quo differat ab ampliatione.	ibid.
comperendinatione vetustior est ampliatio.	ibid.
consuetudo diuturna pro iure, & lege obseruari so- let	44
consules duos plebeios fieri lex non vetabat.	ibid.
consules duos patricios fieri lege non licuit	45
consules duo patricij contra legem Liciniam crea- ti	ibid.
consulatus gerebatur anno XLII.	42
consulares prouinciæ septem quæ fuerint	81
	consul

IN LIB. DE LEGIB.

consul aduocabat populū centuriatim in campū.	159
consulum ius sine populi R. iussu	195
consilium edicere	225
consulere in senatu, est, rogare sententias	227
Corinthum, Achaiaë caput, quo anno excidit B. Mū-	
mius	78
Cornelia lex de ludis	31
Cornelia & Bæbia lex de ambitu	39
Cornelia lex Syllæ de imperio	84
C. Cornelij lex de legibus aliquem soluendo	74
Cornelia & Curiata leges de lectoribus	84.85
Cornelia lege senatus dabat imperium	ibid.
Cornelia lex de testamentis, consularis	95
Cornelia lex de prætoribus	118
Cornelia lex L. Syllæ de sumptibus	142
Cornelia lex de ijs, qui soluerentur legibus	74
Cornelia lex de maiestate	164
Cornelia lex de repetundis	172
Cornelia & Acilia lex in quo differant	177
Cornelia lex de sicarijs & veneficis	186
Cornelia lex L. Syllæ de sicarijs	192
Cornelia lex L. Syllæ de veneficio	206
Cornelia Bæbia lex de ambitu	207
Cornelia L. Syllæ lex de iniurijs	217
Cornelia lex de alea	220
Cornelia lex de reditu Ciceronis	232
coronarium aurum	179
corrupta iudicia	212
Corficam vicit C. Papirius Maso consul, ac prouin-	
ciam fecit P. R.	76
Corfica quando à R. capta & per quem	75
Cottæ lex de iudicijs	109
cremandi & sepeliendi consuetudo	114
cremandi consuetudo vsque ad Antoninorum Imp.	
ætatem perdurauit	126
Creta à Q. Metello debellata anno vrbis DCXCI.	79
crimen capitale quomodo intelligendum	146
	crimi-

I N D E X.

crimina capitalia publicis iudicijs cognoscebantur.	155
criminum alia capitalia, alia non capitalia	158
crimen de maiestate non semper est publicum	163
quo crimine damnatos licuit necare ciues	166
crimen perduellionis etiam successoribus fuit pur- gandum	167
crimen nisi à successoribus purgetur, hereditas fisco vindictatur	ibid.
Curiatis comitijs leges latae	17
in curias XXX. populus diuisus	ibid.
Curiatae leges	ibid.
Curiata lex à XXX. lictoribus ferebatur	85
Man. Curius Dentatus tribunus pl.	47
Curiata lex pecuniam dabat rectoribus	84
Curiata lex de exercitu habendo, & de bello geren- do	85
Curiata lex à consulibus ferri solita	ibid.
Curiata lege populus dabat imperium	84
Curiata lex quod à prætore ferretur, extraordinariū fuit	86
Curiata & Cornelia leges, quæ rectoribus prouincia- rum imperium dabant	84
curulis ædilitas promiscua	45
Cyprus vltima in prouinciæ formam redacta anno DCXCV	79

D.

D amnati à populo	75
damnatis de corrupto iudicio perpetuū fuit exi- lium	154
damnatione ius Romæ manendi non semper fuit ademptum	170
à decemuiris prouocatio non fiebat	19
decemuirj quo tempore constituti	ibid.
in decem tabulis æneis leges perscriptæ	ibid.
per decemuiros, leges à Græcis ciuitatibus peteban- tur	ibid.
decemuirorum lex de coniugijs	119

IN LIB. DE LEGIB.

M. Decius quam rogavit legem	87
deportati, quibus interdicti intelliguntur	147
per deportationem adimitur libertas	ibid.
deportatio	185
deportati omnia iura & bona amittunt	192
deportatio successit in locum pœnæ aquæ & ignis in- terdictionis	199
derogari legi	261
dextra Græcis læta, Romanis sinistra	238
Dianæ templum in Aventino monte	248
Didia lex de sumptibus	39
Didia lex de sumptibus & eius causa	142
dies iudicarij	113
dies comitiales quare dicti	237
digitus abscindebatur, antequam cadauer ad pyram deferretur, & quare	125
diminutio capitis triplex	146
diribere, quid & quomodo intelligendum	239
diribitores, rogatores, tabularum custodes	230
diremptio suffragiorum, quid	244
dirimere suffragia, quid	ibid.
discordia inter plebem & senatum	20
distinctione veritas illucescit	156
discedite, in suffragijs ferendis quomodo intelligen- dum	239
diuina tractari à plebeijs indecorum	16
diuina cur à plebeijs non tractanda	ibid.
diuortium quibus de causis fieri potuit	118
diuortium faciens dijs inferis sacrificabat	ibid.
Cn. Domitij lex tribunicia	20
Domitiam legem, in quo capite confirmavit C. Cæ- sar	22
Drusi leges omnes vno S. C. sublatae	106
Drusi lex de iudicum numero	114
M. Duillius quam legem renouauerit	39
Duillius retulit quod ante latum erat	40
Duillia lex, quid de tribunis sanxit	ibid.
	duode-

I N D E X.

duodecim tab. lex de sacris	20
duodecim tab. leges de magistratibus	37
duodecim tab. lex de rogatione ad populū fer.	74
duodecim tab. lex de coniugijs	119
duodecim tab. leges de iure ac libertate ciuium Rom.	

121

duodecim tab. lex de sepulchris	123
duodecim tab. leges de sumptu in mortuis, & lamentatione	125
duodecim tab. lex de iure ter vendendi liberos	143
duodecim tab. lex de confinio	144
duodecim tab. lex de vicinis alliciendis	ibid.
duodecim tab. lex de patria potestate	143
duodecim tab. lex de furiosis	ibid.
duodecim tab. lex contra prodigos	ibid.
duodecim tab. lex de reis	ibid.
duodecim tab. lex de sanatibus	144
duodecim tab. lex de maiestate	165
duodecim tab. lex de veneficio	206
duodecim tab. lex de corruptis iudicijs	213
duodecim tab. lex de falsis testimonijs	214
duodecim tab. lex de infamia	215
duodecim tab. lex de furto	ibid.
duodecim tab. lex de clandestinis coitionibus	216
duodecim tab. lex de tutoribus	215
duodecim tab. lex de iniuria	ibid.
duodecim tab. lex de arboribus	ibid.
duodecim tab. lex de sodalitijs	217
duumviri perduellionem iudicabant	166

E.

E quitibus de coestoribus certus locus assignabatur in ludis spectandis	30
Ex equitibus R. tribuni etiam fiebant	38
equitibus R. quo tempore licuit tribunatum petere.	
ibidem.	
equites R. iudicauerunt per annos XL. sine infamia	

100

equites

IN LIB. DE LEGIB.

æquites cum senatoribus ante bellum Italicum nun-	
quam iudicauerunt	102
æquo dictator vti non potuit, & cur	35
error Vlrici Zafij	61
error Plutarchi	98.103
error Pediani	104
error T. Liuij	102
error Paterculi	109
error de lege Iunia, Licinia, & Fufia	129
error Gellij	137
error in Sallustij oratione	182
error Budæi	201.205
error in quodam Cic. loco, & correctio	243
error in epist. Cice.	244
Euphrates imperij R. terminus ad orientem	83
in exilium profugiunt multi ante damnationem	
149	
de exilio decem annorum	150
exilij duo genera, voluntarium & legitimum	ibid.
exilium legitimum voluntario grauius	154
exilium cum pecuniaria pœna	171
exilium x. annorum fuit de ambitu damnatis	209
exilibus non adimitur ciuitas, sed ab ijs relinquitur.	

146

F.

F Abia lex de senatorum numero	139
Fabia lex de plagiarijs	215
Falcidia lex de testamentis tribunicia	98
De falsis	159
falsa testimonia	214
famæ caussa non est capitalis	155
De famosis libellis	159
Fannia lex de ludis Megalensibus	30
Fannia lex de sumptibus	39
Fannia lex de sumptibus lata fuit anno ab vrbe con-	
ditâ DLXXXIIX.	144
Fannia & Orchia legis differentia	ibid.

Præter

I N D E X.

Præter flauum, Deos peregrinos non colendos, ca-	
uit Romulus	17
eneratores quadruplum accipiebant	127
eneratores, fure peior habitus olim	ibid.
Flamen Martialis	17
Flaminia lex de agrorum diuisione	92
Flaminia prærata, Flaminius circus, locus ferendę legis	
248	
Flauia lex de agris	93
in foro aut campo Martio plerunq; ferebantur le-	
ges	248
frumentarię leges	138
fulmen sinistrum, aduersum, infaustumq; comitijs	
erat signum	74
Furia lex de testamentis tribunicia	96
Furia lex de testamentis	131
furti iudicium inter turpia & famosa iudicia nume-	
rabatur	216
Fusia lex de comitorum iure ac tempore.	60. 130.
254	
Fusiam & Aeliam duas esse leges	61
Fusia lex de fastis diebus sanxit	64
Fusia lex quid iussit	67
Fusia lex de iure ciuili	131
G.	
G abinia lex tribunicia de magistratibus & suffra-	
gijs per tabellam ferendis	71
Gabinia lex de clandestinis coitionibus	216
Gallia cisalpina quando prouincia facta	78
Geganij Macrini lex de censoribus	42
Gellij error	137
genera quattuor de legibus aliquid statuendi	259
gerere se pro alio, lege vetitum	215
Glaucia lex de comperendinatione	172
C. Gracchus duas tulit leges	87
Tib. Gracchus tribunus pl. quam tulit legem	92
Gracchi leges contra senatum	100
	Gracchi

IN LIB. DE LEGIB.

Gracchi lex de iudicum numero	112
Gracchi lex de corruptis iudicijs	212
Græciæ morem imitati verberibus in ciuem animadu- uertebant	196
Græcis auspicia dextra læta, Romanis sinistra	239

H.

H astæ iudicium quale fuerit	97
hora prima Romani diei, incipiebat à media no- cte	246
horæ, quibus cum populo agi licebat	ibid.
Horatia lex	39
Q Hortensij lex de legibus	224

I.

I mperium rectorum prouinciarum	84
de Imperio aucto tantum triumphus decerneba- tur	81
imperare licebat consulibus & prætoribus	237
inaugurato nihil fieri, sanxit Romulus	15
incestus capitale publicum	159
iudicium senatoribus non licuit profiteri	165
infamiam, maiestatis crimen Sylla fecit	215
iniuriæ publicæ, & priuatæ	216. 220
intercessio à tribuno pl. quando fieri potuit	236
intercessio impediabat legem	ibid.
intercessio fiebat edita voce, Veto.	ibid.
Ioui sacrum illius caput fuit, qui ædilibus, iudicibus, X. viris, nocuisset	40
iudicium de rescindendis confirmandisue testamen- tis, hastæ nuncupatum	97
iudicia à senatu ad equites translata per C. Gracchum.	99
In iudice spectanda est fortuna & dignitas	112
de iudicum ætate leges	113
iudiciorum moderatio	123
iudicia non tractari omnia vno modo	135
iudicia capitalia quæ sint	157
iudices cognoscunt ac iudicant, non nus dicunt	160

T

iudi-

I N D E X.

judicium de vi, ad quos pertinebat	181. 182
judiciaria lex	181
judicum nomina in pilis inscribebantur	184
judicum quæstionis duo genera	201
judicum numerus CCCLX.	212
In iudicio populi trinundinum servabatur	230
In lugario vico erat ærarium	247
Iulia lex de ambitu	212
Iulia lex de iudicijs, & iudicum ætate	113
Iulia lex de ætate iudicum	ibid.
Iulia lex de ratione iudicandi	114
Iulia lex de iudicijs	115
Iulia lex de damnatis vi	ibid.
Iulia lex repetundarum de testibus	ibid.
Iulia lex de testibus	117
Iulia lex de adulterijs	ibid.
Iulia lex de conjugijs	120
Iulia Augusti lex de servis non manumittendis.	122
Iulia lex de ciuitate	133
Iulia lex de multa	138
Iulia lex de maiestate	164
Iulia lex Octauiani de perduellione	169
Iulia lex de armis	180
Iulia lex de damnatis de vi	185
Iulia lex Augusti de adulterijs	186
Iulia lex de peculatu	191
Iulia lex de residuis	192
Iulia lex de veneficijs	207
Iulia lex de ambitu	211
Iulia lex de nefanda libidine & stupro	214
Iulia lex de annonâ	220
Iulia lex de repetundis pecunijs	172. 263
Iunia lex de testamentis tribunicia	96
Iunia licinia lex de legibus	128
iurisconsultis munera permilla vsque ad C. aureos	
139	
iurisdictio & quæstio publica	161
	188

IN LIB. DE LEGIB.

ius est bene viuendi norma legibus tradita	9
ius dicere & iudicare in quo differunt	161
ius dicere non, est quærere	205
ius dicere post solis occasum vetitum fuit, ita & ante solis ortum	257
ius omne aut à natura est, aut à consuetudine, aut à legibus	12
ius publicum & priuatum	13
iussa populi	74
iussa populi omnes tenebant	40
iussa regum pro legibus fuere	14
iussum populi pro suffragijs habebatur	45
ius prætorium	118

L.

L ætoria lex de plebeijs magistratibus	37
Lætoria lex de plebeiorum magistratuum creati- one	159
Lætoria lex de stipulantium ætate	80
lapis sepulti hominis signum	126
Latinæ coloniæ omnes extra Italiam habebant ius Latij	133
Lectoria lex de adolescentibus circumscribendis: 219	
lege agere, & cum populo agere, quid	230
In lege scribenda quid cauebatur	226
leges à corruptis manarunt moribus	257
leges à quibus latæ	251.252
leges ad salutem publicam referuntur	194
leges à nomine, non à cognomine vocantur	140
leges ad temporum rationem accommodantur	55
leges à X. uiris in centuriatis comitijs latæ	20
leges à Græcis ciuitatibus petebantur per decemui- ros	19
leges cur scriptæ	11.12
leges corrigendi ius datum X. uiris	20
leges X. uirales in publico proponebantur	245
leges de busto non uiolando	123

I N D E X.

leges de ciuitate	131
leges de communi Quiritum iure	39
leges de consulatu	42
leges de diebus iudicarijs	114
leges de falsis testimonijs, & fraude	214
leges de fenore	126
leges de iudicijs tribuniciaë erant v. Sempronia, Seruilia, Liuia, Plotia, Vatinia: prætoria fuit Aurelia: consulares erant quattuor, Antonia, Cornelia, Pœpeia, Iulia	98
leges de iudicum ætate	113
leges de iure priuato	94
leges de iure ac libertate ciuium R.	121
leges de ludis	28
leges de mulierum dote publicanda	121
leges de parricidio	199
leges de priuatis sumptibus	139
leges de prouincijs	75
leges de priuilegiorum irrogatione	121
leges de sepulchrorum sacratione	139
leges de fontibus reis	220
leges de testamentis diuersæ	95
leges de triumpho	85. 88
leges de triumphu causis	89
leges dictatorum	39
leges L. Drusi omnes vno S. C. sublatae	106
leges duæ decem legibus adiectæ	19
leges xij. tabularum de magistratibus	38
leges xij. tab. de iure ac libertate ciuium Rom.	121
leges duo consulum	39
leges ferre licebat non omnibus diebus	245
leges frumentariæ	138
leges in æs incidi solitæ	244
quæ leges in Bithynia à Pompeio fuerunt institutæ	79
leges Gracchi contra senatum	100
leges in quo loco latae	234. 251. 252
leges	leges

IN LIB. DE LEGIB.

leges in templo Castroris aliquando latae	249
leges interpretandi, ius datum X. viris	19
legem laturus magistratus, scribebat eam domi, & cū peritis consultabat	226
leges loco sacro ferebantur	248
leges multae sunt latae prout res aut hominum volū- tas tulit	131
leges omnes tribunicia lege exoleuerunt	19.20
leges omnes licuit abrogari praeter sacratas	258
leges per defuetudinem abrogantur	44.261
leges populares de comitijs	59
leges pro statu Reip.	13
leges pro singulorum vtilitate	ibid.
leges de procuratione à tribus cōsulibus Valeriae gen- tis latae	47
leges publicae de sacris & de religione à Romulo & Numa institutae	15
leges quare latae & inuentae	256.257
leges, quae ad perpetuitatem sancitae	18
leges, quae rectoribus prouinciarum imperium da- bant	84
legem recitabat praeco subijciente scriba	231
lege Romuli senatores soli iudicabant	107
leges sacratas populus sibi constituit	36
leges sacrae violatae, non tamen abrogatae	258
leges sanctissimae Aelia & Fufia	61
lege Sempronia soli equites iudicarunt	103
leges sublatae ob trinundinum non seruatum	129
leges sumpuariae vel cibariae	39
leges sumptuariae	139
leges vetabant quidquam cum populo agi ante ho- ram diei primam	89
leges vetabant supplicium de aliquo sumi ob patri- cidium, nisi confessi prius essent	200
leges Romanas anteponit Polybius omnibus	8
legibus soluendi	74
legis causa, iustitia esse debet	257

I N D E X.

legis descriptio	12
legis ferendæ leges	130.223
legis ferendæ consuetudo	235
legis ferendæ impedimenta	236
legis ferendæ ius	255
legislatores qui præcipuè laudantur	8
legis potestas	258
legis promulgatio quando & quomodo	228
legum custodiendarum reponendarumq; locus.	247
legumlatores qui fuerint	62
legum vis summa	258
legum vnum genus non omnes ciues comprehendit	262.
legum vntum genus comprehendit omnes ciues, dif-	
pari tamen iure	ibid.
lex aduersus ambitionem	72
lex aduersus auaritiam	139
lex aduersus censoriam potestatem	59
lex ad populum læta vt singulæ tribus è suo numero	
quinos denos per annū iudicatuos suffragio crea-	
rent	108
lex Aebutia de legibus ferendis	130
lex Aebutia de xij. tab. corrigendis	131
lex Aelia & Fusia contra populum de iure & tempo-	
re comitiarum	60
lex Aelia, Clodiæ legi contraria	63
lex Aelia de comitiarum iure ac tempore	255
lex Aelia quid iussit	67
lex Aelia Sentia de testamentis	97
lex Aelia Sanctia de locupletibus	98
lex Aemilia de sumptibus	140
lex agraria Cæsaris	93
lex agraria C. Cæsaris de iniurijs	217
lex Antia de sumptibus	39
lex antiquabatur vel sciscabatur ex maiore tribuum	
numero	244
lex M. Antonij, consularis	30
	lex

IN LIB. DE LEGIB.

lex Antonia de centurionum iudicijs	112
lex Antonij impudens & dissoluta	ibid.
lex Antonia de iudicum numero	113
lex Antonia de maiestate	165
lex Antonij de tribus decurijs	112
lex Appuleia de maiestate	164
lex Aquillia de adulterio	214
lex Aquillia de iniuria & damno	216
lex Ateria de multa	136
lex T. Atij Labieni tribunicia	20
lex Atinia de furtis	216
lex Atinij de tribuni pl. creatione	37
lex Aufidia de ambitu	211
lex Augusti de adulterio	214
lex Augusti de iudicum numero	113
lex Augusti de testamentis	96
lex de auguribus	20
lex Aurelia de iudicum numero	113
lex à tribuno pl. lata	68
lex Bæbia de quattuor prætoribus creandis	55
lex Cæcilia de tributis tollendis	136
lex Cæcilia & Didia de legibus rogandis	227
lex Cæcilia Didia de legibus	128
lex Cæcilia Didia de fenore	ibid.
lex Cæcilij tribunicia de repetundis	71
lex Cæcilij tribuni pl. de minuēda ambitus pœna.	236
lex C. Cæsaris, consularis	20
lex C. Cæsaris de sacerdotijs	23
lex C. Cæsaris dist. de prætorijs prouincijs	75
lex C. Cæsaris de Stellate campo, agroque Campano diuidendo	93
lex C. Cæsaris de iudicum numero	113
lex C. Cæsaris de patronorum numero	ibid.
lex C. Cæsaris de ratione iudicandi	112
lex Cæsaris consulis de repetundis	178
lex Cæsaris de sicarijs	193
lex G. Cæsaris de parricidio	199

I N D E X,

lex Calpurnia de ludis Apollinaribus	29
lex Calpurnia de ambitu	39
lex Calpurnij Pisonis de ambitu	208
lex Carbonis de suffragijs	72
lex Cassia tribunica de suffragijs per tabellam feren- dis	71
lex C. Cassij tribunica pro populo de ordine sena- torio	60
lex Cassij dictatoris de prouincijs	72
lex Cassij tribuni pl. de damnatis à populo, imperio- que priuatis	ibid.
lex Catonis Censorij, Porcia de sicarijs	193
lex cibaria Lepidi consulis	142
lex Cincia de donis & muneribus	139. 232
lex Clodia de nummis	138
lex P. Clodij, contra Aeliam & Fusiam	64
lex Clodia de publicis iniurijs	219
lex Coelia tribunica de suffragijs per tabellam feren- dis	71
lex contra ambitionem	139
lex contra auspicia	68
lex contra deos peregrinos	17
lex contra M. Drusi leges	62
lex contra eos, qui tribunis pl. ædilibus, iudicibus de- cemuiris nocuissent	49
lex contra eos, qui ciuem Rom. verberassent, aut ne- cassent	47
lex contra eos, qui quæstus causa in certamina de- scendunt	115
lex contra eos, qui propter præmium in scenam pro- deunt	ibid
lex contra falsum testamentum facientes	96
lex contra histrionum licentiam	31
lex contra imperatorum ambitionem	89
lex contra mentientes in numero hostium aut ciuium in conflictu occisorum	89
lex contra pellices	119
	lex

IN LIB. DE LEGIB.

lex contra piratas	109
lex contra senatum pro populo à Publilio dictatore lata	60
lex Cornelia de alea	220
lex Cornelia Bæbia de ambitu	207
lex Cornelia de eo, quod nisi per populum legibus quis solueretur	39
lex Cornelia de falsis	96
lex Cornelia de ludis	31
lex Cornelia de maiestate	164
lex Cornelia de prætoribus	118
lex Cornelia de reditu Ciceronis	232
lex Cornelia de repetundis	172
lex Cornelia Syllæ de imperio	84
lex Cornelia de sicarijs & veneficis	186
lex Cornelia de sicarijs	192
lex Cornelia L. Syllæ de sicarijs	ibid.
lex Cornelia L. Syllæ de veneficio	206
lex Cornelia de sumptibus	142
lex Cornelia L. Syllæ de iniurijs	217
lex Cornelia de testamentis	95
lex L. Cornelij dictatoris, consularis	20
lex Cottæ de triplici iudicum ordine mentionem fa- cit	98
lex Curia	47
lex Curiata à consulibus ferri solita	85
lex Curiata de bello gerendo	ibid.
lex Curiata à xxx. licitoribus ferebatur	ibid.
lex Curiata de imperio	ibid.
lex Curiata vt à prætore ferretur, extraordinarium fuit	86
lex de absentia tribuni pl. ab urbe	58
lex de absoluendis comitijs ipso die auspicioꝝ	70
lex de ædilibus cur ex plebe creandis	45
lex de ægroti in iudicium vocatione	217
lex de agro Hernicorum diuidendo	91
lex de altero censore ex plebe creando	45
T §	lex

I N D E X.

lex de arboribus plantandis	144
lex de adstringendis omnibus ciuibus, diffimili ta- men conditione	253
lex de bellis gerendis	87
lex de binis consulibus, potestate regia, singulis an- nis creandis	34
lex de candidatis	42
lex de censoribus quinquennij imperio è gente pa- tricia creandis	41
lex de ciuitate socijs Latinis danda	131
lex de clandestinis coitionibus xij. tabularum	216
lex de clauo pangendo	31
lex de comitijs	48.70.74
lex de concionante non interpellando	37
lex de collegijs restituendis	94
lex de coniugio	118
lex de consulum creatione	41
lex de cooptandis sacerdotibus	20
lex de corruptis iudicijs	207
lex de curulibus ædilibus è gēte patricia creandis	44
lex de decem tribunis pl. creandis, & quo anno cau- rum	37
leges in x. tabulis æneis perscriptæ	19
lex de X. viris sacrorum creandis	42
lex de deorum Manium iuribus	123
lex de dictatore sine prouocatione creando	35
lex de dirimendis comitijs, concilijs, vel institutis, au- gurumque arbitrato rescindendis	73.74
lex de donatione facta inter virum & vxorem	98
lex de duorum & de trium prætorum creatione	52
lex de duplicando quæstorum numero	42
lex, ne plus legatarius quam heres haberet	95
lex, ne quis relinqueret filiã heredẽ supra H SXXVM ibid.	
lex, ne pœna capitis cum pecunia coniungatur	123
lex, vt ante initum suffragium patres auctores fieret, & quare lata	60
	lex.

IN LIB. DE LEGIB.

lex, vt senatores certis de caussis à cenforibus ordine mouerentur	79
lex, vt tribuni mil. senideni crearentur à populo in quattuor legiones	87
lex, vt, qui hostes acie vicissent, triumphantes urbem inirent	89
lex, vt alter consul de plebe crearetur	91
lex, vt vnus tantum heres necessarius fieret	97
lex, vt vnum duntaxat seruum cum libertate heredù debitor facere posset	98
lex, vt CCC. equites & CCC. senatores iudicarent, quæ falsa habetur	99
lex, vt æqua parte iudicia penes senatum & equestrè ordinem essent	101
lex, vt fastis diebus legem ferri liceret	62
lex, vt liberi non poterant torqueri	121.122
lex, vt tributis comitijs lex sanxit	60
lex, vt quorum ope & consilio bellum Italicum esset concitatum	164
lex de fastis diebus	62
lex de filiorum emancipatione	92
lex de frumento gratis populo dando	93
lex de hereditatibus filiabus relinquendis	95
lex de imminuenda tribunicia potestate, à Sylla lata fuit	56
lex de imperio vnus diei, hoc est, cum quis triumphum duceret	88
lex de incestu P. Clodij in foro lata	44
lex de incestu à Numa lata	161
lex de iudicijs	115.117
lex de ingenuis, & libertinis	120
lex de intercessione	62
lex de iudicijs per Cottam rogata	109
lex de diebus iudicarijs	114
lex de laurea corona	90
lex de libertinorum suffragijs	73
lex de liberis educandis	118
lex	lex

I N D E X.

lex de libertinis, & ingenuis	120
lex de lictoribus duobus habendis	53
lex de ludis ad religionem pertinet	28
lex de magistratu capiendo	32.45
lex de magistratibus curulibus non omittendis	43
lex de magistratum interuallo	45
lex de militibus: sacra nuncupata	87
lex de moderandis iudicijs	123
lex de moderando funerum sumptu	140
lex de nomenclatore	72
lex de non creâdo magistratu sine prouocatione.	41
lex de non omittenda ædilitate & prætura	45
lex de non petendo consulatum ante annum ætatis	43
XLII.	
lex de non sepeliendo in vrbe, & quas ob causas	123
lex de numero patronorum	113, 114
lex de obnunciatione	62
lex de pœna in pellices	119
lex de pecunijs repetundis quo tempore à L. Pisone	
lata	39
lex de personis, quæ facinus iudicare possent	115
lex de petitione consulatus	42
lex de petendo magistratu	48
lex de plebeijs magistratibus	37
lex de plebeij consulis creatione	42
lex de pontificum numero	21
lex de populo ab vrbe non auocando	90
lex de populo seuocando	ibid.
lex de prætore creando, qui ius diceret	43
lex de prætore vrbis, ne plusquàm X. dies ab vrbe ab-	
esset	44
lex de prætura	46
lex de priuilegiorum irrogatione	74
lex de promiscuis patrum & plebis connubijs	120.
lex de prouincijs cum Macedonia regendis	82
lex de prouincijs contra acta Cæsaris	129
lex de prouocatione à consulibus tantùm	40
	lex

IN LIB. DE LEGIB.

lex de prouocatione ab omni magistratu	ibid.
lex de prouocatione tertio lata à Valeria familia	46
lex de prouocatione ad populum, ter à Valeria familia lata	121
lex de publicanis	242
lex de quarta fructuum parte accipienda in fenore.	128
lex de quæstorum numero duplicando	41
lex de quercia corona donandis	86
lex de restitutione ad quadruplum, quod ultra M. nummum legatum esset	96
lex de residuis cauebat eadem, quæ de peculatu	192
lex de rogatione quot annos nati essent, qui magistratum peterent	47
lex de Sacerdotijs Iulia à Cicerone vocata	23
lex de sacerdotibus	24. 26
lex de sacris ritibus	16
lex de senatu, omnesque magistratus creando	33
lex de seruis manumittendis, & quibus de causis	97. 98
lex de soluendo aliquem legibus	60
lex de sumptu in cenis faciendis	30
lex de summouendis absentibus à consulatu	43
lex de sumptu in funere faciendo	126
lex de sumptibus in cenas tribunicia	141
lex de tempore agendi cum populo	89
lex de testimonij dicendi potestate	115
lex de tribunorum pl. concione	37
lex de tribunorum militum consulari potestate	41
lex de III. viris plebi agris diuidendis creandis	92
lex de tuenda fide	58
lex de turpi iudicio damnatis	115
lex de vadibus tribunis dandis	37
lex de vestibus milite publicè dandis	87
lex de vindicijs	144
lex de vnciario fenore	126
lex de vxore ducenda	119
	lex

I N D E X.

lex & leges, de vna dicere licet	36
lex Didia de sumptibus	39
lex Didia de sumptibus, & eius caussa	142
lex Cn. Dōmitij tribunicia	20
lex Domitia à T. Atio Labieno restituta	21
lex Domitia, a L. Sylla abrogata	22
lex Drusi de iudicum numero	112
lex duodecim tab. de sacris	20
lex Duillia non præfinit numerum de tribunis	40
lex duodecim tab. de eo quod quidquid populus potest stremum iussisset, id ius ratum esset	74
lex duodecim tab. contra prodigos	143
lex duodecim tab. de sepulchris	123
lex duodecim tab. de sumptu in mortuis & lamentatione	125
lex duodecim tab. de sanatis	144
lex duodecim tab. de terminis ac finibus	ibid.
lex duodecim tab. de maiestate	165
lex duodecim tab. de beneficio	206
lex duodecim tab. de corruptis iudicijs	213
lex duodecim tab. de falsis testimonijs	214
lex duodecim tab. de arboribus	215
lex duodecim tab. de infamia	ibid.
lex duodecim tab. de furto	ibid.
lex duodecim tab. de iniuria	ibid.
lex duodecim tab. de tutoribus	ibid.
lex duodecim tab. de sodalitijs	217
lex Fabia de senatorum numero	139
lex Fabia de plagiarijs	215
lex Falcidia de testamentis	96
lex Fannia de ludis Megalensibus	130
lex Fannia de sumptibus	39. 141
lex Flauia de agris	93
lex Furia de testamentis	95. 131
lex Fusia de comitiõũ iure ac tempore	60. 130. 254
lex Fusia de diebus comitialibus	261
lex Fusia de fastis diebus	64
	lex

IN LIB. DE LEGIB.

lex Fusia de iure ciuili	131
lex Fusia quid iussit	67
lex Gabinia tribunicia de magistratibus & suffragijs per tabellam ferendis	71
lex Gabinia de clandestinis coitionibus	216
lex Geganij Maerini de censoribus	41
lex Glaucia de comperendinatione	172
lex Gracchi de prouincijs	80
lex Gracchi de iudicum numero	112
lex Gracchi de iudicando contra ciues Romanos.	122
lex Gracchi de corruptis iudicijs	212
lex Horatia & Valeria	39
lex Q. Hortensij dictatoris de legibus	224
lex Icilia in Dianæ templo reposita	243
lex in eos, qui incendium immisissent	192
lex in quo differt à priuilegio	82
Quæ lex inuitis optimatibus lata	66
lex iudiciaria	181
lex Iulia Augusti de seruis non manumittendis	122
lex Iulia Augusti de adulterijs	186
lex Iulia de adulterijs	117
lex Iulia de ambitu	39. 212
lex Iulia de annonâ	220
lex Iulia de armis	180
lex Iulia de coniugijs	120
lex Iulia de ciuitate	133
lex Iulia de damnatis de vi	115. 183
lex Iulia de iudicum ætate	113
lex Iulia de iudicibus	115
lex Iulia de maiestate	164
lex Iulia de multa	138
lex Iulia de nefanda libidine & stupro	214
lex Iulia de pœculatu	191
lex Iulia de pecunijs repetundis	172. 263
lex Iulia repetundarum de testibus	117
lex Iulia de residuis	192
lex Iulia de testibus	117
	152

I N D E X.

lex Iulia de beneficijs	207
lex Iulia Augusti de perduellione	169
lex Iunia Licinia de legibus	128.130
lex Iunia de testamentis	96
lex Lætoria de plebeijs magistratibus	37
lex Lætoria de plebeiorum magistratuum creatione	
59	
lex Lætoria de stipulantium ætate	115
lex lata ad leuandam ære alieno prouinciam	128
lex lata, ne plusquam annua & semestris censura ef-	
fet	77
lex lata, vt ante comitia patres auctores fierent	47
lex Lætoria de adolescentibus circumscribendis	219
lex Licinia de agris	91
lex Licinia de cooptatione sacerdotum	233
lex Licinia de fenore	128
lex Licinia de ludis Apollinaribus	28
lex Licinia & Mucia de ciuitate	132
lex Licinia de sumptibus	39.142
lex Licinia de temporaria ferendis legibus	129
lex Liuia de X. uiris agrorum	92
lex Liuia de iudicijs	108
lex Liuia de nummis	138
lex Lutatia contra vim publicam	159
lex Lutatia de vi Reipub. illata	183
lex M. Catonis censorij pro ciuibus Rom.	146
lex Manilia de finibus	136
lex Manilia de Iugurthæ socijs	ibid.
lex Manilia Cicerone prætore lata	109
lex C. Manlij de libertinorum suffragijs	236
lex Marcia tribunicia de agris	92
lex Maria de pontium suffragiorum angustia	73
lex Memmia de accusatione	117.
lex Mucia de ciuitate	133
lex, ne decuriones pecuniam pro introitu darent	78
lex, ne fenerari liceret	127
lex, ne furtiua res vsu capi posset.	131
	lex

IN LIB. DE LEGIB.

lex, ne patricij cum plebe connubio jungantur	119
lex, ne plures ex eadem caussa heredes fierent	97
lex, ne prouocatio fieret ad tribunum pl.	56
lex, ne quis agrum à III. viris acceptum venderet	92
lex, ne quis duos Magistratus vno anno gereret	45
lex, ne quis intra X. annos iterum consul fieret	43
lex, ne quis magistratum caperet, cuius patet in hosti um potestate esset	48
lex, ne quis, nisi producta die, accusaretur	113
lex, ne quis, ob caussam orandam, pecuniã, domum- ue accipiat	139
lex, ne quis plus anno prouinciã præesset, à L. Sylla lata	84
lex, ne quis prandia vulgo daret biennio, quo magi- stratum petiisset	218
lex, ne sacrificia externa fiant	17
lex, ne supra centesimam iure fenoris solueretur.	128
lex, ne tribuni pl. leges ferre possent	56
lex, ne quis ultra dodrantem ex tota hereditate lega re possit	96
lex noua abrogat antiquã	262
lex noua subuenit antiquã legi, vetustate senescenti 40	
lex Numæ de cæde hominis liberi	199
lex Numæ de coniugijs	119
lex obseruata, pœna tantum mutata	199
lex Ogulnia tribunicia de pontificum augurumque numero	20
lex Ogulnia de sacerdotijs	232
lex omnis iusta ac sancta esse debet	257
lex Oppia de sumptibus mulierum	140
lex Orchia de sumptibus	39
lex Papia, & Popillia	26
lex Papia de coniugijs	120
lex Papia de testibus	116
lex Papiria tribunicia de suffragijs per tabellam fe- rendis	71

I N D E X.

lex Papiria de ciuitate	134
lex Papiria de nummis	138
lex Papiria Julia de multa	ibid.
lex Papiria de tribunis pl. reficiendis	232
lex patricidij à Numa Pompilio lata	166
lex Petilia de ambitu	39
lex Petronia de ciuitate	135
lex Plautia de iudicum numero	113
lex Plautia de ciuitate	134
lex Plotia & Flauia de agris plebi diuidendis	93
lex Plotia de iudicibus	108
lex Plotia lata fuit Pompeio Strabone & Porcio Ca tone cos.	ibid.
lex Plotia de vi	159.182
lex Pompeia de vi	184
lex Pompeia de ambitu	211
lex Pompeij Magni Bithynis & Ponticis data de ma gistratu non capiendo ante annum XXX.	79
lex Pompeij Magni de prouocatione	56
lex Pompeij Magni de iure magistratuum	58
lex Pompeij Magni conuenit cum Aurelia lege de tri bus ordinibus	111
lex Pompeij Magni de parricidio	200
lex Popillia post Papiam	26
lex Porcia de iure ac libertate ciuium Romanorū.	121
lex Papia de ciuitate	135
lex Porcia de ciuibus Romanis	145
lex Porcia de sicarijs	193
lex posterior ferè semper pœnam auxit	178
lex Publilia de plebeijs magistratibus	37
lex Publilia	39
lex Publilia siue Voleronia	59
lex Publilia de plebeiorum magistratuum creatione ibidem.	
lex quæ agrum publicum vectigal leuauit	92
lex quæ ad augendam viribus ciuitatem valuit	119
lex quædam iubet, quædam etiam non vetat.	35
	lex,

IN LIB. DE LEGIB.

lex, quæ optima atque æquissima naturæ	7
lex quæ patricos & plebeios ex æquo obligabat.	40
lex quæ primū tribunorum pl. potestatem auxit	ibid.
lex, quo propius ad naturam accedit, eò certior & laudabilior	8
lex, quæ prouocationem aduersus magistratum ad populum esse voluit	35
lex, quæ vetat tribunis pl. integrū diē ab vrbe abesse	57
lex, quæ vetat nomenclatorem adesse candidato	73
lex, quæ vna rogatione multas leges sustulit	66
lex quid sit	12
lex Quinctia de censorum creatione	41
lex, quod dictator equo vti non potuit	36
lex, quod non nisi de aucto imperio triumphus decerneretur, non de recuperatis	89
lex Rhemmia de testibus	117
lex Romilia de adulterio	214
lex Romilia de sacris	20
lex Romuli de augurijs	15
lex Romuli ad matrimonij concordiam valuit	119
lex Romuli de coniugio multa complectens	ibid.
lex Romuli de duum virorum creatione	33
lex Romuli de dijs peregrinis	17
lex Romuli de sacerdotibus	ibid.
lex Romuli de populi potestate	33
lex Romuli de magistratibus creandis	32
lex Romuli de monstruosis partibus	199
lex Romuli de nocturnis vigilijs in templo non habendis, & quare	16
lex Romuli, ne fabulosa de dijs figmenta credantur	ibid.
lex Romuli de parricidio	199
lex Romuli de quæstorum creatione	33
lex Romuli de sacris	16.20
lex Romuli de sacris curandis	33
lex Romuli de suo imperio	15
lex Romuli de tribuno Celerum	33

I N D E X.

lex Romuli de vrbs mœnibus	15
lex Roscia de spectaculis	30
lex Rubria de agris, in Africa diuidendis	92
lex Sacrata de plebeis magistratibus	36
lex Sacrata vetus	40
lex in Sâcro monte lata	36
lex sancita, ne quis in pecuniam luderet	31
lex Scatinia contra illicitam Venerem exercentes.	
214	
lex scita atque accepta omnium ciuium iureiurando confirmabatur	244
lex Scribonia siue viaria tribunicia de agris	95
lex Sempronia de iudicijs	98
lex Sempronia de frumento distribuendo	139
lex S. C. de sicarijs	192
lex Seruilia de ciuitate	133
lex Seruila de equitum ac senatorum iudicijs	108
lex Seruilia de repetundis	172
lex Sextia Licinia tribunicia de sacris	20
lex Siluia Romuli regis de monstrosis partibus.	199
lex Syllæ dictatoris de tribunis pl.	140
lex Syllæ de infamia	215
lex Syllæ de iudicum numero	113
lex Syllæ de iudicijs	178. 212
lex Syllæ de sumptibus	140
lex Syllæ, vt senatorius ordo iudicaret	103
lex L. Syllæ à T. Atio Labieno abrogata	22
lex Syllæ de sicarijs	192
lex tabellaria de suffragijs ferendis	70. 71
lex Tarpeia de multa	137
lex Titia & Cornelia de ludis	31
lex Titia tribunicia de agris	92
lex Titia de alea	220
lex tollendæ ambitionis	41
lex Trebonia cooptationem sustulit	42
lex Trebonia de Gallijs prouincijs	80
lex, tribunicia, Sextia Licinia	20
	lex

IN LIB. DE LEGIB.

lex Tullia de ambitu	39.209
lex Tullia de Legationibus	59
lex Valeria de Horatia	39
lex Valeria de iure ac libertate ciuium R.	121
lex Vatinia de Gallijs prouincijs	80
lex Vatinia de iudicijs	111
lex Varia de maiestate	164
lex Villia curules tantum magistratus nominabat.	
49	
lex vitioſa & inutilis ærario	92
lex Voconia de teſtamentis	95
lex Voconia de hēreditatibus	232
lex Voleronia, ſiue Publilia	54.60
lex Voleronia, quod plebeij magistratus tributis co- mitijs fieri debent	60
de libertinorum ſuffragijs lex lata	78
libertinis cum reliquis ciuibus connubia non fue- runt	120
libido vicit rationem	227
Licina lex conſularis	130
Licina lex de agris & pecore	91
Licina lex de cooptatione ſacerdotum	233
Licina lex de fenore	128
Licina lex de ludis Apollinaribus	28
Licina & Mucia lex de ciuitate, & ciuibus regundis	
132	
Licina lex de ſumptibus	39.142
Licina lex de tempore ferendarum legum	129
Licina lex vetus tribunicia	130
C.Licinius Craſſus quam tulit legē de ſacerdotijs.	24
P.Licinius Craſſus Mucianus Pont. in prælio interfe- ctus	27
Sex.Licinius Stolo rogauit legem, vt alter conſul de plebe crearetur	91
Sex.Licinius Stolo accuſante M. Popillio Lænate p- pria lege damnatus	ibid.
liſtores duo prætori dabantur	33

I N D E X.

Liuis lex de X viris agrorum	92
Liuis lex de iudicijs	108
Liuis lex de nummis	138
C. littera, condemnandi nota	173
M. Liuius Drusus alterius Drusi filius	108
M. Liuius Drusus senatui priscum restituere decus studuit	99.100
legibus populi in vnum corpus coalescunt	15
legibus quod omissum est, non omitti debet religio- ne iudicantium	117
legibus scriptis vbi non vtimur quod moribus & cō- suetudine introductum, est obseruandum	44
legibus vbi subuenire nō licet, ad vim cōfugitur.	194
legitimum exilium	150
legitimum exilium grauius est voluntario	154
legis Aeliae tria membra fuerunt	63
legislatores	224
legis p̄fugio vti	197
L. Lucullus non nisi triennio post reditum à bello triumphum duxit	88
lucus Petelinus ferendae legis locus interdū fuit.	248
Iudi Apollinares quo tempore instituti	29
Iues malarum artium opes consequitur	14
Iudis Megalensibus mutua inter se conuiuia princi- pes ciuitatis agitabant	30
Iudi non fuerunt sine sacrificijs	28
Iudi instituti victoriae causa, cum Hannibal esset in Italia	28
Iudi, qui virtutis causa fiebant	31
in Iudis spectandis quomodo sedebant	ibid,
Iudos facturum praetor edixit	29
Lutatia lex contra vim publicam	159
Lutatia lex de vi Reip. illata	182
Q. Lutatius Catulus	22
Q. Lutatius Catulus legem tulit, quae festis etiam die- bus iudicium de vi exerceri iubebat	182
luxuria conuiuiorum pessima	141
V	luxu-

IN LIB. DE LEGIB.

luxuriæ obstinatio, & vitiorum firma concordia, ir-	
ritas sæpè faciunt leges	143
Lycurgus, Lacedæmoniorum legislator	8
M.	
M acedonia cum Achaia coniuncta	77
Macedonia xl. dieb. deuicta L. Aemilio Paulo.	77
Macedonas etsi superatos, senatus liberos esse iussit, & alia ipsis permisit	ibid.
Macedoniam qui consulares administrarunt	81
magistratum sine prouocatione creare nō licuit.	40
magistratus in Sacro monte institutus	70
magistratus ademptio, capitis deminutio non dice-	
batur	146
magistratus maior, consul, & prætor	168
magistratus maior, & minor	223
magistratus ordinarij	ibid.
magistratus ferebat legem in templo	250
maiestatis iudicium non semper capitale	158
maiestas capitale publicum	ibid.
de maiestate crimen non semper est publicum	162
maiestas quot modis lædatur	163
maiestatis variæ læsiones	ibid.
maiestatem quo pacto quis minuit	164
C. Mamilius Limitanus tribunus pl.	136
Mamilia lex de finibus	ibid.
Mamilia lex de Iugurthæ socijs	ibid.
Mancinus Numantinis deditus	157
Manilia lex de bello Mithridatico	232
C. Manilij lex de libertinorum suffragijs	236
T. Manlius Torquatus Sardiniam cepit	76
C. Manlius, & C. Marcius cos.	90
Manlij lex de manumissorum vicesima	ibid.
L. Manlius Imperiosus clauum fixit	31
manumissorum vicesima	90
Marcellino & Philippo cos. ob domesticas discordias comitia producta	52
M. Marcellus secundo bello Punico captis Syraculis	

I N D E X.

vniuersam Siciliã in prouinciã formã redegit.	76
M. Marcellus Hannibalem acie vicit	78
M. Marcellus ob Syracusas captas triumphare non potuit	90
Marcia lex de agris, à L. Marcio Philippo lata	93
Marcij Censorini suafu lex lata	42
Cn. Marcius Coriolanus	87
L. Marcij Philippi lex	93
L. Marcius Philippus Drusi inimicus	106
Maria lex de pontium angustia, contra ambitionem	
73	
L. Marij & M. Catonis lex contra mentientes in numero ciuium, aut hostium occisorum	89
Martialem flaminem Numa instituit	17
Marti graduo xij. Salios instituit Numa	ibid.
Matronæ in ludis Apollinis supplicabant	29
Memmia lex de accusatione	117
Menia lex de magistratibus	47
Metilia lex de sumptibus	140
Mæcia tribus non condemnabat Liuium de peculatu	188
Mons Albanus	90
mos de pontificibus	20
mos de auguribus	ibid.
Mucia lex de ciuitate	133
mulieribus licuit testimonium dicere	117
multa duarum ouium, & triginta bouum	136
multam qui induxerint	138
munera Iurisconsultis permiffa vsque ad C. aureos.	
139	
muros vrbs violare nefas	15
N.	
Naturæ lex	7
natura, communis omnium mater	8
natura de superioribus mentibus deriuatur	7
naturæ impedimenta ne quis iudex esse possit	116
necessitas, varia legum genera peperit	14
Nero	

IN LIB. DE LEGIB.

Nero permisit oratoribus munera capere	139
nocturna mulierum sacrificia vetita	16
nomenclatorem adesse candidato lex vetat	72
Nongenti cistis suffragiorum custodiendis præfuerunt	240
N. L. nota ampliandi in iudicijs	173
nota condemnandi C. littera absoluedi verò A. ibid.	
Numa in Sabinis genitus	13
Numa populum ab armis ad religionē & bonos mores traduxit	15
Numa Romulum subsecutus ciuitatem legibus excoluit	ibid.
Numa instituit sacerdotium virginū Vestalium.	162
Numa tulit legem de incestu	ibid.
Numæ regis lex de sacerdotibus	17
Numæ regnum per annos xliij. perpetua pace durauit	106
Numæ lex de Pellicatu	119
Numæ lex de parricidio	81
Numæ lex de cæde hominis liberi	199
Numerus, Mineruæ inuentum	32
nummi Victoriati, à Victoriæ signo	138
nummi Victoriæ ex Illyrico aduecti mercis loco habebantur	ibid.
nummos non nisi lege mutabant Romani, nec percutere licuit	138
nunciatio & spectio	237
nundinæ inter ferias & nefastos dies fuere	230
O.	
Obnunciatio ad religionem refertur	66
obnūciatione resistebatur perniciosis legibus.	70
obnunciatio duarum rerum obseruatione fiebat.	237
Octauiani lex Iulia de pæduellione	169
Ogulnia lex, de Pont. augurumque numero	20
Ogulnia lex de sacerdotijs	232
Orchia lex de sumptibus	39

I N D E X.

Oppia lex de sumptibus mulierum	140
Orchiæ & Fanniæ legis differentia	141
C. Orchinij peculatus	202
C. Orchus tribunus pl. primus tulit legem de cenis.	140
ordo tertius, quis fuerit	38
ovis decussis æstimanda erat.	137
P.	
Pangebant clauum Idib. Sept.	31
Papia lex de ciuitate	132
Papia lex de coniugijs	120
Papia lex de ritu capiundæ virginis Vestalis	26
Papia lex de testibus	116
Papiria Iulia lex de multarum modo	138
Papiria lex de nummis	ibid.
Papiria lex tribunicia de suffragijs per tabellam ferendis	71
Papiria lex de tribunis pl. reficiendis.	232
Papiria lex de religione	26
Papirius quas leges conscripsit	17
parricida appellabatur, qui hominem occidit	199
parricidium	159
partus supposititij pœna	215
Paterculi error	109
pater patratus	157
patrem aut matrem per annos DC. Romæ nemo primis temporibus occidit	199
patricida, qui patrem occidit	200
patricida culeo insutus in mare proieciatur	ibid.
De patricidio leges	ibid.
patricij cur sacra curare debent, magistratus gerere, & ius dicere	33
patricos, sacris rebus ac ritibus præesse iussit Romulus	16
atroni	114
De patronorum numero lex	ibid.
peculatus pecuniaria pœna notabatur.	186
peculatus	104

IN LIB. DE LEGIB.

peculatus aliquando capitalis non fuit	191
peculatum ante quinquennium admissum obijci nō oportuit	192
In peculatu & repetundis æstimationes fiebant li- tium	ibid.
pecuniæ ob iudicandum captæ	161
Pediani error	103
Pediani opinio de iudicijs	175.176
pellex ædem Iunonis ne tangito	119
perduellio omnium de maiestate crimen maximum	166
perduellionis ad populum prouocatio	ibid.
perduellionis crimen etiam successoribus purgandū fuit	167
perduellio omnis est maiestas, non omnis maiestas perduellio	169
perfugam occidere licuit	193
Petelinus lucus, ferendæ legis locus interdū fuit.	248
Petilia lex de ambitu	39
C. Petilius, & L. Papirius eos. legem de fenore tu- lerunt	127
Petronia lex de ciuitate	135
Phrygia in duas iurisdictiones diuisa	82
L. Piso Frugi primus de repetūdis rogationē tulit	171
Piso consul legem rogauit	44
plagiarij	215
Plautia lex de iudicum numero	113
Plautia lex de ciuitate	134
Plautiæ, & Lutatiæ legis differentia	183.184
plebeijs agros colebant, quæstuarijsq; artibus operam dabant	33
A plebeijs diuina tractari, indecorum	16
plebeius patricium adoptare potuit, non patricius plebeium	94
plebiscitum de prætore vrbis	53
pœna de repetundis dupli fuit	171
	pœna

I N D E X.

pœnas peculatus aut pecuniaria , aut capitalis fuit.	
191	
pœna diuerfa in parricidas	199
pœna capitis cum pecunia non coniungebatur	230
Plotia & Flauia lex de agris plebi diuidendis	93
Plotia lex de iudicibus	108
Plotia lex de vi	159.182
Plotia lege fenatores primum cum equitibus Roma- nis iudicarunt	101
Plutarchi error	99.102
Pompeia lex de iudicijs, & iudicum numero	111
Pompeia lex de iudicum numero.	113
Pompeia lex de ambitu	211
Pompeius Magnus quam legem abrogauit, & quas restituit	56
Pompeij Magni lex de prouocatione	ibid.
Pompeij Magni lex de magistratibus	58
Pompeius Magnus de quibus triumphauerit	79
Pompeij Magni lex Bithynis & Ponticis data	ibid.
Pompeij Magni lex conuenit cum Aurelia de tribus ordinibus	111
Pompeij Magni lex contra patricidas	200
Pont. Max. omnia sacra tum publica, tum priuata à Numa commiffa	17
Pontifices octo fuere	20
Pontifices quattuor addidit lex Ogulnia	ibid.
Pontifices à Pontificibus creabantur	ibid.
Pont. Max. à populo tantum creabatur	24
Pont. Max. quo tempore populi fuffragio creati ce- pit	ibid.
Pontifices ad bellum ibant	27
Pont. uerba, cùm virginem Veftalem capit	ibid.
Pontus cum Asia vna prouincia facta	79
Popillia lex de ritu capiundæ virginis Veftalis	26
populus coronatus fpectabat ludos Apollinis	29
populus de pœna iudicauit	37
populi iuffa omnes tenebant	49
	popu-

IN LIB. DE LEGIB.

populares leges de comitijs	59
populi iussa	74
populus de capitalibus criminibus iudicabat	153
populus quærebat de incestu	159
De perduellione	ibid.
populus exercebat quæstionem de maiestate	160
Porcia lex de iure ac libertate ciuium Rom.	121
Porcia lex pro ciuibus Rom.	149
Porcia lex de sicarijs	193
Porcia lex libertatem ciuium licitori eripuit	196
M. Porcius Læca	47
portoria noua, à C. Graccho constituta	99
portoria sublata	136
posterior lex ferè semper pœnam auxit	172
Prata Flaminia, postea Circus Flaminius, locus feren	
dæ legis	248
prædam ab hostibus captam surripiens in quadruplâ	
damnatur	191
prætori duodecim millia æris dabantur ad rem diui-	
nam	29
prætor vnus tantùm creabatur	45
prætorum numerus auctus	46
prætores VI. post IIX. deinde X.	56
prætores XVI. C. Cesare, & M. Antonio cos.	ibid.
prætorum numerus cum vrbis opibus, & ciuium fre-	
quentia auctus	ibid.
prætorizæ prouinciæ octo, quæ fuerint	81
prætorij cum iure consulari in prouincias aliquando	
missi à senatu	83
prætorium edictum de VII. testibus in testamento	
adhibendis	97
prætor quærebat de vi, & veneficio	159
De repetundis	ibid.
De Crimine inter sicarios	ibid.
De Ambitu	ibid.
De maiestate	ibid.
prætor iudex quæstionis dictus	ibid.
	præ-

I N D E X.

prætores duo aliquando conuocati	159
prætores sortiebantur, quæ cuiusq; futura esset quæ- stio	ibid.
prætor urbis non quærebat de aliquo crimine	ibid.
prætoris non erat iudicare, sed exequi iudicium, & ius dicere	161
prætor de quibus ius dicere non potuit	ibid.
prætor inter peregrinos	ibid.
prætor quærebat de veneficio	202
prætores neque in leges iurabant, neque sententias ferebant	203
prætoris edictum annuo spatio terminabatur	258
prætorum ius	118
prætores octo fuerunt	161
prætura plebi communicata	45
prætura quando plebeijs impertita	46
prætura biennio consulatum antecedit	51
prætura geritur anno XL.	ibid.
prætura quadriennio à Tribunatu distat	52
Priscus, matre Etrusca, patre in Græcia nato, in Etru- ria educato, genitus est	13
privatis hominibus armorum usu interdictum lege Iulia	182
privata vis non fuit capitalis	ibid.
privata prior erat locus in suadenda aut dissuadenda lege	234
privatis concionari non licuit, nisi accepta potesta- te à magistratu	234. 236
privilegium in quo differat à lege	82
privilegium P. Clodij iniquissimum	153
proconsulatus, hominis prætorij administratio	183
prodigo bonis interdicebatur	143
promercij, aut libidinis causa homines castrare, lege cautum fuit	193
promulgatio legis quando, & quomodo	228
promulgatio trinundinum	ibid.
provinciæ quot fuerint in ditiõe populi Romani.	75
provin-	

IN LIB. DE LEGIB.

prouinciæ modo à consularibus , modò à prætorijs administrabantur	80
prouinciæ octo prætorix	181
prouinciæ consulares septem	ibid.
in prouincias ibant consulares cum XII. fascibus, vel prætorij cum sex	81
prouinciales magistratus, & urbani	182
prouocatio à X. viris non fiebat	20
publica Capitalia quæ fuerunt	194. 195
Publilia lex de plebeijs magistratibus	37
Publilia lex	39
Publilia siue Voleronia lex de plebeiõrum magistratum creatione	59
Publilij, & Lætorius tribuni plebis	37
Publilij dictatoris lex pro populo contra senatum.	
120	

Q.

Quæstor quis dicebatur inter prætores	160
quæstoris quod officium erat	206
quæstio publica, & iurisdictio penes quos versabatur	
161	
quæstio de incestu ex S.C. populo fuit demandata.	
238	
quæstores quo tempore creati, dubitatio	33
De quæstorum numero lex	42
quæstores	224
quæstores dona , aut xenia accipere non poterant	
179	
quæsturæ petendæ legitimus annus erat post XXVI.	
49	
quæsturam quo tempore licuit petere	ibid.
quæstura à duobus Gracchis, Tiberio & Caio, gesta	
ibidem.	
Quinctia lex de censorum creatione	41
quindecim viri	25

R.

Recuperatores iudicabant	161
reges	

I N D E X.

reges à populo Romano eiekti	18
Regillus lacus	256
regum iussa præ legibus fuere	13
religione Principis, publicaq; salus munitur	18
religio diuerfa tollit societatem	17
De religione lex vetus	26
religionis neglectæ pœnas dedit P. Licinius Crassus	27
Mutianus Pont.	27
repetundæ, capitale publicum	159
repetundarum crimen an sit capitale	169
repetundarum leges	170
De repetundis damnatus, orationem in concione	170
habere non potuit	ibid.
De repetundis primus rogationē tulit L. Piso Fru	171
gi tribunus pl.	171
repetundarum conuicti ordine senatorio moueban-	181
tur Cæsaris lege	181
In repetundis & peculatu æstimationes fiebant li-	192
tium	192
residua sunt pecuniæ priuatim retentæ ex publico	192
ibid.	192
Restio post latam à se legem foris nunquam cenare	143
volut	143
reus tres habebat horas ad dicendum, accusator au-	184
tem duas	184
Rhemniâ lex de testibus et de accusatoribus	219
rogatio est, cum populus consulitur	227
rogatores, diribitores, tabellarum custodes	139
Romani diutius, quàm Lacedæmonij, floruerunt	9
Romanarum legum origo	13
Romani imperij magnitudo vnde fluxerit	16
Romani veteres magistratum auspiciato inibant	65
Roma auspicijs condita	87
Romani imperij descriptio	70
Romanis sinistra læta, dextra Græcis	238
Romani dici prima hora incipiebat à media nocte	238

Repetundæ sunt
enim pecuniæ
ob eadem causam
capitæ. 213.

IN LIB. DE LEGIB.

Romilia lex de sacris	20
Romilia lex de adulterio	214
Romuli lex de augurijs	15.16
Romuli lex de suo imperio	ibid.
Romuli lex de vrbis mœnibus	ibid.
Romuli lex de dijs peregrinis	17
Romuli lex de fabulosis deorum figmentis	16
Romuli ingenium, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum	17
Romuli lex de nocturnis vigilijs	16
In Romulo temperatum ingenium	17
Romuli lex de sacerdotibus	ibid.
Romuli lex de sacris	16.20
Romuli lex de duum virorum creatione	33
Romuli lex de magistratibus	ibid.
Romuli lex de tribuno Celerum	ibid.
Romuli lex de quæstorum creatione	ibid.
Romuli lex de populi maiestate	ibid.
Romuli lex de parricidio	199
Romuli lex de coniugio	119
Romuli lex de monstruosis partibus	199
Romulus sexaginta sacerdotes instituit	17
Romulus quid curiatis comitijs tulit	32
Romulus auspicijs iecit fundamenta vrbis	70
Romulus tribus veteres in denas curias diuisit	86
Romulus, Sifuiæ gentis pronomen	199
Roscia lex de spectaculis	30
In rostris ferebatur leges sæpius, quàm in cæpo.	234
In rostris locis erat auguratus	249
Rubria lex de agris in Africa diuidendis	92
Rulli lex agraria	93

S.

Sacerdotes sexaginta Romulus instituit	17
sacerdotes à Numa prioribus adiecti	ibid.
sacerdotia ab absentibus posse peti	21
sacerdotia communicata, & quo tempore	20
sacerdotes à collegijs creandos, sanxit L. Sylla.	ibid.
X	facere

I N D E X.

facerdotiū Vestaliū virginū à Numa institutum.	162
facra omnia tum publica, tum priuata Pont. Max. à Numa commissa	18
Sacrata lex de plebeijs magistratibus	36
Sacratae leges quid verant	ibid.
Sacrata lex vetus, quid iussit	40
Sacrata lex de militibus	87
Sacratae leges de iure ac libertate ciuium Rom.	121
Sacratae leges abrogabantur	258
sacrificia noctu non facienda	16
sacrificia externa non facienda	17
Yacrilegium	191
facris rebus ac ritibus patricios praesse iussit Romu- lus	16
Salios xij. Marci Gradiuo institutos	18
Satura, erat lex multis conferta legibus	261
Scatinia lex cōtra praeposterā venerē exercentes.	214
Scatiniam legem satis leuem, Iulia lex capitalē fe- cit	ibid.
sceleratus campus ad portam Collinam	123
sciscebatur, vel antiquabatur lex ex maiore tribuum numero	244
scita atque accepta lex omnium ciuium iureiurando confirmabatur	244
Scribonia siue Viaria lex tribunicia de agris	93
Sempronia lege quid decretum	80
Sempronia lex de prouinciarū administratione	81
Sempronia lex de iudicijs	98
Sempronia lege soli equites iudicarunt	103
Sempronia lex de frumento distribuendo	139
senatores in imis gradibus sedebant ad spectandos ludos	30
senatores, equites, tribuni aëriarj, tres ordines appel- lantur	111
senatorium ordinem amisit, quem populus damna- uit, aut cui imperium abrogauit	60
senatorius ordo post equites iudicauit per decem an- nos	nos

IN LIB. DE LEGIB.

nos	109
senatorum numerus propter discordias ad CCC. re- daſtus	ibid.
ſenatori iudiciũ ſaluis legib. p̄ſiteri nō licet.	117.165
ſenatus habebat poteſtatem ſoluendi legibus	60
ſenatusconſultum de lege Varia	164
ſepeliri magis eſt antiquum, quàm cremari	125
ſeptem viri	25
de ſepulch. i. leges	182
ſepulchrorum iura penes quos	125
ante ſepulchrum ara fieri ſolebat	126
ſeruilia lex de equitum ac ſenatorum iudicijs	108
ſeruilia lex de ciuitate	133
ſeruilia lex de repetundis	172
Sextia Licinia lex de ſacris	20
Sextia Licinia lex tribunica de ſacris	ibid.
L. Sextius & C. Licinius Stolo quas leges tulerūt.	128
Silua lex Romuli regis de monſtuofis partibus	199
ſiniſtra Romanis læta, dextra Græcis	238
ſitella defertur	233
ſodalicia	217
ſortitio iudicum ad numerum lxxx,	184
ſortitio, & ſubſortitio	204
ſortitio	233
ſortitio tribuum aut centuriarum	239
ſtipulantes debent eſſe xxv. annorum	114
ſuffragia	71
ſuffragia in vtramq; ſententiã dinumerabãtur.	244
ſuffragia dirimere, quid	ibid.
ſuffragiorum numerus punctis notabatur	ibid.
ſuggeſtus erat in campo Martio	234
ſumptuariæ leges	139
L. Sylla duas præclaras leges tulit	43
Syllæ leges	56
L. Syllæ, lex, ne quis plus anno prouinciæ præeſſet	84
Syllæ lex ne numero iudicum	113
Syllæ lex de ſumptibus	140

I N D E X.

Syllæ dictatoris lex de funerum sumptu	ibid.
Syllæ lex de iudicijs	178
Syllæ lex de sicarijs	197
Syllæ lex de corruptis iudicijs	212
Syllæ lex de infamia	215
T.	
T Abellariæ leges de suffragijs ferendis	70.71
tabella, tacitæ libertatis vindex	ibid.
tabellæ, quibus sciscabatur lex, signatæ his litteris, V. R.	232
Tarpeia lex de multa	137
Tarquiniij Superbi supplicium de parridijs	200
regula, sepulti hominis signum	126
Templum	249
Templum Saturni Opisq; in vico Iugario, ad Capi- tolij radices	248
Termini	144
testamenta v. testibus fide dignis ob signabatur, alio- qui erant inualida	97
testamenta quæ & qualia à lege infirmabantur.	ibid.
testes	116
testimonia falsa	214
Thorius tulit legem, qua agrum publicum vestigali leuauit	92
Titia lex de agris	ibid.
Titia lex de alæa	220
Titia lex de ludis	31
Trebonia lex sustulit cooptationem	42
Trebonia lex de Gallijs prouincijs	80
tribunicia lex de Sacris	20
tribunatum quo tempore equites R. & senatores pe- tere cœperunt	38
tribunorum pl. corpora sacrosancta	40
tribunum Celerum populus creauit, qui equitibus præerat	33
tribuni pl. quinque creati primum	36
tribuni pl. quare ex plebe creati	38
	tribuni

IN LIB. DE LEGIB.

tribuni,decem numero	41
tribunicia lex de sumptibus in cenas	140
tribunis pl.senatus habendi ius fuit	38
tribuni mil. Rufuli,& Comitiati	223
tribuni pl.inter minores magistratus	ibid.
tribuno pl.l.cuit,cui uellet,manus iniicere	235
tribuno pl.nemo potuit manus iniicere	ibid.
tribunus pl.sacrofanctus	ibid.
tribuum aut centuriarum sortitio	238
trinundinum erat spatium promulgandæ legis	228
trinundinum,id est,per tres nundinas	ibid.
triumphans urbem ingressus , laurea corona in spectaculis uti potuit	90
triumphantem de curru detrahere,tribuno pl.licebat	235
triumphi impediendi,quæ rationes	89
triumphum senatus decernebat,rogatione à tribuno pl.lata	88
Tullij Hostilij lex	199
Tullia lex de legationibus	59
Tullia lex de ambitu	39 209
Tumulus,sepulti hominis signum	126
Tutelæ	213

V.

Valeria lex	39
Valeria lex de iure ac libertate ciuium R.	121
Varia lex de maiestate	103.165
Vatinia lex de Gallijs prouincijs	80
Vatinia lex de iudicijs	111
uestigal populi R.de xv.prouincijs	76
Velleia lex de testamentis tribunicia	95
ueneficij leges quo tempore latæ fuerunt	206
Velleij error	109
Veneficium	200
Vestales uirgines	27
Vestalibus licuit in urbe sepeliri	124
Vestaliū uirginū sacerdotiū,à Numa institutum.	162
uesti.	

I N D E X.

vestimentum album addere petitionis causa non li-	
cuit	42
viaticum dabatur in prouincia ituris	85
vicesima manumissorum	91
victoriati nummi, à victoriae signo	138
victoriati nummi, ex Illyrico aduecti	ibid.
L. Villius tribunus plebis	48
Villij annales quare sic disti	ibid.
ad vim cōfugitur, vbi legibus subuenire nō licet.	194
vindicias quomodo dare licebat	144
vino alienigena non licebat vti in conuiujs	30
vis publica definitur, quæ armis infertur: & cōtra.	181
vis priuata non fuit capitalis	182
vis tribunicia	251
Vitellij, & Aquillij patricij Romani damnati	165
vitia noua, nata cum publicis opibus	14
vitia hominum quomodo multanda	24
Vlrici Zafj error	65
de vnciaro fenore lex	126
Voconia lex de testamentis tribunicia	95
Voconia lex de mulierum hereditatibus	ibid.
urbis mœnia sacrosancta	15
urbis R. fines intra vij. lapidem includebantur	89
vsucapiones	131
de vxore ducenda lex	119
vxor æqualem possidet hereditatis portionem cum filijs	ibid.
vxor impudica, veneficia in liberos, vinum bibens, morte plectitur, aut repudiatur	ibid.
vxor viro pecuniarum sacrorumque socia	118
Z.	
Zaleucus Locrensibus leges tulit	8
Zamolxis Getis leges tulit	ibid.

F I N I S L I B R I D E
Legibus.

ANTIQUITATVM
ROMANA
RVM PAVLI MANV
TII LIBER DE
SENATV.

AD ILLVSTRISS. ET EX-
cellentiss. D. Iacobum Boncompa-
gnum Ducem Soræ, Marchio-
nem Viniolæ, &c.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Mono-
cerote. M. D. LXXXII.

ILLVSTRIS SIMO ET EXCELLEN TISS. IACOBO BONCOMPA-

GNO DVCI SORAE, MAR-
chioni Viniola, &c.

VIS erga te pa-
rētis mei amor,
dū viueret, quan-
ta in te obseruan-
tia, quodnam stu-
dium exstiterit,
plerique omnes
norūt; omnium
illius viri simili-

um amore, obseruantia, studio dignis-
sime, IACOBE BONCOMPAGNE, Illu-
strissime; norunt, inquam, ex amicis
vtrique vestrum communibus fere om-
nes, itemq; omnes ij, qui eius epistolam
ad Te, qua suum Commentarium in
orationem Ciceronis pro Archia Ti-
bi προσεφώνησε, legere minime grauati
sunt. Quamobrem hæc pluribus com-
memorare, probareq; alijs haudqua-

† 2 quam

quam necesse existimo. Tantum hoc loco illud, non Te ipsum, qui mei sensum de Te, propensionemque aduersus Te animi mirificam minimè ignoras, verùm alios admonitos velim; Si ego patris vt fortunarum, sic quoque amicitiae, quæ ei cum pluribus fuit, hereditatem adij, quo iure non parua mihi Tecum coniunctio intercedat necesse est, sique hanc coniunctionem tanto mihi vsui, atque ornamento esse voluisti, vt non mihi Mæcenas, (nam id nomen leuius mihi Tuis singularibus, ac prope diuinis in me esse meritis videatur) verùm, vt Augustus Maroni, Deus aliquis appellandus sis, qui me ab inferis pæne reuocaris, Tua quidem certè semper commemoranda liberalitate afflictum excitaris, non ne ingrattissimus omnium, atque omnis expertus humanitatis esse videar, si, cū Tibi prope quidquid sum secundum Deū Opt. Max. vni acceptum referre debeam, nō me, fortunasque meas, ingenijque mei monumenta, vitamque ipsam dicare velim? Nā, vt ea, quæ mihi abs Te pro-

fecta

fecta sunt, quotidieque proficiscuntur
commoda, taceam, ex quibus maximã
rei familiari, dignitati, ac laudi meæ
accessionem fieri sentio, Tu mihi illi-
us omnis auctor otij, quidquid illud
est, quod ad litterarum studia confero,
vnde hauriam quæ studiosis grata, atq;
vtilia futura sint, Tuq; mihi facultatis
illius elargitor, qua non meas solum,
sed etiam alienas lucubrationes typis
mandare, & ad communem omnium
utilitatem in lucem proferre possim.
Quod si ego mea, cur non item patris
mei monumenta nondū edita in Tuo
nomine prodire, Tibiq; nuncupari ve-
lim? qui, mihi Tecum ante institutam
amicitiã vt quoad possem officijs tue-
rer, eaq; mihi nihil carius, nihil hone-
stius, nihil ad omnia mea studia, atque
ad omnem vitam præclarius esse duce-
rem, sæpissimè admonebat. Ego igitur,
qui illas tantum non postremas voces,
præcepta, inquam, illa postremæ eius
voluntatis, quæ vt piè, sancteque coli à
nobis, ac seruari debeant, tam multa à
Sapientibus cauentur, religiose ad hūc

vsque diem seruarim, & coluerim, atque in amicitia, & vnus Tui patrocini-
nio omnia posuerim, in posterū à me ipso desciscam? Dij meliora. Quid igitur? Interpretatione vsus sum, vt puto, fide-
li, vt ex verbis patris mentem conijcerem, quānam esset. Cum enim inter quædā eius scripta, quorū partim ab ipso inchoata, partim etiam affecta, relicta sunt, esset hic de Senatu R. o. libellus; inij consilium eius mandandi typis, iustisque, vt dixi, de causis Tuo Illustri-
s. nomini nuncupandi. Quod si rem gratam vnquam patris manibus feci, me gratissimam nunc facturum certo scio, qui Te huic commentario, his eius vigilijs, quarum partem maximam Tibi fuisset consecraturus si diutius vixisset, patronum adlegerem. Suscipe igitur munus hoc, quod non solum meo, sed patris ipsius nomine ad Te mitti velim existimes. Quod etsi longe ferius alijs eiusdem argumenti commentarijs, à doctis viris conscriptis, editur, longe tamen prius ab ipso scriptū scias velim; ne putes, in quibus ipsi-
cum

etiam alijs conuenit, ea surripuisse ab alijs. in quibus enim aliter sentit, ut nulli suspicioni locus est, sic ego doctorum relinquam iudicio, cui nam standum sit; atque ipsis, qui patrem semper fecerunt maximi, & in antiquarum rerum Romanarum cognitione permultum ei detulerunt, causam integram deferro. Tu, quod reliquum est, me, ut facis, ames, ac foueas, deprecor: atque Sanctissimo, ac sine contouersia Beatissimo Pontifici GREGORIO, cuius virtute, doctrina, ac sanctimonia si saeculum unquam ullum, hoc certe nostrum AUREVM vocari iure meretur, aliquando meam in Eum singularem obseruantiam in memoriam redigere ne dedigneris. Fortunet Deus Opt. Max. consilia Tua. Venetijs, Kal. Ian. M.D.XXC.

Illustris. atque Excellentis. D. T.

Deuinctissimus,

Aldus Manutius.

I N D E X.

Proœmium.	i
De origine Senatus.	5
De principe Senatus.	33
De cauffis amittendi ordinis Senatorij.	36
De loco habendi Senatus.	42
De tempore habendi Senatus.	44
De potestate habendi Senatus.	50
De iure referendi.	54
De origine rogandi ſententias	56
De dicendi ſententia.	61
De Senatusconfulto.	64
Ex libro de Legibus.	fol. 30. 60. & 99
Ex Comm. in Ep. Cic. Fam.	97
Ex Comm. in Ep. Cic. ad Att.	107
Ex Comm. in Orat. Cic.	112
Ex Obſervationibus, & varijs Scriptoribus.	
118	
De veterum dierum ratione.	135
Kalendarij explanatio.	147

DE SENATV ROMANO.

Nomine, atque in omni sermone, nisi ea, qua agimus, aut eloquimur, ita componamus, ac digeramus, ut suis singula locis constituatur, nihil unquam neque venustè, neque, pro nostra voluntate perficitur. primum enim abest decorum illud, quod ex partibus aptè coherentibus existere, elucereq; videmus: deinde sit, ut, qui nostris cōsilijs propositus est finis eum consequi sine ordine, hoc est, sine ratione, non liceat. qua in re philosophiam, omnium rectè dictorum, recteq; factorum parètem, satis pro eius merito ac dignitate laudare nemo poterit: qua nobis eas causas, vnde ordinis origo fluxit, suo lumine patefecit. quod nisi ita esset, & nisi ea duce vteremur, magnis in tenebris, magnisq; in erroribus versari necesse erat. Ego igitur, cum ad vrbis Romae instituta memoriae prodenda, quo nullum esse argumentum illustrius intelligebam, animum adiunxissim, feci, quod ab ijs, quibus ipsa philosophia magistra fuerat, esse factum animaduertentem: cogitavi primum ad ipsam rem, de qua scripturus essem: tum ad ordinem, quem in explicandare sequi conueniret quod ad rem attinet, occurrebant illa, ei, qui aliquid ita litteris mandet, ut

A posterii

posteritati consultum optimè velit, non satis esse, quid actum sit, explicare: sed operam simul esse dandam, vt, & à quibus, & vbi, & quandò quidq; actum sit, studio, atq; industria persequatur. erat igitur mihi accuratè cogitandum, vt illustria quæque de hominibus, de locis, de temporibus, de rebus exponerem. cumq; in hanc sententiam ipsa me ratio perduxisset: tum multò sum vehementius incitatus. posteaquàm M. Varroni, Romanorum omnium doctissimo, idem placuisse, apud Augustinum in eo libro animaduerti, qui de ciuitate Dei inscriptus est. Cùm enim ille vir, quo nemo vtiquam inter Latinos neque plura, neq; meliora scripsit, rerum humanarum diuinarumq; notitiam literis consignare, pot. erigere tradere instituisse, vniuersi operis argumentam ab hominibus, à locis, à temporibus, à rebus deriuauit: cur autem homines ante loca, & loca ante tempora, & tempora ante res collocarit: hoc, quia pertinebat ad ordinem, de quo post inuētam rem considerari à me oportere dixi, examinandum, & quàm liceret accuratè, inuestigandum constitui. sic igitur cogitavi: vbi pluribus in rebus, quæ nobis tractanda sint, ordinem quarimus, tum naturam spectari solere, tum dignitatem. quæ natura priora sunt, ea, quod ad naturam attinet, priorem quidem locum sibi iure vindicant: sed, quia nonnunquam ab ijs, quæ posteriora sunt, dignitate vincuntur, dignitati natura cedit, & ignobilioribus nobiliora in ordinis ratione præponuntur: quæ verò eiusmodi sunt, vt simul nata, similitudine fuisse videantur: ea, quia, quod est natura, in eo paria sunt, dignitatis habita ratione disponuntur.

Cum igitur M. Varro, homo peracutus, & quod illius scripta declarant, in Aristotele versatus, hominem & locum consideraret, hominemque esse loco natura posteriorem intelligeret, quia omnis homo est in loco, & quod aliqua re continetur, ipsa re, qua continet, posterior est, ommissa natura, dignitatem secutus est, hominemque loco, natura posteriorem, quia tanquam locatum continetur à loco, dignitate priorem, quia rebus inanimatis animatae praestant, anteposuit. sequebatur post hominem & locum loci & temporis comparatio. in his, cum natura potius, quam dignitate, differant: non ad dignitatem, sed ad eam, qua vna differunt, naturam spectari necesse fuit. Patet enim, tempus esse non posse, nisi locus sit: quia tempus est mensura motus, & omnis motus est in loco: locus autem ut cum tempore sit, necesse non esse: quia nihil ad definitionem loci tempus affert. quod si tempus à loco pendet, locus autem à tempore non item, non tempus loco, sed locum tempore natura priorem esse constat. verum, quia, ut ante tempus locus esset, non tamen necesse est sequebatur, ut tempus ante rem, (poterat enim ita tempus esse post locum, ut non tamè proximè sequeretur) in his quoque, habita natura ratio est: & quia non esse res sine tempore, tempus autem sine re esse potest, ex utriusque natura patuit, ita ante rem constitui tempus oportere, quemadmodum ante tempus locum, & ante locum hominem esse collocandum, ipsa iam antè ratio demonstrauerat. Rectè igitur Varro prius de hominibus, quàm de locis, ex dignitate: & prius de locis, quàm de temporibus, de temporibus,

quàm de rebus, ex natura, sibi agendum putauit: rectè igitur & ipsi fecimus, quod in nostris Romanarum antiquitatum libris eundem, quem Varro probauerat, ordinem secuti sumus, non tam hominis auctoritate, & exemplo, quàm, ut ostendimus, ipsa ratione, & veritate commoti. Romana Respublica, ut homo ex anima & corpore, sic ipsa è senatu & populo constituta, cæteris rebus publicis tantùm antecelluit, quantum homo cæteris animantibus. sed, quia communis quasi quædam lex est in omnibus rebus, ut ordinem diuturnitas, perturbatiõnẽ interitus consequatur: propterea, quàm diu veteres leges, & instituta maiorum in vrbe Roma viguerunt, tam diu stetit imperij dignitas, neque Respublicam aut externæ vires affligere, aut vlla debilitare domestica seditio potuit. vbi verò extraordinarijs imperijs locus esse cœpit, & ciuium animos pecunie cupiditas infusa corripuit, aut gratia deleniuit: tum, primo quidem de suo statu moueri, ac leuiter quasi nutare Respublica cœpit: deindè, cùm ad eam confirmandam alijs animus, alijs consilium deesset, vehementius labefactata, ad extremum tota corruit. qua in cogitatione cùm & diu & perattentè essem versatus: ipsa mihi ratio facile persuasit, ordinis & conseruationis causam à senatu emanasse, perturbationis & interitus à populo. quare, ut nos quoque ordinem tueamur, qui quãtis sit, exemplo magnarum rerum intelligimus, de senatu primum, mox de populo narrabimus: tum, quæ ad explicandam Romanarum rerum notitiam pertinent, reliqua, suo quidque loco, persequemur.

De origine Senatus.

Romulus, primus rex, & creator vr̄bis, matre Rhea Siluia, virgine Vestali, incerto patre natus, cum Numitori, materno aſſo, regnum Alba, caſo eius fratre Amulio, reſtituiſſet: magna quadam animo ſpectans, ſatis ducentibus ad vr̄bem condendam cum tribus hominum millibus Alba profectus, in Palatino colle, vbi à Fauſtulo paſtore, eiuſque vxore Laurentia fuerat educatus, optimo augurio ſedem conſtituit. Ibi parua vr̄bis, quae domina gentium futura erat, iactis fundamentis, cum ſe ſuosque muro circūducto muniiſſet: vniuerſam multitudinem in tres partes, quas tribus appellauit, diſtribuit, et vnamquamque partem in denas, quas curias nominauit: vt ex tribus tribubus triginta omnino fierent curiae, quae ſuum ſingula ſacellum, vbi ſacra facerent, deosque colerent, habuerunt: curiaeque & ipſa ſacella ſunt appellata. poſt hanc diſtributionem in partes, aliam ruruſus in hominum genera fecit. non enim, vt quadam nationes, viribus impetuque corporis freta, in armis omnia poſuit: ſed ita ſe ad incrementa regni optime conſulturum arbitratus, ſi conſilium viribus adiungeret: ex omni ciuium numero centum deligi voluit, qui aetate, atque prudentia ceteros anteirent. in quo ſapientiſſimi regis moderationem & ingenium licet animaduertere: qui neque ſorte in ſenatu inſtituendo, neque ſuo tantum iudicio ſibi vtendum cenſuerit: cum, maximi momenti rem ſi ſorti committeret, im-

prudentia

prudentia videret esse: si suo vnus iudicio, arrogantis.
 sortem igitur exclusit omnino: iudicium in summo ho-
 nore mandando & suum esse noluit, & ciuitatis: sed
 ita, vt ciuitas maiorem, quàm ipse, qui rex erat, ipse
 maiorem, quàm vnus ciuis, potestatem haberet. ita,
 cum ciuium gratia tribueret plurimum, habuit ta-
 men, quam debuit, sua quoque rationem dignitatis.
 cum enim ipse, qui pro regio iure senatores legere om-
 nes posset, vnus modo legisset, in quo praeipuo iure
 fuit, quia reliquorum ciuium, vt vnus aliquis vnus
 senatorem legeret, nemini concessit: ciuitati, vt reli-
 quos nonaginta nouè legeret, largitus est. Nam, cum
 tres tribus, & ex tribus triginta curias, vt diximus,
 fecisset, primum à singulis tribus trinos senato-
 res, hoc est, nouem omnino, creari iussit: deinde à sin-
 gulis curiis item trinos, qui nonaginta fuere ita ad no-
 uem, quos tribus legerant, additis nonaginta, quos cu-
 ria crearent, & eo, quem ipse primum legerat, quasi
 duce adiuncto, centum consiliatorum numerum ex-
 pleuit. hos ad priuatarum rerum consultationem non
 adhibebat: sed ita constituit, vt de priuatu iniurijs &
 ipse sine senatoribus, & senatores sine ipso iudica-
 rent, ipse de maximis, senatores de minimis. at verò,
 quae ad regnum spectarent, omnia per eos cognosci.
 statuiq; voluit: quodq; maior pars censuisset, id vince-
 re. Quod institutum Dionysius Halycarnasens, vel ve-
 ritatem securus, vel ambitiosus in suos, Romulum à
 Laconibus transtulisse narrat: apud quos non pro suo
 iure, quidquid vellent, reges peragebant: sed iuris om-
 nis publici penes senatum potestas erat. Hoc qui-
 dem

vide
 infra
 pag. 16.

dem aliquādiu Romulus seruauit: mox & diuturna⁷ consuetudine regnandi, & multis magnisq; victorijs elatus, cum ad suum arbitrium reuocare omnia cœpisset, nihil ad senatores referret, non absuit suspicio, ab iratis ob eam causam ad Capræ paludem fuisse discerptum. Fuit verò senatûs eximia dignitas & ante Reipublicæ tempora, & multò etiam magis post liberam ciuitatem: uq; ordo ceteris ordinibus, publicisq; consilijs omni honore, atque auctoritate semper anteceluit. populo enim, quod ait Luius, magistratus præstant, magistratibus autem senatus. quod ipsum & Cicero in oratione pro Sextio satis planè significat his verbis: Maiores nostri, cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, ut consilium senatus Reipublicæ præponerent sempiternum. senatum Reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorum collocauerunt. huius ordinis auctoritate uti magistratus, & quasi ministros summi consilij esse uoluerunt. Patres autem senatores appellati, tum ob honorem, tum ut ciuitatem patria quadam caritate, studioq; complexi, totam sui consilij, suaq; prudentia fouerent. inde patricia familia, quæ ab his originem ducere, nomen acceperunt. Atq; à principio, sacra curare, magistratus gerere, ius dicere, tantum ad patricios, id est, ad senatores, pertinuit. plebeyi agros plerique colebant: & ut homines rudes, ciuilibus negotijs abstinabant, rusticare, aut quaestuarijs artibus victum sibi comparantes, ab agris in urbem ueniebant, vel ut magistratus crearent, vel ut leges sciscerent, vel ut bella à rege rogati, suffragijs iuberent. hac enim tria, cū ce-

tera per senatum omnia curarentur, à populo statuebantur: & hanc illi potestatem Romulus permisit, nequetamen absolutam, sed ita, vt, quod plebs iussisset, id tum demùm ratum esset, si senatus idem approbasset. Post exactos reges video rationem esse commutatam. non enim de plebiscitis senatus iudicauit: sed ea, quæ senatus decreuerat, populi arbitrio subiecta, tamquam à domino pendebant, præsertim si aut ad magistratus, aut ad leges, aut ad bellicam rationem spectarent: vt confirmanda potius per populum, quæ senatus decreuerat, viderentur, quàm, quæ populus iusserat, per senatum. quod magnis in Republica motibus et contentionibus causam præbuit. in quem ferè morbum omnes ciuitates delabi necesse est, quæ, ne peregrinis militibus ad bella vtantur, plebem vrbanam armis assuescere patiuntur. inolefcit enim facile plebs. & vbi se, quod libeat, intelligit posse: quid liceat, non attendit vt contra consilium, armis contra leges vtitur. ita fit, vt gubernacula Reipublicæ, extorta de manibus optimorum ac sapientissimorum ciuium, improbi & imperiti homines, nullo publico consilio, pro sua temeritate, libidinequæ tractent. quod cum euenit, tum libertas, quasi recto cursu amisso, fluctuat, & iactatur, non quatenus conseruari possit, sed vsque eo, vt naufragium passa disperdatur. quæ quia in vtramque partem satis accuratè disputabuntur in eo libro, in quo tres trium ætatum florētissimas Reipublicas, Spartanam, Romanam, Venetam, inter se cōparabimus, omisso, quod huius loci non est, argumento, id, quod instituimus, persequamur.

Romulus,

Romulus, vt erat singulari consilio & alta quadam mente praditus, cum vereretur, ne quid iniurie plebs, per inscitiam circumuenta, à senatoribus ferret: indeq; concordiam, sine qua diuturnum nihil est, exorta seditio dissolueret: vniuersa ciuitatis animos quasi quodam necessitudinis vinculo coniunxit. constituit enim clientelas & patrocina. quod erat huiusmodi, vt plebei patronum sibi deligerent è senatoribus, quem quisque vellet, Senatores plebeis in clientelam receptis fidem suam ac studium benignissime præstarent. Erat autem hæc inter vtrosque officiorum vicissitudo, vt patritij plebeios, ab usu rerum urbanarum imperitos, consilio erudirent, accusatos defenderent, præsentis, absentes, omni ope tuerentur: contra, clientes ad collocandas senatorum filias, si parentibus copie non suppeterent, de suo conferrent: in æris alieni dissolutionem gratuitam pecuniam erogarent: ab hostibus in bello captos redimerent, in magistratibus & honoribus officiosa sedulitate deducerent, ac reducerent. quod si clientem patronus, aut patronum cliens accusasset, contraue testimonium dixisset, aut suffragiū tulisset, is prodicionis lege tenebatur, eumq; qui occidisset, piè fecisse, & inferno Ioui hostiam mactasse putabatur. atque huiusmodi clientela quamquã ab initio potissimum urbana plebis caussa sunt instituta, tamen per ea, qua consecuta sunt, tempora, aucta iam vrbs ditione, ita sunt amplificata, vt non colonia solum, sed gentes etiam, aut bello victæ, aut societate amicitiaq; populo Romano coniunctæ, sese ciuium Romanorum in patrocina contulerint. sic M. Marcellum

Syracusani, Q. Fabium Allobroges, alios alij, à quibus victi fuerant, eosdē post victoriā patronos habuerunt. cuius officij tanquam hereditas etiam ad posteros peruenit. nunquam enim neq; Siculis Marcellorum, neque Allobrogibus Fabiorum fides officiaq; desuerunt. Factū est autem, vt quā diu soli patricij senatū tenuerunt, tam diu sub eorum tutela plebeia familia fuerint. vbi verò nō patricijs modò, sed generatim omnibus ciuibus senatoria dignitas patuit: tam, vt cuique magis libuit, patronū sibi, siue patricium, siue plebeium, adoptauit. discrimen enim in deligendo nullam esse potuit: cum, honoribus inter omnes ciues communicatis, aequè plebeyi hominū ac patricij polleret auctoritas.

Sed, vt tãquàm in viam, vndo paullulūm diuertit, oratio redeat, quæ fuerit in prius senatoribus creandis ratio ea quæ iam exposuimus, declarant. reliquos senatores, qui deindē ante liberā ciuitatem aut in demortuorum locum successi, aut augendi senatus causa creati sunt, nō populi suffragijs, sed voluntate iudicioq; regis in amplissimo ordine peruemisse existimārim. neq; verò me in hanc opinionem inanis quadam coniectura ducis: sed Liuij sequor auctoritatē, cuius hæc sunt verba libro 4. in concione C. Canuleij trib. pl. [Cauent, ne societur sanguis. quid, hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere, nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi, sinceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; vestras filias sororesq;

*fororesq; enubere sinendo è patribus.] Id & Festus confirmat his verbis: [Reges legebant, sublegebantq; quos in consilio publico haberent.] Intelligit autem de aucto senatu, cum ait, Legebant, cum verò, Sublegebant, de suffectis in demortuorum locum. Regno sublato, vtrum à populo, an à censoribus creati senatores sint, absurdè nonnulli dubitant. nam, etsi vtrumque legitur, non tamen alterum esse verum, alterū à veritate dissentire necesse est. omnē enim dubitationē tollit vna distinctio. à regibus eiectis cooptandorum senatorū ius populus habuit in multos annos. i. donec cēsores creati sunt. censura nō illa quidem ob eā causam est inducta, vt esset magistratus, à quo vno sine populi suffragijs senatores crearentur, sed, quod in populo per multos annos incenso neq; differri census poterat, neq; cōsulibus, cum tot populorū bella imminerent, temporis fore satis ad id negotiū videbatur. deinde tanto incremento, vt ait Liuius, hic magistratus auctus est, vt morū disciplināq; Romana penes eum regimen, senatus equitumq; centurie. decori dedecorisq; discrimen sub eius ditio- ne, publicorū ius priuatorumq; saciorum, vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent. Creauit igitur senatores populus ante censuram institutam, at- que etiam post censuram per aliquot annos, vt ex Li- uianis verbis, quæ proximè recitavi, facile colligitur. Censorum deinde potestas fuit in legendo senatu. quod auctoritate veterum confirmare, puto esse superuaca- neum. millies enim in historia scriptū est. at de populo senatores creante, quia nō ita crebris exēmplis decla- ratur, ea, quæ sunt in Canuleij concione, Liuij verba
hunc*

hunc in locum transferre necessarium duximus. quod si quis vno exemplo contentus non est, illa Ciceronis in oratione pro Sextio, quæ sunt apertissima, ad Liuij testimonium adiungat. [Maiores, inquit, nostri, cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, ut cõsiliũ senatũs reipræponerent sempiternum, deligerentur autem in id cõsiliũ ab vniuerso populo, aditusq; in illum summũ ordinem omnium ciuium industria ac virtuti pateret.] quibus verbis non modò id, quo de agimus, patet, senatores vniuersi populi suffragijs à principio creatos esse: verũ etiam hoc significatur, honorem illum non solis patricijs fuisse mandatum, sed, contrà quàm reges instituerant, promiscuè modò patricijs, modò plebeijs, vti maxime cõsilio, meritisq; erga rempublicam præstarent. quo factum est, ut nunquam viris fortibus, ac sapietia præditis, ciuitas eguerit. est enim, ut ille inquit, diuinum bonum honor: & ad præclarè agendum nihil magis, quàm honoris gloriaq; cupiditas, impellit. quod si præmia tolluntur, & debita virtuti merces denegatur, languescit in ciuibus industria, & extinguitur animorum illa vis, atque alacritas, quam etiam in ijs, qui obscuris parentibus nati sunt, proposita merces facillè solet excitare: quocirca reipublica rationibus in eo cõsultum est egregiè, quod benè merentibus, si peregrini essent, ciuitas: si ciues, ordo in ciuitate amplissimus præmij loco datus est, sed, ut in re pergamus (paullulum enim extra rem egressa videtur oratio) quæri potest à curiosis hominibus quibus comitijs à populo senatores crearentur, curiatis ne, an centuriatis, an tributis. hic, si om-

quibus Co-
mities Sena-
tores crearen-
tur à populo.

si omnis nostra cognitio pendet ab exemplis, & nisi veterum testimonio comprobetur, inanis est: sanè, quid dicam, non habeo, valdeq; mihi, quod aiunt, aqua haeret. nomē enim comitorum, quibus senatoria dignitas ante creatos censores tribuebatur, nulli proxus docent antiquorum libri: sin autem, vbi exemplorum inopia laboramus, aliqua tamen veritatis inuestiganda spes relinquitur: non deest, quod quaerentibus respondeam. puto enim, nec opinor absurdum esse, quod puto, cū senatorius ordo caeteris ordinibus dignitate praestaret, eos homines, qui in illum ordinem adscripti sunt, ijs comitijs id muneris accepisse, qua omnium comitiõrū praestantissima, ac nobilissima ducerentur: ea porro sine dubio centuriata fuerunt, quibus & maiores magistratus creatos, & maxima bella esse iussa, & leges eas esse latas, qua maximè è republica viderentur, vetustatis monumenta declarant. Creatis verò censoribus, creatos esse curiatis comitijs senatores, legimus apud Festum: in quo scripta sunt haec: [Tribunitia potestate sancitum est, vt censores ex omni ordine optimū quemque curiatum in senatu legerent. Vetus illud Romuli institutū, qui primos senatores curiatis comitijs legi voluit spectarunt sine dubio tribuni pl. idq; renouandum existimauerunt. Inicitur & in eo scrupulus, quod, exactis regibus, potestatem legendorum senatorum ad populum delatam esse diximus. hoc enim Li-

pag. 11.
lin. 10.

uius, & Tacitus, & Festus refellere omninò videntur: qui senatum, quem Tarquinius Superbus cadibus exhauserat, nouis senatoribus repletum ac restitutum à consule prodiderunt. etsi, cū in re consentiant, differunt

runt in nomine. nam *Liuius*, & *Tacitus* *L. Brutum* cōsulem nominant, *Festus* *P. Valerium*, cui *Publicola* cognomē fuit ego, etsi, vter fuerit, ad rationem doctrina nihil attinet, *Liuium* tamen, & *Tacitum* potius, quàm *Festum*, sequi malim: primū, quia libentius & duobus, quàm vni, & vetustioribus, quàm recentiori, assentior: deinde, quia, cū *L. Brutus* ad constituendā libertatem omnes curas, omniaq; studia ita intēderet, vt singularē in eo, maximeq; propriam laudem ferret, qui etiam filios suos, de restituendo *Tarquinio* rege cogitātes, interfici iusserit, inter primas illius actiones eam fuisse consentaneum est, quae ad confirmandam custodiendamq; libertatem momenti plurimū habere videretur. nam, si sapientium consilio, & consulentium auctoritate ciuitatibus consulitur, consilium in senatu summum fuit, auctoritas verò, etiam regum aetate, maxima. quare, quod è publica re maxime fuit, id nulla interposita mora factum esse verisimile est: vt tria *L. Bruti* praecleara facinora pro inducenda statuendaq; libertate numerentur: vnum, quod & primum, & omnium maximum fuit, regē, *Tarquinium* eijcere: alterum, consules creare, dignitate regia, potestate legibus definita: tertium, senatum constituere, cuius auctoritate consules vterentur. Hac de Consulū nomine. de re ita statuō, in eo. quod dixi, de populi potestate in senatoribus legendis, *Liuij*, & *Taciti*, & *Festi* sententiam ab opinione mea non discrepare. nam senatores illos, qui ad explendum trecentorum numerum creati sunt, lectos quidem primū iudicio consulis existimo, deinde tamen, ipso, qui legerat,

consul

consule ferente, populi suffragiis esse comprobatos: quam in creandis senatoribus, ante censorum tempora, perpetuam fuisse consuetudinem duco: ut neque consul sine populi consensu Senatorem ullum fecerit: neque populus, nisi de quo rogaretur à Consule, suffragia tulerit. quod si, quod factum deinde non est, vni L. Bruto licuisse velis, ut sine populi suffragiis centum & sexaginta quatuor homines (tot enim fuisse Festus ait) in curiam induxerit, detur hoc viri excellentis eximia virtuti: ut, quem indicem, auctoremque libertatis populus habuerat, eius in restituendo senatu liberum esse iudicium voluerit. Reges igitur primum senatores creârunt, sed Romulus, quod ex Dionysio liquet, curiatis comitijs, reliqui reges nullis, opinor, comitijs, ipsorum arbitrata: quod à Livio, ex Canuleij persona, traditum ostendimus. in republica, censoria potestate nondum inducta, creatos à consulis, aut à tribunis mil. consulari potestate, docet Festus: comitia nulla nominat. ego tamen, quæ non nominat, excludi non puto. sed . . . licet id significat, iudicio primum consulum, aut tribunorum delectos qui senatoria dignitate honestarentur: deinde, quos illi delegerant, populi suffragiis mox esse comprobatos, etiam si non aperte narrat, licet tamen intelligere: neque dubitationi locum ullum Livius relinquit, cum ait in eadem illa Canuleij concione: [Aut ab regibus lecti, aut, post reges exactos, iussu populi] nec à Livio dissentire Ciceronem ostendimus, qui scripserit illa, in oratione pro Sextio: [Deligerentur in senatum ab uniuerso populo] De numero autem senatorum, quos Romulus legit, ait quos

¶ De número Senatorum

quos alij reges adscripserunt, difficilis questio est: de qua nostram sententiam exponemus: ut moneri tamē, & corrigi, si minus rectē senserim, facile patiar, atque adeo vehementer cupiam. Romulus, ut Dionysio teste iam probatum est, centum creauit, ex ijs tantum, quos ipse secum adduxerat. postea, ciuitate Sabinis communicata, totidem adscripsit. quod idem Dionysius, & præterea Plutarchus ostendit. à Romulo ad Hostilium, qui tertius Romæ regnauit, ducenti tantum fuere. nam Numa senatum non auxit, totus ad res diuinas conuersus. Hostilius, Alba euersa, non plures senatores, sed plures patritias familias fecit, quæ ordinis senatorij possent esse participes. ita quasi seminarium auxit. ita creandorum senatorum, septem patritijs familijs, quas Dionysius, Liuiusq; nominant, adiectis, numerum tamen, qui antea fuerat, eundem reliquit. Secutus est Ancus Marcius. hic neq; ad senatum, neque, quod traditum sit, ad patritias familias addidit. Quintus rex Tarquinius Priscus senatores ceterum allegit: ut omnino trecenti fuerint. de quo Liuius [Nec minus, inquit, regni sui firmandi, quam augenda reip. memor, centum in patres legit: qui deinde minorum gentium sunt appellati] At Cornelius Tacitus lib. 11. familias maiorum gentium à Romulo, minorum à L. Bruto dictas esse narrat. ego hoc nomen commune omnium fuisse crediderim, qui tam à Tarquinio, quam à L. Bruto. ut ait Liuius, aut, ut Festo Pompeio placet, à P. Valerio Bruti collega, suffecti sunt. sicuti & patres conscriptos senatores eos dictos esse, crediderim, quicumq; ad vetres patres, quos Romulus scripserat,

vel

vel à Tarquinio, vel à consulibus post eictos reges adscripti sunt. quod tamen haud sanè diuturnum nomen fuit. nam reip. temporibus hac appellatione senatores non distinguebātur, sed omnes aequè modò Patres, modò Patres conscripti dicebantur. Sed de trecentis à Prisco factis magna inter Liuium, & Dionysium, ac Plutarchum videtur esse controuersia. nam Liuius libro 1. centum modò senatores fuisse, cum Romulus obiit, non dubiè significat his verbis: Timor deinde patres incesit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur. & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. itaq; rem inter se centum patres, decem decurijs factis, singulisq; in singulas decurias creatis, qui summa rerum præessent, consociant. decem imperitabant. vnus cum insignibus imperij, & licitoribus erat. quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annumq; interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoq; tenet nomen, interregnum appellatum. fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro vno dominos factos. centum nominat. de centum è Sabina gente à Romulo creatis nusquam meminit. At Dionysius libro Romanae historiae 11. & Plutarchus in Romuli vita, ducentos fuisse post initam cum Sabinis societatem, planè narrant. vtrum igitur Liuius nostro, an duobus Gracis, habenda fides est? rem perpendere soleo, non homines. si consequi veritatem non licet, in re dubia, quod verisimilius est, sequor. veri autè multò similis est, quod

Diony-

Dionysius, & Plutarchus tradunt, ducentos fuisse Romæ senatores, cum Romulus interijt. nam si, ut ipse Liuius ait, non modò commune, sed concors etiam Romulo, & Tatio regnum fuit, quis credat, eius ordinis, qui esset in ciuitate amplissimus, expertes Sabinos fuisse? quæ ista inter duos populos communio, quæ concordia fuisset? at homini in Italia nato Romanas res notiores fuisse, quàm Græcis, verisimile est. immò Græcis potius, qui Romæ viuerent, quàm Italo qui Patauj. hoc mihi ita videtur, cupio tamen ab ijs, qui mihi iudicio doctrinaq; præstant, dijudicari. ipse enim me, ut ingenuè fatear, non satis explico. nam si de ducentis senatoribus contra Liuium cum Dionysio, & Plutarcho sentimus, nos quidem, ut diximus, quod ad hanc partem attinet, verisimile sequimur: sed ex altera parte difficilem in nodum incidimus: quia, trecentorum senatorum numerus à quo rege sit explicatus, non facile statuemus. ab Hostilio ne dicemus? at post eum Tarquinius Priscus centum addidit. à Prisco? at Hostilius ante eum ex Albanis familijs, ut cum Liuius Dionysius affirmat, ordinem senatorium auxit. plures igitur, quàm trecenti, videbuntur. dixi equidem, nec nihil omninò dicerem, componi rem ita posse, ut Hostilius non senatorum, sed earum familiarum, vnde senatores legi solerent, numerum adauxerit. verum, quod dixi, vereor ut satis firmum sit: cum & Liuius libro 1. de senatu ab Hostilio rege aucto manifestè narret: ait enim: Templum ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum nostrorum aetatem appellata est: & Dionysius libro 3. familias Albanas ab Hostilio senatus

natū participes esse factas, non obscure dicat. quare, ut in dubia caussa, vetus illud, Non liquet, pronunciamus. Oritur etiam alia dubitatio, cur Plurarchus in Numa, cū de rege in Romuli locum sufficiendo ageretur, centum & quinquaginta senatores fuisse dicat. in quo neque cum Liuiο, & Dionysio consentit, quorum alter, ut ostendi, centum significat fuisse, alter, ducentos Romanis, & Sabinis factos esse, tradit: neque, quod miremur magis, ipse sibi satis constat: qui in Romuli vita, cētum Romanis senatoribus, totidem & Sabinō populo adiectos esse, dixit. nam si, à quo tempore ducēti facti sunt, ad interitū Romuli quinquaginta perisse credamus, ut ne plures, quàm centū & quinquaginta, superfuerint: hanc opinionē facillē ratio refellet. quis enim, cū senator aliquis è vita discederet, neminem à Romulo suffectum existimārit? an de minimi senatum quotidie magis, & ad nihilū redigi pateretur? nō est ut credi possit. quare ne hic quidē mihi satis liquet. Quod reliquū est, satis patet, neq; negat quisquā, cū Tarquinius Superbus regnare cœpit, trecentos omninō fuisse, cū eiectus est, multō pauciores. qui enim regnū non, ut ante ipsum alij, populi iussu, patribus auctoribus accepisset, sed, socero suo, Tullio rege cæso, per scelus occupasset, neglecta superiorum regum consuetudine, senatum de publica re nunquā consuluit, suam voluntatem pro senatu voluit esse, numerumq; senatorū non modò non auxit, verū etiam, quo despectior, atq; infirmior esset is ordo, quem soceri studiosum cognouerat, quotidianis cædibus imminuit. quo deinde Bruti virtute pulso, P. Valerius consul, ut ait Festus, ob

inopiam patriciorum ex plebe allegit in numerum senatorum CLXIIII. vt expleret numerum senatorum CCC. qua in re partim consentire eum cum Liuiio, partim dissentire video. consentit de plebeijs tunc primũ in senatum allectis. nam id sine dubio significat Liuius, cum ait lib. 2. Mirum, quantum id profuit ad concordiam ciuitatis, iungēdosq; patribus plebis animos. dissentit in eo, quod Liuius non à P. Valerio, sed ab ipso Bruto expletum esse trecetorum numerum affirmat, his verbis: Brutus prior, concedente collega, fasces habuit. is, omnium primũ, auidum noua libertatis populum, ne postmodũ flecti precibus, aut donis regijs posset, iureiurando adegit, neminem Roma passuros regnare: deinde, quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cadibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus electis, ad trecetorum summam expleuit. Dionysius autẽ, ab utroq; dissentiens, neq; à Valerio, neq; à Bruto, sed ab utroq; simul expletũ esse numerũ senatorũ, neq; CLXIIII. vt Festus, sed C. dũtaxat esse adiectos, in historia sua scriptũ reliquit. In hoc tamẽ omnes consentiunt, ex plebe novos senatores esse allectos. nam, etsi non de plebe, sed de primoribus equestris ordinis Liuius meminit: nihil tamẽ obstat, quin de plebe intelligatur: cum equester ordo patriciorum, & plebeiorum equẽ communis esset, in quo quasi suorum verborum interpret ipse Liuius videtur esse: subiungit enim, ad concordiam ciuitatis, iungendosq; patribus plebis animos id maximẽ profuisse. & Festus duobus in locis modò plebẽ, modò equestrem ordinẽ nominat: nec ta-

men facit inconstāter. plebeios enim homines utrobique significat, sed eos, qui, equestrem ordinem adepti, reliquis plebeijs tantum dignitate præstarent, quātum reliquis patricijs patricij senatores. quod si qua remanet dubitatio, tollitur Dionysii testimonio, qui de senatu plebi dato satū planè loquitur lib. 5. Ac potest fieri, ut ex adscriptis CLXIIII. quos nominat Festus, plebeij fuerint centum, patricij reliqui. ita inter Dionysium, qui de solis centum meminit, eosque ait fuisse plebeios, & Festum, qui CLXIIII. nominat, etiam de numero conueniat. Quemadmodum igitur in regno non omnes patricij senatores, & nemo tamen senator, quin idem patricius: sic. in rep. non omnes senatores patricij, sed tū. ex patricijs, tum ex plebeijs familijs delecti, ut quisque vel gratia valebat apud consules, tribunos uē mil. consulari potestate, à quibus, ante creatos censores, lectos esse, sublectosque senatores Festus docet: vel, postquam creati censores sunt, meritis in remp eminebat. neque Suetonium audio, ita loquentē in Augusto: Gens Octauia à Tarquinio Prisco rege inter Romanas gētes allecta in senatū, mox à Ser. Tullio in patricias traducta. quibus verbis aperte significat, qui patricij nondū essent, ordine senatorio donatos. quod esse falsum, ac mendosum, & iam ostendimus Liuij, Dionysiique testimonio, quo quidē, curiam plebi nō nisi post expulsos reges patuisse, planū fit: & ex ipsis me herculè Suetonij verbis, si quis ea ponderet accuratè, facile cognoscitur. quod enim est hoc loquēdi genus? inter Romanas gentes allecta in senatū. quasi verò, antè quàm allegeretur in senatū, vna de Romanis gētibus esset Octauia: aut ita

participem senatûs, vt reliquas Romanas gentes, esse factam. quod vtrumq; absurdum, & inane est: cum neque ante id temporis inter gentes Romanas fuerit Octauia, neq; Romanae gentes ordinis senatorij omnes participes. Puto igitur, (vt hic aliqua ratione soluatur nodus) Octauiam gentem primùm ciuitate à Prisco rege donatâ, deinde à Seruio in patricias traductâ. quod Suetonium quoq; existimo sensisse, & reliquisse scriptum sic: Ea gens à Tarquinio Prisco rege inter Romanas gentes allecta, mox à Ser. Tullio in patricias traducta: non, vt est in peruulgatis libris, allecta in senatum. corruptus enim, nisi fallor, ab ijs locus est, qui verbum, Allegere, vsurpari tantùm de senatoribus putârunt: nec sententiam, & ordinem attēderunt, sed praeposterè senatoriũ ordinem ante genus patriciũ statuerunt: cū eo tempore primũ ciuitas peregrinis daretur, deinde patricij, postremò senatores fierent: nisi si quis apud regē tanti esset, vt patricius simul & senator fieret. Hoc idem duobus eruditissimis, optimisq; viris, & sine dubio in antiquitatis doctrina primis, Carolo Sigonio, & Onuphrio Panuino videbatur. Numerus trecentorum, à Prisco constitutus, mansit idem vsq; ad L. Sulla dictaturam. nam viginti supra trecetos, qui Machabeorũ lib. 1. nominantur, non puto fuisse senatores, qui à censoribus lecti essent, sed eos, qui iure magistratus, quem gerebāt, ingredi curiam, & cum reliquo senatu de publica re consulere liceret. Sulla, in ordinem senatorium propensus, inimicus plebi, sicuti potestatem tribunitiam imminuit, valdeq; afflixit, ita senatum vt auxerit, veri simillimum videtur. auxit enim quaestorũ quoq;

quōq; numerum, pratorum, augurum : pomerij etiam terminos, quartus à Romulo, protulit : & alia multa in rep. nouauit. quod eò magis existimo, quia non ita multo post annis mentionem à Cicerone lib. 1. epist. ad Atticum fieri video CDXV. in oratione autem post reditum in senatu CD. Casare dictatore senatores CIX. fuisse, legimus in Dione, cum ex libertorum quoque filijs, & de suis militibus multos, & haruspices etiam quosdam ordine senatorio donasset. Post Casaris interitum, alij quoque, obscuræ conditionis homines, nullo delectu, in tantà rerum omnium perturbatione, in curiam uenerunt : ut, omnino supra mille fuisse, Suetonius tradat. qua indignitate permotus Augustus, victo iam Antonio, senatum ad pristinum modum, & splendorem redegit. Senatores igitur fuere, qui primò à regibus, deinde à consulibus, tribunisq; mil. consulari potestate, postremò à censoribus in senatum lecti sunt. ac præter hos tamen duo genera hominum in curiam aditum habuere, qui magistratum gerebāt, etiam si curulis non esset, ut ædiles pl. tribuni pl. quaestores, & qui iam gesserant, modò curulis fuisset, ut ædiles cur. pratores, consules. quibus licebat omnibus ingredi senatum, & sententiam dicere : senatores autem neque erant, neque in edicto consulis senatum uocantis dicebantur. de quo Festi Pompeij uerba recitare operæ præteritum existimo. Cum senatus, inquit, uocatur, senatores adesse iubentur, quibusq; in senatu sententiam dicere licet : quia ij, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratū cepere, & in senatu sententiā dicunt, & non uocantur senatores antè, quā in

senioribus sunt censi. Satis igitur constat, qui senatores essent, quiq; in Senatu sententiam dicerent: cum senatores essent duntaxat ij, qui lecti à censore in senatum essent: sententiam autem dicerent, non ipsi modò senatores, sed etiã ij, qui iure magistratus in senatũ introirent. Illud minimè constat, utrũ, cum dixit Festus, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum cepere, de omnibus magistratibus, an de curulibus tantũ intellexerit. Ego, etsi Festus omnes potius magistratus communi vocabulo videtur comprehendere: quia tamen huic sententiæ monumenta veterum repugnant, de solis curulibus accipio. quod vt auctoritate cõfirmetur, Liiij verba libro 23. consideremus. Recitato vetere senatu, (loquitur de M. Fabio Buteone, qui dictator legendo senatui creatus erat) inde primũ in demortuorum locum legit, qui post L. Aemilium, C. Flaminium censes, curulem magistratum cepissent, necdum in senatu lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui adiles, tribuni pl. quaesitores sũe fuerant tum ex ijs, qui magistratus nõ cepissent, qui spolia ex hoste fixa domi haberet, aut ciuitatem Romanam accepissent. Legit nouum senatum Buteo ex triplici hominum genere. primũ, ex ijs, qui curulem magistratum ceperant: secundo loco, ex ijs, qui magistratum. licet non curulem, gesserant: (curulus enim magistratus non erat neq; adilitas pl. neque tribunatus pl. neq; quaestura) postremò ex ijs, qui, magistratum nondum adepti, meritis tamen in rempublicam insignes erãt, è quibus omnibus eos tantũ in senatum anteã introisse, qui curuli honore vsi erant, Liius signifi-

significat, cum ait: *Vt quisque eorum senator primus creatus erat, ut enim quisque curulem magistratum assensutus in senatum primus venerat, & dicenda etiam post magistratum sententia ius adeptus erat, ita eum Buteo primum legit, eundem ordinem in legendo secutus, quo illi magistratum ceperant, & ex magistratu curiam introierant. adiles vero, tribunos, quaestores, quia post magistratum non idem iis licebat, quod curuli honore functis, ut in senatum venirent, & sententiam dicerent, hos non ait Luvius senatores creatos esse. In quo & illud animaduersione dignum est: senatorem creati, & in senatum legi, non idem fuisse: cum iure & beneficio magistratus crearentur, & fierent senatores, in senatum autem a censore legerentur quamquam, cum dixit Luvius, Senatores creatos, qui curulem magistratum administraverant, non videtur, si ad veterem consularis edicti formulam respicias, satis proprie locutus non enim senatores hi nominabantur: sed, ut a senatoribus distinguerentur, in edicto consulum hiis verbis in senatum citabantur: Quibus in senatu sententiam dicere licet. Perpendamus & alium Luvij locum libro 36. Aded, inquit, in apparatus curamque eius belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quam vnde eo die redire posset. Et hiis minores magistratus distinxit ab iis, quibus in senatu sententiam dicere licebat. minores autem magistratus intellexit adiles pleb. tribunos pl. adiles curules, & alios, de quibus agetur*

in libro de magistratibus. distinxit autem non ob *causam*, quia minoribus magistratibus in senatu sententiam dicere non liceret, sed quia potius multi sententiam dicerent, qui neque magistratum gererent, neque senatores essent. licebat enim omnibus magistratibus in senatum introire, post magistratum autem *is tantum*, qui curulæ honore usi erant. quo spectant illa quoque, Ciceronis pro Cluentio: Qui tribunus mil. legionibus quatuor primis, quæque quæstor, tribunus pl. quæque in senatu sententiam dixit, dixerit. Satis aperte significat, *is*, quos nominavit, non licuisse post magistratum sententiam in senatu dicere. Scripsit etiam M. Varro in satyra Menippea, quam ὑπεροχῶν inscripsit, equites quosdam Pedarios appellatos: eosque Gellius putat significari, qui nondum à censore in senatum lecti erant: quos ait senatores quidem non fuisse: sed, quia honoribus populi usi erant, in senatum venisse, et sententiæ ius habuisse. deinde subiungit hæc: Nam & curulibus magistratibus functi, qui nondum in senatum à censore lecti erant, senatores non erant: & quia in postremis scripti erant, non rogabantur sententias, sed, quas principes dixerant, in eas discedebant. Hoc significabat edictum, quo nunc quoque consules, cum senatores in Curiam vocant, seruandæ consuetudinis causa translatione utuntur: cuius hæc sunt verba: Senatores, quibusque in senatu sententiam dicere licet. In eo tamē hæreo, quod eos, quibus in senatu sententiam licuisse dicere, iam tradidit, eosdem postea non rogatos esse sententias subiunxit. nam, si non rogabantur, quo modo dicebant? & si dicebant, cur non antea rogatos. putemus? non facio libenter, ut ab antiquis dissentiam.

tiam, quia hac Romanae urbis instituta, quae nos interdum coniecturam secuti inuestigamus, vel praesentes videre, vel ex eorum, qui viderat, libris facile cognoscere potuerunt. quare, ne Gellium inscitiae cōdemnemus, quem Varronis libros diligenter euoluisse constat, concedamus, non dixisse sententiam verbis eos, qui beneficio magistratus administrati in senatum venirent, sed, cum alienam sententiam vel probare, vel improbare possent, quod discessione facienda significabant, pro eo acceptum putemus, ac si sententiam dicerent: quia in hac vel in illam partem discedentes, quodam modo sua sententiam dicere viderentur. Licuit igitur ijs, qui curulem honorem cepissent, in senatum venire: ijs, qui non curulem, non licuit atque hoc tū ea, quae diximus, tum historia de Q. Fabio Maximo tradita declarat. nam, cum senatu egressus in P. Crassum, hominē quaestorium, casu incidisset, quasi cum eo, qui in senatu fuisset, loqueretur, ita de rebus in senatu decretis sermonē habuit, memoriae vitio deceptus. putavit enim Crassum, quem triennio antè quaestorem fuisse sciret, in senatu affuisse: cum ijs, qui quaesturam gessissent, quae curulis magistratus non erat, aditum in curiam nō dari, nisi à censore legerentur, oblitus esset. quo errore virū gravissimum, summisq; honoribus & in Republicā meritis insignem, obiurgatum vehementer esse à consulis, Valerius prodidit. Quod autem in eo loco idem Valerius ait, etiam ijs, qui honores gessissent, vna ratione curiā patuisse, si à censoribus in ordinē senatoriū legerentur: id videtur non satis verè dictum. siquidem ijs, qui curules magistratus ceperāt, etiā si à censore lecti

in se-

in senatum nõ essent, ingredi curiam licuisse iam ostendimus. quare, si de omnibus magistratibus Valerius significauit, non est, vt verè dictum existimem: sin de solis non curulibus, assentior. Huc addatur: non hoc modò priuilegium fuisse ijs, qui curulem honorem ceperant, vt in senatum conuenirent: sed illud etiam, vt cum à censore senatus legeretur, prateriri non possent. id mihi videor ex eo, quod apud Liuium libro 22. scriptum est, posse conijcere. ait enim sic: XX C. prater à senatores casti, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberent. Loquitur de parte senatorum. quòd si de parte, certè de curulibus: quos ed legi in senatū oporteret, quia veniendi in senatū potestatem iam haberent, & satis ordine senatorio digni viderentur, quibus curulis honor à populo mandatus esset. hinc, vt opinor, satis patent illa Ciceronis in oratione pro Cluētio: Quis, inquit, hoc senator accusauit, vt cum altiore gradū dignitatis beneficio populi Rom. esses consecutus, eo se putaret durioribus legum condicionibus vti oportere? Altiozem gradum dignitatis vocat ordinem senatorium: nec tamen intelligit, quicumque senatores essent, eos à populo creatos: (quod enim ius populi fuit in ijs, qui censoris arbitratu in senatum legebantur?) sed significat, omnes, qui curulem honorē populi suffragijs accepissent, beneficio populi senatores esse factos, quia in senatū à primis cēsoribus legerentur: non enim, quicumq; à censore legebantur, populi beneficio senatores erant: cum legerentur multi, nondiam curuli honore functi: sed quicumq; curulem honorem ceperant, ij populi beneficio senatoriam dignitatē

confe-

consequabantur. Ad eandem sententiam illud refero, quod in eadem oratione paullo post ita scriptum est: Cum hæc recusarent, et palam fortissimè atq; honestissimè dicerent, se potuisse iudicio populi Rom. in amplissimum locum peruenire, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent. Non obscure significat, eos in senatum peruenire, qui magistratus adipiscantur, idq; populi beneficio: quia, si magistratum adeptus (de curuli loquor) aditus in curiam permittitur, & magistratus à populo datur: certè, qui iure magistratus in senatū eunt, hanc dignitatem populo acceptam referre debēt. Quod autem multi, curulem magistratum non affecti, in senatum legerentur, factum id non populi beneficio, sed ex eo potius, quod ea fuisset eorum vita, ea domi forisue in Remp. merita, ut eo loco, qui esset in ciuitate amplissimus, dignissimi iudicarentur. nam, cum per annos multos cōsules, quiq; consulari potestate tribuni mil. fuere, propinquos quisq; suos legere in senatum consueuissent, eosq; primò ex patricijs, deindè ex plebeijs, tribunitia potestas interuenit, qua sancitū est, ut censes curiatim, hoc est, ex omni ordine, plebeio, equestri, senatorio, optimum quemq; in senatum legerent. Licuit pratereà flamini Diali in senatum venire. idq; primū C. Flamini cum toga prætexta & sella curuli datum est. quam consuetudinem, inertia superiorum flaminum per multos annos intermissam repetijt, & renouauit C. Valerius Flaccus. reliquis sacerdotibus ius in senatū veniendi nō fuit, nisi si aut in senatum lecti à censore essent, aut curulem magistratū accepissent. id videtur Cicero significare in epistola, Si
 fortè,

fortè, libro IV. ad Atticum. Habetur, inquit, senatus frequens. adhibentur omnes pontifices, qui erant senatores. Et in oratione de haruspiciū responsis: Cum omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adessent. Venit etiam interdū in mentem suspicari, ne ex condemnatione senatoris locum in senatu cōsequeretur is, qui accusasset, non ex omni tamen condemnatione, sed ex ea tantum, qua reus ordinem senatorium amitteret, ut furti, peculatus, captarum pecuniarum crimine. nam, si pratoriam sententiam, & prætextam togam multi accusatores, reo condemnato, legum præmio sunt adepti, quod in oratione pro Balbo scriptum legimus: quāto magis, sententiæ, priuato loco in senatu dicendæ, potestatem accusatoribus propositam fuisse, credibile est? hoc tamen ita suspicor, ut aliorum probata opinione, quàm mea coniectura, stare malim.

Licuit etiam, ante Papij Prætextati ætatem, prætextatis senatorum liberis in curiam cum parētibus introire. qui mos senatusconsulto sublatus est, vniq₃ Papiro puero, qui matrem de re in senatu acta cupidè rogantē lepido commēto fefellisset, concessum est, ut cum patre in senatum prætextatus ingrederetur: eiq₃ Prætextati cognomen eiusdem senatus decreto est inditum, ob tacendi, loquendiq₃ in prætextata ætate prudentiam. sed rursus veterem morem multis post annis Augustus renouauit, qui libris senatorum permisit, ut, quò celerius Reipublicæ assuescerent, protinùs virili togæ latum clauum inducerent, curiaq₃ interessent. fuit autem latus clauus senatoria tunica. itaq₃ sæpè veteres talocuti sunt, ut dicerent: senatori laticlauum
Impera-

Imperator ademit, aut, latum clauum dedit, cùm senatoriam dignitatem aut ademptam, aut datam significare vellent.

Diximus de ijs, qui, à censore lecti, senatores essent, de q̄, ijs, qui non lecti, tamen in senatum venirent. Reliquum est, vt pauca quedam addantur de ijs, qui, licet ob eximiã prudẽtiã ac fortitudinem digni summo loco viderentur, aditum tamen in senatum non habuerunt. Placuit, neminem, qui patrem & auũ liberos citare non posset, in senatũ introire. nam, etsi Ap. Claudius Cæcus censor libertinorum filios in senatum legit, quod, vt ait Linius primus fecit: statim tamen à proximo posteriore censore Q. Fabio eiectos esse à curia, eiusdem Liniij verba significant. vnum habemus exemplum, vnum inquam, & singulare, vt opinor, de Cn. Flauio, libertini hominis filio, adili curuli creato: cui, vel si lectus in senatum à censore non sit, quod incertum habeo, iure tamen curulus magistratus ingredi senatum licuit. Ciceronis quidem atate L. Popillium à Cn. Lentulo censore in senatum idẽ lectum non esse, quia libertini filius erat. legimus in oratione pro Cluentio. & ab ap. Claudio censore, P. Clodij fratre, Appij Caci, cuius mentionem proximè fecimus, pronepote, libertinorum filios, qui in curiam irrepserunt, omnes eiectos esse. scripsit Dion libro 40. videlicet hoc dignitatis causã factum est: ne locus ille, in ciuitate honorificentissimus, ab infimi ordinis hominibus, quibus paterna, aut auita seruitus obijci posset, inquinaretur. Etiam illud ordini senatorio maximè fuit honorificum, neminem in senatum legi, nisi cui octingentis millibus, hoc est,

hoc est, scutorum aureorum XXIV. millibus, census esset. quod etsi tum fieri solitum non existimo, cum aratro terram findentibus magistratus & imperia deferebantur: quo tempore plus virtutis, quam diuitiarum, Roma fuit: postremis tamen Reipublicæ temporibus, cum priuatorum opes vnà cum imperio creuissent, obseruatum esse, Suetonius in Augusto satù planè videtur ostendere, cum ait: Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies H-S taxauit, suppleuitq; non habentibus. Fuit igitur senatorius census equestri censu duplo maior: cum eques esse nemo posset, nisi cuius res quadringentibus millibus aestimaretur. de quo Horatius:

*Si quadringentis sex septem millia defunt,
Plebs eris.*

Et Cicero epist. ad Dolabellam: Res ei familiaris vix equestris est: pro, vix ei census est C D, vix tuetur ordinem equestrem: quia vix tantum habet, quantum equiti habere necesse est. quod si quis aut senator, aut eques, non fortuna culpa, sed suo vitio, ita rem immi-
nuisset, vt ad legitimum censum non perueniret, senator à summo loco deiectus in equestrem ordinem recidebat, si equestri familia, aut patritia, aut plebeia, natus esset: si familia non equestri, in plebeium, hoc est, eum, qui infra senatorium, & equestrem erat. item eques, equestri censu deminuto, equestrem ordinem amittebat, & ad plebeium, hoc est, infimum, descende-
bat, ita & bonis moribus, & rei familiari ciues Romani operam equè dare cogebantur: moribus, vt senatorio loco digni iudicarentur: rei familiari, ne,
quo

quo virtus aditum aperiebat, inde ad inopiam excluderentur.

De principe Senatus.

 VIS in senatu dignitate praestaret, & quis inter senatores, quari potest. in senatu praestabat is, qui summum magistratum gerebat: inter senatores is, quem in recitando senatu censor primam legerat. ante secundum Punicum bellum, quod Hannibale duce in Italia gestum est, princeps legebatur is, qui primus censor ex his, qui viuerent, fuisset. quod cum censor M. Cornelius Cethegus fieri censeret oportere, ne mos à patribus traditus desereretur: ideoque T. Manlium Torquatum principem legendum contederet, alter censor P. Sempronius Tuditanus, cuius lectio erat, se, cui legendi sortem dii dedissent, aeternum arbitrio suo dixit, lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romae civitatis esse, vel Hannibale iudice victurus esset. ita Fabium, qui tunc eras consul, principem in senatu legit. inde manavit consuetudo, ut in legendo principe, non, qui inter censorios vetustissimus esset, observaretur, sed is de censoriis legeretur unus, qui sapientiae laude, rerumque gestarum gloria maximè inter omnes emineret. itaque, ubi res ferret, ut aliquem honoris causa veteres nominarent: is, si principem in senatu locum iudicio censorum habuerat, non ab ullo potius magistratu, quam ab hoc titulo significabatur: quia magistratum obtinere multi possent, princeps senatus legi nemo posset, nisi qui & magistratum ita gessisset.

fisset, & omnia, quaecunque summo ciue digna sunt, ita in omni vita praestitisset, ut in ciuitate non modò anteferri, sed nec iure comparari quisquam videretur. Non dixit Cicero in ea pro Rabirio, M. Aemilius, homo consularis, sed, M. Aemilius, princeps senatus: quia, cum defensionis suae auctoritatem quaereret à personis, nominandum in Aemilio, quod in illo maxime fuerat honorificum, existimauit. sic in dissuasione legis agrariae secunda, & in 8. in Antonium: Cum à maioribus vestris P. Lentulus, princeps senatus, in ea loca missus esset: P. Lentulum, principem senatus, complures alios summos viros, &c. Quintus etiam Fufius Calenus apud Dionem libro 46. cum in Ciceronem inuehitur, quò plus illi quaerat inuidiae, Illius, inquit, Lentuli nepotem, qui princeps senatus fuit, occidi in carcere iussisti. Hunc honorem P. Scipio Africanus, is, qui Hannibalem pugna vicit, ter consecutus est: M. Aemilius Lepidus, qui pontifex maximus fuit, sexies: quod nemini praeterea contigerit. Erat autem non utriusque censoris lectio, sed alterius tantum, cui sorte contigisset. itaque & censorem ipsum à collega senatum legente principem in senatu lectum inuenio, ut L. Valerium Flaccum à M. Portio Catone, M. Aemilium Lepidum à M. Fulvio Nobiliore. Opinor etiam P. Scipionem Africanum à collega P. Aemilio Pato principem esse lectum. nam, etsi Liuius libro 32. ubi de utriusque censura mentionem facit, de principe lecto nihil addit: tamen coniectura ductus in hanc opinionem venio, Scipionem à collega primo loco lectum esse. affert autem ipse mihi Liuius coniectura causam: scribit enim

enim

enim sic libro 34. Creati censores Sext. Aelius Patus,
 & C. Cornelius Cethegus principem Senatus P. Scipionem
 consulem, quem & priores censores legerant, legerunt.
 Priores enim censores fuisse video Africanum ipsum,
 & P. Aemilium Patum. quibus ad Sext. Aelium,
 & C. Cornelium censores integrum quadriennium
 interfuit. ut inter utramque censuram nullis censoribus
 locus esse potuerit: cum hic magistratus quarto quoque
 ineunte anno crearetur. atque hoc eo minus dubito,
 quod iam Livijs libro 38. id ipsum, quod libro 34.
 scripserat, confirmat. ait enim P. Scipionem à censoribus
 T. Quinctio Flaminino, & M. Claudio Marcello principem
 in senatu tertium esse lectum. quorum locorum observatio
 cum edocuit me de Scipione à collega principis loci
 dignitate honestato, tum illud ostendit, corruptum esse
 locum in ipso Livio, libro 39. nam, cum ait: Censoribus,
 M. Porcio L. Valerio principem senatus ipsum L. Valerium
 lectum inuenio, cum superioribus duobus lustris Africanus
 fuisset: dissentire videtur à seipso, qui de Scipione
 tertium lecto iam scripserat. quamobrem aut scripsit
 Livius, 3. lustris, quod deinde librarij culpa corruptit,
 & pro 3. factum est 2. aut, si, 2. lustris, ipse tradidit,
 μνημονικῶς ἀμαρτυρία commissit. quod in antiquis nouum
 non est: cum Cicero noster in libro de Diuinatione 2. bis
 in hoc genere peccauerit. nam primum, quod erat
 Ulixis, Agamemnoni tribuit, deinde, cum Ulixem
 nominare debuerit, meminit Aiacis. legatur Homerus
 ἐν τῷ τῆς Ἰλιάδος β, καὶ ἐν τῷ ι. quamquam, quod ad
 Aiacis mentionem attinet, vereor, ne indiligentia

potius, quàm obliuione peccauerit. nam, cùm legisset illum versum, qui est ἐν τῷ Δ. Νεῦ σ' αἴας φρίνικι, νόησε δὲ θεῖος ὀδυσσεὺς, opinatus est ab Aiace potius, quàm ab Ulixee apud Achillem pronunciarī ea, quae sequuntur. qui sibi deindè legisset, vsq; ad eum locum, vbi Achilles respondet: Ulixem non Aiace, queri de ferocitate Troianorum cognouisset. respondet enim in eo libro Achilles his verbis: Διογενὶς ἰλαίρῃ τ' ἰάδῃ, πολυμήχανε ὀδυσσεῦ. Idemq; in 2. libro de gloria obliuione lapsus est. quod Gellius notauit. lib. 15. cap. 6.

De causis amittendi ordinis senatorij.

QVINQUE de causis eiectos è senatu senatores inuenimus : quas deindè omnes exponemus. quacūq; eijcerentur, ignominiosum, & turpe fuit. tamen si prateriti senatores, ait Festus Pompeius, quondam in opprobrio nō erant : quod, vt reges sibi legēbāt sublegebantq; quos in consilio publico haberēt, ita, regibus exactu, consules quoq; & tribuni militum cōsulari potestate coniunctissimos sibi quosq; patriciorum, & deinde plebeiorum legebant, donec tribunicia potestas interuenit: qua sancitum est, vt censores ex omni ordine optimum quemq; curiatim in senatu legerent. quo factum est, vt, qui prateriti essent, et loco moti, haberentur ignominiosi. itaq; & M. Cato censor, is, qui censorius mox appellatus est ob censuram grauiter ac seuerè administratam, hominem consularem è senatu eiecit L. Flaminium, quia, cùm esset consul in Gallia,

exoratus esset in conuiuio à scorto, vt securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis: & Cn. Lentulus, ac L. Gellius, item censores, C. Antonium, qui postea cum Cicerone consul fuit, de senatu monerunt, subscripta caussa, quòd socios diripuisset, quòd iudicium in sua ciuitate cum peregrino recusasset, quòd propter aris alieni magnitudinè pradia mancipasset. quibus exemplis, vt omittam alia, (sunt enim innumerabilia) eos, qui senatu eiekti essent, idèd ignominiosos habitos esse constat. quòd, cur eijcerentur, dignam caussam turpis eorum vita prabuisset. omninò enim, si quid turpiter aut flagitiosè senator aliquis commisisset, eum censor in recitando senatu prateribat: prateritus ordinem senatorium continuò amittebat: neque amissum ius recuperabat, nisi aut ab altero censore mox probaretur: quam ob caussam libro 30. Liuius ait: Tres eiekti de senatu: retinuit quosdam Lepidus à collega prateritos. aut aliorum postea censorum iudicio in curiam reuocaretur. aut ijs criminibus, quos censores in subscriptionem nominassent, iuratorum iudicium sententijs absolueretur. aut populi Rom. suffragijs censorum iudicium rescinderet. aut denique se ad eos, quos gesserat. honores item petendos retulisset, donec minores magistratus consecutus ad curules perueniret, quorum iure & in senatu sententiam posset dicere, & à primis censoribus legi deberet. hoc tamen seruabatur, vt, qui curules nondùm honores ceperant, ij eos ipsos, quos gesserant, denud caperent, & deinde ad curules pergerent: qui verò curules gesserant, ijs ad omnes, quos gesserant, redeundum non erat,

sed vnum modò curulem iterùm capere satis erat: vt, quod censoris animaduersione amiserant, iure magistratus recuperarent. vtrumque probatur exemplo Sallustij, historiarum scriptoris, & Lentuli, qui cum Catilina contra patriam consilia inijt. nam Sallustius post quaesturam è senatu ab App. Claudio & L. Pisone censoribus eiectus, iterùm quaesturam petijt, & adeptus est: postquam in senatum redijt, non ipsius quaestura beneficio, (nam curulibus tantùm magistratibus, vt dixi, privilegium hoc erat) sed quòd, Casarem ciuili bello secutus, facillè, quod legibus non licebat, à victore per gratiam impetrauit. vnde illud in oratione, quam scripsit in eum nescio quis (nam certè, quod ipsum dicendi genus, & qui Græcè dicitur χαρακτήρ, facillè declarat, eam Cicero non scripsit. Sic igitur est in ea: Tu, C. Sallusti tantidem putas esse, bis quaestorem, & bis senatorem fieri, quanti, bis consularem, & bis triumphalem? At Lentulus, gestio iam consulatus, cum ob mollitiem, vt ait Plutarchus, è senatu esset eiectus, iterùm praturam, qui curulis erat magistratus, petijt: quam consecutus, iure magistratus in senatum redijt quod & in Dionis libro 37. legimus. & ob hanc causam Philistus obijt Ciceroni apud Dionem, quòd Lentulū, hominē consularē Pratorē, indicta causa cōsul occidisset. & Velleius cum ait libro 1. eum consularem, & pratorem iterùm in carcere necatum, significat de secunda pratura post consulatum, quam ided petijt, vt dignitatem senatoriam, censorum iudicio amissam, magistratus beneficio reciperet. Fuit etiam, præter censoriam notionem, amittenda senatoria digni-

dignitatis alia causa. nam, si qui iudicio turpi, exempli gratia furti, peculatus, captarum pecuniarum, pro socio, esset condemnatus, hic statim post condemnationem, non ordine solum senatorio, sed omni prorsus honore priuabatur. eoque grauior erat hæc poena, quod non ad tempus sed in perpetuum irrogabatur: cum ij, qui à censoribus è senatu essent eiekti, ea tamen spe presentem dolorem lenirent, quod recuperare suum ius aliquando possent. prætereà, locum senatorium adimere censes poterant, potestatem petendi magistratus minimè poterant. at infami iudicio damnati, non curia magis, quam honoribus cunctis excludebantur. quod Cicero in oratione pro Cluentio Auito declarat his verbis: C. Geta, cum à L. Metello, & Cn. Domitia censoribus è senatu eiektus esset, censor ipse postea est factus: & cuius mores à censoribus erant reprehensi, hic postea & populi Romani, & eorum, qui in ipsum animaduertent, moribus præfuit. quod si illud iudicium putaretur, vt ceteri, turpi iudicio dånati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur, sic hominibus ignominia notatis neq; ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Dixit, Omni honore, ac dignitate: pro, omni magistratu, ac ordine senatorio, quod ipse quoque exponit, cum infert, Neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus. Hæc studiosis hominibus cum ad intelligentiã, vt opinor, non in iucunda esse possunt, quia Romanarum rerum explicata notitia delectat: tum hoc habent commodi, quod incurrentibus in obscura loca, qualia veterum in libris multa scimus esse, lucem afferunt, efficiuntq; vt, quod à multis

sine labore vix perciperetur, id ab omnibus facillè cognoscatur. exempli causa, Suetonius ait in Tiberio: Exiuentute vtriusque ordinis profligatissimus quisque, quò minus in opera scena, arenaq² edenda senatorum consulto tenerentur, famosi iudicij notam spontè subibāt. Hac satis illustrantur à prædictis. multos enim, qui, quòd senatores erant, operam in scena, aut in arena præbere vetabantur, senatoriam dignitatem amittere maluisse. Suetonius significat, quàm in scena non agere, & in arena non pugnare: quorum alterum erat bistriionū, alterum gladiatorū: hoc seruile, illud minus honoratum, nec satis libero dignum, sed potiùs libertinū hominibus, quàm ingenuis, concessum: cum etiam, si quis ingenuus operam in scena præbuisset, nisi si Atellanam egisset, eum tribu motum, Valerius libro 2. scriptum reliquerit. Ergò, (vt ad Suetonium redeam) vt senatorio loco mouerentur, accusatores inducebant, à quibus aliquo turpi crimine in iudicium vocati, volentes damnarentur: vt soluti quasi vinculo senatorio, agerent in scena, pugnarent in arena. hoc autem, quod de senatorū damnatione dicimus, etiam ad equites pertinuisse, indicare videntur duo illa Suetonij verba, Vtriusque ordinis: quibus, & senatorem senatorio loco, & equitem equestri gradu deiectum, si turpi iudicio damnaretur, licet intelligere. nisi sit, quod fortasse verius est, non de senatoribus & equitibus, sed tantum de senatoribus Suetonius significauit, & Vtriusq² ordinis, dixit, pro, & patricij ordinis, & plebeij: cum in senatum plebeij pariter & patricij legerentur. atq² huic opinioni (quid alij sentiant, liberum cuiquæ sit) ego quidem

quidem magis acquiesco. Videtur etiam lege Seruilia sancitum, ut, si quis de Latino populo senatorem Romanum accusasset, & damnasset, accusator ciuitate Romana donaretur, damnatus loco senatorio moueretur. hoc ego de Ciceronis verbis expressi, quæ sunt in oratione pro Balbo. sunt autem hæc: Lege Seruilia principes viri, ac grauissimi, & sapientissimi ciues hanc Latinis viam ad ciuitatem populi iussu patere passi sunt: neque in hu est hoc reprehensum Licinia, & Mucia lege: cum præsertim genus ipsam accusationis, & nomē, & eiusmodi præmium, quod nemo assequi posset, nisi ex senatoris calamitate, neq; senatori, neq; bono cuiquam nimis iucundum esse posset. Non dubito, quin, cum dixit, Ex senatoris calamitate, ordinis amissionē significauerit. quibus autem ex criminibus lex Seruilia Latinis hominibus hoc dederit, quæ Cicero nominatim non exponit, obscurum videri potest. mihi tamen dubium non est, quin accipiendum sit de omnibus criminibus, quibus senator damnatus ordinem senatorium amitteret: ut, quem locum reus nocens vacuum reliquisset, eum accusator, quasi diligentia sua præmium, beneficio legis occuparet. crimina verò, quibus senator condemnatus amplissimo loco excluderetur, cum ea fuerunt, de quibus iam memini, furti, peculatus, captarum pecuniarum, pro socio, tum multò magis ea, quibus qui damnatus erat, ei aqua & igni interdicebatur. quibus de criminibus populus erat iudex. cum igitur, cui aqua & igni interdiceretur, ei simul & senatu, & omni prorsus re interdici constaret: nominatim tamen in ipsa condemnationis lege addebatur, ut, cui populus

damnato aqua & igni interdixisset, eum ne suo loco censor in senatum legeret. quod cum Clodius in ea lege, qua Ciceronem vrbe expulit, omisisset, ac ne illud quidem tulisset, vt ei aqua & igni interdiceretur: id esse, etiam cum aberat. senatorẽ fuisse. Cicero ait in oratione pro domo sua. Cur, inquit, ego senator tum non fui, cum neque tuleris, vt mihi aqua & igni interdiceretur, neque caueris, ne meo me loco censor in senatum legeret? qua, cum alterutrum satis sit, vtraque tamen ad eripiendam senatori dignitatem in legibus coniunguntur, vt in tua lege neutram fuit. Hæc ferè de Ciceronis verbis in Clodium elicitur argumentatio. Quatuor causas, cur senatores è senatu eijcerentur, enumerauimus. quintum genus fuit, cum populus imperium abrogabat. quibus enim abrogabat, ò senatu excludantur id lege Cassia sancitum Pedianus significat his verbis: L. Cassius, L. F. Longinus trib. pl. C. Mario, L. Cassio cos. legem tulit, vt, quem populus damnasset, cuius imperium abrogasset, in senatu non esset: vt scilicet inimicum suum, qui ante biennium consul fuerat, Q. Cæcilium Metellum senatu eijceret, quod ei populus, propter rem aduersus Cimbro male gestam, imperium abrogauerat.

De loco habendi senatus.

VLTVM sanè vidisse veteres Romani mihi videntur, qui, nõ vt profani in locis, sed vt in sacris adibus senatus haberetur, instituerint. nimirum sapientissimi homines id spectã

ſpectarunt, vt ſenatores, quaſi præſentes deos veriti, eâdem religione conſilium de republica caperent, qua diuinam rem adminiſtrare ſacerdotes conſueuiſſent. Habebatur ſenatus loco per auguria conſtituto, id eſt, aut in curijs, aut in deorum templis : tum, aut in vrbe, aut extra vrbem. primus Romulus, ſenatu creato, vt in templo Vulcani extra vrbem haberetur, inſtituit. Hoſtilius rex curiam Hoſtiliam, quæ erat in vrbe, conſultandi locum ſenatoribus eſſe voluit. poſt exactos reges, modò in Iouis, Apollinis, Martis, Bellona, Caſtoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei, alia præterea templa, modò in curias, Hoſtiliam, Pompeiam, Luliam, ſenatum conueniſſe legimus. erat vtrouique religio par : neque enim minus ſacra curiæ, quàm deorum ades. ideoq; & Hoſtiliam curiam templum Liuius appellat : & vbicunq; ſenatus haberetur, ſiue in curia, ſiue in templo, eum locum curiæ nomine indifferenter veteres ſignificant. Illud attentè conſiderandum, cur ſenatum in templo Virtutis habitum eſſe, Cicero dixerit in oratione pro Sextio : at in eâdem, & pro domo ſua, in templo Iouis : cùm de eiufdem diei ſenatu manifeſtè loquatur. non enim puto de Virtutis aliqua cella ſignificari poſſe, quæ in ipſius Iouis templo eſſet. non enim cella fuit, in quam eo die ſenatus conuenit, ſed templum illud Virtutis, quod C. Marius fecerat. itaq; & in hac pro Sextio, & in de diuinatione lib. 1. Marij monumentũ appellatur. Feſtus etiam, nõ fuiſſe cellam Virtutis in Iouis templo, ſed templum ſeparatũ, & ipſius Virtutis proprium, declarat his verbis : Summiſſiorem alijs adẽm Honoris, & Virtutis C. Marius fecit.

fecit: ne, si officeret auspicijs publicis, augures eam demoliri cogèrent. In vrbe senatus plerumq; habebatur, extra urbem in ade Bellona non nisi duabus de causis, vel, quod ait Festus, & ex historia cognoscitur, vt legati exterarum gentium adesse possent, quibus in vrbe senatum dari mos non fuit, praesertim, vt libro 42. Lilius ostendit, si ab hostibus venirent: vel, quod ipsum ex historia patet, vt adesse liceret ijs, qui cum imperio erant. esse autem cum imperio dicebantur ij, quibus senatus populusq; Romanus exercitum dederat: qui, nisi prius imperium deposuissent, ingredi urbem legibus vetabantur. Olim tria tantum cenacula, vbi senatus haberetur, fuisse Roma, scripsit Nicostratus in libro de senatu: vnum, vbi postea ades Concordia fuit, inter Capitolium, & forum: alterum ad portam Capenam: tertium in ade Bellona. Nicostrati liber non exstat: sed, quae nobis ex Nicostrato accepta Festus narravit, ea renunciamus.

De tempore habendi senatus.

Herant certi dies, quibus haberi senatus posset: item certi, quibus non posset: qui comitiales dicebantur, quasi popularibus comitijs dicati: per eos enim dies agi cum populo licebat. atque hoc, non equidem puto à regibus, cum nondum tot institutis ciuitas egeret, sed in republica video diligenter obseruatum: nisi si rei magnitudo ferret, vt sine mora referendum ad senatum esset. tunc enim

enim dierum comitialium ratio non habebatur. quod tamen semel factum esse legimus, ut in senatusconsulto, quod est in epistola M. Cælij, libro 8. Fam. epist. successionem enim prouinciarum primo quoque tempore expediri, ut Casar de prouincia Gallia reuocaretur, ipsius Casaris inimici cupiebant. Kalendis Ianuarij, quo die magistratum consules inibant, post sacrificia ritè peracta coacto senatu consules primùm de diuinis rebus, deinde de republica referebant, non utriusque, sed alter, ut inquam, qui priore loco consul creatus esset. seruabatur autem non primo tantum anni die, sed quoties haberetur senatus, ut is, qui senatum habiturus esset, antè quàm ingrederetur, sacra faceret, hostijs maioribus in foro ad præconem & ad tibicinem immolatis. reliquis sex, qui kalendas consequuntur, Ianuarij diebus haberi senatum potuisse, biduo excepto comitali, ex Casare cognouimus, libro 1. de bello ciuili. qui tamen inter hos essent duos comitiales dies, quos Casar non nominat, non cuius internoscere facile est. quod nos, utpotè qui Romanarum rerum tractatione ita oblectamur, ut nihil, quamuis humile, contemnamus, nõ grauabimur ostendere. Ad 7. idus Ianuarij senatum habitum esse Casar significat, cum ait: Hac senatusconsulta perscribuntur ad 7. idus Ianuarij. & subiungit proximè: Itaque quinque primis diebus, quibus haberi senatus potuit, biduo excepto comitali, & de imperio Casaris, & de amplissimis uiris tribunis pl. grauissimè, acerbissimeq; decernitur. His uerbis à Kalendis Ianuarij ad 7. idus quinque senatus habendi dies esse demonstrat: ut tamen in his quinque diebus & Kalēda ipsa,

ipsa, & 7. idus includantur. cum igitur de quinque iam habeamus duos, kalendas scilicet, & 7. Idus: reliqui tres qui esse possint, videamus. Nonarum dies, ut opinamur, vnus erit: cum & inter nefastos, hoc est, festos dies à Macrobio referatur, & eo die senatum esse habitum, illa Ciceronis verba pro Flacco significant: O Nonæ illæ Decembres, quæ me consule fuistis. reliquos duos, quibus haberi senatum licuit, crediderim esse 4. nonas, & 8. idus: 4. nonas, quia comitalis esse non potuit, ut Macrobius Saturnaliorum libro 1. significat: 8. idus, quia ne hic quidem comitalis fuit: sequitur enim post nonas: & post Kalendas, nonas, idus, religiosos dies fuisse, Verrius Flaccus, Lilius, & Festus tradiderunt quos autem religiosos dies Lilius nominat, eos Verrius, Festus, & Macrobius atros appellant: atros autem Macrobius exponit, neque præliarum, neque pueros, neque comitiales. Iam igitur patet, qui fuerint quinque dies, per quos haberi senatum potuisse Caesar scripsit fuerunt enim, ut probauimus, Kalenda Ianuarij, 4. nonas, nonæ, 8 idus, 7. idus. patet igitur simul, quod fuerit biduum comitiale, de quo idem Caesar meminit. sequitur enim necessariò, ut fuerit 3. nonas, & 2. nonas. itaque in oratione in Pisonem, cum ait Cicero, Triduo post à P. Clodio lex Aelia & Fusia euersa est. significat diem 2. nonas. nam cum triduo post Kalendas Ianuarij latam à Clodio eam legem dicat, qua legem Aeliam & Fusiam euertit, necesse est, ut intellexerit aut de 2. nonas, quo die triduum perficitur, aut de nonis, qua perfecto & transactum iam triduo sequuntur. de nonis intelligere non potuit,

quia

quia Kalendæ, nona, idus habendo senatui legitimos dies fuisse iam diximus. restat igitur, ut de 2. nonas intellexerit. diem autem 3. nonas, eisi, comitiales fuisse, satis patet: quia, cum, de primis septem diebus qui fuerint quinque senatorij, demonstrauerim, relinquuntur, ut duo reliqui, 3. nonas, 2. nonas, comitiales fuerint: tamen exemplum etiam afferemus ex epistola Ciceronis ad Metellum libro 5. Famil. in qua hæc sunt verba: Ad 3. nonas Ianuarij cum agere cœpisset, tertio quoque verbo orationis suæ me appellabat. Loquitur de Metello Nepote tribuno pl. qui ad populum acerbè contra Ciceronem agebat. Post 7. idus paucos habuit senatorios dies mensis Ianuarius. tantum enim ad vsq; 18. Kalendas Februarij senatus haberi potuit. nam post 18. Kalendas Pupia lex haberi senatum vetuit. quod ex duabus Ciceronis epistolis, altera ad P. Lentulum, altera ad Quinctum Fratrem, cognoscitur. scribit enim ad fratrem his verbis: Comitilibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur nō impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum. Quod si post Quirinalia sequuntur comitiales: Quirinaliam dies videtur fuisse 18. Kalendas Februarij: quia in epistola ad Lentulum, & fuisse senatum 18. Kalendas, nec deinde futurum ob legem Pupiam significatur. erant enim comitiales dies, quibus haberi senatum per legem Pupiam non potuisse Cicero ad Lentulum scribit. quod ipsum, eadem de Lentulire, in alia ad fratrem epistola declarat his verbis: Per obrectatores Lētulires calumnia extracta est, cōsecuti sunt dies comitiales. Atq; hos ipsos comitiales dies, quos Pupia

lex

lex in Ianuario sanxit, significat & in oratione pro Sextio, cum ait : Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos senatum haberi liceret : sed tamen actum nihil, nisi de me. Paucos post Kalendas Ianuarij senatorios dies dicit fuisse, quia post 18. Kalendas Februarij omnes erant comitiales. Post 7. igitur idus vsq³, ad 18. Kalendas haberi poterat senatus. vtrum autem hoc toto interuallo omnes essent senatorij dies, nulli comitiales, affirmare difficile est. quod autem me docuit observatio, id ego item alios docere possum. itaque primum illud dicam, 4. idus non fuisse comitiales diem : quia cum Cannensis illa funesta clades ad 4. nonas Sextiles accepta sit, atri dies, quod iam diximus, omnes quarti ante Kalendas, nonas, idus habiti sunt. Addam & illud, idus, 19. Kalendas, 18. Kalendas non fuisse comitiales : quia per hos tres dies habitum senatum in Cicerone observauimus. quod, qui duarum ad Lentulum epistolarum loca contulerit, simulq³ considerauerit, facile cognoscet. Hæc sunt, quæ de Ianuario collegimus : nec dubitamus, quin de senatorijs & comitialibus diebus eadem in reliquis mensibus ratio fuerit : vt scilicet omnes Kalendæ, nonas, idus, omnes postridiè Kalendas, nonas, idus, omnes ante 4. Kalendas, 4. nonas, 4. idus non comitiales, sed senatorij dies fuerint : item vt in Ianuario 3. nonas senatorius, 2. nonas comitialis, 8. idus comitialis, 7. idus senatorius, itidem in reliquis mensibus. hoc tamen in Ianuario diuersum, quod propter Pupie legis interdictum pauciores habuit senatorios dies, quàm reliqui menses : sexdecim enim dies, id est omnes, qui post 18. Kalendas

lendas numerantur, lex auferebat. & quemadmodū Ianuarius pauciores senatorios, sic Februarius pauciores comitiales habuit, quàm omnes reliqui menses. nã, vt ait Pedianus in commentario 3. orationis in Verrem, hoc mense frequens senatus postulatis prouinciarum, legationibus audiendis dabatur. de quo sic in epistola ad Lentulum: Senatus haberi ante Kalendas Februarias per legem Pupiam non potest. neq; mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. quo in loco non & de Ianuario simul, & de Februario lege Pupia sancitum, sed de Ianuario tantum intelligo. nam de Februario non Pupia, sed Gabinia lex sanxerat, vt ipso Cicerone interprete ostendemus. sic enim in epistola, Risi, libro 2. ad Quinctum Fratrem: Comitibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatū, & quod Gabinia sanctū sit, etiam cogi, ex Kalendis Februarijs vsq; ad Kalendas Martias legatis senatum quotidie dari. Cum igitur in mense, qui senatorij, quive comitiales dies fuerint, consideretur: rursus in die senatorio, (nam de comitali proprius erit locus in libro de Comitibus) qua hora in curiam senatores conuenerint, qua discesserint, considerandum videtur. atq; hoc quidem satis apertum est. nam senatores neq; ante solis ortum in curiam conuenisse, neq; post occasum permāsisse, idem verisimile est, quia senatuscōsulta, aut ante solis ortum, aut post occasum facta, irrita fuisse, tum apud Gelliū legimus, qui Varronis verba recitat, tum ex ipso Cicerone cognouimus, qui Philippica tertia consuli obijcit Antonio de senatuscōsulto vespertino. nam

etsi anno ab vrbe condita CCXC. senatusconsultum noctu factum esse constat: tamen est hoc nō consuetudinis, sed necessitatis exemplum: vrgebat enim tū res, & procrastinandi locus nō erat, cum Sp. Furium consulem cum exercitu ab Aequis & Volscis obsideri nunciatum esset. Eadem nunc est in magno nostræ Reipublicæ consilio, quo magistratus creantur, cōsuetudo. nam & meridie ferè in illud amplum, excelsumq; cōclauē, quod magni consilij atrijū vocant, omnes patricij conueniunt, neq; post primas tenebras permanent: præclare: ne nox, qua delicta teguntur, alicui suffragij ferenti ad fraudem occasio sit, præsertim in tam frequenti consilio, cum patricij mille ducenti, interdum etiā plures, de singulis magistratibus suffragium ferant. at in consilio Rogatorum, & in cōsilio Decemuirum diuersa ratio est. sæpè enim in multam noctem pro rei magnitudine consultatio producitur. neque tamen in suffragijs vitium timetur: nō solum, quia minor est senatorum numerus, quàm in magno consilio, et vbi minor numerus, ibi plus ordinis, & rationis: verum etiā, quia senatores ipsi, qui in his duobus consilijs de publica re disceptant, hi sunt ferè præter ceteros à malis artibus alieni, atate temperati, bonitate iusti, religione p̄j.

De potestate habendi senatus.

VS habendi senatus non dubium est, quin ad eum magistratum spectauerit, qui summam in vrbe potestatem gerebat. itaq; vocari senatū quandoq; à dictatore, plerunq; à con-

à consule, interdum etiam à prætore legimus : à dictatore, quia summum erat dictaturæ ius, & libera potestas, nec nisi periculosis reipublicæ temporibus creabatur : à consule, quia neque superior magistratus, neque par consulibus erat : à prætore, dumtaxat eo tempore, cum consules abessent : absentibus enim consulibus consulare munus sustinebat is, qui dignitate proximus erat, erat autem prætor. illud erat dissimilitudinis, quod consules, quacunque de re videretur, senatum conuocabant, prætor autem nunquam, nisi ad rem nouam. non enim vetera absentibus consulibus tractari, sed in eorum aduentum reseruari, honestius visum est. at noua, quia moram non ferrent, sed præsentis consilio egerent, ei magistratui, qui absentibus consulibus senatum habebat, qui prætor urbanus erat, permittebantur. Enimvero & ab alijs, pro temporum conditione, senatum esse vocatum, ex Gellio cognouimus. is enim hæc : [Varro in libris de quaestibus per epistolam, in epistola ad Oppianum scribit, qui fuerint, per quos more maiorum senatus haberi deberet : eosque nominat, dictatorem, consules, prætores, tribunos plebis, interregem, præfectum vrbi : neque alij, præter hos, ius fuisse dixit facere S. C. quotiesque visum venisset, ut omnes isti magistratus eodem tempore Romæ essent, tum, quo supra ordine scripti essent, qui eorum prior alijs esset, ei potissimum senatus consulendi ius fuisse. addit deinde, extraordinario iure tribunos quoque militares, qui pro consules fuissent, item Decem. viros, quibus imperium consulare tum esset, item Trium. viros reipublicæ constituendæ causâ creatos, ius

lib. 14. cap. 7.

consulendi senatum habuisse. Postea scripsit de inter-
cessionibus : dixitque, intercedendum, ne S. C. fieret, ius
fuisse ijs solis, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. fa-
cere vellent, maiore ius essent. Tum de locis, in quibus S.
C. fieri iure posset, docuit : confirmavitque, nisi in loco
per auguria constituto, quod templum appellaretur, S.
C. factum esset, iustum id non fuisse : propterea & in
curia Hostilia, & in Pompeia, & post in Iulia, cum
profana ea loca fuissent, templa esse per auguria con-
stitutata. ut in ijs S. C. more maiorum iusta fieri possent.
inter qua id quoque scriptum reliquit, non omnes ades
sacras templa esse, ac ne eadem quidem Vesta tem-
plum esse. Post hac deinceps dicit, S. C. ante exortum
solem, aut post occasum factum ratum non fuisse : opus
etiam censorium fecisse existimatos, per quos eo tem-
pore S. C. factum esset. Docet deinde imbi multa,
quibus diebus haberi senatum ius non sit : immolareque
hostiam prius, auspiciarique, debere, qui senatum habi-
turus esset. De rebus quoque diuinis prius, quam hu-
manis, ad senatum referendum esse. Tum porro re-
ferri oportere aut infinite de republica, aut de singu-
lu rebus finite : S. q. C. fieri duobus modis, aut per dis-
cessionem, si consentirentur, aut, si res dubia esset, per
singulorum sententias exquisitas : singulos autem de-
bere consuli gradatim, incipi que a consulari gradu. ex
quo gradu semper quidem antea primum rogari soli-
tum, qui princeps in senatu lectus esset : tum autem,
cum hac scriberet, nouum morem institutum refert
per ambitionem, gratiamque, ut is primus rogaretur, quem
rogare vellet, qui haberet senatum, dum is tamen e
gradu

Hæc, ut et
 alia nonnulla
 aliorum legi
 Hor. Siph.
 ante exortum
 tum dicit post
 occasum
 solem //

gradu consulari esset. Præter hæc de pignore quoque
 infra capiēdo differit, de q̄ multa dicenda senatori, qui, cum
 lin. in senatum venire deberet, non adesset (vnde titulus in 1.
 pendit. Philippica: Quis vnquam tanto damno senatorem coë-
 git? aut quid est vltra pignus, aut multam?) Ateius au-
 tem Capito Tuberonem dicere scribit, nullum S. C.
 fieri posse non discessione facta quia in omnibus S. C. e-
 tiam in ijs, quæ per relationem fierent, discessio esset
 necessaria. idq̄ ipse Capito verum esse affirmat. quod
 Varronis sententia videtur repugnare. Hæc Gellius.
 de cuius postremis verbis, vtrum à Varrone dissentiat
 Tubero, infra videbimus, vbi de senatusconsulto age-
 tur. nunc, quo instituimus, ordine pergamus. Ex duobus
 consulibus, vocandi senatus potestatem u habebat, cu-
 ius eo mense fasces erant. quem morem & Decemviri
 secuti sunt. quodd si vocari ab vtrisque consulibus se-
 natum interdum legimus: id non communem vtrius-
 que potestatem, sed consentientes vtriusque animos
 significat. nam alterutrius quidem mensuram fuisse
 potestatem, ex Dionysio, Liviō, Suetonio, Gellio cogno-
 uimus. Senatores primò in curiam à præcone è senacu-
 lo citabantur: (qui locus fuit, vbi senatus habebatur)
 idq̄ aliquandiu seruatum est, cum à Romulo esset in-
 stitutum: nam & à Decemviris per præconem cita-
 tos in curiam patres inuenio. postea, ciuitate aucta, &
 vrbs pomerio prolato. factum est. vt edicto accerferen-
 tur. neque hoc deinde est immutatum. quod si quis ac-
 cerfitus edicto parere recusaret, ad hunc, vt ab eo pi-
 gnora caperent, apparitores esse missos, nō solum Gel-
 lius ex Varrone, sed Cicero etiā, Liviū, Dion memoria

Hæc nō
 sūt in
 Gellio.

Consulibus al-
 terutrius
 mensuram
 potestatis.

Senaculus
 locus. infra
 122.

prodiderunt. quod & ipse Cicero Philipica I. significat. patet autem ex quadam libri 4. ad Atticum epistola. non nisi eos senatores, intra pomerium qui essent, edicto vocari solitos. extra urbem si qui erant, non cogebantur. neque vero senatores tantum edicto consul in curiam vocabat, sed eos etiam, quibus in senatu sententiam dicere liceret. nam re vera senatores & erant, & dicebantur ij, quos censor in senatu legebat. In curiam alij pedibus itabant, alij curru vehebantur. pedibus itabant, qui curulem magistratum nondum gesserant: (erant autem curules magistratus, Aedilitas curulis, Pratura, Consulatus, Censura, Dictatura) qui senatores pedarij dicebantur. qui curulem magistratum gesserant, curru solitos in curiam vehi honoris gratia, C. Bassus in commentarijs suis scriptum reliquit cum in eo curru sella esset, supra quam considerent: quae ob eam causam curulis appellabatur. erant autem, ut iam dixi, ex his ipsis multi, qui nondum senatores erant: qui tamen ob eos honores sententiae in senatu dicenda ius habebant.

De iure referendi.

Referebatur in senatu primum de diuinis rebus. secundo loco de humanis. referebat autem is, qui senatum habebat, siue is esset consul, siue alius magistratus. habebat autem senatum primo magistratus mense, id est, Ianuario, è duobus consulibus is, qui priori loco creatus erat consul.

consul eius enim fasces erant primo mense: itaq; Livi-
 libro 9. Valerius, inquit, Corvinus interrex consules
 creavit Q. Plubiliū Philonem, & L. Papiū cur-
 sorem iterum. qui cum eo, quo creati sunt die, magi-
 stratum inisset, sollemnibusq; sanctis perfectu, de
 pace Caudina retulissent: Publilius, penes quem fasces
 erant, Dic Spuri Postumi, inquit. Ergo & senatum ha-
 bebat primo mense, & referebat, & sententias rogabat
 is consul, cuius eo mēse fasces erant. quod si, qui senatū
 habebat, is referre nollet: quod saepe usu venit: tum
 tribuni pl. referebant: &, cum retulissent, etiam sen-
 tentias rogabant. hinc illud in oratione pro Sextio:
 Princeps P. Lentulus, consul designatus, auctoritate,
 ac sententia sua, consulibus Pisone, & Gabinio repug-
 nantibus, causam suscepit, tribuniq; pl. octo de me re-
 ferentibus, praestantissimam de me sententiam dixit. Et
 in epistola ad Plancum: Flagitare, inquit, senatus insti-
 tit Cornutum, ut referret statim de tuis literis. (erat
 autem hic praetor, & absentibus consulibus senatum
 conuocauerat) ille se considerare ait velle. cum ei mag-
 num conuicium fieret cuncto à senatu, quinque tribu-
 ni pl. retulerunt. patet etiam hoc ex epistola prima li-
 bri 2. ad Q. Fratrem, & è secunda libri 1. ad Lentu-
 lum: in qua etiam illud cognoscitur: si quando de eā-
 dem re & consul, & tribunus pl. retulissent, moris fuisse,
 ut ante tribunum pl. discessionem consul faceret, id-
 est, de eo, quod retulisset, per discessionem senatorum
 iudicium fieri iuberet. non enim, etsi de eādem re, ta-
 men idem referebant. satis enim vnius relatio fuisset, si
 in vtriusque relatione nihil esset, quod differret. sed re-

ferebant eādē de re non eodē modo: vt in ea, de qua dixi, epistola manifestum est, Lupum tribunum pl. retulisse, vt Pompeius Ptolomæum in regnum reduceret, cū consules retulissent vtrū reducendus esset, & si reducendus, à quo. Legimus etiam in 7. Philippica, diuersis de rebus diuersos magistratus eodē die retulisse. sic enim in ea scriptum est: De Appia via, & de Moneta consul, de Lupereis tribunus pl. refert. Notandum & illud: cū de vtroq₂ consule referente, aut de pluribus tribunis pl. aut pratoribus legitur, nō re vera omnes retulisse, sed referendi partes vnum sustinuisse, reliquos collegæ relationem comprobasse. itaq₃ in 3. Philippica tribunos pl. ait de presidio consulum & senatū retulisse: in 4. verò, de eadem relatione verba faciens, Hodierno, inquit, die primū, referente Marco hoc Seruilio, collegisq₂ eius, ad spem libertatis exarsimus. Vnum Seruiliū populo nominat, principem relationis: cū in tertia, quam habuit in senatu, bis de tribunis pl. referentibus communitè meminert. sic in oratione pro domo sua modò senatum ab vtroq₂ consule, modò ab vno Metello vocatū dicit: quia reuerà vterq₂ consentiret in vocando senatu, sed propria Metelli partes essent, qui, vt opinor, eo mense fasces haberet.

De ordine rogandi sententias.

VETEREM fuisse rogandarum sententiarum morem, & ab ipsis etiam regibus obseruatū, Lilius significat. inde ad rēpublicā pmanuit. Post relationē cōsul, aut magistratus

gistratus ille qui senatū cōuocauerat, vbi, quod è Republica videretur, id vt quisq; diceret, hortatus erat, ordine sentētiās rogabat: rogabat autē, vt pauldō antē significatum est, non omnes, qui aderant in senatu, sed eos tantū, qui senatores erant. nam ceteri ita sententias dicebant, vt senatoribus, qui dixerant, assentirentur. Sed ordinem rogandi non eundem fuisse omnibus temporibus animaduerto. aliās primus rogabatur, qui à censore princeps in senatu lectus erat: quod Varronis ætate fieri desuisse, ex ipso Varrone Gellius ostēdit. aliās, qui designati consules erant: si modō post comitia senatus haberetur: sin antē, consules studio aut necessitudine adducti, quem ijs visum erat, honoris causa extra ordinem sententiā primū rogabant. in quo etiam illud obseruatum est, vt ne quis quemquam ex alio, quā ex consularibus, sententiā primū rogaret. anno post urbem conditam 260. dignitatis habitam esse rationem in rogando, Dionysius significat: primū enim rogatum esse T. Largium Flauum, qui quia dictator primus creatus fuerat, honore omnibus anteire videbatur. & anno deinde proximo seniores consulares ordine rogatos esse, idem Dionysius testatur. ex quo patet, non hoc anno, item vt superiore, primū esse rogatum T. Largium: erant enim alij consulares in senatu, qui ante illum consulatum gesserant, vt M. Valerius Volesus, P. Postumius Tubertus, Menenius Agrippa Lanna, Sp. Cassius Viscellinus: qui etiam eo die. præter Cassium, legati ad sedandos plebis animos missi sunt. Sed anno superiore idē primū rogatum esse Flauū crediderim, tum, vt dixi, quia dictator primus fuerat, tū

etiam, quia, cum à finitimis populis bellum parari nunciaretur, rei magnitudo ferebat, ut is suam sententiam primus diceret, qui bellorum usu præter ceteros excellerebat: quæ ipsa de causa potissimum & dictator creatus erat. at in sequenti anno, cum non de bello gerendo, sed de domestica seditione dissoluenda consilium caperetur, iure consularium vetustissimi pro cuiusque ætate deinceps rogati sunt. observatum autem illud Suetonius tradit, ut, quem ordinem interrogandi sententias consul Kalendis Ianuarijs instituisset, eum toto anno conseruaret. quam consuetudinem Cæsar, qui ad gratiam, id est, ad potetiam suam, omnia referret, in suo consulatu neglexit. nam, cum Crassum primum rogare solitus esset, Cn. Pompeium post Tullie filie nuptias rogare primum cœpit. Hæc Suetonius. quæ si vera sunt, non video, quæ sententias rogari primi potuerint consules designati. nam, si quem ordinem in rogando consul Kalendis Ianuarijs instituisset, eum toto anno conseruabat: occupato iam primo loco, designati consules non primi, sed post primos rogabantur. mendax igitur Suetonius? vereor antiquitatem: nec, ut illi detraham, adduci temerè soleo. sed tamen, si quis argueret mendacium, defendendi ratio mihi quidem nõ suppetit: nisi si, quod in eo scriptum est, toto anno, accipias non planè pro toto anno, sed pro toto illo tempore, quod ad rogandas sententias liberum consuli daretur, id est, ad vsque designationem consulum, qui ferè designabantur Quinctili mense: ut post designationem ordine commutato primo rogati sint consules designati. nam, si ad illam coniecturam, tanquam ad arcem

defen-

defensionis, confugeres, de consulibus designatis primo loco rogandis antiquum non fuisse, sed, ut primi rogarentur, post Cæsaris consulatum in consuetudinem venisse, ideoque non esse veritatis expertem Suetonij sententiam, quoniam quidem de ordine rogando, qui servatus est antè Cæsarem consulē, intellexerit, infirmatio est: debilitatur enim, & frangitur exemplorum vi. nam consules designatos etiam ante Cæsarem consulem primo loco rogatos animaduerto, ut D. Iulium Silanum in Sallustij & Appiani historijs: quem, ante Cæsarem gessisse consulatum, nemo nescit. itaque hæret adhuc dubitatio, neq; tolletur, opinor. (fortasse fallor: sed erudiri, & corrigi facile patior) nisi si interpretationem illam, de qua iam dixi, sequaris, ut accipias, Toto anno, pro quàm diu liceret, nimirū vsq; eo, dum consularibus comitijs designati consules essent: nã & P. Lentulus consul Kalendis Ianuarij, cùm ageret de Cicerone restituendo, cōsulibus insequētis anni nondum designatis, sententiã primū rogavit L. Aurelium Cottã, ut est in oratione pro Sextio. at idem Sextili mense, cùm iam designati consules essent, principē rogavit de liberãda Ciceronis domo Cn. Corneliū Lentulum Marcellinum cōsulem designatū, ut est in oratione de haruspicum respōsis. ac de consulibus designatis, primo loco sententiã rogatis, et si satis apertum est, recitabo tamen ipsius Ciceronis testimonium, quod instar multorum exemplorum erit. is igitur sic in oratione 5. in Antonium: Qui ordo in sententijs rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. à Bruto igitur consule designato more maiorum capiamus

pianus

piamus exordium. Hunc morem vsque ad Tiberij imperatoris etatem viguisse, ex Taciti docemur historia, scribit enim libro 3. sic : Tiberius Drusum consulem designatum exemit dicenda primo loco sententia. Sed onattamus imperatores, qui ciuitatem nulla certa ratione, aut lege, sed pro voluntate, vel pro libidine potius administrarunt : nam etiam ante Tiberium Augustus, ut supra iam diximus, veterem in rogando consuetudinem neglexit. itaq; continebimus nos intra Reipublica tempora. & ea, quae a liberis ciuibus in libera ciuitate sunt instituta, persequemur. posteriora eiusmodi fuerunt, si pauca quaedam excipias, ut ea praestet ignorare, quam scire. non enim, vnde libertas abest, ibi adesse potest virtus. neque verò sine virtute quidquam ita geritur, ut exemplo prodesse possit. porro, quae legentibus non profint, aut etiam quae nocere possint, mandare litteris qui cogitat, is & otio abuti, & de literis ipsis male mereri simul cogitat. quare, ut apes non, vbicunque confederint, decerpunt, sed pulcherrimos flosculos, & suaue quiddam redolentes aucupantur. sic nos, non quacumque occurrent ex antiquitate, sed illustria quaq; maximeq; laudabilia colligemus. Mouit me aliquamdiu, quod in 10. Philippica Q. Fufium Calenum, qui nondum consul fuisset, primo tamen loco rogatum sententiam videbam, cõtra Gelly testimonium, qui neminem, nisi consularem, primum sententiam rogatum esse tradit. postea ex duobus locis eiusdem Ciceronis coniecturam feci, Calenum Pansa consulis scocerum fuisse: ut in rogando plus necessitudini, quam dignitati, tribuisse consul videatur. prior locus hic est in 8.

Philippica

Philippica: Satis multa cum Fusio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. credo autem, qui generi querellam moderatè ferat, a quo animo laturum amici. Alter locus est in 10. Loquere, inquit, cum sapientissimo homine genere tuo. Alio qui nūquam certè primū Calenum sententiam consul rogasset, Cicerone ipso, alijsq; consularibus omisso.

De dicenda sententia.

*V*M consules, alter ambōue, retulissent, sententias rogati senatores dicebant. cū dixissent, consul eas pronuntiabat, ut facta discessione volūtas senatūs appareret. eras autem in hoc, sicut in alijs rebus, maxima consulis potestas: qui, si cuius senatori sententiam improbareret, quòd aut amici hominis rationibus aduersariam, aut inimico honorificam atq; vilem duceret, veritus, ne in eam senatusconsultum fieret, non pronuntiabat. ut aq; L. Lentulus consul, qui Pompeio studebat, Cesaris honori acriter aduersabatur, sententiā Calidi, qui neutram in partem propēsus aequa senserat, se omninò pronuntiaturum negauit. Senatorius erat, ante, quàm de re proposita suam sententiā definiret, alia de re, quidquid vellet, & quòd vellet, dicere quòd factum, ut senatores id, quo de agitur, perfici nolentes, diem dicendo eximerent. fecit hoc in bona caussa sèpè P. Clodius, Ciceronis inimicus: in mala M. Cato, ille, qui postea Uticensis est dictus, cū vterq; cuperet impedire. Cū aliquis in dicenda sententia duas pluresue res complecteba-

plectebatur: ea si non omnes probabantur, postulabatur, ut diuideret, id est, separatim de rebus singulis referret. neq; erat, Pedianus ait, ei, qui hoc postulabat, oratione longa utendum, ac ne consurgendū quidem. multi enim sedentes hoc vnum verbum pronunciabāt, Diuide. quo cōmento vsus est in caussa Milonis T. Munatius Plancus tribunus pl. nam, cūm Q Hortensius in sua sententia dixisset, ut de Milone, qui ob necem P. Clodij in iudicium vocabatur, veteribus legibus extraordinem quereretur, Plancus, qui quari sanè extra ordinem vellet, veteribus autem legibus nollet, sed nouā idēo ferricuperet, ut aduersus Milonē plus inuidia concitaretur, qui flagitium noua lege vindicādum patrāsset: Q. Fufium senatorem, Clodianarum partium studiosum, induxit, ut diuisionem ab Hortēsi postularet. quod in concione, quam Pedianus recitat, ut à se excogitatum idem Plancus gloria tus est. futurum enim id, quod euenit, intelligebat, ut, diuisa sententia, caput illud de veteribus legibus irritum fieret, nimirum cūm ipse, qui tribunus pl. erat, intercessisset, & S. C. fieri vetuisset. nam, quatenus de extraordinaria quaestione Hortensius dixerat, assensus est. hoc illud est, quod in Miloniana Cicero significat his verbis: Reliqua senatūs auctoritas empta intercessione sublata est: cūm intelligat, senatūs voluntatē fuisse, ut in Hortēsi sententiam S. C. fieret, sed diuisione sentētia factum esse, ut, quod ad quaestionē extraordinariam attinebat, id quidem nō mutaretur: quod autē de veteribus legibus reliquum erat, quam vocat reliquam senatūs auctoritatem, quia senatus, ut in capite de extraordinaria quaestione,

stione, sic in hoc de veteribus legibus simul cum Hortensio sentiebat, id mercenaria Planci intercessione tolleretur. Dicebant sententias suo quisq; loco, primi sedebant maiores magistratus, consules, pratores: quod si censores essent in senatu, (non enim censura perpetuus magistratus fuit, sed quarto quoq; anno ad censendam civitatem creabatur) eos infra pratores, proximè tamen sedisse crediderim: infra, quia Messalla in libro de auspicijs, cum maiores magistratus nominat, consules primùm, deinde pratores, tertio loco censores constituit: proximè, quia, cum inter maiores magistratus censura fuerit, supra minores magistratus sedisse censores nemo dubitauerit. Sedebant deinde minores magistratus, aediles curules, aediles plebis, quaestores: tum, qui magistratus gesserant, ordinatim, consulares, pratorij, aedilicij, quaestorij: de his autem singulis ordinibus, ut quisq; magistratum primus gesserat inuenio etiam, inter pratorios sedisse, non qui praturam gessisset, sed qui pratorium hominem accusasset eo crimine, quo damnatus ordinem senatorium amisisset, locum enim damnati consequebatur: de quo sic in oratione pro Balbo: Obiectum est etiam, quod in tribum Crustumina peruenierit. quod hic affecutus est legis de ambitu praenio, minus inuidioso, quàm qui legum praemijs pratoriam sententiam, & praetextam togam consequuntur. Significat enim Cicero, loco pratorio sedisse, et sententiam dixisse, qui pratorium hominem in iudicio conuicisset: neq; hoc solùm, sed, qui designatùm magistratum iudicibus nocentem probasset, eum, eo magistratu damnato, praetextam togam, id est, magistratùm illum,

illum, quem is, qui damnatus esset, initurus erat, premiij loco cepisse. posuit enim prætextam pro magistratu, quia prætexta toga magistratus utebantur. sic & pro Cluētioso dixit, Toga prætexta, Sella curulis, cum per togam prætextam communiter omnes magistratus, per sellam curulem curules tantum, id est, nobiliorem partem, significaret.

De Senatusconsulto.

NON simplex est senatusconsulti, sed varia multiplexque cognitio. querendum enim, qua ratione fieret, qua impediretur, ne fieret, qua factum tolleretur, quo numero senatorum fieret, quam potestatem daret, utrum absolutam, an definitam: si absolutam, utrum pluribus, an vni: si definitam, utrum ita definitam, ut eam potestatem, quam lex sine S. C. dabat, adæquaret: an ita, ut aliquanto, quam lex, esset infirmior. querendum etiam, de publicare tantum, an etiam de priuata, fieret: item, senatusconsultum, senatus decretum, senatus auctoritas, in quo differant: denique, quale esset id, quod tacitum senatusconsultum appellabatur. quæ & separatim singula, & suo quidque loco exponemus. Cum senatus à Romulo sit institutus, non dubium est, quin eo regnante senatusconsulta multa facta sint. sed exempla desideramus. vnum ponit Dionysius, quod factum est in hanc sententiam, ut Sabine mulieres ad gentiles suos, urbem obsidentes, reconciliationis causa proficiscerentur. post obitum Romuli, primum senatusconsultum fuit

fuit de creandis interregibus, alterum illud, quo patres decreuerunt, ut, cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent. tertium, quod regnum Numa Pompilio, populo acceptam potestatem ad senatum reijciente, patres detulerunt. alia deinde, ut res tulit. fiebat autem senatusconsultum hoc modo. Consul, aut is, qui cum insignibus imperij, & licteribus erat, conuocato senatu, cum, qua de causa conuocasset, retulisset, sententiam rogabat. dictis sententijs, eam, quam ipse magis à Republica ducebat, primam pronuntiabat. tum, ut senatus iudicaret, his verbis utebatur: Qui hoc sentitis, illuc transite: qui alia omnia, in hanc partem. & cum dicebat, Qui alia omnia, ominis videlicet causa ita loquebatur, ne diceret, Qui contrarium sentitis. quod tamen ipsum significabat. sed, contrarium, ut mali ominis verbum, effugiebat. hinc scapè illa in antiquorum scriptis vsitata locutio, Ire in alia omnia, aut Transire, aut Discedere, pro contrarium sentire. hanc apud Romanos consuetudinem cum etiam sub regibus fuisse videam, (indicat enim Lilius libro 1.) quis tamen eam primus induxerit, compertum non habeo: sed, quicumque ille fuit, videtur à Spartanis transfuisse. scribit enim Thucydides libro 1. Stenelaidam Ephorum, cum aduersus Athenienses tanquam fœderis violatores bellum satis acri oratione suasisset, ita pronuntiasset: Quicumque violatum ab Atheniensibus fœdus existimant, surgant, & in illam partem eant, qui contra in hanc. & ait idem Thucydides novum & apud Spartanos hoc fuisse, primumque à Stenelaida institutum, cum ante à sententias elata voce dicere cõsue-

uissent. Ergò senatores Spartano more, cum ea verba consul pronuntiasset, & in alterutra partem primus discessionem fecisset, ipsi deinde, quam quisque partem probabat, in eam transibant: deinde numerabantur, & ex numero voluntas senatus apparebat. si frequentiores senatores sententiam à consule pronunciatam comprobassent, in eam senatusconsultum scribebatur: sin minus, aut abijciebatur omnino res, aut in aliud tempus reijciebatur. sæpè enim accidit, ut, quod frequenti senatu reiectum fuerat atque improbatum, id interiecto tempore susceptum comprobaretur. Interdum etiam, non rogatis, neque dictis sententijs, tantummodò per discessionem senatusconsultum fiebat: tumq; senatores pedibus ferre sententiam dicebantur. quod, ut opinor, eo tempore fieri solitum est, cum de parui ponderis negotio ageretur: nimium enim temporis in re leuiore conterendum non putabant. & appellabatur senatusconsultum per discessionem factam. illud autem, quod fiebat auditis disputatisq; senatorum sententijs, etsi & ipsum discessionem senatorum fiebat, tamen simpliciter senatusconsultum dicebatur. quod utinam Varonis, Tuberonis, Labeonis, Capitonis, Galli, Felicii, Bassi, Nicostrati libros haberemus, pateret multa, quæ nunc ex obscura, tenuiq; umbra vix cognoscimus. Bassi quidem verba Gellius recitat, quæ id, quo de nunc agimus, satis apertè declarant. pedibus, inquit, senatores omnes sententiam ferebant, cum senatusconsultum per discessionem fiebat: cum scilicet exquisitæ singulorum sententiæ non essent. quod spectat & illud Ciceronis oratione 3. in Antonium, cum ait: Effugere festi-

festinans. senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit. quibus uerbis adscripsit illa, Cum id factum esset antea nunquam: ob eam causam, quia moris erat, ut in supplicatione decernenda sententia rogerentur à consule. quod ex epistola M. Cœli, qua legitur 8. Fam. libro, perspicuum est. Suetonius etiam de Tiberio sic: Cum senatusconsultum per discessionem forte fieret, transeuntem cum in alteram partem, in qua pauciores erant, secutus est nemo: dixit, per discessionem, ut distingueret à senatusconsulto, quod exquisitis singulorum sententijs fiebat: quod, ut diximus iam, senatusconsultum unico verbo dicebatur. quam loquendi formulam non videtur Gellius agnouisse, qui libro 14. cap. 7. putat Tiberonem à Varrone dissetire, quia scilicet Varro dixerat in epistola ad Oppianum, senatusconsultum duobus modis fieri, aut per discessionem, si consentiretur: aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas: Tiberio autem, nullum senatusconsultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatusconsultis, etiam in ijs, qua per relationem fierent, discessio esset necessaria. in quo neuter aberrauit à vero: neque, ut putat Gellius, sententiæ Varronis repugnat id, quod scripsit Tiberio. non enim dixit Varro, alia senatusconsulta per discessionem sine sententijs fieri solita, alia per sententias sine discessione: sed hoc significauit, alia per discessionem quidem omiſſis sententijs, alia uero sententijs exquisitis per discessionem tamen facta. & cum dixit, per singulorū sententias exquisitas, idem non addidit per discessionē, quia nullum senatusconsultū sine discessione fieri posse notissimum erat:

itaque omisit ut superuacaneum, & obscurum nemini, nisi si quis Romanarū rerum planè rudis esset. Facta discessione, senatusconsultum scribebatur, & scribendo aderant non omnes planè, qui sententiam senatusconsulti probauerant, sed ij potissimū, qui præter ceteros ita decerni concupierant: qui senatusconsulti auctoritates dicebantur: non tam, quòd ij maximè auctores fuissent, ut ita statueretur, quàm, quòd in eo senatusconsulti posita esset auctoritas, si per claros viros scriptum videretur. video etiam M. Catonem, cum sua sententia supplicationem Ciceroni non decreuisset, tamen, cum plures eam decreuissent, scribendo affuisse. quòd autem non omnes, qui pro senatusconsulto senserant, scribendo affuisse dixi, non est, cur in dubium vocari possit. exstat enim in ea Cælij epistola, de qua iam meminimus, integra senatusconsulti formula: qua per paucos affuisse scribendo significat, cum tamen in decernendo plurimi consensissent, illud considerandum, cur in hoc ipso, quod Cælius recitat, senatusconsulto bis eorum nomina, qui scribendo affuerunt, posita sint. nam, si semel tantum in singulis senatusconsultis adscribebantur, cur in hoc bis? sin, quot erant in senatusconsulto capita, toties adscribi solebant: cur in hoc, in quo quattuor esse capita manifestè constat, nō quater potius, quàm bis? quòd si quis, non quattuor esse senatusconsulti capita, sed quattuor senatusconsulta contēderit: habebit tamen nihilominus, magis etiam aliquantò: nam ad quattuor senatusconsulta quater adscribi senatorum nomina debuisse, multò etiam verisimilius est, quàm ad quattuor senatusconsulti partes.

verum

verum de pluribus senatusconsultis credere absurdum est: cum ne suspicioni quidem Cælius ipse locum reliquerit, cuius hæc sunt verba: Senatusconsultum, quod tibi misi, factum est. nō enim, cum dicit, Huic senatusconsulto intercessit C. Cælius, & cum iterū tertioq; idem subiungit, plura senatusconsulta significat, sed plures eiusdem senatuscōsulti partes. quare hoc factis apertū. magis illa me torquet dubitatio, cur nō aut quater adscriptæ sint auctoritates, ut ad quattuor senatuscōsulti capita, aut semel tantum, ut ad vnum senatusconsultum. equidem nō expedit me: quiddam tamen, ut accipiatur, dicam. licet opinari, & ante senatuscōsultum, & post senatorum nomina fuisse perscripta: cum quidem senatusconsultum erat: nam cum intercedebatur, non erat senatusconsultum, sed auctoritas senatūs dicebatur. quod si ita est: iure hic ad eam senatuscōsulti partem, cui intercessit nemo, quæq; verè senatuscōsultum fuit, auctoritates appositæ sunt, & in principio, & in extremo: ad illas autem partes, quæ senatuscōsulti nomine caruerunt, propterea quòd ijs intercessum est, nullæ sunt adscriptæ auctoritates. hoc eruditi examinent: vel potius, quid probabile sit, ipsi comminiscantur. nam hoc nostrum ita diximus, ut in eo non planè conquiescat animus. Formulam senatuscōsulti in ea Cælij epistola licet videre, & in 5. Philippica, & in 10. Scripta senatusconsulta usque ad Consules L. Valerium, M. Horatium arbitrio consulum supprimebatur, & nunciabantur. ab his consulibus, ut ad adem Terentium deferrentur, institutum est. postea tamen ad Craxium video esse delata, ut

ibi asseruarentur, ubi & leges, & pecunia populi Romani, & pretiosa quaeque custodiebantur. erat autem ararium in aede Saturni: quasi tutissimū esse videretur eius dei numine, quo regnante, aereo illo saeculo, nulla vis illata, nullum furtum factum, nihil omnino facinorosum esset commissum. Senatusconsulta ad ararium non delata, rata non erant, & pro infectis habebantur. quod significatione quidem non expressa, nec tamen omnino dubia. Suetonius ostendit in Augusti vita. Auctor, inquit, est Iulius Marathus, ante paucos, quam Augustus nasceretur, mensis prodigium Romae factum publicè, quo denunciabatur regem populi Rom. naturam parturire: senatum exterritum coevisse, ne quis illo anno genus educaretur: eos, qui grauidas uxores haberent, quod ad se quisq. spem traheret, curasse, ne senatusconsultum ad ararium deferretur. Hanc ipsam de senatusconsultis ad ararium deferendis consuetudinem non Livius modo significat libro 39. cum ait: Quid ab eo consule quemquam noui expectare, qui per infrequentiam furtim senatusconsultum factum ad ararium detulerit? & Cicero oratione 5. in Antonium: verum etiam Cornelius Tacitus libro 3. nam cum C. Lutorius Priscus agrotanti Druso Tiberij filio carmen composuisset, quod, si extinctus esset, magno praemio vulgaretur, adductus in eam spem, quia Germanici obitum celebri carmine defleuerat, & ob id à Tiberio donatus erat: accusatus, et dānatus, in carcere est interfectus. tū Tiberius (ipsa Taciti verba ponā) solitis sibi ambagibus, id apud senatū incusauit, cū extolleret pietatem, quamuis modicas principis iniurias acriter vltis en-

Vlciſcentiam, deprecaretur tam precipites reorum pœ-
 nas. quo loco mendosè, vt opinor, ſcriptum eſt, Verbo-
 rum pœnas. & pauldò poſt: Igitur, inquit, factum ſena-
 tuſconſultum, ne decreta patrum ante diem decimum
 ad ararium deferrentur, idq̃, vita ſpatium damnatis
 prorogaretur. in quo veterem conſuetudinem de ſena-
 tuſconſultis ad arariũ deferendus indicauit: quo leges
 quoq̃, delatas eſſe, in libro de Populo, qui poſt hunc pro-
 ximus ſequetur, exemplis oſtendemus. Nunc, quan-
 dò ſatis de ratione faciendi ſenatuſcõſulti locuti ſumus,
 ordo poſtulat, vt de impediendi ratione, quæ legendo
 notauimus, pauca ſubiũgamus. Impedimẽto erat, quò
 minus ſenatuſcõſultum fieri poſſet, aut tribunus pl. aut
 ſenator aliquis, aut aliquis etiam nõ ſenator, aut conſul,
 ipſe, alius alio modo. tribunus pl. intercedebat: eoque
 intercedente fiebat, vt id, quod ſenatus decreuerat, ſe-
 natusconſultum eſſe non poſſet, ſed ſenatus uuctoritas
 dicebatur. hanc poteſtatem ſacratæ leges iam ab illo
 tempore; quò plebè tribunicio præſidio muniri placuit,
 tribunus pl. non ſolum vniuerſis, ſed etiam ſingulis de-
 derat. itaq̃, vno ex omnibus tribunis pl. intercedente,
 ceteris colloq̃is cum ſenatu conſentientibus, æquẽ
 tamen ſenatuſconſultum tollebatur, ac ſi tribuni om-
 nes interceſſiſſent. Impedimento ſenator erat, cum,
 Numera ſenatum, conſuli dicebat: nihil enim in ſena-
 tu decerni poterat, niſi certus ſenatorum numerus le-
 gibus ſtatutus adeſſet. Tertia ratio impediendi erat,
 cum adeſſet in ſenatu aliquis, qui ſenator non erat:
 tunc enim decerni nihil poterat. & ob eam cauſam, vt
 eſt in Dionis hiſtoria, C. Cato tribunus pl. ſenatum in-

gressus est: quem vi extrudere, cum sacrosancta essent tribunorum corpora, non licebat. sed hic oritur dubitatio: si C. Cato, quia nondum esset in senatum lectus, curiam ingredi non poterat: cur & in epistolis ad Lentulum, & in ijs, qua sunt ad Quintum Fratrem, saepe hunc ipsum Catonem tribunum pl. in senatu adesse legitur? distingue, & dubitationem solves. non poterat, quia senator non erat: poterat, quia tribunus: quis enim sacrosancto viam afferret? & certe de tribunis in senatu sententiam dicentibus saepe legimus. qui si tantum erant tribuni, idem adesse poterant, quin sacrosanctos pelli non licebat: sin etiam senatores, idem aderant, quia ut senatoribus licebat. ut mirer, quod in Valerio scriptum animaduerti, tribunis non licuisse curiam intrare, sed eos ante valvas positos subsellis decreta patrum examinasse: itaque veteribus senatusconsultis litteram subscribi solitam. qua nota significaretur, illa tribunos quoque censuisse. Hac ego, ut dixi, miror, cum tribunos in senatu fuisse, ita saepe legerim, ut exempla recitare putidum prope existimem. num igitur antiquitati Valerius imperitus? non est, ut credi possit: cum & proximus fuerit Reipublica temporibus, si quidem, ut ipse testatur, duce Sex. Pompeio Magni filio militavit: & in hac ipsa re idem, quod Dion, sentire videatur. sed ita illius auctoritatem tuebimur, si non de tribunis omnibus generaliter, sed de ijs duntaxat, qui tribuni, non etiam senatores, fuerint, dictum accipiamus. nam, si de omnibus plane intelligamus, aperte veterum exemplis refellemur. Erant etiam consules ipsi senatusconsulti impedimento; ut auctor est Linius: cuius

libro 30. hæc sunt verba: inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui clâssis prouincia erat, S. C. intercessit. quam intercessionem sublatam mox esse constat, cum populus iussisset, vt senatus pacem cum Carthaginensibus faciendam decerneret. quod ita senatus decreuit. Idem & libro 42. C. Popillium ait præ se tulisse, si quid senatus decerneret, intercessurû. Scribit etiam Pedianus, Q. Scauolam consulem, cum animaduerneret Crasso collega suo propter summam eius in republica potentiam ac dignitatem senatum in decernendo triumpho gratificari: maiorem reipublicæ, quàm collega, rationem habuisse: ac, ne fieret senatusconsultum, intercessisse: non enim senatusconsulto tribunus pl. tantum intercedebat, sed omnes, qui eâdem potestate, qua ij, qui senatusconsultum facere vellent, maiore vè essent. quod in ea, cuius ferè sententiam ex Gellio iam recitauimus, ad Oppianum epistola testatur Varro. itaque, si senatusconsultum fiebat à consule, ius intercedendi habebat alter consul: erat enim eâdem potestate: si à prætore, poterat non modo alius prætor, sed consul etiam intercedere: prætor, quia eâdem potestate, consul quia etiam maiore esset. sed huiusmodi intercessiones admodum infrequentes inuenimus. Tribunicia sunt creberrima: nam tribunorum pl. proprium erat intercedere: est enim tribunicia potestas non ad inferendam iniuriam, sed ad prohibendam inducta. Hactenus de ratione, qua, ne fieret senatusconsultum, impediretur. at, posteaquàm factum esset, tollendi ratio que erat? eadem, qua legis abroganda. nam, vt lege lex abrogabatur, sic senatusconsultum

senatusconsulto tollebat : ut, cum senatus decreuit, quas civitates L. Sulla pecunia accepta ex senatusconsulto liberavisset, ea rursus vectigales essent, neque ipsa pecunia, quam pro libertate dederat, restituere, quod imperio turpe fuit. piratarum enim, inquit Cicero, melior fides, quam iam senatus. neque, si quid vitæ, propterea honestum : sed si honestum, propterea vitæ : sic enim interpretatur boni viri. verum hæc de re. nos autem exemplum querebamus. quod inuentum recitare satis fuit. sed me res ipsa commovit in exemplo. illud addo, senatusconsultum, nisi senatusconsulto aut lege tolleretur, perpetuum valuisse, nullo certo tempore definitum. tamen si scriptum à Dionysio legimus, non perpetuam vim, sed annuam tantummodo habuisse ea, quæ senatus decerneret. quod me quidem eo minus perturbat, quia non ex Dionysii sententia prolatum est. sed ex persona consulum : qui aduersus Cn. Genucium tribunum plebis querentem ex eo senatusconsulto, quod Cassio, Virginioque consulibus factum erat, publicos agros plebi non distribui, responderunt, decretum id in suo magistratu non esse, sed consulibus Cassio, Virginio : itaque ad illos eam distributionem pertinuisse : se quidem eo senatusconsulto propterea non iuberi, quia, quæ senatus decerneret, ultra anni spatium firma non essent. quod non ex animi sententia, sed, ut aliquid potius quam nihil responderent, calumniantes afferebant. subterfugere enim id muneris admodum cupiebant, à quo senatus, & patriciorum mentes etiam atque etiam abhorreere intelligebant. Nunc agamus de numero senatorum, qui senatusconsulto necessarius esset. de qua

nihil equidem affirmare possum: nec enim, quot plane senatores adesse oporteret, expressè significatum inuenio: sed certum tamen numerum lege præfinitum fuisse, Dio, & Festus memoria prodiderunt. equidem de ipso quoque numero, quandoquidem in obscuris rebus sæpè coniectura lucem attulit, non nihil dicam. Pedianus in Corneliæ, quæ non exstat, commentario, C. Cornelium tribunum pl. quo anno C. Calpurnius Piso, M. Acilius Glabrio consules fuerunt, legem ait promulgasse, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi CC. affuissent: neue quis, cum solutus esset, intercederet, cum de eare ad populum ferretur. eamq; legem, etsi pro senatus auctoritate esset, tamen inuitis optimatibus esse latam, qui vel pauci senatusconsulta facere solebant, idem Pedianus adscribit. quod si de aliquo legibus soluendo senatusconsulta fieri à paucis solebant, nimirum non ante id tempus legem fuisse latam de numero senatorum, qui senatusconsultis faciendis adesset, manifestum est. nam, si lata esset, non hoc senatusconsulti genus, quo quis legibus solueretur, exclusisset, cum in hoc maximè genere locus esset gratia, sed æquè ad omnia senatusconsulta spectasset. ergo & tulit primus C. Cornelius: & ne pauciores quàm CC. adessent, in ea, quam tulit, lege sanxit. nec tamen Cornely lex ea fuit, de qua & Dio, & Festus tradiderunt. hac enim ad ea tantùm senatusconsulta, quibus aliq; solui legibus placeret, ea verò, quàm illi significarunt, ad omnia pertinuit, nisi si, quod Cornelius de vno tantùm genere tulit, id mox in omnibus senatusconsultis obseruatum velis, vt senatores non minus CC. adessent.

legis

legis quidem senatorum numerum communiter ad omnia senatusconsulta statuentis, siue Cornelia fuerit, siue alia, rationem esse habitam consulibus Marcellino, & Philippo. scribit Dio: vt latam esse necesse sit eo temporis intervallo, quod à Pifone, & Glabrione consulibus ad Marcellinum & Philippum consules fuit. nam ante tribunatum Cornelij, quem gessit consulibus Pifone, Glabrione, vllam eius modi fuisse legem, tantam abest vt inuenerim, vt etiam, cur contra fuisse nullam putem, argumento, quod iam posui, facile persuadear. Pergamus ad alia. Potestatem senatusconsultum dabat modò absolutam, modò definitam: absolutam, aut pluribus magistratibus, aut vni: pluribus sic: Dent operam consules, pratores, tribuni pl. ne quid Respublica detrimenti capiat. quibus verba maximam potestatem magistratibus sine populo senatus dabat: licebat enim ijs hoc senatusconsulto, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque ciues. aliter sine populi iussu earum rerum ius consulibus non fuisse, Salustius tradit. quo loco de consulibus tantam loquitur, quia ferè soli consules in eius modi senatusconsulto nominabatur, cū ita decernebat senatus: Dēt operā cōsules, ne quid Respublica detrimenti patiatur: idq̄, quia tuenda Reipublica cura ad consules, qui ceteris magistratibus anteibant, maximè pertinebant. vbi verò maior aliquod instare periculum videretur, tunc non consules modò, sed & pratores, & tribunos pleb. & eos etiam, qui proconsules ad urbem essent, nominatos inuenio: vt in eo senatusconsulto, quod initio ciuiliis belli à Pompeij studiosis contra Casarē factum est: de quo

cùm in epistola ad Tironem, & in oratione pro Deio-
saro, & in 2. Philippica meminit hic noster, tum Casar
ipse libro 1. de bello civili queritur his verbis: quæ, non
vt impressa sunt, sed, vt censeo esse corrigenda, recita-
bo. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque
vltimum senatusconsultum, quo, nisi penè in ipso in-
urbis incendio, atque desperationes omnium salutis,
laterum audacia nunquàm ante discessum est: Denique
operam consules, prætores, tribuni pl. quique proconsu-
les ad urbem sunt, ne quid Respublica detrimenti ca-
piat. Curauit enim Pompeius ita decerni, quò grauior
Casari, quasi domestica seditionis auctori, quære-
retur inuidia. Legimus etiam, non vtrique consuli, sed
alteri tantum hanc potestatem fuisse delatam, vt in
Gracchano tumultu, cum decreuit senatus, vt L. Opi-
mius consul videret, ne quid Respublica detrimenti ca-
peret. quod non consuetudinis, sed temporis causa fa-
ctum est: aberat enim alter cõsul Q. Fabius Maximus, vt
quidem ego existimo: existimo autem propter eam
causam: quia, quo anno C. Gracchus est interfectus,
nullam Fabij consulis actionem urbanam neque Plu-
tarchus narrat, neque Appianus, neque Asconius, neque
omnino quisquam. tantum de Opimio meminerunt.
vt absuisse magnam anni partem verisimile sit, eo quæ
magis, quòd Allobroges, & Bituitum & Auernorum
regem ab eo cõsule deuictum esse L. Florus ex Lirio colli-
git. Vni etiam Pompeio summam potestatem senatus-
consulto traditam, quo anno solus ipse consul tertium
consulatum gessit, ex oratione Miloniana cognouimus.
quanquam, cum senatusconsultum illud est factum,
consulem

consulem nondum fuisse Pompeium, sed proconsulē ad urbem, Peditanus tradit, neq; vni summum ius esse permissum, sed interregi etiam, & tribunis pl. & sanē, cū creati nondum neq; consules essent, neque prætore, interregem in eo senatu, consulto primū nominari, deinde tribunos pl. tertio loco ipsum Pompeium, qui proconsul ad urbem erat, æquum fuit: sicuti factū est. cū verò consul sine collega creatus Pompeius esset, ad eum potestas illa, vt ad maximum magistratum, trāsferri tota visa est: itaq; & leges tulit. & M. Cælio tribuno pl. obistere conanti arma minatus est, & armatos homines in foro, atque in omnibus templis, quæ circa forum sunt, ad cohibendos Clodiana factionis impetus, & omnino ad omnem vim repellendam collocavit. ipse, cū Milonis iudicium exerceretur, cuius causa præsidia in foro & ad omnes fori aditus disposuerat, armatis copijs circumfusus pro arario sedit. vt summam potestatem senatusconsulto permissam vnus administrare videretur, non solū sine interrege, qui iam nullus erat, sed etiam sine tribunis pl. tametsi in illo senatusconsulto nominatus. quod in ea oratione Cicero significat. Illud mihi videor animaduertisse, huiusmodi senatusconsulta pene semper ciuiliū discordiarum & intestini disidiū causa esse facta: cū domestica mala, quæ ferè haud paullò plus habet periculi, quàm externa, hoc maxime remedio sanari posse senatus putaret, si vnico senatusconsulto totam rempublicā consulis commendaret: vno enim versiculo, vt ait Cicero, satis armati consules erāt, etiam nullis armis datis. hoc Cicero confirmat in 2. Philippica, cū ait: In te

M. Antoni, decreuit senatus, quod in hostem rogatum decerni est solitum more maiorum. Et in eadem partho. post, omnes, contra quos id decretum est, interfectos significat hu verbis : Tum illud, multis antè tentatis, necessariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Hanc autem potestatem Opimio còsuli primùm esse permissam, Plutarchus tradidit. quod, si generaliter dictum accipias, falsum est. nam multis antè annis, atque aded etatibus, cum Heronici, Sp. Furium consulem à Veientibus acie fuscum, cum exercitu obsideri nunciassent, tatum terrorem incusere patribus, ut, quæ forma senatusconsulti ultimæ semper necessitatis habita est, Postumio alteri consuli negotiũ daretur, videret, ne quid respublica detrimenti caperet. Hæc Livius. Plutarchum autem sic à mendacio tuebimur. primum fuisse Opimum dicemus, cui aduersus ciues potestas dictatoris data sit. qua ille ita est usus, ut non modò C. Sempronium Gracchum tribunum pl. & Q. Fulvium Flaccum consularem, seditionis auctores, sed omnino ad tria millia civium occiderit. Neque verò ciuiles discordiæ, præsertim quæ ad sanguinem cademq; peruenerint, ante dictaturam in republica sunt exortæ, sed ita multò post, ut à dictatura T. Largij Flauii (is enim primus dictator est dictus) ad Q. Opimum consulem, cui primùm in ciuili seditione senatus commisit, ut videret, ne quid respublica detrimenti caperet, anni numerentur CCCLXXVII. quo minus periculi ab externis hostib; esse cœpit, eo plus inter ciues discordiæ. quæ ferè humanarum rerum ratio, & natura est, ut consistere nunquàm possint. bellè

dum geruntur, non faciliè seditiones in vrribus existunt: vbi sublata sunt, otium & copia discordiam parit. propterea, quamdiu gerendis bellis occupata Roma fuit, non magnopere seditionibus laborauit. euersa Carthagine, & omni prorsus hostili metu sublato, seditiones illic sunt exorta, & eiusmodi quidem, vt ad sanguinem, & ad caedes eruperint, anno demùm ab vrbe condita 621. itaque huiusmodi senatusconsultis serò admodum Respublica indignuit, tum scilicet, cum ciuitates aliquam quasi corrupti corporis partem ferro amputandam iudicaret. vt in homine ex ignauia & nimia cibi copia, sic in Republica ex otio & nimia rerum abundantia gignuntur morbi: quod malum cum multò antè tanquam sagax & peritus medicus Scipio Nasica prospiceret, auctor in primis fuit, ne Carthago tolleretur, affirmans ea, quæ mox euentus comprobauit: Romanis nihil esse timendum magis, quàm ne hostes non haberent: cum primùm ab externis bellis quiescere cepissent, futurum vt domesticis discordijs affligerentur: itaq; non esse delendam eam vrbem, quæ etsi sæpè fœdus frangeret, sæpè bella renouaret, id ipsum tamen esse saluberrimum: quando, ne per otium Romana virtus hebesceret, exerceri eam assidue, & tanquam ad cotem acui necesse esset. O te nimium sapientem, nimium vera prædicentem Scipio Nasica. tu tuis ciuibus, vt Cassandra suis olim, fata concinebas. nec tibi tamen magis, quàm illi, fides habita est. hinc Gracchorum illa contra senatum acerbissima contentiones, quæ iustam extremi senatusconsulti causam attulerunt: hinc Sullana bella: hinc ad extremum Casaris

& Pom-

& Pompeij pernicioſa Reipublicæ diſcordia. Sed longius fortæſſe prouectus ſum, quàm res ipſa patitur. quamquàm cur non patitur? an euēta ſimul cum cauſis intelligere inutile eſt? modicè tamen digrediar, nec niſi in ea, quæ connexa ex aliqua parte cum argumento cohærebunt. quod cùm faciam, non omninò mihi videbor aberrare. Sed reliqua perſequamur. Senatuscōſulto potestas vni permittēbatur abſoluta, cū dictatorem diu ſenatus iubebat. nam, etſi dictatorem nō ſenatus ipſe creabat, ſed is, qui ſummus erat in vrbe magiſtratus: tamen, quia dictatorem, qui dicebat, dicēdi potestatem à ſenatu accipiebat, ſenatuscōſulto dictatorem fuiſſe dictum poſſumus intelligere. Summum autem & liberum imperium penes dictatorem fuiſſe, ignorare opinor neminem: neq; tamen eſt hic narrandi locus. petat hæc, qui cupit, à libro de magiſtratibus inſcripto. Videtur etiam, in illis ſenatuscōſultis, quibus leges tollebantur, potestas fuiſſe, non abſoluta quidem ad omnia, vt in illis ſenatuscōſultis, quibus cauere magiſtratus, ne quid Reſpublica detrimenti caperet. iubebantur, ſed abſoluta tamen, quod ad eam rem attinebat, cuius rei cauſa facta erant. itaque multas leges vno ſenatuscōſulto, atque vno verſiculo, vt inquit Cicero de legibus, puncto temporis ſublataſſe legimus, vt L. Marcio, Sex. iulio conſulibus eas, quas M. Liuius Druſus tribunus pl. tulerat: decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe lataſſe, neque iſ populum teneri: & Q. Cæcilio, M. Iur. iō conſulibus eas omnes, quæ militiæ ſtipendia minuebāt, idèd abrogari placere, quia rem militarem impedire. Cuius ferè generis videntur fuiſſe &

illa senatusconsulta, quae legibus aliquem soluebant: quodam enim modo tolli leges videntur, cum aliquid alicui praefer leges conceditur: ut, cum senatus P. Scipionem, aut cum Cn. Pompeium legibus soluit, quo maturius, quam per leges licebat, consules fieri possent. quamquam & sine senatusconsulto lege ad populum lata solui legibus licebat. qua de re in libro de Legibus agetur. At, quibus senatusconsultis hostis aliquis iudicabatur, non in illis absoluta potestas erat? erat sane: non enim ij, qui eiusmodi senatusconsulto essent condemnati, prouocationem ad vllum magistratum, aut ad populum habebant: nec erat, ut senatus iudicium infirmare possent. de refectione tamen eorundem magistratum senatusconsulta huius generis lenis & irrita fuisse video, ut, cum consulibus App. Claudio & L. Quinctio Cincinnato, in reliquum magistratus continuari, & eosdem tribunos ple. refici senatus vetuit: idque, si fieret, contra rempublicam esse iudicauit. quod à tribunis neglectum est: qui reclamantibus consulibus refectioni sunt. neque tamen propterea senatus vlla grauior actio aut animaduersionis fuit: puto, ne plebs irritata perniciosam seditionem excitaret. Quatuor omnino senatusconsulta posuimus: id, quo respublica magistratibus committebatur: id, quo dictator dici iubebatur: id, quo leges tollebantur: id, quo quis ob scelerate facta hostis iudicabatur. primis duobus absolutam potestatem non ipse sibi senatus assumebat, sed alteri dabat. duobus extremis non dabat, sed assumebat, vel assumpta potius utebatur. Hae de absoluta senatusconsulti potestate reliquum est, ut deinceps de definita differamus.

mus. *Senatusconsultum* definita potestatis si cum lege iungebatur, suas quasi vires augebat: & quod in eo fuerat definitum, absolutum fiebat: si legi auxilio carebat: ut saepe accidit, cum voluntas plebis à senatus iudicio discreparet: non solum minus habebat ponderis, quàm si cum lege coniungeretur, sed minus etiam, quàm lex, itaque C. Flaminius tribunus ple. legem agrariam aliquot annis antè secundum Punicum bellum tulit inuito senatu. neque solum tribuni ple. sed consules etiam, qui patroni senatus habebantur, contra senatus voluntatem sine *senatusconsulto* saepe leges tulerunt: cuiusmodi fuisse illas constat, quas diuersis temporibus à tribus Valerij's latas, Publio, Lucio, Marco ex Cicerone, Liviò, Dionysio, Plutarcho didicimus Caius etiam Caesar, omisso *senatusconsulto*, lege *Vatinia* *cisalpinam* Galliam cum *Illyrico* administrandam accepit: cum in lege tantum esse positum intelligeret, ut *senatusconsulto* non egeret. quod & senatus iudicio, ita esse declaratum est: qui mox & comatam illi Galliam attribuit, veritus, ne, si ipse negasset, populus & hanc daret. Quod si, cur in accipienda provincia cum Caesar, tum alij multi legem anteposuerint *senatusconsulto*, querit quispiam: respondetur, quia exercentibus in provincias imperium tantum *senatusconsulto* dabatur, lege autem simul cum imperio sumptus, qui porro esse aut ita stultus, ut exercitum alere de suo vellet: aut ita opulentus, ut posset hinc euenit, ut D. Brutus, Gallia *cisalpina* à senatu praefectus, supra H. S. quadringentis in stipendiis militum de suo erogarit: quod ipse in quadam epistola ad Ciceronem queritur. provincia enim

habebat non lege curiata, quæ præfectis prouinciarum ad alendos milites stipendia de publico dabat, sed senatusconsulto, quo imperium quidem, sed sine stipendio dabatur nam, cùm senatus Cæsaris interfectoribus faueret, populus ab Antonio concitatus infensus esset: Brutus, iram populi timens, desperata lege curiata, cū eo tantum imperio, quod à senatu acceperat, in prouinciam properè abiit. lege autem eandem prouinciam non multò post Antonio Cæsaris mortem persequenti populus tradidit. vt eodem tempore eandem prouinciam & Decimus, & Antonius, alter senatusconsulto, alter lege haberet. Omnino prouinciam lege habere nemo potuit qui noluerit. militare enim rem attingere sine lege, id est sine pecunia, quam lex dabat, qui liceret? nam, etsi App. Claudius, Publii frater, eius, qui cū Cicerone grauissimas inimicitias gessit, iurum se in prouinciam sine lege suo sumptu confirmabat: (sic enim tribus epistolis, ad Lentulum, ad Atticum, ad fratrem, scripsit Cicero) tamen id, non quia legem contemneret, cogitauit, sed quia vereretur, ne perferri non posset, aliquo sibi iunco tribuno pl. intercedente. nam legis cupidus fuisse, indicant illa verba in epistola ad Lentulum: de eie, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam. eoque clarius id constat, quia, licet Appianituum se in prouinciam sine lege suo sumptu dixisset, non iuit tamē, sed lege perlatam imperium à populo & pecuniam accepit. vnde cōiijcis hoc, inquit aliquis? quia reuersus è prouincia triumphum petiit. licet, accusatus à Dolabella, statim triumphum postulationem ad vitandam inuidiam abiecerit. in prouin-

provinciam autem sine lege profectis, triumphum sperare non licebat. qui probas hoc, inquit idem? nimirum testis locupletis auctoritate, huius inquam nostri: sic enim ad Atticum scribit: Pontinus vult ad IV. Non. Nou. triumphare huic obuiam Cato, & Seruilus praetores aperire, & Q. Mucius trib. negant enim latum de imperio: & est latum hercule intulisse. Omnes fere, in provincias exituri, ad senatusconsultum, legem adiungebant: vt esset, vnde stipendia legionibus persolueret, quibus non modò socios ab iniuria finitimarum gentium tuerentur, sed ipsas etiam vltro interdum bello peterent. occasiones enim pugnandi, vt triumphi materiam, multi querebant Senatusconsulto, praeter datum imperium, etiam regendae provinciae tempus video definitum: idemque lege, cum ex senatusconsulto ferretur, confirmatum. spatium autem illud erat annuum: de quo vetus lex Sempronia sanxerat. sed Caesari contra legem Gracchi in quinquennium decreta primum Gallia est, mox & in alterum quinquennium senatusconsulto ac lege prorogata. & vt in stipendia militum ararij pecuniam senatus largiri iniussit: populi non poterat: sic neque de agris, neque de vrribus legitimum ius habebat. ideo Thermitanus populus in Sicilia, quod semper in amicitia fideque mansissent, non senatus sine populo vrbes, agros, legesque reddidit, sed senatus quidem censuit, populus autem iussit. Vectigal etiam victis bello gentibus, non sine populo senatus imponebat: scriptum est enim, Mamertinos pecuniam ex senatusconsulto & lege dissoluisse: & omnes Sicilia ciuitates, frumentum populo Romano singulis an-

nis certo pretio vendere, ex senatusconsulto, itemque ex lege Terentia, & Cassia esse iussas: & L. Octavio, C. Cotta consulibus senatum legum dicendarum potestatem in locandis vini Siculi, oleique vectigalibus ita permisisse, ut populus idem iusserit. quibus locis, & alijs præterea eodem spectantibus, adductus sum, in Verrem lib. III. act. 2. corruptum locum, ut opinor, emendare. *legebatur, Cum ex Sicilia, & ex legibus frumentum ei in cellam sumere liceret. offensus sum, & imprimi iussi, Cum ex S. C. & ex legibus. quod mendum ab imperitia librariorum originem duxit. veterem enim scribendi morem ignorant es, pro S. C. scribendum putarunt. Sic, dictione contracta, quæ apposito puncto significaret Sicilia. & cum ipsi reposuissent sic, alij producta dictione scripserunt Sicilia, idem in Padiani libros mendum irrepererat: quod nos impressione nostra sustulimus. legebatur enim in Miloniana commentario, sic esse factum. pro S. C. esse factum. Ne deo unde diverti. Largiri de publico senatus sine populo non poterat: quod contra sine senatu populus poterat itaque Caesar in consulatu suo campum Stellatam, & Campanum sine senatusconsulto plebi diuisit, lege contentus: idemque publicanos, in conducendis vectigalibus cupiditate prolapsos, tertia debite pecunie parte non senatusconsulto, sed lege releuauit. fecisset enim, si licuisset, per senatum Caesar, quod per populum fecit. hæc enim fere verba sunt in ea pro Plancio. nec vero huius generis exempla desideramus. nam & P. Clodius, Ciceronis inimicus, etiam regna latis legibus vendidit verius, quam donauit: & multis iam annis ante Ti. Sempromius*

nus Gracchus de diuidendis agris legem tulit senatu non consulto. item frater eius C. Gracchus de colonijs deducendis, de vestibus publice militibus præbendis, de frumento plebi distribuendo, senatu non solum non decernente. sed etiam inuito & aduersante, leges tulit. Illud, quod Plutarchus tradit, primo miratus sum, Tiberio ad diuisionem agrorum profecturo senatum nouenos nummos in singulos dies pro sumptu decreuisse: quasi & senatus distribuendæ publicæ pecuniæ potestatem haberet. sed deinde meam admirationem res ipsa sustulit. nam hoc illi per populum in leui re licuisse, quis miretur? sicuti etiam, cum exterarum gentium legatis munera dabantur: quod senatus arbitrio fiebat. non enim, ubi quid pecuniæ promi ex arario oporteret, continuo propter eam causam legem ferri ex dignitate populi Romani videbatur. In iudicijs etiam constituendis, aut mutandis, & omnino in hoc genere, iacebat senatus voluntas sine populi consensu, id est, senatus consultum sine lege. lex autem, non solum si senatus consulto comprobaretur, verum et si contra senatus voluntatem lata esset, rata tamen habebatur. itaque quoddam senatus consultum aduersus eos, quorum opera factum esset, in iudicium publicum corrumpere, in oratione pro Cluentio Cicero repudiat, & infirmum significat, ob eam causam, quia postea legem ex eo consules non tulissent. at verò legem, qua L. Aurelius Cotta iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos ararios: cum antea penes vnum ordinem senatorium lege Cornelia fuissent: hanc inquam legem, qua senatus potentiam admodum imminuebat,

nuebat, latam sine senatusconsulto, latam inuito senatu, firmam tamen fuisse, & obseruatam diligenter non solum reipublica temporibus, sed aliquandiu etiam ab ipsis imperatoribus, intelliget qui scripta veterum euoluet. nec minus inuito, aut certè non fauente senatu, biennio post C. Cornelius legem tulit, ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: cum antea variè ius dicere solerent. potuit igitur etiam in hoc genere populus sine senatu, atque etiam contra senatum. leges enim contra senatusconsultum latae eandem vim habuerunt, quàm, si nullum senatusconsultum ante factum esset, habuissent itaque legimus in Plinio: cum senatusconsultum vetus fuisset, ne liceret pantheras Africanas in Italiam aduehere, Cn. Aufidium tribunum pl. contra ad populum tulisse, & in Circensium ludorum gratiam liceret Africanas importare, lege lata permisisse. Quia verò saepè contigit, ut cum senatu populus consentiret, ideo, non quia populus sine senatu non posset, sed quia senatus & populus idem vellent, leges ex senatusconsulto latae plerumque licet inuenire. quod si, quod saepe contigit, minus inter senatum & populum conueniret, aut etiam si senatusconsultum obstaret, ut in tribus legibus, Aurelia, Cornelia, aufidia, proximè docuimus: nibilo tamen erat imbecillior lex, sed easdè vires habebat, quas habuisset, si ex senatusconsulto perlata esset, aut nullum contra senatusconsultum fuisset. anno quidè post urbem condita CCLXIII. nondum ullam legem nisi è senatusconsulto fuisse latam, M. Minucius consul in eo sermone, quem de Coriolani iudicio cum tribunis pl. habuit, affirmat: neque plebem

de aliqua rei iudicasse, aut suffragia tulisse, nisi senatus eadem re iam consulta auctor fuisset: idq̄ à regibus institutum, ad eam vsque diem ait constantissime seruatum. quod tamen in Coriolani caussa est omissum, senatu vniuersam eius iudicandi potestatem plebi concedente: ne quam seditionem irata suscitaret sed triennio post cum tribuni pl. iudicium de Coriolano factum rescindere, & damnationem abrogare lege vellent: senatu contradicente, sine senatusconsulto legem ferre noluerunt. & anno ab vrbis initio CCXCVII. cum augeri tribunorum numerum, & plebs, & tribuni vehementer cuperent: tamen eam legem non prius ferre sunt aggressi quam vt eam ferri liceret, senatus decreuit sed post quotidie magis senatus auctoritas est imminuta: legesq̄ multa sine senatusconsulto perlatæ, senatu etiam agrè ferente, vim tamen habuerunt, & seruata sunt. Atque hæc à me dicta sint pro eo, quatenus dici opus fuit de infirmitate senatusconsulti. nunc, vbi valeret, etiam si lege non confirmaretur, exponemus. Multa erant, in quibus ad senatusconsultum lex non adiungebatur: vt cum de cura sartorum tectorum alicui demandanda senatus decernebat, cū de vestitu ob calamitatem aliquā aut incerorem mutando, cum de supplicationis honore, aut etiam de triumpho concedendo: cum de fide aut ei danda. qui alicuius indicium maleficij d. ferret, aut ei, qui hostis esset: cū de magistratu ante diem deponendo: de comitijs producendis: de annonæ procuranda: de regibus appellandis, de consulis ad bellum mittendis, de supplendo exercitu: de aris, quæ dedicata essent iniussu populi, tollendis, de

de religionibus tuendis: de salute bene meriti civis exteris gentibus commendanda: de iure legationis liberæ tribuendo, aut de legatis legendis: de itinere ab ijs, qui in provinciam reipublicæ caussa irent, mutando: de laudandis ijs, aut ornandis, qui aliquid pro republica fecissent: aut, qui contra, puniendis: de ferijs Latinis: de legatis exterarum nationum donandis: de curatione viarum, de vsurarum modo: & si qua præterea sunt: sunt enim multa. neque tamē in huiusmodi rebus propriam fuisse, & singularem dico senatus potentiam, populum nihil iuris habuisse: sed hoc dico, volēte, & permittente populo institutum, atque observatum, ut per senatum ea transigerentur, quod tamen quasi legitimum ius, diuturna consuetudine confirmatum, aliquādo populus, per improbum tribunum inductus, arripuit. de quo Vatinium Cicero asperè & acerbè in oratione exagitat. sed hoc non magnopere vsitatum, & tanquam extra ordinem fuit. Accidit etiam interdum, ut aliquid ex eo genere, quo de genere multa enumeravimus, neque à solo senatu censeretur: neque à solo populo iuberetur: credo, quod momēti res esset paulò maioris, quàm soleret: ut extraordinaria potestate curanda videretur: sicuti P. Lentulo, Q. Metello cos. cum ex senatusconsulto perlata lex est, ut Pompeio per quinquennium potestas omnis rei frumentaria toto orbe terrarum traderetur. &, ut hoc extraordinarium fuit, sic illud, quod in epistola ad Q. Ciceronem legimus, pecuniam Pompeio in rem frumentariam senatusconsulto decretam: cum erogare publicam pecuniam, ut iam diximus, non senatus, sed populus soleret.

quod

quod tamen permiffi populi factum esse non dubitamus. iam enim ex fenatusconfulto perlatam lex erat de Pompeio rei frumentaria proficiendo : in qua ita scriptum licet opinari, vt ad eam curationem tantum ei daretur pecunia, quātum fenatus decreuiffet. vt in hac re duo fenatusconfulta facta fuerint, alterum ante legem de Pompeio deligendo, ex quo perlatam lex est : alterum post legem de pecunia tribuenda, quod ex ipsa lege factum est. fiebant etiam de priuata re fenatusconfulta, raro, sed fiebant tamen: quale illud, quod in heredes C. Vennonij factum fuisse Cicero docet libro XIII. epist. quæ Familiars dicuntur: & illud, quo libera legatio decernebatur: hoc enim genus legationū non nisi priuata rei causa à ciuibus petebatur. & cum fenatus decreuit, vt L. Vettius, quod confessus esset se cum telo fuisse, in vincula conijceretur. Senatusconsultum differre à fenatus decreto, & decretum consulti esse particulam quandam putabat Aelius Gallus: sic enim scribit Festus. ego autem existimo equidē in vno fenatusconfulto multa interdum fuisse capita, & vnūquodque caput decreti nomine appellatum, neque solum decreti, sed etiam consulti: vt in illo fenatusconfulto satū manifeste patet, de quo in epistola M. Cœlij descripto supra meminimus: sed hanc tamen distinctionem in historijs, aut omnino in vllō libro nondum obseruauī. neminem enim video ita locutum, vt diceret, in illo fenatusconsulti decreto. quin pro ipso fenatusconfulto decretum sapissime vsurpatum inuenio. neque ratio repugnat. nihil est enim aliud fenatusconsultum, nisi id, quod fenatus decernit. itaque & decretum, &

sena-

senatusconsultum de eadem re Cicero vocat. nam in oratione pro Sextio: Quis, inquit, vnquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? at in Pisonem: Omitto illud, consulem edicere, vt senatus senatusconsulto ne obtemperet. Est tamen hac differentia: quod, etsi pro senatusconsulto, non tamen pro quouis senatusconsulto ponitur decretum, sed pro eo tantum, quod aut vnius hominis causa factum sit, aut, si ad plures pertineat, minimè tamen ad vniuersam rempublicam spectet. & vt senatusconsultum sapius de communi, quàm de priuata re dicitur: sic decretum sapius de priuata, quàm de communi, vel potius de communi nunquam, semper de priuata. nunquam enim inuenias, senatus decretum de ambitu factum est, aut de iudicijs, aut de creditis pecunijs, quæ generatim ad omnes pertinent: sed senatusconsultum: de rebus autem vel de vno tantum dici videas, vt in oratione post reditum in senatu, immensum quiddam est, atque infirmitum, quod huic ordini debemus, à quo sapè magnificentissimis decretis sumus honestati. vel de duobus, vt in Suetonio, Senatus decreto tribunus pl. Metellus Nepos, & prator Caesar administratione reipublicæ summouentur: vel ita de pluribus, vt particulare sit: vt de Buthrotia ciuitate libro ad Atticū XVI. Decreta consulum de Caesaris actus. erant enim acta Caesaris, beneficia aut in hunc & illū hominem collata, aut in hanc & illam ciuitatē. Et ibidem paulò post, Decretum consules secundum Buthrocios fecerunt itaque decretum nunquam de publica re dici, sed aliquanto contractius esse, quàm senatusconsultum, verè diximus: cum tamen senatus-

natusconsultum & de priuata re nonnunquam dici supra docuerim: fiebat autem utrumque per discessionem senatorum: & quod pluribus visum erat, id aut senatusconsultum aut decretum dicebatur, diuerso nomine, non quod diuersae fierent, sed quod diuersa res esset cuius causa fieret: cum senatusconsultum modo de publica, modo etiam de priuata, decretum autem de publica nunquam, sed de priuata semper fieret. Differunt etiam in hoc, quod quemadmodum senatusconsultum, si res, de qua fit, spectatur, latius est, quam decretum, fit enim, ut saepe iam dixi, tum de publica, tum de priuata: cum decretum de priuata tantum fiat: sic, si à quibus fiat, consideratur: angustius quodammodo videtur, quam decretum. fit enim à senatu tantum senatusconsultum: at decretum & à senatu, & ab alio ordine, neque solum à paucis sed etiam ab vno: à senatu, ut ex eo loco patet, quem ex oratione post reditum proxime recitauimus: neque plura congerenda sunt exempla: nam in hoc cum senatusconsulto consentit: nos autem id, in quo dissentit, quarimus, ab alio ordine, ut in oratione pro domo sua, cuius sententiae verba iam posuimus: & ad Atticum lib. IX. Volei, inquit, Augurum decretum: & pro Sex. Roscio, Decurionum decretum fit, ut Decemprimi ad Sullam proficiscantur. & Pontificum decreta, saepe legimus, ab vno, ut exemplum declarat, ex oratione pro Milone, de Cn. Pompeij decreto: & Philippica I. Ne qua tabula post Idus Martias vllius decreti Caesaris, aut beneficij figeretur decretum autem praetoris, millies inuenimus. & apud iurisperitos: Imperatoris decretum, Principis decre-

decretum, Iudicis decretum. Reliquum est, ut, in quo senatus auctoritas à senatusconsulto differat, ostendamus. Differt autem, ut iam significauimus, in hoc, quia senatusconsultum id erat, cui cum nemo intercessisset, perscribatur ea res, qua de scriptum erat. at senatus auctoritas erat illa quidem voluntas, & sententia senatus, sed aliquo intercedente debilitata vim senatusconsulti non habebat: neque enim parebat ei quisquam: neque ei, qui non paruisset, poena erat. perscribatur tamen in publicis tabulis: ut, quid eo die senatus censuisset, appareret. nam illud in epistola ad Lentulum, His de rebus senatus auctoritas grauissima intercesserat: cui cum Cato, & Caninius intercessissent: tamen est perscripta: sic est accipiendum, non Catonem, & Caninium tribunos pleb. intercessisse, ne fieret senatusconsultum: (non enim senatusconsultum fieri solebat de eo, quod propositum frequens senatus improbauerat, sed de eo, quod frequens probauerat: hic autem, cum dicit, Senatus auctoritas grauissima, intelligit sententiam illam Bibuli de tribus legatis, quae frequens senatus improbauerat) sed intercessisse, ne senatus auctoritas perscriberetur. quod cum ipsa verba declarant: tum in alia ad eundem epistola est quaedam quasi consentiens significatio, his verbis: Senatusconsultum nullum exstat, quo reductio regis Alexandri tibi adempta sit: eaque, qua de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse videatur. dupliciter enim Cicero liberam esse Lentulo reducendi regis potestatem

osten-

ostendit, vno modo, cum reductionem illi nullo senatus-consulto esse ademptam dicit : altero, cum eam ipsam senatus auctoritatem que de ea scripta est, vt ne quis omninò regem reduceret, infirmam significat, infirmam inquam non ob eam causam, quia non senatusconsultum sit, sed senatus auctoritas, (neque enim hæc vna senatus auctoritas, cuius hic mentio fit, hoc habebat proprium, vt senatusconsulti vi careret : sed erat omnibus senatus auctoritatibus communis & æqua condicio, vt ad rem perficiendam ponderis nihil haberent, tantum ad testificandam senatus sententiam valerent) verum ideo infirmam, tum quia intercessionem passa sit, tum quia magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium, præferat. apparet enim ita senatum censuisse, non consilio adductum, sed iratum regi, quia nonnullorum animos largitione corrumperet. in quo illud est notandum, intercessionis non eam rationem esse habitam in senatus auctoritate, quæ habebatur in senatusconsulto: siquidem, cum tribunus pleb. intercedebat. ne fieret senatusconsultum, non fiebat: cum intercedebat idem, ne perscriberetur senatus auctoritas: perscribatur tamen. Et dicebatur Senatus auctoritas, quia voluisset quidē, & auctor fuisset senatus, vt senatusconsultum fieret, sed, intercedente tribuno, non potuisset. neque tamen senatus auctoritas ea sola dicebatur, quæ, cum frequens senatus aliquid probauerat, ob intercessionem senatusconsultum esse non potuerat: sed ea quoque, quæ, frequenti senatu aliquid improbante, omninò, etiam nemine intercedente, senatusconsultum esse non poterat. non enim,

enim, cum proposita sententia improbaretur, sed cum probaretur, senatusconsulta fieri solebant. in hac autem ad Lentulum epistola, de improbata Bibuli sententia, quam de tribus legatis dixerat, nisi me fallit opinio, sermo est.

Ex libro de legibus Romanis vide folio 30. ibi, Quoniam spectandi locum senatores. &c.

Item folio 60. ibi, Item illa C. Casti. &c.

Item folio 99. ibi, Ac primum, quod. &c. vsque ad folium 118.

EX. COMM. IN. EP. CIC.
LIB. I. EP. I.

EX ARGUMENTO.

SENATVM haberi per dies comitiales non licuit.

Ibidem :

Senatus voluntas praescripta, quod impedito S. C. fieri solitum est, ut memoria traderetur, atque exstaret in publicis tabulis, quid senatus, nisi obstitisset intercessio, fieri voluisset. Hac de re sic in ep. 7. Nullum exstat S. C. quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit, eaque, qua de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse videatur.

Lib. 1. ep. 2.

Cum senatus legitimus, id est, quo loco, quo die, quo numero, a quo magistratu oporteret, habitus, aliquid vel de publica, vel de privata re decreuerat, tum si ex collegio tribunorum pl. nemo intercedebat, rata senatus voluntas erat, & S. C. dicebatur, eoque nomine inscriptum publicis tabulis consignabatur: sin autem vel senatus non legitimus aliquid decreuerat, vel tribunus pleb. intercesserat, infirmum, ac prorsus irritum decretum illud erat, nec S. C. sed senatus auctoritas vocabatur: propterea quod auctoritatem quandam publicis tabulis testata senatus voluntas habere videbatur. testis Linius libr. 4. Si quis, inquit, intercedat,

G

S. C.

S. C. auctoritate se fore contentum. Testis Dionis historia. nam cum Q. Cassius Longinus, & M. Antonius, tribuni pl. intercederent, quo minus fieret S. C. de Casare ex Gallia renocando, cumq; senatus, Pompeio deditus, à Casare alieno, propterea vestem, vt in aduersa tristicq; re, mutasset: tamen ne sic quidem factum esse S. C. sed per scriptam sententiam esse, Dio libro 41. significat. Idemq; libro 42. cum S. C. intercederent tribuni pleb. senatus tamen auctoritas per scripta est. Planissime autem libro 55. his ferè verbis: Si quando aliquid senatus decreuisset, nec legitimus senatorum numerus affuisset: non inerat in eo vis S. C. sed auctoritas senatus dicebatur, qua tantum constaret eorum, qui tunc affuissent, voluntas, & sententia. obseruatum idem est, cum vel senatus alieno loco, aut tempore, aut non legitimo edicto habitus esset, vel tribuni pl. intercessissent. impedito enim S. C. exstare tamen senatus voluit sententiam suam. Accedit Ciceronis testimonium in ep. 7. S. C. nullum exstat, quo reductio regis Alexandritibi adempta sit: eaque, qua de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, vt ne quis omnino regem reduceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium, esse videatur. Et ibidem paullo post: Offensionem esse periculosam propter interpositam auctoritatem, religionemq; video. Et epist. 2. lib. 4. ad Attic. Nondum satis erat allatum, quomodo Casar ferret de auctoritate per scripta. Loquitur ibi Cicero de S. C. ab intercedentibus Cassio, & Antonio, tribunis pl. impedito. quod ex Dione iam ostendimus. Nec dubito, quin de aucto-

auctoritate per scripta, cum senatus decreto interces-
sum esset, Cicero significet libro 3. de leg. in eo lo-
co: Senatus decreta rata sunt. aut si potestas par, ma-
iorue prohibesiet, per scripta seruant. Quae licet exem-
pla satis hunc morem ostendant: ut dubitatio tamen
omnis auferatur, adscribemus verba S. C. quod Caelius
inclusum epistola ad Ciceronem misit. Si quis huic
S. C. intercesserit, senatui placere auctoritatem per-
scribi, & de ea re ad senatum, populumque referri. Et
in alio eiusdem S. C. capite: Si quis huic S. C. interces-
sisset, auctoritas perscriberetur. Huic opinioni locus
aduersari Ciceroni oratione pro Deiotaro, aliquis for-
tasse dixerit. Cum audisset Deiotarus, inquit, senatus
consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prae-
toribus, tribunis pleb. nobis imperatoribus reimp. defen-
dendam datam. Senatus auctoritatem vocat in ea re,
de qua S. C. esse factum, Caesar ostendit libro 1. de bel.
ciuil. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque vl-
timum S. C. quod, nisi pene in ipso urbis incendio, atque
desperatione omnium salutis, nunquam ante descen-
sum est: Dent operam consules, praetores, tribuni pleb.
quique pro consules sunt ad urbem, ne quid respub. de-
trimenti capiat. Haec S. C. praescribuntur ad 7. Id. Ian.
Hoc argumentum duplici ratione refellitur: vel quod,
cum S. C. illud contra Caesarem belli ciuilis initio fa-
ctum esset, nec tribunis pl. ad intercedendum paratis,
locus esset, non auderet Cicero, ad Caesarem, iam om-
nia tenentem, pro Deiotaro reo suppliciter agens,
S. C. appellare: praesertim cum sciat, si tribunis pl. An-
tonio, & Cassio intercedere licuisset, quod Pompeia-

norum factione non licuit, S. C. esse non potuisse. itaque
 sapienter, tempori, causaque seruiens, odiosum Caesari
 vocabulum Cicero vitauit, à quo salutem Deiotari
 regis impetrare cupiebat. Altera est ratio, mihi qui-
 dem valde probata, quod senatus auctoritas non sem-
 per decretum illud significat, quod ne senatusconsulti
 vim & nomen haberet, intercessione fiebat: sed, vbi
 nulla intercessionis mentio fit, pro ipso accipitur S. C.
 vt in oratione in Pisonem: Quam prouinciam P. Len-
 tulus cum & senatus auctoritate, & sorte haberet, de-
 posuisset. Significat enim à Lentulo depositam Ptole-
 mai regis reductionem, quam ei senatusconsulto esse
 mandatam, & supra demonstratum est. Et in ea pro
 domo: Ex senatus auctoritate & senatum, & omnes
 bonos mutata veste vidi. Senatus auctoritatem appel-
 lat, cum tamen S. C. de mutanda veste factum es-
 set: quod ex oratione pro Sextio cognoscitur. In Vati-
 nium: Nec hoc quidem senatui relinquebas, vt legati
 ex eius ordinis auctoritate legarentur? Quis non intel-
 ligit, Ex eius ordinis auctoritate, pro, ex S. C. dictum
 esse? cum paullo post sequatur: Quis legatos vnquam
 audiuit sine S. C. ante te nemo. Ergo senatus consen-
 tientis auctoritate arma sumpta, idem valet, quod, v-
 niuerso approbante senatu, decreto senatus vniuersi.
 Vel: duae senatus auctoritates intercesserunt, haec, qua
 probabat reductionem regis, altera, qua improbabat:
 cuius mentio fit ep. 7.

ibidem:

Intercedere, modò est impedire, vt infra: Cui
 cum Cato, et Caninius intercessisset, tamèn est praescripta:
 modò

101

modò interuenire, vt hîc, & epist. 2. lib. 15. Cùm vestra auctoritas intercessisset, vt ego regē Ariobarzanē tuerer. Eodem sensu dixit Cælius ep. 6. libr. 8. Significatio vlla si intercesserit, clarius, quàm deceat, aut expediat, fiat. Et in Verrem libr. 2. Cùm imperatoris populi Ro. auctoritas, legatorū decem dignitas S. C. intercederet. Intercessissent, impedissent, ne S. C. fieret. ideò senatūs auctoritas, S. C. impedito, perscripta est. intercedere enim, propriè tribunorum pl. fuit. quanquàm participes eius fuisse potestatis omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facere vellent, maior eue essent, docet Gellius ex Varrone lib. 14. cap. 7.

Lib. 1. ep. 4.

Senatores plures quadringentis in senatu affuisse, bis omninò, vt mea memoria est, legi: 410. in oratione post reditum in senatu, 415. epist. 10. lib. 1. ad Attic.

Lib. 1. ep. 7.

Et stipendium, & legatorum numerum, & supplicationes senatus decernebat sine populi suffragio. quæ Cicero significat in ep. 9. cùm ait. singularibus, & nouis honoribus, ac iudicijs senatūs ornatum esse Cæsarem. idq; exponit apertè in oratione de prouincijs, his verbis: Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decreui solùm, sed etiam, vt vos decerneretis, laboraui: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. stipendium autem à senatu impetrare, in tantis angustijs ararij, non facillimum fuit. quod ex eadem oratione conieci. dixit enim: in his angustijs ararij, publicanis tamen subueniatis, necesse est, crudelitate Gabinij penè afflictu iam, atque euersis. Hac

de re sic in ea pro Balbo: S. C. Casarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornavit, & numero dierum nouo. idem in angustijs ararij, victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit: lege Sempronia succedendū non censuit. harum ego sententiarum & princeps, & auctor fui.

Lib. 1. ep. 9.

Certus erat Senatorum numerus, qui si non adesset, S. C. fieri leges vetabant. Vnde illud M. Fuluij contra M. Aemilium, libro 39. apud Liuium: Qui per infrequentiam S. C. factum ad ararium detulerit. Festus, Numeri senatum, ait quiuis senator consuli, cum impedimento vult esse, quod minus faciat S. C. postulatq, vt aut res, quæ afferuntur, diuidantur, aut singuli consulantur: aut, si tot non sint senatores, quo numero liceat præscribi S. C. Legimus etiam apud Peditum C. Cornelium trib. pl. legem tulisse, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi ducenti affuissent. Quod si quis necessarium S. C. consiçiendo senatorum numerum scire velit, Dionem consulat, cuius hæc sunt verba lib. 54. Augustus, cum videret, frequentes non semper conuenire senatores, decreuit, vt à paucioribus, quam quadringentis, S. C. fieri possent. cum antea, nisi quadringenti affuissent, rata non essent.

Lib. 3. ep. 9.

Discedebat senatus Aprili mense, cuius ferè dies omnes vel ludis dabantur, vel festi erant, vel comitiales, quibus haberi senatum non licebat. id quod ex antiquis dierum Fastis, quos à nobis explanatos edidimus, licet intelligere.

Lib

Lib. 4. ep. 1.

Senatus appellari non debet, in quo nec senatores multi, nec eorum libera, metuq^{ue} soluta voluntas est.

Lib. 4. ep. 4.

Scripsit Varro, teste Gellio, libr. 4. Epistolic. quaestionum, S. C. duobus modis fieri solitum, aut per discessionem, si consentiretur: aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas.

Lib. 5. ep. 2.

Quid Praescriptione significetur, communis intelligentia fortasse non assequitur: quod exponere conabimur. Duplex erat in S. C. praescriptio, necessitatis una, honoris altera: necessitatis, quod infirmum erat S. C. cum in decernendo certus, ac lege definitus senatorum numerus non affuisset: itaque singulis S. C. ut valerent, praescribatur, quot senatores affuissent. de quo Festi verba recitabo: Numerata senatum, ait quibus senator consuli, cum impedimento vult esse, quod minus faciat S. C. postulatque, ut aut res, quae afferuntur, diuidantur, aut singuli consulantur, aut, si tot non sint senatores, quo numero liceat praescribi S. C. Tulit etiam legem C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, non ille quidem de omnibus S. C. sed de ijs, quibus aliquem solui legibus placeret, ut ita rata essent, si ducenti senatores affuissent. Quod Festi locus, et si non plane, tamen quodam modo confirmat. Altera, quae auctoritatem S. C. adderet, praescriptio erat, cum nobilissimi senatores scribendo aderant. qui certus numerus non erat, sed pro eius dignitate, & gratia, cuius de honore in S. C. ageretur. quo de

genere prescriptionis hic putō significari: & illud infra, Obscurum esse non possit, sic interpretor, ob eorum claritatem, qui scribendo affuerunt. Et in eo S. C. quod Cælius Ciceroni misit, ep. 10. libr. 8. legendum opinor, S. C. quod tibi misi, factum est, auctoritatesq; prescriptæ: non, perscriptæ. nam senatorum nomina, qui affuissent scribendo, S. C. auctoritates dicebantur, & ante S. C. scribebantur. de quo etiam more loquitur in ep. ad Catonem 6. libr. 15. cum inquit: Hæc S. C. non ignoro ab amicissimis eius, de cuius honore agitur, scribi solere. non quod ij scriberet, sed quod scribendo adessent, & fortasse etiam dictarent. Sic in Agraria 2. Collegas suos, adscriptores legis Agrariae, non repudiabit, à quibus ei locus primus invidia in prescriptione cõcessus est. Et lib. 3. de Or. legitur in antiquo Borromæi libro, In auctoritatibus prescriptis existat, ut est in peruulgatis, Perscriptis.

Lib. 6. ep. 18.

Senatores vel coloniarum, vel municipiorum, decuriones vocabantur. & ut Romam ad senatum consules, ite in municipijs ad decuriones quattuor viri, in colonijs duumviri referebant.

Lib. 8. ep. 8.

Senatus habebatur vel in sacris adiis, vel in templis non sanctis, ut in curia Hostilia. & ep. 13. libr. 10. Senatus in templis habebatur.

Ibidem:

Adesse scribendo soliti sunt, qui senatusconsultum fieri vellent. Ibidem.

Cum plura simul ad senatum referebantur, nõ facile

omnia

omnia senatus maior pars comprobabat. ita sæpè fiebat, vt vna res repudiata reliquas, quæ omninò placerent, impediret. nam, cùm dixisset senator, Diuide sententiam, vt de singulis rebus referretur, orta contentione dies consumebatur, lege permittente senatoribus, quæ quisque de re vellet, quamq; diu vellet, dicere. itaque Festus inter impedimenta senatusconsulti numerat hoc in verbo, Numerat, cùm senator diuisionē postulabat earum rerum, quæ referebantur.

Ibidem:

Per die: comitiales haberi senatum leges votabāt. ep. 2. lib. 2. ad Quinctum fr. Consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Et eodem libro, epistola Risi: Comitiales diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum. Ad Lentulum autem, ep. 4. lib. 1. ijdem dies significantur ijs verbis: Senatus haberi ante Kal. Febr. per legem Pupia, id quod scis, non potest.

Ibidem:

Dixi iam, tres ordines lege Aurelia, senatum, equites, tribunos ærarios iudicasse. Sed omnes senatores, qui iudicabant, à iudicijs in senatum conuenire, ideo senatus noluit, ne per infrequentiam, quod sæpè accidit, fieri S. C. non posset. certum enim senatorum numerum faciendo S. C. lex definiebat. Festus, & Dio: quorum testimonio hac ipsa de re iam vsi sumus. Iudicijs autem implicati tenebantur senatores multi: itaque ille, qui scripsit ad C. Cesarem de rep. ordinanda, cuius existat epistola, cum Sallustij fragmentis edita:

Duabus, inquit, rebus confirmari posse senatum putor: si numero auctus per tabellam sententiam feret. Tabilla obtēui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & presidij plus, & vsus amplior est. nā ferē, tres tempestatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis suis, atque amicorum negotijs implicati, haud sanē reip. consilijs affuerunt: neq; eos magis occupatio, quā superba imperia, distinuēre. Trecentos autem ordinis senatorij iudices Plutarchus nominat in Graccho: sed hoc tempore trecenti sexaginta, electi à Pompeio tertium consule, iudicabant. docet hoc Velleius lib. 2. & Plutarchus in Pompeio itaque miror trecentos duntaxat nominatos, nisi si perfecti numeri potius, quā imperfecti, placuit appellatio: ut in Pisonem dixit Cicero, Quadraginta annis, pro triginta sex. quo loco Asconius vsitatum ait fuisse Ciceroni, ut, ommissa subtiliore annorum computatione, summam tempus comprehenderet: recitatq; illa in Catilinam, Vigesimalium iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis: cum octauus decimus dies esset. Aut igitur falsum iudicium numerum hac ratione tueamur: aut deesse, LX. censeamus: ut omnino sint, qui à Velleio, & Plutarcho nominantur.

Ibidem:

Si habetur eorum ratio, qui prouincias obtinent, Sicilia consularis est, cum à viro consulari Cicerone administraretur: ideoq; non in hoc S. C. sed in eo, quod de prouincijs consularibus factum est, nominari debuit. verum, quia fit pratoria, cum decernat senatus, ut in eam proficiscatur, qui prator, non qui consul fuerit.

propterea

propterea in hoc S. C. reiecta, sed reliquis prouincijs, quas pratorij obtinebant, aggregatur. erat enim potestas senatui, quos vellet, in prouincias mittēdi, siue consulares, siue pratorios: & in quas pratorij mittebantur, pratoria, in quas consulatu functi, consulares prouinciae vocabantur. id ex hoc ipso primū cognoscitur S. C. quo pratorius, non consularis in Ciliciam, cui praeerat hoc anno Cicero consularis, mittitur: deinde confirmatur oratione de prouincijs. potuit tamen tribunus pl. hanc potestatem eripere senatui, & consularem prouinciam, lata rogatione, ab homine consulari ad pratorium transferre. quod obijt Clodio Tullius, factumq; extra ordinem queritur in oratione pro domo. Sed, vt redeam ad Ciliciam, cogitanti mihi, cur pratoria nunc fiat, quae consularis antea fuerat, administrata per annos aliquot à tribus consularibus, Lentulo, Appio, Cicerone, visum est hoc à Pompeianis astuto consilio factum, vt consularium prouinciarum numerus, vna exempta, fieret angustior, eoq; certior spes esset adimendi Gallias Caesari: cum duas tantum consulares prouincias lege Sempronia decerni per senatum oporteret. quod orationes pro domo, & de prouincijs, & Caesar lib. i. de bel. ci. docet: Consulares autem, id est à consularibus hoc anno administratae, quattuor essent, Hispania, Cilicia, Gallia, Syria: (nam Macedonia, à quo tempore L. Pisoni consulari Q. Ancharius pratorius successit, pratoria fuit) nec in Hispanias mitti quisquam posset, cum eas lege Trebonia consul iterum Pompeius in quinquennium, posteaq; tertium consul, altera lege in alterum quinquennium, vt ait

Dio,

Dio, vel, vt Plutarchus, in quadriennium accepisset. reliqua tres erant : è quibus duas tantum decerni oportuit lege Sempronia. inuenta ratio est, vt ex tribus vna tolleretur : pratoriamq; senatus Ciliciam facere conatus est. Sed tribuni pl. Pompeianorum arte cognita, intercesserunt. Post alterum tamen annum, Lentulo, & Marcello coss. hoc arbitror senatusconsultum, spreta tribunorum pl. intercessione, renouatū, Ciliciamq; pratoriam esse factam : cum apud Casarem lib. 1. de bel. ci. mentionem fieri videam de prouincijs duabus consularibus, Gallia, & Syria, in sortem coniectis, quarum Gallia L. Domitio, Syria Scipioni obuinit. quamquam in eo loco de vna tantum Gallia vltiore intelligendum : nam citriorem senatus pratoriam fecit. id ex ep. 11. ad Tironem lib. 16. cognoui. scribente Cicerone. vltiorem Domitio Galliam, Confidio autem, quem scimus consulem non fuisse, citriorem obtigisse.

Lib 9. ep. 21.

Erant regum atate senatores omnes, siue maiorū, siue minorum gentium, patricij : & qui allegabatur in senatum, statim patricius erat.

Ibidem :

Patres dicti centum illi, ex quibus senatum Romulus constituit : qui ingenui fuere. nam reliquos, qui ab initio vrbs Romæ cum Romulo fuere, patrem, & auū liberos ciere non potuisse, Liuij verba lib. 10. significāt. quod Cincius quoque sensisse videtur in libro de Comitijis, qui non exstat, sed eius hac apud Festum mentio est : Patricios, Cincius ait in libro de Comitijis, eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. Et, qui a per

annos multos patricijs tantum gentibus curia patuit, propterea Patres appellat hic Cicero, cum de patricijs loquatur: licet eius aetate, atque adeo multis ante seculis, plebeyjs etiam familijs senatoria dignitas imperiretur, & idem patres plebeyjs quoque familijs orti dicerentur. respexit igitur ad prisca tempora, cum aditus in curiam solis patricijs daretur. Suetonius quoque in Iulio, Clodium, inquit, à patribus ad plebem transferre conantem, eadem die, horaq; noua traduxit. A patribus, dixit, pro, à patricijs.

Lib. 10. ep. 28.

Antonij foedisimus discessus explanatur Philip. 3. his verbis: Cum de rep. relaturus fuisset, allato nuncio de legione quarta, mente concidit, & fugere festinas, S. C. de supplicatione per discessionem fecit, cum id factum esset antea nunquam. Quae verò profectio postea? quod iter paludati? quae vitatio oculorum, lucis, vrbis, fori? quam misera fuga, quam foeda, quam turpis? Et Philip. 5. Neque sacrificijs solennibus factis, neque votis nuncupatis, non profectus est, sed profugit paludatus. Item Phil. 13.

Ibidem:

Senatum vocare poterant dictator, consules, praetor, tribuni pl. interrex, praefectus vrbi. Varro apud Gellium.

Lib. 11. ep. 1.

Legationes liberae priuatarum rerum causa senatoribus dabantur: tum quod ijs, non permittente senatu, abesse non licebat: tum etiam, ut essent honoratiores apud exteras nationes, addito legationis nomine.

ep. 18.

ep. 18. ad Att. lib. 2. & ep. 11. lib. 15. ad eundem, & in orationibus in Rullum, pro Flacco.

Lib. 13. ep. 5.

Nemo senator esse poterat, nisi CCCID. millia possideret. Suetonius in Augusto.

EX. COMM. IN. EP. CIC. AD ATT. LIB. I. EP. I.

SENATORI ab vrbe diutius abesse, nisi iure libera legationis impetrato, non licebat.

Lib. 1. ep. 17.

Senatores, qui curules magistratus gessissent, curru in curiam honoris gratia vehebantur: ceteri pedibus itabant: vnde Pedariorum nomen. Gellius libro tertio, cap. 18.

Ibidem:

In S. C. adscribebantur eorum nomina, qui, dum scriberentur, assuissent, eaq; dicebantur Senatusconsulti auctoritates. in ep. famil. ep. 7. lib. 8. & in proœmio lib. 3. de Oratore.

Lib. 2. ep. 24.

In senatum ire cum telo lex vetabat. Itaque P. Cornificius in senatu, vt inuidiam Miloni faceret, fer-
rum

rum dixerat eum habere intra tunicam ad femur alligatum. Peditanus.

Lib. 4. ep. 2.

lis, qui senatores nō erant, ingredi senatum non licebat. & pontificum collegium apparet non fuisse totum ordinis senatorij : cum pontificiam dignitatem, etiam qui senator non esset, consequi posset : ut in oratione de harusp. resp.

Lib. 4. ep. 12.

Cum senatus vocabatur, senatores, qui erant in urbe, adesse iuebantur in senatu, qui non erant, iuberi nō poterant : senatoribus autem, qui in urbe erant, in senatum non venientibus pignora auferebantur. oratione 1. in Antonium.

Lib. 5. ep. 2.

Senatus auctoritas est. Cum aliquid senatorum maior pars decreuerat, S. C. scribebatur, nisi tribunus pl. aliquis intercederet. intercedente, S. C. non erat, sed scribebatur tamen, quod senatus eo die statuisset. eaq; Per scripta auctoritas dicebatur.

Lib. 12. ep. 5.

Mos erat, ut senatus Kalendis haberetur. quod indicat locus ille ep. 26. Circiter Kalendas affuturus videtur. vellem, tardius. & illud ep. 46 lib. 13. Rogat magnoperè, ut sim Kalendis in senatu. Item ep. 6 lib. 6. Maximè dolebat me Kalendis Sextilibus in senatu nō fuisse. & ep. 22. lib. 14. alibiq; non apud ipsum modò, sed & apud alios.

Lib. 12 ep. 39,

Post 16. Kalen. Februarij, senatores pleriq; Roma discede-

discedebant : quod senatus reliquis Ianuarij diebus per legem Pupiam haberi nō poterat, ac ne Februario quidem toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. Ad Appium lib. 3. Famil. In ipsum discessum senatūs incidisse credo meas litteras.

Lib. 14. ep. 9.

S. C. fuerat, ut, quæ Cæsar egisset, rata manerent, ipso maximè suadente Cicerone. quod & Dio libro 44. & ipse in epist. ad Cassium his verbis : Vltæ ressp. suas iniurias est per vos interitu tyranni, nihil amplius : ornamenta verò sua quæ recuperavit? an, quod ei mortuo paret, quem viuum ferre non poterat? cuius ara refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? at enim ita decreuimus. fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ valent in rep. plurimum: sed immoderatè quidam, & ingratè nostra facilitate abutuntur.

EX COMM. IN. ORAT. CIC.

In Orat. pro P. Quinctio:

Senatores cum binis lictoribus liberæ legationes obibant.

Ibidem:

Senatorius census erat DCCC. millia.

Ibidem:

Senato-

Senatorum filij senatores non erant, nisi à censoribus lecti essent in senatum. ibidem.

Ibidem:

Senatorũ tunica lato clauo purpureo erat intexta.

Pro Sex. Roscio Amerino:

Senatoria ætas 30. annorum fuit.

Ibidem:

Senatores soli, cùm Cicero Sex. Roscium defendit, iudicabant, lege Sullæ.

Ibidem:

Senator esse non poterat, qui ab auium suorum ciuem Romanum nominare non posset,

Ibidem:

Senatorium ordinem tribui solitum à veteribus ostendit Suetonius, non ciuium R. pronepotibus, verùm abnepotibus.

Lib. 1. act. 2. in C. Verrem.

Senatorio censu amisso, nemo eum ordinem retinere poterat, vt nec eques Romanus esse quisquam sine equestri censu.

Lib. 2. act. 2. in eundem:

Senatori licebat, quamdiu vellet dicere. Lib. 3. de Legib. Nec est vnquàm longa oratione vtendum, nisi aut expectante senatu, quod fit ambitione sapissime, cùm, nullo magistratu adiuuante, tolli ciuem vtile est, aut, &c.

Ibidem:

Docet hic locus, quo ætatis anno Roma senatores legi possent. cùm enim Halesini de senatu cooptando leges ab senatu Romano petiuerint: non est dubitandum,

H quin

quin ea leges imaginem quādam Romani senatus expresserint. itaq; cum Pompeio, in Africam contra Domitium proscriptum, & Hiarbam regem proficiscenti, cōsulare imperium cum exercitu, adhuc equiti Romano, datum esset, dicente L. Philippo in senatu contra nescio quem, obijcientem, non oportere mitti hominem priuatum pro consule, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere, laudauit eum Cicero his verbis in suasioe Manilia legis: Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescēti, cuius à senatorio gradu atas longè abesset, imperium, atq; exercitum dari?

Lib. 2. act. 2. in eundem:

Propriè splendor equitibus, dignitas senatoribus tribuitur.

Lib. 4. act. 2.

Negotiari licebat equitibus Romanis, senatoribus per leges non licebat. vnde in Parad. Propter auiditatem pecunia nullum questum turpem putas: cum isti ordini ne honestus quidem esse possit vllus.

Ibidem:

Senatoria tunica à latīs purpureis clauis Latus clauus dicebatur.

Lib. 5. act. 2.

Senatori nec habere, nec mercari quidquam trans mare licuit. *Ibidem:*

Senatus sociorum querellas audit, crimina verò iudicibus committit.

Pro lege Manilia:

Senatoribus negotiari non licebat.

Pro A. Cluentio Habito:

Toga praetexta, sella curulis, fascēs, magistratum, non senatorum, insignia sunt. insignia verò senatorum omnium fuere latus clauus, calcei lunati.

Ibidem:

Senatores dicuntur, quos censor in senatum legit.

1. in Catilinam:

Senatus in Capitolio, in templo Iouis Statoris habebatur: de quo sic infra: Magna dijs immortalibus habēda gratia est, atq; huic ipsi Ioui Statori, antiquissimo custodi huius vr̄bis.

Pro domo sua:

In Capitolio senatus habebatur.

Pro P. Sextio:

Senatum diuersis nominibus appellat, publicū consilium, summum ordinem, amplissimum ordinem, principem ordinem.

Ibidem:

A senatu, non à populo, reges appellabantur. primū igitur in eo peccat Clodius, quòd reges per populum, non per senatum appellat: deinde quòd eos appellat, quid nunquàm, non modò à populo, sed ne à senatu quidem postulārint.

Ibidem:

Pecunia, & legationes S. C. dabantur, prouinciæ verò primū S. C. deinde lege Curiata: nisi si quis, cū proferr̄i legem Curiatam non liceret, eo imperio, quod senatus lege Cornelia dabat, contentus, suo sumptu in prouinciam vellet ire. quod paucissimi fecerunt.

Ibidem:

Senatus auctoritas dicitur ea, qua, ne senatusconsultum esset, tribunorum pl. intercessione factum erat. de quo diximus in libro de Senatu. hic senatus auctoritas est summa voluntas: cum senatusconsultum de Cicero-
nis reditu factum cunctus senatus magnoperè vellet.

Ibidem:

Non omnium ordinum hominibus in senatum aditus est, sed ijs tantum, qui neque libertini sint, & CCCID. millia possideant. municipibus autem, & rusticis, et negotia gerentibus, de quibus proximè loquitur, patere curiam non dicit: quia municipales in municipijs vivunt, suisque legibus utuntur. rustici senatorium censum non habent. negotia gerentes, quia quæstum aperte curant, non valdè honorati.

Ibidem:

Non à populo, sed à censoribus, senatores lecti sunt. à populo autem deligebantur consule nominante.

Pro M. Cælio:

Multi senatores ex municipijs erant.

Pro C. Rabirio Postumo:

Ordo senatorius summus erat civitatis.

Pro Deiotaro:

S. C. nunquam, nisi extremis reip. temporibus, discerni solebat. de quo queritur Caesar lib. 1. bell. ci. Decurritur, inquit, ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi pane in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latronum audacia, nunquam antè discessum est, Dent operam consules, prætoret, tribuni pl. quique proconsules sunt ad urbem, nequid resp. detrimen-

menti capiat. Idem in ep ad Tironem : Posteaquam senatus consulibus pratoribus, tribunis pl. & nobis, qui proconsules sumus, negotium dederat, vt curavemus, ne quid resp. detrimenti caperet : nunquam maiore in periculo ciuitas fuit : nunquam improbi ciues habuerunt paratiorem ducem.

Philippica 1.

Sollemnes, & legitimi senatus habendi dies fuere, Kal. nonæ, idus. quod quidem in antiquorum scriptis obseruauerim. sed, interfecto idibus Mart. Cesare, senatum eo die in posterum haberi non licuit. Suetonius, & Dio.

Ibidem:

Senatoribus, qui in senatum vocati non venissent, pignora auferri solebant. infra: Quid est vltra pignus, aut multam?

Philipp. 3.

S. C. si vespertina, non praclara, sed turpia, & irrita. non enim post horam decimam referri vlla de re licuit. auctor Seneca lib. 1. de tranquillitate vite, c. 14. Et S. C. vel ante ortum solis, vel post occasum factum, irrita fuisse, docet.

Ibidem:

Patebant valua templi, in quo senatus habebatur.

Philipp. 5.

Nunquam senatus hoc, Ne quid resp. detrimenti accipiat, nisi difficillimis reip. temporibus decernere solitus est : & cum decernebat, summum imperium consulibus dabat : neque decretum hoc vnquam video, quin statim ad arma, vt in presenti reip. discrimine, ventum

H 3 sit.

fit. Decretum Opimio consule: quamprimum C. Gracchus tribunus pl. est interfectus. Decretum Cicerone consule: comprehensi illico, & in carcere necati, qui contra patriam cum Catilina coniurauerat. quare exponenda vim eius S. C. Sallustius ostendit his verbis: Cicerone rem ad senatum refert. itaque, quod plerunque in atroci negotio solet, senatus decreuit, ut darent opera consules, ne quid resp. detrimenti caperet. Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiaque imperium, atque iudicium summum habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Decretum idem est L. Lentulo, C. Marcello coss. anno primo belli ciuili Pöpeiiani: quod queritur Caesar lib. 1. bel. ci. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque vltimum S. C. quo, nisi pane in ipso vrbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latronum audacia, nunquam antea descensum est, Dent operam consules, praetores, tribuni pl. quiq; procoss. sunt ad vrbes, ne quid resp. detrimenti capiat.

PRIMI sententias in senatu à consule rogabantur consules designati: si modò post consularia comitia senatus haberetur: sin ante, rogabat consul arbitratus suo, non quem vellet ex omni senatorum frequentia, sed quem vellet è numero cōsularium. & antiqua consuetudini dabatur, ut, quem ordinem interrogandi sententias

sentias consul Kalendis Ianuarijs instituisset, cum toto anno conseruaret. quo ordine, Cæsar, neglecto. primum Pompeium post affinitatem consul rogare sententiam cepit, cum antea Crassum solitus esset. Quomodo autem, cum designati consules fuissent, ij sententiam primi rogabantur: venit in mentem, quari posse, vter ex ipsis designatis prior rogaretur. nec difficile est querenti respondere. nam me quoque olim ex ipsa re in eandem dubitationem adductum, & aliquandiu hærentem, obseruatio vetusti moris expeduit. Sciendum igitur, siue patricius et plebeius, siue duo plebey designati consules essent, qui priore loco declaratus esset consul, eum in magistratu priorem quoque sententiam rogasse. ideoque rogauit in re Catilmaria non C. Antonius, sed M. Cicero, quia consul priore loco declaratus: nam genere pares erant, vterque plebeius. & lib. 1. ep. ad Att. rogat sententiam M. Pupius Piso, consul, ex familia plebeia, M. Valerius Messalla, & si patricius, tamen non rogat. plebeius igitur antepositur patricio. cur? quia priore loco declaratus consul. Vter in magistratu prior rogaret, ostendi. quo conicitur, & vter rogaretur, cum designati essent. Ex nostro commentario in ep. ad Att.

Legitimi habendo senatui dies erant, Kalenda, nona, idus. reliquis diebus, modo comitiales non essent, haberi quidem senatus poterat, sed certus neque lege, neque more statutus erat dies. positum id erat in voluntate magistratum. Ex nostro commentario ad Q. Fr.

Animaduersione dignum est, quod legendo obseruauimus, qui ex equestri ordine, senatoria dignitatis ad gradum ascendissent, eos inter senatores quidem esse

censos, ut, si quid ordine senatorio minus dignum ad-
 misissent, senatu mouerentur, verum eosdem, cum de-
 inde equitum centuriæ recognoscerentur, inter equi-
 torum numero quidem ipsi quoque equum publicum habe-
 re citatos esse, ut si flagitium vllum, quod in equite
 Rom. dedecet, fecissent, equum publicum amitterent.
 patet hoc apud Lium duorum censorum exemplo, Ne-
 ronis, & Salinatoris: quorum alter alteri, cum census
 equitum ageretur, equum ademit: quos tamen ante,
 cum senatorum census ageretur, in recitandis senato-
 rum nominibus esse lectos, dubitari non potest. Atque
 ego huius generis ciues, minimè crediderim, sua manu,
 ut ceteros equestri ordinis, equum per forum tradu-
 xisse. proprius enim eorum census non in equestri, sed in
 senatorio erat ordine, nec equestri ordinis, sed senatori-
 j dicebantur: nec ideo, quod equestri essent ordinis,
 quem adepti senatorium amiserant, sed quia equum pub-
 licum haberent, inter equites citabantur. qui verò in
 senatum, et si nondum à censoribus lecti, iure tamen ma-
 gistratus, quem aut gessissent, aditum haberent, eos vi-
 deo, si equites essent, equum publicum inter ceteros e-
 questris ordinis ciues ante censores per forum traduxisse,
 nec inter senatores, cum tamen irent in senatum, esse
 lectos: quod de Pompeio, qui postea à cognomentum
 Magni est adeptus, à Plutarcho traditum obseruauim-
 us. is enim eques adhuc nondum in senatum lectus, con-
 sul ob virtutem ac singularia in reip. merita ante le-
 gitimam aetatem creatus (soluebantur enim legibus bo-
 ni viri) equum publicum ipse ad censores adduxit. præcla-
 ramque fuit populo Rom. spectaculum, consulem sua
 manu

manu equum publicum ducentem intuenti. Atq; hac
 quæ diximus de ciuibus Romanis & ex equeſtri ordine
 & ex plebe in ſenatum lectis, ita tradimus, vt ad reip.
 tempora ſpectemus. nam regum ætate ſolis patricijs cu-
 ria patuit: cùm tamen, quod Dionyſius Halicarnaſſicus
 docet, non omnes patricij ſenatores eſſent, ſed alij ſe-
 natores, equites, alij de plebe. vt verè diceres, ſenator
 eſt, ergò patricius, non contra, patricius eſt, ergò ſena-
 tor. & , quamquàm ex familijs tum patricijs, tum ple-
 beijs ſenatus conſtaret, veteres tamen ita locutos ani-
 maduertit, vt de vniuerſo planè ſenatu nobilitatis no-
 men uſurparent: quia ſcilicet ſummus ordo ſenatus eſ-
 ſet, eũq; adepti præter ceteros nobiles eſſe viderentur:
 quandoquidem ob virtutem, quæ nos ſola nobiles, ſola
 patricios, ſola reges verè facit, dignitas illa mandare-
 tur. Ex noſtris obſervationibus.

Ex Plutarcho in Pompeio.

LIBERTINOS homines è ſenatu Fabius Rullus
 amouit, qui ex eo Maximi cognomen accepit.

Ex Velleio, Lib. 1.

Vide colonias iuſſu ſenatus eſſe ductas. & ibidem de
 militaribus colonijs.

Ex eodem, Lib. 2.

C. Marius, VI. conſul, Glauciam, & Saturninum in
 Hoſtilia curia morte mulctauit.

Ex Valerio Maximo, Lib. 2.

Aditus in curiam ijs dabatur, quos in ordinem ſe-

H 5 natorum

maiorum censores elegissent. reliqui, etiam si honores
gessissent, excludebantur.

Ex Eodem, eodem lib.

Ante senatus è senaculo citatus in curiam veniebat,
non edicto iussus, ut postea servatum est. Senaculus au-
tem locus fuit, quò primò senatus haberi solitus est.

Ex Sallustio, Catilina:

Maximam potestatem senatus sine populo magi-
stratui permittit, cum ita decernit, Dent operam con-
sules, ne quid respublice detrimenti capiat: quo S. C. licebat
ijs exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus
modis socios, atq; ciues. aliter sine populi iussu earum
rerum ius consuli nullus est.

Ex eodem:

D. Iunius Silanus primus sententiam rogatus, quòd
consul designatus erat.

Ex Appiano Alexandrino, lib. 2.

Senatum habiturus mos erat, antequam ingrede-
rentur, sacra facere.

Ex Polybio, lib. 6.

Senatus ararij dominus est, atq; administrator nam
& reditus omnes in eius potestate sunt, & eiusdem ar-
bitratu impensa fiunt. Quaestores enim sine senatus au-
ctoritate, praeter ea, quae consules iusserint, ne minimum
quidem, cum opus fuerit, in rem ullam sumptum face-
re possunt. grauisima autem illi, ac maxima impen-
sa, quam censores in quinquennales lustri apparatus
faciunt, senatus praest: ab eoq; auctoritas illa, & fa-
cultas his permittitur. iam verò de maleficijs per Ita-
liam commissis, de quibus iudicium publicè fieri debet.

de l. s.

de legationibus mittendis, fœdere faciendo, rebus repetendis, bello indicendo, senatûs cognitio est: atq₃ hac minimè sunt ei cum populo communia.

Ex Eodem, Ibidem.

Sine S. C. neq₃ frumentum, neq₃ vestimenta, nec obsonia legionibus administrari possunt.

Ex Eodem, Ibidem.

Postquam ijs, qui prouincias obtinēt, annum tempus præterierit, senatus potestatem habet aut successores mittendi, aut imperium prorogandi. atq₃ etiam triumphos neq₃ ducere, neq₃, vti decet, apparare cuiquā licet, nisi senatus assensus fuerit, & in sumptum, quod opus sit, erogauerit.

Ex Eodem, Ibidem:

Si quis ex prouincia decedere velit, populi assensus opus est. nam, vt iam dictum est, quidquid decidendū, componendūue est, id per populum ratum, irritūue fieri debet: & omnes, qui cum imperio fuerint, cum id deponunt, populo rerum gestarum rationem reddere oportet. in maximis autem questionibus eorum malefactorum, quæ contra remp. commissa capite plectuntur, nihil senatus exsequi potest, nisi prius eius auctoritatem populus approbauerit.

Ex Eodem, Ibidem:

Si quis ex tribunis pl. intercesserit, nedum senatus nihil eorum, quæ decreuit, perficere, sed ne sedere quidem, aut omninò in curiam venire, potest.

Ex Eodem, Ibidem:

Senatus veftigalibus præest, idemq₃ potestatem habet diem publicanis proferendi, si quam calamitatem

acceperint, eos reuelandi, aut etiam locationem inducendi.

Digest. Lib. 1. tit. 2. de orig. iuris.

Pomponius Lib. 1. singulari. Enchiridij:

Eodem pane tempore tria hæc iura nata sunt, leges 12. tabularum, ex his fluere cœpit ius ciuile, ex hisdem legis actiones compositæ sunt. omnium tamen harum, & interpretandi scientia, & actiones apud collegium Pontijum erant: (Cicero 1. de de Orat. & 2. de Leg.) ex quibus constituebatur, quis quoque anno præset priuatis, & ferè populus annis propè 100. hac consuetudine usus est. Postea, cum App. Claudius proposuisset, & ad formam redegisset hæc actiones, Cn. Flavius, scriba eius, libertum suum subreptum librum populo tradidit: & ad eum gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret, & senator, & adilis cur. Hic liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flavianum, sicut ille, Ius ciuile Papinianum. nam nec Cn. Flavius (Valer. lib. 2. cap. 1. Gellius lib. 6. cap. 9. Cic. pro Mur. Plinius lib. 33. cap. 1.) de suo quidquam adiecit libro. Deinde, cum esset in ciuitate lex 12. tabularum, & ius ciuile, essent & legis actiones, euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibiq; iura constitueret. quæ iura Plebiscita vocantur. mox, cum reuocata est plebs, quia multa discordia nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea obscurari, lege Hortensia: (Gel. lib. 15. cap. 27.) & ita factum est, ut inter plebiscita, & legem, species constituendi interesset, potestas autem eadem esset.

Digest. Li. 1. tit. 9. de senatorib. Marsellus. lib. 3. Dig.

Cassius

Cassius Longinus non putat ei permittendū, qui propter turpitudinem senatu motus, nec restitutus est, iudicare, vel testimonium dicere: quia lex iulia repetundarum hoc fieri vetat.

Ibidem. Modestinus Lib. 6. Regularum:

Senatorem, remotum senatu, capite non minui, sed Roma morari, D. Severus, & Antoninus permiserunt.

Ibidem. Vlpianus Lib. 2. de censibus:

Senatores accipiendum est eos, qui à patricijs, & consulibus vsq₃ ad omnes illustres viros descendunt: quia & hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

Digest. Lib. 23. tit. 2. de ritu nuptiarum.

Celsus Lib. 30. Digestorum:

Lege Papia cauetur, omnibus ingenijs, præter senatores, eorumq₃ liberos, libertinam uxorem habere licere.

Ibidem Vlpianus lib. 3. ad l. Iuliam, & Papiam:

Si quis in senatorio ordine agens, libertinam habuerit uxorem, quamvis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt, si amiserit dignitatem, vxor esse incipiat.

Ibidem. Paullus lib. 1. ad l. Iuliam & Papiam:

Lege iulia ita cauetur: Qui senator est, quiue filius, neposue ex filio, proneposue ex filio nato, cuius eorum est, erit, ne quis eorum sponsam, vxoremue sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipsa, cuiusue pater, materue artem ludicram facit, fecerit, neue senatoris filia, neptisue ex filio, proneptisue ex filio nato, nata, libertino, eiue, qui ipse, cuiusue pater, materue

artem

artem ludicram facit, fecerit, sponsa, nuptaue sciens dolo malo esto, neue quis eorum dolo malo sciens sponsam vxoremue eam habeo.

Digest. lib. 48. tit. 7. ad l. Iul. de vi priuata:

Martianus lib. 14. Institutionum:

De vi priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut vllum honorem capiat, neue in eum ordinem sedeat, neue iudex sit, &c.

Digest. lib. 50. Scauola:

Senatores nauem habere, ex lege Iulia non licet.

Ex Dione lib. 43.

Cæsar adscripsit complures in senatum, nullo in discrimine ponens, siue quis miles esset, siue libertinus, adè vt summa senatorum CCIO. fuerit.

Lib. 48.

In senatum etiam adscripti permulti non modò è socijs, militibusue, & libertinis, sed serui etiam.

Eodem libro:

Edicto cautum est, ne quis senator dimicaret ludis gladiatorijs, neue quis seruus licitor esset, ac ne mortui intra duo millia passuum ab vrbe cremarentur.

Lib. 52.

Omnes senatores ex aquo de plerūq; rebus sententiam ferre: sed, vbi quis senator reus agitur, nō omnes, nisi reus, aut senator nondum sit factus, aut quaestorius adhuc sit. Est enim à ratione alienum, eum, qui nondū tribunus plebis, aut ædilis, de eo, qui hos magistratus obierit, suffragium dicere, aut hos de pratorijs, vel rursum hos de consularibus.

Eodem libro:

Edixit

Edixit Augustus, ne quis senator iniussu suo, permissoq₃ extra Italiam abiret, idq₃ etiã hodie obseruatur, cum nulli senatori, aliò, quàm in Siciliam, Galliamquẽ Narbonensem, liceat peregrè proficisci: ed autem propter propinquitatem, ac quia pacat & sunt regiones, armiq₃ vacant, etiam sine venia impetrata licet quoties velint senatoribus proficisci, ijs, qui aliquã ibi locorum habent possessionem.

Lib. 54.

Senatorum delectum instituit, quorum vt magnis ei esse numerus videbatur: ita pleriq₃ nullius erant eius existimatione pretij, quippe qui non malitiosis modo, sed adulatoribus etiam apertis insensus esset. Et, quoniam neque vtrò quisquam (quod antea factum fuerat) dignitate senatoriã cedebat: neque ipse solus omnem culpam, si qui ea essent detecti, sustinere volebat: triginta viros optimos (hos enim se delecturum iurando affirmat) ex omnibus elegit, eos iuramento eodem adactos iussit in tabellis quinq₃ virorum nomina, conscribere, ita tamen, vt ne ij cognatos suos inter hos referrent: deinde ex hoc quinario vnum sorte delegit, qui senator esset, post alios quinque eadem ratione iterumquẽ alios conscribi, ac deligi curauit, donec numerus, triginta senatorum, hoc modo conficeretur: qui verò peregrè aberant, in eorum locum alij sorte suffecti sunt. Hoc primum aliquot ita diebus actum est. Post, cum mala fide quadam acta essent, non amplius quãstoribus tabulas credidit, neq₃ sorti quinarias istas classes commisit: sed ipse reliquos, qui ad explendam senatorum summam deessent, elegit, donec nu-

merus

merus sexcentorum senatorum compleretur. statuerat quidem trecentos tantum secundum antiquam consuetudinem constituere, abundè contentum esse debere se censens, si tot dignos senatoria maiestate reperisset: sed omnibus hoc agrè ferentibus (futurum enim erat hac ratione, vti plures senatu mouerentur, quàm in eo remanerent, maiorq; iccirco apud vnumquemq; metus amittenda dignitatis, quàm spes eius retinenda erat) C. D. senatores collegit.

Eodem libro:

Absente adhuc ab vrbe Augusto, senatusconsultum fuerat factum, vt 20. viri (magistratus hoc nomen est) ex equitibus constituerentur, quorum deindè nullus in senatum est allectus, nisi quem etiam alium magistratum, cuius ratione senator posset fieri, gessisset. Porro hi viginti viri in locum viginti & sex virorum successerunt, eorum tres ad capitalia iudicia sunt ordinati, alij tres cudendo numismati præsunt, quattuor vias urbanas curant, decem iudicij, quæ ad centum viros sorte deferuntur, præficiuntur: duo enim ij, qui vias extra urbem curabant, & quattuor in Campaniam mittebantur, tunc abrogati erant.

Eodem libro.

Augustus senatum legit: & cum videret non semper frequentes conuenire senatores, S. C. etiam à paucioribus, quàm C. D. senatoribus vt fieri possent, statuit cum antea hunc numerum, vt rata essent, requirerent.

Lib 55.

Si quando casu fieret, vt non tot, quot opus erat,
conue-

conuenirent, (nam praterquàm quòd imperatore praesente numerus senatorum, qui adessent, accuratè inhibebatur, idem hoc etiam fermè omnibus alijs etiam, quibus senatus habebatur diebus, fiebat) consilium quidem ij capiebant, & quod statuissent, id praescribatur: non tamen vim Senatusconsulti obtinebat, sed Auctoritas senatus dicebatur, quæ videlicet ostenderet, quæ fuisset sententia eorum, qui consilio interfuerant, senatorum. Idemq; hoc etiam tum obseruatum est, cum aut loco, aut tempore alieno, aut nullo legitimo edicto vocati festinato coisissent, aut tribuni aliqui plebis intercessissent. nam hic quoq; cum senatusconsultum fieri nequiret, tamen sententiam senatus nolebat esse occultam, quæ deindè more Romano rata foret, ac nomen senatusconsulti acciperet. idq; ab antiquis multo tempore studiosissimè retentum, nostro tempore ferè exoleuit.

Eodem libro:

Prætoribus, cum indignè ferrent, se, cum honore tamen tribunos plebis anteirent, in senatu sententiam dicendi ius non habere, Augustus id iuris concessit, quod tamen tempus eis postmodum abstulit.

Lib. 59.

Tunc enim primùm senatoribus, ne nudis asserebatur, insisterent, puluinaria subdita.

Eodem libro:

Tiberius quibusdam eorum, qui in ordinem equestrum allegerat. vsum vestis senatoriæ, antequàm magistratum vllum gessissent, quo in senatum aditus

paratur; concessit, ut spem senatoriæ dignitatis haberent adipiscendæ. antea id solis patricijs permissum.

Dio scribit, ius secunda relationis Augusto concessum à senatu. Ex quo patet, non licuisse ei, qui semel ad senatum retulisset, iterum eadem de re eodẽ die referre. Hinc illud, quod sæpè animaduertimus, concessum imperatori ius tertiæ vel quartæ relationis.

Vide de consule, priore creato, bellum indicente. Ergo et is prior senatum vocabat, eiusq; potestatis primus mensis, & fascës erant. Seruius ad illud Virg. lib. 7.

- Referat stridentia limina consul:

Ipsè vocat pugnas.

Regnante Romulo, senatus in curiam Calabram à rege sacrificulo vocabatur: ut, quoniam adhuc fasti non erant, ludorum, & sacrificiorũ prænoscerent dies. Seruius ad illud libr. 8. Romuleoq; recens horrebat regia culmo.

Ex Macrobio Saturn. lib. 1. cap. 16.

Mos antea senatoribus fuit, in curiam cum prætextatis filijs introire: qui S. C. sublati est: concessumq; vni Papirio puero, qui matrem, cupidè rogantem de re in senatu acta, Lepido commento sefellit: eiq; & Prætextati cognomentum, eiusdem senatus decreto, inditum, ob tacendi, loquendiq; in prætextata aetate prudentiam.

Ex A. Gellio, lib. 3. cap. 18.

Senatores Pedarij dicebantur, qui magistratu curuli nondum capto, pedibus itabant in curiam. nam, qui curulem magistratum gesserant, curru solitos honoris gratia in curiam vehi, C. Bassus in Commentarijs suis

suū scriptum reliquit: cū in eo cūrru sella esset, supra quam considerent, quæ ob eam causam curulis appellabatur. Senatores autem erant, qui à censore in senatum lecti erant: cū senatores multi non essent curulibus magistratibus functi: qui tamen ob eos honores sententiæ dicendæ ius habebant. sententiam tamen hi, scripti in postremis, non rogabantur, sed, quas principes dixerant, in eas descendebant. itaque in edicto, quo senatores in curiam à consulibus vocabantur, hoc erat: Senatores, quibusq; in senatu sententiam dicere licet. pedibus autem senatores omnes sententiam ferebant, cum S. C. per discessionem fiebat.

Lib. 4. cap. 10.

Ordo rogandi sententias in senatu varius fuit. aliàs primus rogabatur, quia à censore princeps in senatum lectus fuerat. aliàs qui designati consules erant. quidā è consulibus, studio, aut necessitudine aliqua adducti, quē ijs visum erat, honoris gratia extra ordinē sententiam primū rogabant. obseruatum tamē est, cū extra ordinem fieret, ne quis quemquam ex alio, quā ex consulari loco sententiam primū rogaret. Et senatorius erat, ut, sententiam rogatus, diceret ante, quidquid vellet alius rei, & quod vellet. quò factum est, ut multi senatores rem, qua de ageretur, perfici nolentes, diem dicendo eximerent. Lib. 14. cap. 7.

Varro in libro de Quæsitū per epistolam, in epistola ad Oppianum, scribit, qui fuerint per quos more maiorum senatus haberi deberet, eosq; nominat dictatorem, consules, prætores, tribunos pleb. interregem, præfectum vrbi, neque alij præter hos ius fuisse dixit.

1 2 facere

facere S. C. quotiesq; v'su venisset, vt omnès isti magi-
stratus eodem tempore Roma essent, qui eorum prior
alijs esset, ei potissimum senatus consulendus fuisse.
Addit deindè, extraordinario iure tribunos quo-
que militares, qui proconsules fuissent, item decem-
uiros, quibus imperiũ consulare tum esset, item trium-
uiros reip. constituenda caussa creatos, ius consulendi
senatum habuisse. Postea scripsit de intercessionibus, di-
xitq; intercedendi, ne S. C. fieret, ius fuisse ijs solis,
qui eadem potestate, qua iij, qui S. C. facere vellent,
maior eue essent. Tum de locis, in quibus S. C. fieri iure
posset, docuit, confirmauitq; nisi in loco per augures
constituto, quod templum appellatur, S. C. factum es-
set, iustum id non fuisse, propterea & in curia Hostilia,
& in Pompeia, & post in Iulia, cum profana ea loca
fuissent, templa esse per augures constituta, vt in ijs
S. C. more maiorum iusta fieri possent. inter qua id
quoque scriptum reliquit, non omnes ades sacras tem-
pla esse, ac ne adem quidem Vesta templum esse. Post
hac, deinceps dicit, S. C. ante exortum, aut post occa-
sum solem factum, ratum non fuisse: opus etiam censo-
rium fecisse existimatos, per quos eo tempore S. C. fa-
ctum esset. Docet deindè inibi multa, quibus diebus
haberi senatum ius non sit: immolareque hostiam
prius, auspicariq; debere, qui senatum habiturus esset.
De rebus quoque diuinis prius, quàm humanis, ad se-
natum referendum esse. Tum porro referri oportere,
aut infinite de republic. aut de singulis rebus finite:
S. que C. fieri duobus modis, aut per discessionem,
si consentiretur, aut, si res dubia esset, per singulorum
senten-

sententias exquisitas: singulos autem debere consuli gradatim, incipique à consulari gradu: ex quo gradu semper quidem ante à primum rogari solitum, qui princeps in senatum lectus esset. tum autem, cum hac scriberet, nouum morem institutum refert per ambitionem, gratiamque, ut is primus rogaretur, quem rogare vellet, qui haberet senatum, dū is tamen è gradu consulari esset. Præter hæc de pignore quoque, capiendo differit, de quo multa dicenda senatori, qui, cum in senatum venire deberet, non adesset. Atque autem Capito Tuberonem dicere scribit, nullum S. C. fieri posse, non discessione facta, quia in omnibus S. C. etiam in iis, quæ per relationem fierent, discessio esset necessaria. idque ipse Capito verum esse affirmat. quod Varronis sententia videtur repugnare.

Ex Epitome Livij, lib. 60.

C. Gracchus tribunus pl. perniciosas aliquas leges tulit, inter quas frumentariam, ut semisse, & triente frumentum plebi daretur: alteram agrariam, quam frater eius tulerat: tertiam, qua equestrem ordinem cum senatu consentientem corruerat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) ut trecentis senatoribus admisceretur, id est, ut equester ordo bis tantum virium in senatu haberet: & continuato in alterum annum tribunatu, &c.

Lib. 67.

Marius, triumpho de Iugurtha peracto, triumphali veste in senatum venit: quod nemo ante eum fecerat.

Ire in alia omnia, & Discedere, & Transire, pro dissentire, veteres dicebant. De quo Festus sic: Qui hoc

censetur, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem.
His verbis prae, omnis videlicet causa, ne dicat, Qui
non censetur. Sic locutus Coelius lib 8. Fam. Cum pri-
ma M Marcelli sententia pronuntiata esset, qui agen-
dum cum trib. pleb. censebat : frequens senatus in alia
omnia it. Et libr. 20. Cum gratia effecisset, ut sua sen-
tentia prima pronuntiaretur : frequens eum senatus
reliquit, & in alia omnia discessit. Et lib. 1. ad Q.
fr. abatur in eam sententiam. Hirtius autem li-
bro 8. de bello Gall. Discessionem faci-
ente Marcello, senatus frequens in
alia omnia transit.

DE VETERVM DIERVM RATIONE.

135

 I DVO dierum in genera distribui Annum
aponeat, multifariam recte diuidetur, vt
sic: Annum constat ex Diebus vel Fastis, vel
Nefastis: aut sic, ex Diebus vel Fastis, vel
Profestis; aut sic, ex Diebus vel Senatorijs, vel non Se-
natorijs: aut sic, ex Diebus vel Comitibus, vel non
Comitibus. harum enim quattuor diuisionum, si se-
paratim singule considerentur, totum Annum que-
libet complectitur. Nos autem, cum de Diebus ea,
que sciri digna censuimus, quaeque ad Romana hi-
storiae notitiam valde pertinent, breuiter ostendere
instituerimus, ex his diuisionibus utemur ea, in qua
maior pars est, (duas enim partes habent singu-
le) ea, cum ea parte, que in alijs diuisionibus item ma-
ior est, comparata, uberior aliquanto esse cognosci-
tur. incipimus igitur à nominatis in prima diuisione,
Fastis, & Nefastis: quandoquidem Fasti, que duarum
prima diuisionum partium plenior est, plures in Anno
sunt, quam quacunque pars in tribus reliquis diuiso-
nibus latius patet, hoc est, quam vel Profesti, vel non
Senatorij, vel non Comitiales. quod si quis opponat, in
Kalendario plures notatos esse dies littera C, quam
littera F, unde plures significantur Dies Comitia-
les, quam Fasti: utaque non recte me à Fastis, vt à ple-
niore parte, exordiri: sciat, non à me Fastos modo vo-
cari, quos notatos littera F videmus, sed omnes planè,
I quibus

quibus fari tria verba, Do, Dico, Addico, Pratorum licebat: quorum è numero Comitiales erant, & ij, quos in Kalendario ha littera demonstrat, EN. NP. Q. REX. C. Q. ST. DF. P. quibus omnibus cum fari liceret, etiam si non id semper fieret, qua de causa notati sunt alijs literis potius, quam F, vt indicetur, praeter Fari, aliquid etiam fieri licuisse: non absurdè mihi facere videtur, si ad Fastos, littera F notatos, qui quidem verè Fasti dici possunt, quòd ijs aliud prorsus nihil fiebat, quo Prator à iure dicendo impediretur, eos quoque dies aggrego, quibus, Fari semper quidem licebat, non tamen, quod liceret, fieri semper solebat. vt omnino tria essent genera, quibus de singulis agetur suo loco: primum Fasti ij, quibus fari semper & liceret, & soleret, qui notantur littera F, suntq; omnes 38. hi & proprie erant Fasti, & toti, proprie, quòd per eos, nisi cum aliquis casus extra ordinem interueniret, nunquam Prator ius non dicebat: toti, quòd Fari, horis omnibus liceret. Alterum genus fuit: Fasti ij, qui & ipsi proprie Fasti erant, sed non toti, quòd ijs quidem omnibus Fari, non tamen horis omnibus, liceret. erant autem hi, EN. NP. F. P. EN. Q. REX. C. Q. ST. D. quas litteras infra explanabimus. atque hi erant omnes 65. Tertium genus Comitiales fuere, casu Fasti, non proprie, quia, cum Comititia non haberentur, tunc Fari solum Prator solebat. hi modò toti erant Fasti, cum nulla scilicet Comititia haberentur, modò ex parte, cum haberentur illa quidem, sed minimè per totum diem. hi 184. erant. Nos igitur Fastos omnes vocamus, quibuscunque Fari liceret, siue Fasti proprie, siue non proprie,

proprie, essent. itaque ab his profecti, paulatim progrediemur diuidendo, ut, qui nobis propositus est huius narrationis finis, eò perueniamus. Omnes Dies aut Fasti sunt, aut Nefasti: & Fasti, partim Festi, partim Profesti. Festos plerosque partim Fastos, partim Nefastos fuisse, ut Quirinalia, Lupercalia, Terminalia, ex Calendario cognoscitur. quibus enim Festus diebus adscriptum est NP, ij sunt Nefasti simul, & Fasti: Nefasti, priore parte, Fasti, posteriore. Dies Feralia adscriptam habet F. qui festus proprie non fuit, sed gestandæ ad mortuos cena dicatus dies. quod quia non hora stata fiebat, sed ut cuiq; commodum erat, idè totus dies potuit esse Fastus. propterea, ut opinor, littera F notabatur. Festis porrò diebus, non dubitò, quin omnibus haberi Senatū licuerit. cuius rsi exempla sunt in Antiquorum libris admodum multa. quanquam sollempne hoc non erat, ut semper Diebus Festis Senatus haberetur, sed legitimum, ut haberi posset. sollempne autem illud, ac statum, ex more maiorum, ut Kalendis, Nonis, Idibus, haberetur. itaque in Calendario neq; Kalendis, neque Nonis, neque Idibus littera C. quæ Comitiales dies significabat, per quos haberi Senatus non poterat, neque diebus omninò vllis Festis adheret. Profesti dies aut Fasti erāt, aut Nefasti & omnibus Profestis Nefastis haberi Senatū licebat, Profestis autē Fastis non planè omnibus, sed ijs tantum, qui Comitiales non essent. quibus autem Profestis haberi Senatus poterat, ijs omninò agi cum Populo non poterat. contrà, quibus Profestis haberi Senatū non licebat, ijs agi quidem cum Populo licebat, nec tamen semper

agebatur: cum ea res ex eorum voluntate pēderet, pe-
 nes quos Populi cogendi potestas esset. non enim, quod
 licet, id etiam necesse est. Quod autem dixi Comitias
 haberi Senatui non licuisse, declarant illa verba,
 in epistola Ciceronis ad fratrem, quae tertia est lib. 2.
 Consecrati sunt dies Comitiales, per quos Senatui ha-
 beri non poterat. & illa in S. C. quod Coelius ad Ci-ero-
 nem misit, epist. famil. lib. 8. Vtique eius rei causa per
 dies Comitiales Senatui haberent, S. Q. C. face-
 rent. Quibus verbis, quod extra ordinem à Senatu
 eo S. C. decretum est, id omnino fieri solutum non esse,
 a Lucio constat: ita Senatus Fastis quibusdam habe-
 ri poterat, quibusdam non poterat: siquidem Comitia-
 les inter Fastos iam retulimus. Nefastis autem haberi
 omnibus potuisse, iam diximus. Sanè, qui me torqueat,
 novus est, mihi quidem perdifficilis, in epistola ad Atti-
 cum lib. 1. in qua, cum dixisset iam, Nam, cum dies
 remissus rogationi ex S. C. ferenda, paucis post versi-
 bus subiunxit, Senatus vocatur quod certè mos maio-
 rum minus ferre videbatur: nam si Rogationi ferenda
 dies esset, certè Comitalis est: quod si Comitalis, ha-
 beri Senatui non licet: cuius rei testimonio sunt ea,
 quae paullo antè recitavimus. & ex epistola ad fratrem
 verba Ciceronis, & è S. C. nisi si factum id extra ordi-
 nem dicamus, ut Pisonis Consulis iniquissimi conati-
 bus abiret inretur: qui cum esset lator rogationis, &
 eius Rogationis, quam ex S. C. & de religione ferebat,
 idè tamè erat diffusor. Comitalium magnus erat nu-
 merus: eosq. fuisse dies Fastos, quod supra dixi, ita exi-
 stimo, ut mihi videar affirmare posse, non eriminari
 quad. 223

quadam coniectura, sed certa in primis, ut puto, ratione commoueor. nam in Orationibus Ciceronis, in Pisonem, de Prouincijs consularibus, pro Sextio, mentionē video fieri ea de lege, qua P. Clodius Tribunus pl. sanxit, ut omnibus diebus Fastis agi cum Populo liceret. quo fit apertum, Fastus quibusdam non id licuisse, quod ut omnibus liceret, lege Clodia sancitum est. quam tamen legem non fuisse obseruatam, demonstratum est à nobis in libro de Legibus Romanis. Nec verò mirari satis possum, cū, Fastos aliquot fuisse Comitiales, pateat, qui venerit in mentem Macrobio, Fastis, dicere, Lege agi licuisse, cum Populo non licuisse, Comitiales autē vtrunque licuisse. quorum alterum verè dictum constat, Comitiales, inquam, & Lege agi, & cum Populo licuisse: quia scilicet Comitiales erāt de numero Fastorum, itaq; & illud, omnium Fastorum commune habebant, ut lege agi posset, & hoc præterea proprium, ut etiam cum Populo posset: Alterum autem de Fastis diebus, quibus aut lege agi licuisse, cum Populo non licuisse, in prima parte verum esse video, in secunda, qui possit non esse falsum, haud facile reperio. qui enim Fastis agi cū Populo non licet, cū Comitiales omnes fasti sint, & Comitiales agi licuisse cum Populo, iam ostenderim? dixisset hoc modo: Fastis omnibus lege agi licet, cū Populo nō omnibus licet: nihil erat, quod reprehenderes: siquidem quod docuimus, quibusdam Fastis agi cum Populo poterat, quibusdam non poterat: quibus poterat, eos si quis Fastos, aut Fastos Comitiales diceret, nō erraret. iam dies fuerit nullus Comitialis, quin idem & Fastus: sed Comitiales potius, quam

Fasti.

Fasti, vt à reliquis Fastis proprio nomine distinguerentur, & Comitiales item potius, quàm Fasti Comitiales, breuiatis causa, vocabantur. Verùm, quia libenter, quantum in me est, Antiquitatem soleo tueri, Macrobius, à quo multa didici, quasi gratia referenda loco, ita conor excusare: vt, cum Fastos nominauit, de ijs tantum intellexerit, qui Fasti vulgò dicebantur, non etiam de ijs, qui, etsi Fasti ipsi quoq, erant, Comitiales tamen appellabantur. spectauit igitur non verbi vnum, quæ dies omnes, quibus Prætor tria verba fari posset, siue Comitiales essent, siue non, complectitur, sed consuetudinem loquendi, quòd Fastos nominabāt eos, quibus tantum lege agi posset, cum eos, quibus cum Populo posset, Comitiales præcipuo vocabulo mallent appellare. Queritur hic fortasse. cum Comitiales omnes essent Fasti, ijsq, & cum Populo, & lege agi posset, cum populo, quia Comitiales, lege, quia Fasti, fieret ne simul vtrunq, Negatur. nam, etsi licebat vtrunque eodem die, non tamen vtrunque poterat eodem tempore. cum enim Populus in Forum cōuenisset, quid iudicibus, aut litigantibus loci relinqueretur? porro si vacaret locus, qui tamen posset Prætor, aut iudices, in tanto strepitu, quantus coacta in vnum locum multitudinis solet esse, eorum, qui causas agerent, orationes attentis auribus, animiq, vt par est, excipere. sed a mente diligenter aliquid considerantibus opus est. itaque absurdum est, credere, potuisse eodem tempore & cum populo agi, & iudicijs operam dari; sicuti Fastis ijs, qui Comitiales non erant, eodem quidem die, non tamen eodem tempore, & Lege actum, & Senatum esse

esse habitum inuenio, sic, vt Lege ageretur primum, deinde Senatus haberetur. quod cum ex alijs locis, tū ex 3. & 12. epistola libri 2. ad Quintum fratrem intelligitur. Ergo, cum omnes Comitiales essent Fasti, nō quia semper Lege ageretur, sed quia semper liceret, si modò cum populo non ageretur, (nec enim vtrunque simul fieri, iam diximus) ita concludemus: Fastos, littera F in Calendario notatos, iurisdictionem omnes habuisse: Fastu, littera C notatis, & ius dici: & agi cū populo, eodem tamen tempore, potuisse: ideòq, Fastos eos quoq, fuisse dico, non ex eo quòd fieret, sed ex eo, quòd liceret. Hac de Fastis: supersunt Nefasti. His omnino neq, lege agi, neq, cum populo licebat. cum enim opponantur Fastis, quorum è numero sunt Comitiales, eo iure, quòd omnes Fasti, siue Comitiales, siue nō Comitiales, habent, prorsus careant necesse est. Festus etiam sic: Die nefasto apud Prætorem lege agere, religiosum erat. Causas tamen agi, & Concionem haberi, & Legem promulgari, licebat. nam neque Causas agi, est Lege agi: neq, Concionem haberi, aut, Legem promulgari, est cum Populo agi. quæ probare singula, magni negotij non est. agitur lege, cum Prætor tria verba facit, Do, Dico, Addico: qui est vltimus iudicij dies: cum verò causis audiendis Prætor operam dat, Lege tunc non agitur. quare Fastos esse necesse non est omnes dies, quibus aut pro reo, aut contra reum dicitur: sed Fastum eum quidem esse, necesse est, quo Prætor, aut qui iudicio præest, cum consilio iudicum sententiam ferre debet. itaque in epistola 3. libri 2. ad Quintum fratrem, Ad 3. Idus, inquit, dixi pro Bestia, de
 Ambi-

Ambitu, apud Prætozem Cn. Domitium. Quem tamen diē (est autem 3. Idus Februarij) Fastū non fuisse, Kalendarium indicat: notatur iam, vt Nefastus, litterā N. nec omninō de octo diebus, qui ab Idibus appellantur, mense Februario Fastus vllus fuit, vltimo tantum die, hoc est, Idibus ipsis, excepto, qui Nefastus priore, Fastus posteriore parte fuit: notatur enim sic, N P. Conciones licet ad Populū haberentur, nō tamen Comitiales tantū die, sed & Fasto, qui Comitialis nō esset, et Nefasto pariter haberi poterāt nolo enim quenquā in eo falli, quia fortasse, agi ad Populum, & agi cum Populo, idē esse videatur: quæ diuersa sunt nam agebatur ad Populū cum ad Populum concionē aliquis habebat, vt Gellius docet lib. 13. cap. 5. Agebatur autē cum Populo, vt ait Festus, cum magistratus ad cōsiliū, aut Comitiam, vocabat. quod fieri Comitiales duntaxat die licebat. Concionari autē omnibus æquē diebus licuisse, exempla demonstrant itaq; quoties aliquod S. C. erat factum, dimisso Senatu, & S. C. ad Populum recitato, magistratus aliquis, aut etiam priuatus Senator, Concione ei à magistratu data, ad Populum verba faciebat. nec tamen is erat dies Comitialis. nā Comitiales fieri S. C. aut omninō Senatum haberi non potuisse, demonstratū est. & Festus hæc apertè distinguit, cum ait: Forū est, in quo iudicia fieri, cum Populo agi. Conciones haberi, soleant. Quo die igitur, Agi cum Populo, eodem, Agi apud Populum, licebat: quo autem, Agi apud Populū, eodem, Agi cum Populo, non semper licebat. Exempla sibi quisque notet in legendo: quod facillimum est: sunt enim infinita, itaque puto me facere non ineptè, quod

quod ijs recitandis, quæ passim existant, contere-
 dum mihi tempus esse non existimem. Illud adden-
 dum vnum videtur: Cum aduocabatur Concio, vt Po-
 pulus aliquid suffragijs, rogante Magistratu, susceret,
 tunc actum esse cum Populo, non ad Populum: cum
 verò Magistrate, aut etiam priuatus aliquis, magi-
 strata ei Concionem dante, ad Populum verba fa-
 cebat, non vt suffragia deinde ferrentur, sed vt aliquid
 exponeretur, tunc non cum Populo, sed ad Populum
 actum esse. aliud est igitur, Habere concionem: aliud,
 Aduocare Concionem. Habere Concionem, est Age-
 re ad populum: Aduocare concionem, si aduocatur, vt
 suffragia ferantur, est, Agere cum populo. ideo scripti
 sunt hæc apud Macrobinum lib. 1. Sat. Iulius Cæsar Au-
 spiciorum lib. 16 negat, Nundinis Concionem aduoca-
 ri posse, id est, cum populo agi: ideoq; Nundinis Ro-
 manorum haberi Comitia non posse. Addita enim
 sunt illa verba, id est, Cum populo agi, qui non sem-
 per, Concione aduocata, cum Populo agebatur, sed in-
 terdum ad Populum duntaxat. Nundinis autem, cum
 Populo quidem agere, non licuit, ex quo sequebatur,
 vt Comitia haberi non possent: ad Populum autem a-
 gere, hoc est concionem habere, certe licuit. non enim
 aduersatur illud, quod à Cicerone scriptum est,
 lib. 4. ad Atticum: Ante diem 10. Kalen. Nundinae:
 Concio biduo nulla. Quibus verbis, id quod factum
 non est, non id, quod non licuit, ostenditur. nam, cum
 haberi Nundinis Comitia non possent, quod non ex
 Macrobio tantum, verum etiam ex Plinio libro
 octauo, cap. 3. cognoscitur, propterea ne concionan-
 dum

dum quidem P. Clodius, Appius, Metellus putauerunt, qui proximis diebus, Comitiorum caussa, Conciones habuerant. Superest de Lege promulganda id enim de tribus, quae proposuimus, erat tertium. Ferenda Legis. & Promulganda non eadem ratio fuit. Ferebatur die tantum Comitiali, Promulgabatur etiam non Comitiali, siue Fastus, siue Nefastus esset. itaque C. Cato Tribunus pl. rogationem de abrogando Lentulo imperio, die non Comitiali, promulgauit. cum enim & post 4. Nonas Februarij, & ante 8. Idus eiusdem mensis promulgauerit : quod ex epistola 3. libri 2. ad fratrem colligitur, Comitiali die promulgare non potuit, ac ne Festo quidem. primi enim duodecim Februarij dies Nefasti omnes fuerunt. Haberi autem Senatum per Nefastos omnes licebat : nec per omne s tamen, sed tantum, cum res postularet habebatur, eorum Magistratum, quibus id iuris erat, arbitrato. ita Senatus in hoc praestare Populo videbatur : quod agi cum Populo per vnum modum dierum genus, hoc est per Comitiales, quae Fastorum pars erat, haberi autem Senatum per duo genera, hoc est, & per Fastos eos, qui Comitiales non essent, & per Nefastos omnes, licebat. Erant praeterea Dies aliquot promiscui, quibus totis lege agi, neque omnino licebat, neque omnino non licebat, sed partim Fasti erant, partim Nefasti. horum tria erant genera: alij, prima & postrema diei parte, Nefasti, media Fasti, qui dicebantur Intercisi, & in Calendario hu duabus litteris notantur, E N. quod est, Endotercisi, pro Intercisi. Veteres enim Endo, pro In, usurpabant. itaque dixit Cicero lib. 2. de Legibus: Quos endo

caelum merita vocauerint. Et Festus notat. Endoitiium pro, Initium. Varro autē, lib. III. de re Rust. Endo suā domū. Alij priore parte Nefasti, posteriore Fasti: qui notantur ipsi quoq, duabus litteris NP. sed cōiunctus, hoc modo NP. quod valet, Nefastus primo. cuiusmodi fuisse dies fere omnes Festos, inspecto Kalendario cognoscitur. Nonnulli, priori parte Fasti, posteriore Nefasti: qui notantur sic, F. P. quod Fastus primo, significat. quo ex genere videmus in Kalendario Vinalia fuisse. Dies eos, qui priore parte aut Fasti erant, aut Nefasti, de veteribus, quod memnerim, nemo nominat. de Fastis autē media diei parte, hoc est de Intercisiis, Varro sic lib. V. de lingua Lat. Intercisi dies sunt, per quos mane & vesperi est nefas: medio tēpore. inter hostiā caesam, & extra porrecta fas: à quo, quod fastum intercedit, Intercisi dies: aut, quod intercisum nefas. Patet iā, his litteris, quae sunt in Kalēdario, F. N. C. F. P. NP. EN. sex dierū genera significari, Fastos, Nefastos, Comitiales, Fastos primo, Nefastos primo, Intercisos. Quod si cui veniat in mentē, hac duarū litterarū connexionē NP. non significari, quod nos diximus, Nefastus primo, sed potius, Nefas Pratori: huius opinionē argumentū primo è coniectura, vel ex ipsa potius, vt ego sentio, ratione ductū, deinde etiam Historia veteris infirmat auctoritas. argumentū est hoc. Nemo cui pauciora sufficiunt, pluribus vitur quid opus erat, vt ij Dies, quibus adscriptum videmus NP. Nefasti esse indicarentur, duas potius litteras, quā vnā, apponere? cur NP. inquam, non N? praesertim cū Nefasti dies omnes hac vna littera, N, notentur: sicuti & Fa-

sti, eorum quasi aduersarij, vna littera, F, demonstrantur. Age, dicat aliquis, leue hoc esse, planeq; nugatori-um argumentum. quod sanè mihi videtur contra. quid Ciceroni respondebitur? mē dacij ne, & falsitatis, quasi testem corruptum, aut inscientem, arguemus? non ita vt opinor, quisquam desipiet. Sunt igitur hæc in Epistola, Risi, Ciceronis verba, libro 11. ad fratrem: Cognosce nunc Idus. Decimus erat Cælio dies. Domitius ad numerum iudices non habuit. Quibus verbis, cū Idus Februarij, de quibus Cicero loquitur, Fastum ex parte diem fuisse, satis constat: quandoquidem eo die Prætor Domitius, vt de reo cognosceret, sententiãq; ferret, in Forum descendit: sequitur, vt NP. quod Idibus omnium mensium, exceptis Iunij, in Kalendario adscriptum videmus, Nefastus dies omninò significari non possit. Eodem in libro altera est Epistola, quæ sic incipit, Sextius noster absolutus est ad 11. Idus Mart. qui dies, si eo die Sextius absolutus est, certè Nefastus planè non fuit. fuit autem, cum ei sit adiunctum NP. priore quidem parte Nefastus, posteriore autem Fastus: sicuti & Idus Februarij, de quibus proximè diximus, & omnes dies, quibus in Kalendario NP. appositum animaduertimus. Aggrediamur nunc: quando & de Dierum ratione, & de litteris, eas significantibus, satis multa, atque etiam, vt arbitramur, satis vera dicta: alias, quæ à Kalendario sunt, litteras: aut concisas, eo-que obscuriores dictiones interpretari: vt, quos Antiquitas capit, eorum commodo pro nostra virili parte consulamus.

147

KALENDARII ROMANI EXPLANATIO.

F. *Fastus dies.*

C. *Comitialis.*

N. *Nefastus.* NP.

I A N.

NON. *Nonæ.*

AGON. *Agonalia.* Ovidius.

EN. *Endotercisus: pro, Intercisus.* Varro, & Macrobius.

CAR. *Carmentalia: quod sacra tum, & feria Carmentis.* Varro.

EID. *Idus.*

F E B R.

LVPĒR. *Lupercalia: quod in Lupercali Luperci sacra faciunt.* Varro.

QVIR. *Quirinalia: à Quirino: quod huic deo feria.* ad Quinti fr. 2. Ouid. *fast.* 11.

FERAL. *Feralia ab Inferis, & Ferendo, quod ferunt tñ Epulas ad sepulchrū, quibus ius ibi Parentare.*

TER. *Terminalia: quod is dies Anni extremus constitutus. duodecimus enim mensis fuit Februarius.*

REGIF. *Regifugium.* Ovidius. *quamquam est inter Ovidium, & Kalendarium, de Die Regifugij controuersia. ille enim assignat ei Februarij diē XXIII. in Kalendario autem video ad XXIV. esse appositū. nec sane, si modo Regifugij dies N fuit, videtur esse potuisse die XXIII. hoc est Terminalibus: qui NP. dies fuit. alioqui dies idem & NP. & N. fuisset.*

EQ Equiria. Varro, Festus, Ovidius.

MART.

LIB Liberalia. Varro.

QVIN Quinquatrus. Varro.

TVBIL Tubilustrum quod eo die in Atrio sutorio Sacrorum Tubalustrantur. Varro li. V. Ovidius libr. 3. Fast. & 1. & Festus.

Q REX C F Quando Rex Comitauit, Fas. Varro Festus. Scaliger in Festi castigationibus.

In Fastis marmoreis, qui exstant Romae, inuenio bis notatū hunc diē, IX. Kal. April. itē IX. Kal. Iunij. Nemo quod sciā, explicauit quis esset mos huius diei, qui ritus, quae antiquitas. Scisndū, Regi sacrorū neq, magistratū gerere, neq, verba ad populū habere fas fuisse propterea in Comitū ire illi non licebat, nisi hoc die, qui notatus est in Fastis. ibat enim in Comitū sacrificij causa, quo properanter patrato protinus fuga se è Comitio eripiebat. Plutarchus: ΕΣΙ γονῡ τις ἦ ἀγορᾶ θυσία τῶν λεγομένων γομιτίῳ πατρίῳς, ἢ θύσας ὀβασίλις: καὶ τὰχος ἄπασι φύγωρ δὲ ἀγορᾶς. Varro: Dies, qui vocatur sic, Quando Rex comitauit, fas, dictus ab eo, quod eo die Rex sacrificus dicat ad Comitū. Si à docto viro quarā, quid sit, Dicere ad Comitū, sane nō agnosceret Latinū hoc genus loquēdi. & profecto ineptū est. Legendū enim, Itat ad Comitium. Ita loquitur alibi: Milites appellant, quod itent, vt i milites, ūm ferro. Quare ob id aliter notas, quae legentur in Fastis, interpretabamur: Q. R. C. F. Quando Rex Comitio fugit. Quod Ovidius manifeste nos docet.

Quat-

Quattuor inde notus locus est: quibus ordine lectis,
Vel mos sacrorum, vel fuga Regis inest.

Vtrumque enim complexus est: Quando Rex comitia-
uit. hic enim est mos sacri, quod faciebat in Comitio.
& Quando Rex Comitio fugit. Tangit enim fugam Re-
gis è Comitio. Plutarchus: ἄπ' αὐτοῦ φεύγων δὲ ἄρχων.
Quid certius hoc testimonio? At Paulus: Quando rex
sacrificulus diuinis rebus perfectus in Comitium venit. Im-
mò, quando rebus diuinis perfectus abìt è comitio quare
eius commenticia causa in ruderibus Festi ne vestigiū
quidem apparet. At, quid aiunt docti viri? Ouidiū igno-
rasse, quid sibi vellent illæ litteræ singulares. quasi fas
sit doctissimum poetam ignorare, quod formularios, le-
gulcios, litigantes, ac minimos quosque de face Numæ
scire oportuit. Nam, de Regifugio ipsum nō intellexis-
se, testis erit ipsemet, qui de eo in mense Februario an-
te tractauerat,

A P R.

CIRC. Circenses.

FORD Fordicidia: à Fordis bubus. Bos forda, quæ
fert in ventre, quod ea die publicè immolantur boues
pregnantes in Curijs complures à Fordis cadēdiu For-
dicidia dicta. Varro l. 5. Ouid. l. 4.

CER. Cerialia. Varro.

PAR. Parilia: à Pariendo, vt ait Victorinus Afer.
Alij, Palilia, à Pale: quod eo die Feriæ ei deæ fiunt. Var-
ro l. 5. Ouidius lib. 15. Fast. Festus in verbo, Pales: &
Parilibus. Tibullus, el. 6. lib. 2. Propertius in 4.

VIN. Vinalia: à Vino. Varro.

ROB. Robigalia: dicta ab Robigo, secundū segetes.
Varro.

FLOR. *Floralia*. Ovidius, Plinius.

M A I.

COMP. *Compitalia*.

LEM. *Lemuria*. Varro, Ovidius.

LV D. MART. IN. CIRC. *Ludi Marti in Circo*.
Ovidius.

I V N.

MART. CAR. MONET. *Marti, Carne Dea, Moneta & Iunoni*. Macrobius, Ovidius.

IN. CAPIT. IN *Capitolio*.

VEST. NF. PR. *Vestæ, Nefas Prætori*.

MATR. *Matri Matutæ*. Ovidius.

Q. ST. DE. *Quando Stercus defertur*. Varro, Fes-
tus, Ovidius.

I V L.

POPLIF. *Poplifugium: pro, Populifudium*.

APOLLIN. *Apollinares*.

MERK. *Merkatatus*.

VICT. CAESAR. *Victoria Caesaris*.

NEPT. *Neptunalia*.

FVRR. *Furinalia*.

A V G.

FER. *Feralia*.

HISP. VIC. *Hispaniam vicit*.

PORT. *Portunalia*.

VIN. F. P. *Vinalia, Fas Prætori*. Varro, Plinius.

CONS. *Consualia*. Plutarchus.

VOLC. *Volcanalia*. Varro.

OPIC. *Opiconsua*. Varro.

VOLT. *Volturnalia*. Varro.

H. D. ARA. VICTORIAE. IN. CVRIA. DEDIC.
 EST. Hoc die Ara Victoria in Curia dedicata est.

S E P T.

FER. NEP. FERIA Neptuno.

F. EQVOR. PROB. FERIA Equorum probandorū.

Valerius Max. lib. 11.

LVD. CIR. Ludi Circenses, in Augusti die natati.

Suetonius, Dio.

O C T.

MEDITR. Meditrinalia, à Meditrina Dea.

Varro.

AVGVST. Augustalia.

FONT. Fontinalia. Varro.

ARM. Armilustrum. Varro.

N O V.

EPVL. INDICT. Epulum indictum.

LVD. PLEB. IN. CIR. Ludi Plebeij, in Circo.

Suetonius.

D E C.

AGON. Agonalia.

SAT. Saturnalia. Macrobius.

OPAL. Opalia. Varro, Macrobius.

DIV. Diualia, Diua Angerona dies festus. Is dies à Varone lib. V. de ling. Lat. appellatur Angeronalia, ab Angerona, cui sacrificium fit in curia. Macrobius. Saturn. I. XII. Kal. Ian. feria sunt diua Angeronia, cui Pontifices in sacello Volupia sacrum faciunt.

LAR. Larentinalia. Varro, Ovidius, Plutarchus.

F I N I S.

INDEX IN LIBRVM DE SENATV.

AB nepotibus non pronepotibus ciuium Romanorum senatorius ordo tribui solitus.

113

- Accusatores, reis condemnatis, prætoriam sententiam, prætextam togam, atque etiam senatorium ordinem adepti. 30
- Accusatores senatorum ciuitate Ro. donabantur. 41
- Aedes sacræ non omnes templa. 52.132
- Aerarium vbi fuerit. 70
- Agere lege, quid. 141
- Agi cum populo quibus diebus posset. 137
- Agi ad populū, & Agi cū populo, qua re differāt. 142
- Alia omnia sentire, q. 65
- Aliam in partem eundem s à Spartanis. ibid.
- Allegere, quid sit. 22
- Anni diuisio, 135
- Antonij fœdus disseffus. 109
- Apes imitandæ, quæ non vbicunque confederint, decerpunt, sed tantum flosculos suaue redolentes colligunt. 60
- Apparitores ad auferendum à senatore pignus missi. 54
- App. Claudium Pulchrum in prouinciam, lege perlatam, iuisse, probatur, licet dixerit se sine lege iturum. 84
- App. Claud. Pulcher triumphum postulationem abiicit. 84
- Aprilis mensis dies, quibus rebus darentur. 102
- Athletæ infamia liberati. in lib. de Legib.
- Auctoritas senatus dicebatur, cum intercederetur, non Senatusconsultum. 68.72
- Auctoritas senatus, vbi nulla intercessionis mentio fit, pro ipso Senatusconsulto accipitur. 100
- Auctoritas senatus quando præscriberetur. 97.99.

I N D E X.

Auctoritates S. C. quæ.	88. 114
Auctorum nomina, qui de senatu, deque S. C. scripserunt.	66
Aufidius trib. pl. legem de pantheris aduchēdis tulit.	88
Augustini locus in libris de Ciuitate Dei.	2
Augustus Imp. veterem rogandarum in senatu sententiarum, consuetudinem neglexit.	60
Aurelia, & Aufidia leges quomodo latæ,	88
Aurelij Cottæ lex, de iudicijs.	in lib. de Leg.
B.	
B ella dum geruntur, nihil seditionis exoritur, bellis sublatis, otium, & opes discordiam pariūt.	80.
Bellum indicere quis poterat.	130
C.	
C . Bassi locus.	54. 66. 130
C. Gracchi leges.	133
C. Gracchus quas leges, senatuconsulto, & inuito, tulit,	87
C. Iulius Cæsar campos lege, sine S. C. diuisit, & publicanos pecunia leuauit.	86
Cæsaris acta vt rata manerent, senatus decreuit suadente Cicerone.	112
Cæsaris locus.	45. 76
Calabra curia.	130
Callistrati locus:	in lib. de Leg.
Caroli Sigonij laus.	22
Cassia lex.	in lib. de Leg.
Censores vbi in senatu sederent.	63
Censorum potestas quatenus pateret, & quam ob causam maxima fuit.	11
Censu deminuto, ciues Ro. omnes, in inferiores ordines decidebant, licet id, fortunæ, non sua ipsorum culpa contingeret.	32
Censura quare in Remp. Romanam inducta.	11
Censura quarto quoque anno creabatur.	63
	Cice.

IN LIB. DE SENATV.

Ciceronis loca. 23. 26. 28. 29. 31. 34. 39. 41. 42. 43. 46. 47. 55. 56. 59. 60. 62. 66. 70. 77. 78. 81. 83. locus ex primo Famil. explicatus. 84. 94. alter ex epist. ad Atticum ead. locus ex lib. in Verr. emendatus.	86. 87
Ciceronis locus ex oratione pro Sextio, de magistra- tibus, & de senatu.	7
Ciceronis memoriæ errata.	36
Circensium ludorum gratia pantheræ Africanæ in Italiam aduectæ.	88
Ciuium tria millia, præter Gracchum, & Flaccum consularem. ab Opimio consule occisa.	79
Clientelæ à Romulo institutæ.	9
Cn. Aufidius trib. pl. legem de pantheris aduehendis tulit.	88
Cn. Pompeio absoluta potestas proconsuli ad urbem à senatu tradita: simulque alijs magistratibus, 77	
Cn. Pompeius consul M. Cælio tribuno pl. arma mi- natus est. 78. armatos homines in foro, & in tem- plis tenuit. ead. armatis circumfusus ad Milonis iudicium pro ærario sedit.	ead.
Cælij locus.	45. 67. 68
Coloniæ iussu senatus ductæ.	121
Comitia centuriata, <i>diuim præstantissima ac nobi</i> 13 <i>lissima.</i>	
Comitiales dies, qui. 44. 137. Comitiale bîduum post Kal. Ian. quò senatum habere non licuit. 46. Co- mitiales Ian. dies.	47
Comitialibus diebus senatum haberi non licuit. 105	
Comitiales dies nonnulli fasti.	139
Concionari ad populum quibus diebus licuerit. 142	
Concionem habere, & Concionem aduocare quomo- do differant.	143
Consul in rogandis sententijs plus interdum necessi- tudini, quam dignitati tribuebat.	60
Consul poterat senatoris alicuius sententiã nõ pronũ- ciare, nõ in eam S. C. fieret.	61

I N D E X.

*Consulere Se,
naturam. pag.
51. et 52.*

Consul prior creatus bellum indicebat.	130
Consulis alterutrius mensura potestas.	53
Consules coacto senatu quibus de rebus referrent.	45
Consules quando conuocarent.	51
Consules designati vtrum sententias primum rogati. 59. hic mos vsq; ad Tiberij tēpora viguit. ibid.	
Consules senatusconsultis intercedebant.	73
Consules vno versiculo , ne Resp. detrimentum caperet, satis armati. 78. contra quos ita decretum, omnes interfecti. ead. Opimio consuli hæc potestas primum permessa aduersus ciues.	ead.
Consules, licet patroni senatus, leges nonnullas, inuito senatu, tulerunt.	83
ex Consuibus vter senatum vocaret.	53. 130
Consulibus fere solis potestatem absolutam iniussu populi senatus dabat. 76. sed, si maius instaret periculum, etiam alijs magistratibus.	76
Contrarij, nomen , in rogandis sententijs, vt mali ominis, refugiebatur.	65
Coriolani caussa à plebe iudicata, senatu cōcedēte. 89	
de Coriolano factum iudicium trib. pl. rescindere, senatu repugnante, noluerunt.	89
Cornelia lex , de numero senatorum ad faciendam S. C.	75
Cornelia lex , de iure à prætoribus dicundo.	88
Cornelia lex contra S. C. lata.	88
Cornelia lex à Sulla lata de iudicijs. in lib. de Leg.	
Cornelij Taciti loca.	14. 16. 60. 70
Curia Calabra.	130
Curia singulae suum facellum habuerunt, & ipsa facella Curia appellata.	5
Curias denas vnaquaque ex tribus tribubus habuit, quas Romulus constituit.	5
Curjata lex stipendia de publico prouinciarum rectoribus dabat.	84
Currus , quo senatores in senatum vesti, qualis, & in eo sella, supra quam considebant.	94
Curu-	

IN LIB. DE SENATV.

Curules magistratis.

54

D.

D amnati iudicio infami & senatu, & honoris cūctis exclusi. 39.40. quæ ob crimina senatores senatu mouerentur.	41
Damnatos de vi priuata quæ pœna sequeretur.	126
Decemuiri quomodo senatum vocarent.	53
D. Bruti querella.	84
D. Brutus de suo, stipendia militibus erogauit.	84
Decretum pro Senatusconsulto vsurpatum.	91
Decretum senatus quid.	91
Decretum senatus quomodo fieret.	92
Decretum & à senatu, & ab alio ordine fit.	93
Decretum Imperatoris, Principis Iudicis, apud Iuriconsultos.	94
Decuriones qui essent	104
Dictator quo modo crearetur.	81
Dictator primus Q. Opimius.	79
Dictator summum, & liberum imperium habuit.	81
Dies, nefasti. 46. religiosi, atri.	ead.
Dies senatorij in omnibus mensibus qui fuerint.	46
Dies nonnulli promiscui partim fasti, partim nefasti.	144
Dignitas naturam in ordine vincit.	2
Dignitas senatoribus tributa.	115
Dignitatem Cicero pro ordine senatorio dixit.	39
Dionis loca.	23.31.34.38.71.75.76
Dionysius Halicarnasseus citatur de locorum senatu 6.16.17 58.64 Dionysij locus expositus.	74.83
Discedere in aliorum sententiam in senatu, quid sit, & à quibus fieret.	26
Discedere in alia omnia.	65.133
Discessio in S. C. faciendo. quid esset.	53. 61.66
Discordiarum ciuiles quando exortæ. 80. qua de causa excitatæ, & à Scipione Nasica prædictæ.	ead.
Diualia dies.	151
Diuide, dicebant, sedentes, qui de singulis rebus, vt	

et pag. 51.

I N D E X.

referretur, postulabant.	67
Diuidere sententiam, quid.	62
Diuisio sententiæ in senatu, qualis fuerit, & quomodo fieret.	195
Diuisione sententiæ aliquando efficiebatur, vt altera sententiæ pars tolleretur, cum ei tribunus pleb. intercederet.	62
Do, dico, addico, verba prætoris.	136
Drusi lex, de Iudicijs.	in lib. de Leg.

E.

E ndotercici dies.	144
Equester ordo ex patricijs, & plebeijs.	20
Equestris census.	32
Equites pedarij.	26
Equites quæ spectandi locū habuerint. in lib. de Leg.	
Equites soli rē iudiciariā administrarūt. in lib. de leg.	
Equites nunquam cum senatoribus iudicauerūt ante bellum Italicum.	in lib. de Leg.
Equitibus Romanis negotiari licuit, non senatoribus.	115
Euenta cum caussis intelligere, longe vtilissimū.	81
Eximere diem dicendo.	62

F.

F asti dies.	135. in Kal. & 137
Februarij dies. 49. Februarius postulatis prouinci- arum, & legationibus audiendis dabatur.	49
Feralia dies, cuius generis fuerit.	137. 147
Festi dies.	137
Festi locus de suffectis senatoribus. 11. 19. 43. 46. 75. de comitijs. 13. de sententijs in senatu dicendis.	23
Flamini Diali in senatum venire licuit.	29
Fordicidia dies qui, Forda bos,	149

G.

G abinia lex.	49
Galliæ C. Iulio Cæsari contra legem Semproniam in duo quinquennia mandata.	85
Gellij	

IN LIB. DE SENATV.

Gellij locus. 37. 50. 51. 67. Gellius falso putauit Varro-
nem, & Tuberonem de S. C. faciendo dissentire.

67. 73

Gracchi lex, de trecentis equitibus, qui cum trecentis
senatoribus iudicarent, quomodo intelligenda.
in lib. de Leg.

Gracchorum interitus. 77

H.

Historici, ne dū oratores, interdū id sibi iuris arroga-
runt, vt à veritate discederent. in lib. de Leg.

Homo loco natura posterior, sed dignitate prior. 3

Honestum, quid. 74

Honor diuinum bonum. 12

Honorem Cicero pro magistratu dixit. 39

Hora, qua in senatum senatores ingrediebantur. 49

Horatij locus. 32

Hostes ex S. C. iudicabantur. 82. ad nullum magistra-
tum prouocationem habebant. cad.

I.

IAnuarij dies, per quos senatum haberi liceret. 45,

46. Ianuario mense vter ex consulibus senatum
haberet. 55

Idus Februarij, dies Fastus ex parte. 146

Imperatores ciuitatem nulla certa lege, sed pro libi-
dine administrarunt. 60

Imperatores legem, vigente rep. ad populum latam
obseruarunt. 87

cum Imperio esse, quis diceretur. 44. quomodo Impe-
rium mandatum. 83

Imperium quibus abrogatum, ij senatu moti. 42

Indiciū profiteri senatori leges vetabāt. in lib. de leg.

Iniurias principū acriter vlciscendas Tiberius Imp.
dixit. 70

Intercedendi S. C. ius qui habuerint. 57. 70. habuerūt
trib. pl. à legibus sacris. 50

Intercessio propria trib. pl. 73

Intercedendi ius, qui haberent. 100

I · N · D · E · X.

Intercedere S. C. non tantum tribuni pl. poterát, sed omnes, qui eadem potestate, maioreve essent, quaj. qui S. C. facere vellent.	73
Intercedere, quid significet.	109
Intercessio tribunorum pl. plerunque effecit, ne altera sententiæ pars in senatu statueretur, licet Reip. conduceret.	62
Interregnum, quid, & quando esse cœperit.	18
Interrex.	78
Ire in alia omnia.	65. 133
Iudices senatorij quot, & quo tempore fuerint.	105
de Iudicijs sine populo senatus non decernebat.	87
Iudicum numerus, ex legibus quis fuerit.	in lib. de Legib.
Iulia lex, de Iudicijs.	in lib. de Leg.
Iura & leges Romanorum vnde ortæ, & quo modo immutatæ.	124
de Iure dicundo populus sine senatu, & contra senatum statuere potuit.	89
Ius variè à prætoribus primo dictū, postea lege Cornelia ex perpetuis suis edictis.	87
K.	
Kalendis haberi senatum mos fuit.	111
L.	
L atus clauus, & Latum clauum dare, quid.	75
Latus claus, tunica senatoris.	113. 115
Legatio libera, quæ esset, & cuius rei causa daretur.	
109. 110. senatores cum binis lictoribus liberas legationes obibant.	112
Legationes senatusconsulto dabantur.	115
Lege agi quibus diebus licuerit.	139. in Kal.
Lege proditiõis qui tenerentur.	9
Legem promulgare, & ferre quibus diebus licuerit.	
115. in Kal.	
Legere senatores, quid.	111
Leges cum senatusconsultis ad ærarium delatæ.	71
Leges latæ inuito senatu.	83
Leges	

IN LIB. DE SENATV.

Leges de agris diuidendis, de regnis donandis, de colonijs, de vestibus, de frumento distribuendo, senatu non consulto, latae.	86
Leges omnes ex S.C. latae vsque ad annum post urbem conditam CCLXIII.	88
Leges contra senatusconsultum latae quam vim habuerint. 88. eandem habuerunt, quam si ex S. C. per latae essent. ead. quando ferri coeptae sine S. C. & senatu aegre ferente.	ead.
Leges senatusconsultis sublatae.	81
Legibus solui nemo potuit, nisi CC. senatores ad S. C. ea de re faciendum adessent 75. aliter tamen, optimatibus inuitis, factum est.	ead.
Legibus solutus aliquis ex senatusconsulto.	81
Lex alia lege abrogabatur.	74
Lex Cottae, de Iudicijs inter tres ordines communicatis, etsi inuito senatu lata, firma mansit.	87
Lex Cornelia, de iure a praetoribus dicundo.	88
Lex curiata prouinciarum rectoribus stipendia dabat.	84
Lex de tribunorum numero augendo non prius lata, quam id senatus decreuisset.	89
Lex etiam contra senatus voluntatem, rata.	87
Libertas vbi abest, virtus adesse non potest.	60
Libertinam uxorem habere quibus licuerit.	125
Libertini filius Cn. Flavius solus senatum ingressus.	31
Libertini a senatu moti.	121
Libertinorum filij quando in senatum lecti. 31. quando eiekti.	32
Liuis lex, de Iudicijs.	80
Liuij locus citatus.	7. 11. 24. 28. 37. 46. 55. 70
Liuius improprie locutus. 25. Liuij erratum me. & eius loca.	35. 43
ad Locj definitionem nihil tempus affert.	3
Locus natura prior tempore.	3
Locus vt cum tempore sit, necesse non est.	3
L. Bruti tria facinora pro statuenda libertate.	14

I N D E X.

L. Brutus CLXIV. homines senatores creauit.	15
L. Flori locus.	77
Lupercalia.	149
M.	
ex M Achabæorum libro locus.	22
Macrobius excusatus, & expositus.	140
Magistratus minores qui.	25
Magistratus omnes in senatum introibant, & post magistratum omnes, qui curuli honore vsi erant.	27
Magistratus curules.	54
Magistratus maiores, & minores, quo loco in senatu sederent.	63
Magistratum curulem qui ceperat, à censore in senatu legendo præteriri non poterat.	28
Magistratus resecti à tribunis, spicito S.C.	82
Magistratum designatum qui nocentem probasset, magistratum illum assequabatur.	63
Magistratum insignia, quæ fuerint.	115
Manilia lex.	in lib. de Leg.
Minucij consulis sermo.	88
M. Varro, quem ordinem in explicanda rerum hu- manarum, diuinarumque notitiâ secutus sit : & quibus de causis.	3
M. Varro, acutus, & in Aristotele versatus.	3
M. Varronem secutus Manutius, quod ad ordinem attinet, in Romanarum Antiquitatum libris.	4
M. Varronis locus.	27. 51. 73
Meditrinalia dies.	151
Messallæ in libro de Auspicijs locus.	63
Motus omnis est in loco.	3
N.	
Nefasti dies. 46. religiosi, atri.	ead.
Nefasti dies.	137
Nefastis diebus omnibus senatus haberi potuit.	139.
144	
Nefastis diebus neque lege agi, neque cum populo li- cui.	cui.

IN LIB. DE SENATV.

cuit.	148
Nicostrati locus.	44
Numerabantur in senatu senatores, qui in hanc, & in illam partem transissent, & ex numero voluntas senatus apparebat.	65
Numerata senatum, vox senatoris, qui impediēbat, ne senatusconsultum fieret ob senatorum paucitatē.	71.102.105
Numeri integri apud scriptores antiquos magis vsitati, quam cum exigui numeri additione.	106
Nundinis comitia haberi non potuerunt.	144
O.	
Octauia gens quo tempore Romæ fuerit.	22
Onuphrij Panuinij laus.	22
Ordines tres fuerunt, senatores, equites, tribuni ærarij, non duo.	in lib. de Leg.
Ordinis originem Philosophia patefecit.	1
Ordinis ratio, vbi pluribus de rebus tractamus, tum à natura, tum à dignitate petitur.	2
Ordo quantum venustatis, quantumque adiuuenti vel ad agendum, vel ad eloquendum afferat.	1
Ordo, quem in explicanda re sequi conueniat, post rem ipsam inuentam, considerandus.	2
Ouidij locus.	149
P.	
Pantheræ Africanæ, vt in Italiam aduehi possent, quando decretum.	88
Papirius Prætextatus.	30.130
Paria quæ sunt, dignitatis habita ratione disponuntur.	2
Parilia dies qui.	149
Patres cur appellati senatores.	7.16
Patres conscripti cur dicti senatores,	16
Patres, qui dicti.	108
Patriciæ familiæ, quæ à patribus, id est, senatoribus, nomen acceperunt.	7
	Patri-

I N D E X.

Patritij, qui appellati, & vnde nomen sumpserint.	
108	
Patriciorum munera.	8
Patrocinia à Romulo instituta.	9
Patronorum, siue patriciorum, siue plebeiorum discrimen vnde ortum.	10
Pauli Manutij liber de Magistratibus. 81. de Legibus.	
82. de tribus Rebus publicis.	84
Pecunia ex senatusconsulto dabatur.	115
Pedarij senatores.	54. 110 130
Pediani locus. 49 62. 73. 75. 78. 74. emendatus.	86
Pedibus ferre sententiam, quid,	65. 66
Philosophia ordinis originem patefecit.	1
Pignus quando senatori auferretur.	53
Plebeiorum munera.	7
Plebs, vbi, quod liber, potest, facilè insolescit, & interitus Reip. causam præbet.	8
Plèbs de nulla re iudicauit, neque suffragia tulit, nisi ex auctoritate senatus vsque ad annum CCLXIII.	88
Plinij locus.	98
Plotia lex, de Iudicijs,	in lib. de Leg.
Plutarchi locus.	16. 17. 38. 77. 79. 83. 87. 149
Pompeia lex, de Iudicijs.	in lib. de Leg.
Pompeia lex, de horis ad dicendum datis.	
Pompeius consul ante legitimam ætatem virtutis ergo creatus.	120
Pontificum collegium non totum ordinis senatorij.	
111	
Populus interitus Reip. causam præbuit, senatus cōseruationis.	4
Populus tria statuebat, magistratus creabat, leges sci- scebatur, bella iubebatur.	8
Populus sine senatu largiri de publico poterat.	85
Populus sine senatu, & contra senatum de iure dicendo statuere potuit.	88
Populus legitimum ius arripuit.	90
	Popu.

IN LIB. DE SENATV.

Populi plebiscita primum senatus approbabat, postea verò, quæ senatus decreuerat, populi arbitrio subiecta fuerunt,	8
Populo magistratus præerant.	20
Populo permittente multa per senatum transigebantur, & singula recensentur.	90
Præmia quantopere animos ad rectè agendum inflament.	12
Præscriptionis ratio duplex, necessitatis vna, altera honoris.	103
Prætextam pro magistratu Cic. dixit.	64
Prætextati cognomen Papirio tributum.	30.130
Prætores quando senatum vocarent.	51
Prætores edictis suis perpetuis ius dicere coacti lege Cornelia.	87
Prætoribus sententiæ in senatu dicendæ ius Augustus tribuit, quod eis postea tempus abstulit.	129
Princeps senatus. 34. Cic. hominem consularem, non à consulari dignitate, sed à nomine principis senatus appellauit 34. vter censor eum legebat.	34
Profesti dies qui.	137
Prouinciæ exterique populi Romanoium patrociniõ utebantur.	9
Prouinciæ lege, sine S. C. mandatæ.	83
Prouinciæ regendæ tempus senatusconsulto definitum. 85. erat annum.	85
Prouinciæ consulares, & prætoricæ, quæ, & qui ad eas administrandas mitterentur.	106
Prouincię primum senatus consulto, deinde l. curiata datæ.	105
Prouinciam eandem eodem tempore D. Brutus ex S. C. & M. Antonius lege habuerunt.	84
Prouinciam lege nemo inuitas habuit.	84
Prouinciarum rectores occasionem pugnandi, vt triumphi materiam, quærebant.	85
P. Clodius Regna Regibus diuisit.	86

I N D E X.

Puluinaria senatoribus sedentibus quando subdita fuerint.	129
Pupia lex.	47

Q.

Questores sine senatus auctoritate, præter ea, quæ consules iubent, nullum sumptum faciunt.

122

Q Fabius Maximus à consulibus obiurgatus, quod cum P. Crasso de rebus in senatu decretis locutus esset.

27

Quirinalia. 47. & 147

R.

Referebant ad senatum diuersi magistratus diuersis de rebus eodem die. 56

Referendi ad senatum modus, & quibus de rebus referretur. 54

Referentibus ad senatum de eadem re consule, & tribuno pl. vter discessionem faceret, & sententiam rogaret. 56

Referentibus pluribus, vsus referendi partes sustinuit, reliqui relationem collegarum comprobauerunt. 56

Referre ad senatum. 138

Regem populi Ro. natura parturiebat paulo ante Augustum natum. 70

Reges instituerunt, ne plebs iudicaret, aut suffragia ferret, nisi ex auctoritate senatus. idque vsque ad annum CCLXIII. conseruatum. 88

Reges à senatu, non à populo, appellabantur. 115

Regifugium dies. 148

Relatio ad senatum. 130

Res primum ipsa, de qua scripturi sumus, deinde ordo, quem sequi conueniat, considerandus. 1

Res sine tempore esse non potest. 3

Resp. ne quid detrimenti capiat, forma potestatis absoluta, quam S. C. dabat. 76. vel amobus, vel alterutri cõsuli. 77. ciuilibus discordiæ causa instituta.

78 Robi.

IN LIB. DE SENATV.

Rōbigalia dies qui.	150
Rogandarum sententiarum modus, & ordo. 41. vide in voce Sententia.	
Romæ euerfa Carthagine , & hostili metu sublato, seditiones exortæ, quæ ad sanguinem eruperunt.	80
Romana Resp. tantū cæteris Rebus publ. antecelluit, quantum homo ceteris animantibus.	4
Romana Resp. tamdiu vigit, quamdiu veteres le- ges, & instituta maiorum vigerunt.	4
Romana Resp. nutare cœpit, vbi extraord. imperia, & cupiditas pecuniæ inuaserunt.	4
Romana Resp. tota corrui, cum ad eam confirman- dam alijs consilium defuit.	4
Romanæ Reip. conseruatio a senatu manauit, inte- ritus à populo.	4
Rom. Resp. è senatu, & populo.	4
Romanis nihil magis fuit timendum, quam ne ho- stes non haberent.	79
Romulus in colle Palatino vrbs Romæ sedem con- stituit.	5
Romulus quam moderationem in legendis centum senatoribus seruauit.	5
Romulus cum ad arbitrium suum omnia reuocaret, à senatoribus discerptus.	7
Romulus clientelas , & patrocinia instituit, & quo consilio.	9
Romulus, & alij Reges quem senatorum numerum delegerint.	16
Roscia lex.	in lib. de Leg.
S.	
Sacerdotes in senatum non veniebant, nisi lecti à censore, aut curuli gesto magistratu.	29
Sacratæ leges Intercedendi potestatem tribunis ple- tribuerunt.	78
Saerosancta corpora Tribunorum pl.	72
Sallustij locus.	38. 59. 76
	Scenam;

I N D E X.

Scenam, & arenam exercentes senatu moti.	40
Scipio Nasica fata Romanis concinuit, vir prudentissimus. nec ei fides habita.	80
Scipio Nasica auctor, ne Carthago tolleretur, quod domesticis seditionibus vrbs laboratura videbatur.	80
Scribendo adesse, in S. C. quid. 68. nō omnes, qui per S. C. senferant, scribendo aderant.	69
Scribendo qui adessent, vbi senatusconsultum fiebat	104
Sedendi ordo in senatu.	63
Sedit inter prætorios in senatu qui prætorium hominem in iudicio conuicisset.	63
Sellam curulem Cic. curules magistratus vocauit.	64
Sempronia lex de tempore prouinciarum regendarum annuo. 85. lege spreta, Galliæ Cæsari, in duo quinquennia commissæ.	85
Sempronia lex, de iudicijs.	in lib. de Leg.
Senacula quot.	44
Senaculus locus, qui.	122
Senator antequam sententiam diceret, qua de re, & quamdiu vellet, dicere poterat.	62
Senator qui non erat, cum adesset, S. C. impediabatur.	71
Senator esse non poterat, qui Abauum ciuem Romanum nominare non posset.	113
Senator quam diu vellet, in senatu dicere potuit.	113
Senator nauem habere non licuit.	126
Senatorem creari, & in Senatum legi, non idem fuerunt.	25
Senatorē in iussu suo extra Italiam abire Augustus vetuit.	128
Senatotes centum Romulus deligendos statuit, & quo modo.	5
Senatores cur patres appellati.	7
Senatores voluit Romulus omnia cognoscere, quæ ad Regnum spectarent.	6

Senatō.

IN LIB. DE SENATV.

Senatores Regum tempore quomodo suffecti.	11
Senatores populus aliquando creauit. 11. ostenditur qua ratione.	13
Senatores delecti modo patricij, modo plebeij.	12
Senatores à populo quibus Comitijs creati.	12
Senatores ad explendum trecentorum numerū quo- modo creati.	14
Senatores ducenti Romæ, cum Romulus interiit.	17
Senatores trecenti quo tempore Romæ fuerint	19
Senatores à P. Valerio consule lecti.	20
Senatores ex plebe allectos fuisse, quomodo intelli- gendum.	20
Senatores trecenti Romæ à Prisci tempore vsque ad L. Sillæ dictaturam.	22
Senatores mille post Cæsaris interitum.	23
Senatores quomodo creati qui curulem magistratū assecti non essent.	29
Senatores vt ex omni ordine legerentur, per tribu- niciam potestatem sancitum.	29
Senatores quibus de caussis senatu mouerentur, & qui mouebantur, ignominia affecti. 36. quomodo senatu moti ius suum recuperarent. ea.	38
Senatores pèdarij.	54
Senatores qua ratione in Curiam citarentur. 53. post- ea edicto accersiri. ea, nec solum senatores, sed eti- am qui sententiam in senatu dicebant.	54
Senatores quo loco sententias dicerent.	63
Senatores, numerando senatu, S. C. impediabant.	71
Senatores quem spectandi locum haberent. in lib. de Leg.	
Senatores omnes Regum ætate patricij.	108
Senatores qui in curiā curru, quiq; pedibus irent.	111
Senatores qui erant in vrbe iubebantur adesse in se- nato, nō veniētibus pignora auferebantur. 111. 117	
Senatores Roma interdum discedebant cum, senatus haberi non poterat, id est, extremo ferè Ianuario mense, atque etiam Februario.	112

I N D E X.

Senatores quo ætatis anno legi potuerint. 113. à quo legerentur.	116
Senatores multi ex municipijs fuerunt.	116
Senatores quando, & quibus de caussis inter equites censerentur.	120
Senatores non omnes patricij, sed alij equites, alij de plebe, ex Dionysio Halicarnasseo.	121
Senatores senatu moti Romæ morari permiffi.	125
Senatores quibus de rebus sententiam ferrent.	126
Senatores multos nullo discrimine Cæsar legit.	126
Senatoris accusator, senatorium ordinem consequeretur.	30
Senatorij iudices quot, & quo tempore fuerint.	106
Senatoribus negotiari non licuit.	114
Senatoribus sedentibus puluina subdita.	129
Senatorium ordinem Cic. appellat altiore gradum dignitatis.	28
Senatoriam dignitatem qui consequerentur populi beneficio?	29
Senatoria vestis.	130
Senatorius ordo, quando iudicauerit ex lege victoris Sullæ.	in lib. de Leg.
Senatorium ius & auctoritatem à Laconum exemplo Romulus transtulit.	6
Senatorum quod munus esset.	6
Senatorum liberis prætextatis in Curiam ingrediendi ius fuit. 30. quando sublatum. ead. eosdem Augustus post virilem togam in Curiam admisit. ead.	
Senatorum nomina cur in S. C. in epistolis Cælij repetita.	69
Senatorum certus numerus ad S. C. faciendum lege præfinitus.	79
Senatorum numerus, in senatu qualis.	102
Senatorum numerus certus nisi affuisset, senatus consultum fieri non poterat.	102
Senatorum census.	32. 112. 113
Senatorum ætas.	113
	Senas

IN LIB. DE SENATV.

Senatorum filij senatores non erant, nisi à cēforibus legerentur in senatum.	113
Senatorum insignia quæ	115
Senatorum delectum Augustus habuit.	127. 128
Senatum Augustus ad pristinum splendorum rede- git.	23
Senatum qui ingrederentur, præter senatores.	24
Senatum M. Fabius Buteo ex quo hominum genere legerit.	24
Senatum magistratus omnes ingrediebantur, & post depositum magistratum qui curuli honore vsi e- rant.	26
Senatum ingredi quibus non licuit, licet prudentia, & fortitudine præditis.	31
Senatum qua hora senatores ingrederentur.	49
in Senatum qui pedibus irent, qui curru vecti.	54
Senatum ingredi cum telo nemo potuit. 110. quibus licuerit.	116
Senatum habituri de more sacra prius faciebant.	122
Senatus conseruationis Reip. causam præbuit, popu- lus interitus.	4
Senatus eximia dignitas, qui omnibus ordinibus, pu- blicisque consilijs semper antecelluit.	7
Senatus magistratibus præfuit.	7
Senatus primis temporibus plebiscitâ approbavit, sed postea decreta senatus populi arbitrio subiectâ fuerunt.	7
Senatus legendi potestas penes censors quo tempo- re fuerit.	11
Senatus qua ratione auctus.	11
Senatus plebi datus ex Dionysij testimonio.	20
Senatus princeps, quis. 24. eius dignitas. ead. vter cen- sor eum legeret.	28
Senatus vbi haberetur, 43. 115. extra urbem dabatur legatis exterorum, & ijs, qui cum imperio erant. 44. quibus diebus habitus, & non habitus.	45

I N D E X.

- Senatus vocandi qui ius haberent. 50. 111. 137
- Senatus neque de pecunia, neque de agris, aut vrbi-
bus legitimum ius sine lege habuit. 85. sine populo
largiri de publico non poterat. 85. victis sine popu-
lo vestigal nō imponebat. 85. pecuniam pro sum-
ptu Ti. Graccho decereuit. 87. munera legatis dedit
ead. de Iudicijs sine populo non decernebat. 87
- Senatus auctoritas quando imminuta. 89. quomodo
à senatusconsulto differat. 94
- Senatus stipendium, numerum legatorum, & suppli-
cationes decernebat sine populi suffragio. 101
- Senatus quibus diebus solemnibus, ac statuto more habe-
retur. 111. in Kal. 142. 148
- Senatus à Cicerone multis nominibus appellatus.
115
- Senatus quando habebatur, valuarum templi patebant.
117
- Senatus potestas quibus de rebus fuerit, ex Polybio
copiosè ostenditur. 122. 123
- Senatus ærarium dominus. 122
- Senatus consulendi ratio, ex Varrone. 53
in Senatu quis præstaret. 33
- Senatusconsulta ante solis ortum, aut post occasum
facta, omnia irrita. 49. quibus in locis fierent, 62.
vsque ad L. Valerium, & M. Horatium consules
arbitrio consulum suppressa, & postea promulga-
ta. 69. ubi asseruarentur ead. ad ærarium non de-
lata, pro infectis habita. 70. quomodo impedi-
retur, ne fierent 71. de rescindendis magistratibus in-
ania. 81. quæ legibus aliquem soluebant 82. quibus
aliquis hostis iudicabatur. 82. definitæ potestatis,
si cum lege iuncta, firmissima, si sine lege, infirmi-
ora, quam lex 83. quattuor, quibus absoluta pote-
stas continebatur. 83. valuerint, etiam si lege non
confirmarentur. 89. de re priuata. 91
- Senatusconsulti formulæ. 70
- Senatusconsultis multæ leges puncto temporis sub-
latæ.

IN LIB. DE SENATV.

- latae.* 81
 Senatusconsulto prouinciarum rectoribus Imperiũ,
 sed sine stipendio dabatur. 84
 Senatusconsulto prouinciæ regendæ tempus defini-
 tum. 85
 Senatusconsultum factum semel noctu, urgente ne-
 cessitate. 90
 Senatusconsultum Romuli tempore factum. 64. alia
 facta post obitum Romuli, ead. quomodo fieret.
 64. quod proprie S. C. vocaretur. 66. quando scri-
 beretur. 98. S. C. auctoritates quæ 69. interdum per
 discessionem, non dictis, nec rogatis sententijs fie-
 bat. 65. alio senatusconsulto tollebatur. 74. nisi tol-
 leretur, perpetuo valuit. ead. potestatem absolutã,
 & definitam, quomodo daret 76. ne Resp. detrimẽ-
 tum caperet, ciuilis discordia, & intestini dissidij
 causa factum. 79. cur præ lege sperneretur. 83. à
 Cicerone repudiatur, quia lex ex eo non lata. 87.
 differt à senatus decreto, 92. 93. ex Varrone duo-
 bus modis fieri solitum 91. ne Respub. detrimen-
 tum caperet, extremis temporibus fieri solitum.
 116. 117. 118. antelucanum, aut vespertinum irri-
 tum. 117
 Sententiæ in senatu quomodo rogarentur. 119
 Sententiam dicere in senatu quibus liceret. 23. 26. qui
 primus rogaretur. 26. 52. 131
 Sententiam à consule rogatus interdum non de con-
 sularibus vnus, sed genere consulis. 60
 Sententiam diuidere, quid. 61
 Sententiarum rogandarum modus. 56. 57. 58. Senato-
 res soli rogabantur. ea. qui primus rogaretur. ead.
 nemo non consularis, sententiam primum roga-
 tus, 58. quam ob causam modo dictator primum
 sententiam rogatus, modo etiam consulares.
 58
 Sententijs dictis, consul eas pronuntiabat, & disces-
 sio fiebat. 62

I N D E X:

Seruilia lex, de Iudicijs.	89
Splendor equitibus Romanis tributus.	114
Sublegere, quid.	11
Suetonij locus.	24.32.40.59.67.70. error. 21
L. Sulla quos magistratus auxerit, quæque in rep. nouauerit	22
Sumptus cum Imperio quomodo daretur.	83
Supplicatio cum decernebatur, sententiæ rogabatur à consule.	67

T.

T . litteram quibus senatusconsultis subscribi solitam tradiderit Valerius.	72
Tempus est mensura motus. 3 esse non potest, nisi locus sit. 3. nihil affert ad definitionem loci. 3. ante rem constituendum fuit. 3. sine re esse potest.	3
Terminalia dies.	147
Thucydidis locus.	65
Ti. Gracchus legem de diuidendis agris, senatu non consulto tulit.	87
Trantire in alia omnia.	65. 134
Tribunicia potestas non ad inferendam, sed ad prohibendam iniuriam inducta.	73
Tribuni pl. quando ad senatum referrent, & sententias rogarent. 55. magistratus refici iusserunt, spreto S. C. 82. Leges, inuito senatu, tulerunt.	83
Tribuni vt augerentur, lex non prius lata, quam id senatus decreuisset.	88
Tribunorum pl. corpora sacro sancta. 86. ijs in senatum ingredi licuit.	71
Tribuno pl. Cn. Pompeius consul arma minatus.	78
Tribus, tres fuerunt partes, in quas fuit vniuersa multitudo distributa.	5
Tubilustrum dies, & qui eius ritus, quæque antiquitas fuerit.	148

V.

V alerij Max. locus examinatus. 27. explicatus, & de sensus.	72
---	----

Vatiana.

IN LIB. DE SENATV.

Vatinialex, de Iudicijs.	in lib. de Leg.
Vestigal victis sine populo senatus nō imponebat.	87
Velleij locus.	38
Venetæ Reip. magistratus.	50
Vestis senatoria 129. triumphal.	133
Verrius Flaccus.	46
Viginti viri ab Augusto ex equitibus constituti, & multis magni momenti rebus præfecti.	128
Virtus adesse non potest, vbi libertas abest. 60. ea neglecta, nihil geritur, quod exemplo prodesse possit.	74
Vtile, quid.	60

F I N I S

Ob. 6. II : 3385

